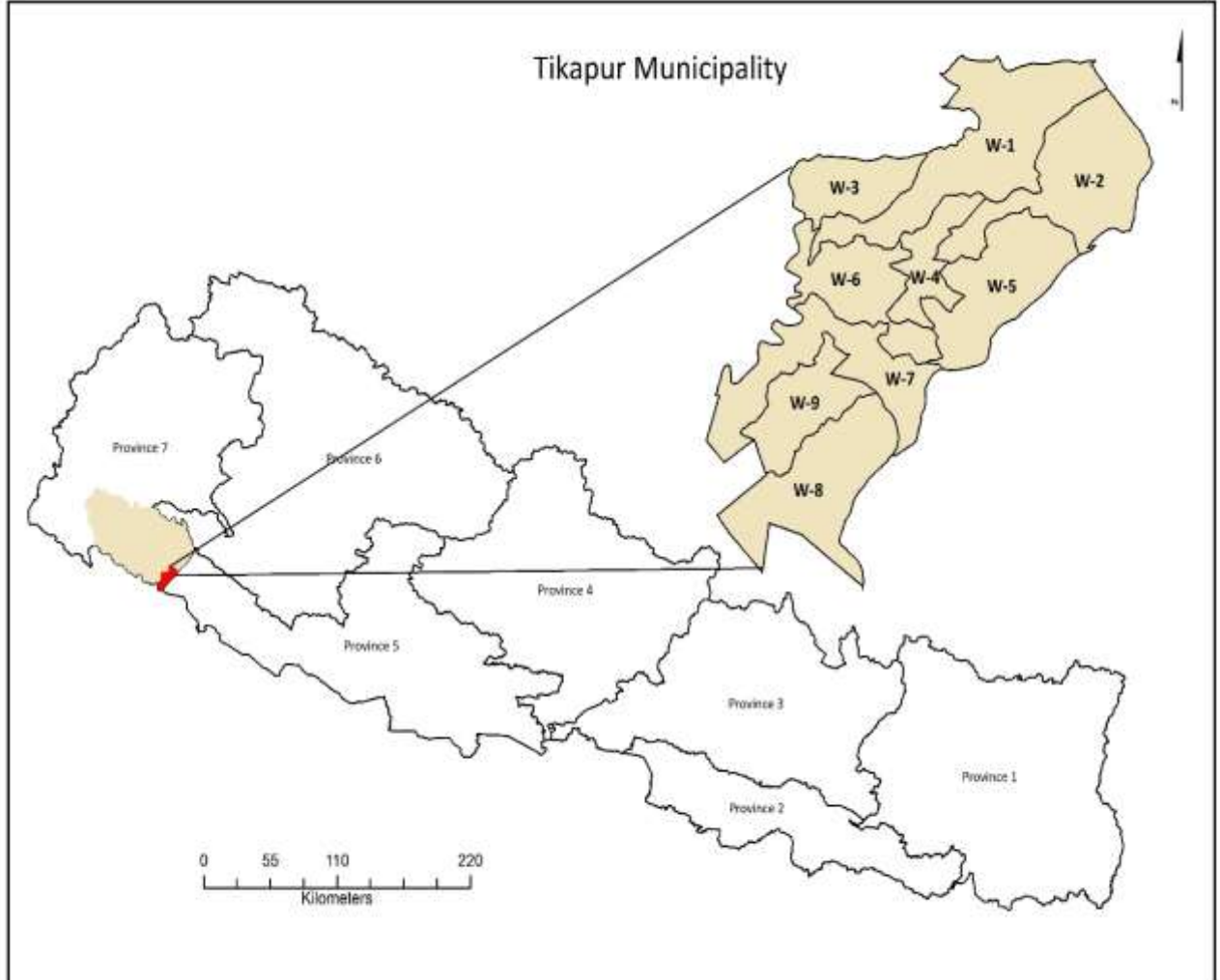

टीकापुर नगरपालिका सुदुर पश्चिम प्रदेश, नेपाल

नगर बृहत योजनाको मस्यौदा

(बृहत योजनालाई अन्तिम रूप दिनुअघि सर्वसाधारण नागरिक र सरोकारवालाहरूको पृष्ठपोषणका लागि नगर कार्यपालिकाबाट सार्वजनिक गरिएको हो । यसमा सुझाव सवै सरोकारवालाको सुझाव संकलन र विश्लेषण पश्चात भाषा र अन्य सम्पादकीय कार्य पुरा गरी अन्तिम रूप दिइने छ ।)

विषय-सुची

खण्ड एक : प्रारम्भिक

- १.१. परिचय
- १.२. बृहत योजनाको कानुनी आधार र सान्दर्भिकता
- १.३. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा

खण्ड दुई : बृहत योजना तर्जुमा विधि

- २.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य ऋलक
- २.२. वस्तुस्थिति विश्लेषण
- २.३. प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी
- २.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिककरण
- २.५. योजना कार्यान्वयन

खण्ड तीन : नगर परिचय

- ३.१. पृष्ठभूमि
- ३.२. नगरको जनसांख्यिक अवस्था

खण्ड चार : समष्टिगत लक्ष्य

- ४.१. नगर प्रमुख प्राथमिकताका क्षेत्र
- ४.२. नगरको दुरदृष्टी
- ४.३. तथा दिर्घकालिन लक्ष्य

खण्ड पाँच : क्षेत्रगत योजना

५.१. परिचय

५.२. आर्थिक विकास

५.३. सामाजिक विकास

- ५.३.१. शैक्षिक विकास
- ५.३.२. स्वास्थ्य
- ५.३.३. सम्पदा संरक्षण
- ५.३.४. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

५.४. पुर्वाधार विकास

- ५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन
- ५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन
- ५.४.३. यातायात
- ५.४.४. सार्वजनिक निर्माण (खानेपानी तथा सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालय, विद्युत र सञ्चार)

५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन

- ५.५.१. प्राकृतिक स्रोत र वातावरण
- ५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

५.६. संस्थागत विकास र सुशासन

- ५.६.१. संस्थागत विकास
- ५.६.२. सुशासन

खण्ड एक : प्रारम्भिक

१.१. परिचय

योजनावद्ध विकासको विधि मार्फत स्थापना भएको टीकापुर नगरपालिकाले विभिन्न अवधिमा विकास र सेवा प्रवाहका विभिन्न विधि अपनाई नगरवासीको अधिकतम हितका आधारमा विकास प्रयासलाई अघि बढाउँदै आएको छ। नगरले विगतमा नेपाल सरकारले तोकेको योजना तथा बजेट तर्जुमा विधिका आधारमा विकास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दै आएकोका समित स्रोत र साधनले असिमित आवश्यकता संवोधन गर्नुपर्ने भएकोले विकासका कार्यक्रमले लामो समयसम्म अपेक्षित गति लिन सकेन। त्यसैले विकास प्रयासलाई उपलब्धीमुलक बनाउन स्रोतको उपलब्धता र विकासको आवश्यकताका विचमा सन्तुलन कायाम गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरी विकास र सेवाका प्रमुख क्षेत्रको विकास निर्माणको निर्धारणको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा पहिलो पटक बृहत योजना तयार हुँदैछ।

टीकापुर नगरपालिकाले आफ्ना विकास र सेवाका प्रथामिकतालाई योजनावद्ध र व्यवस्थित रूपमा अघि बढाउने मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा नागरिक सहभागितामा आधारित विधि मार्फत नगर बृहत योजनाको मस्यौदा तयार पारेको छ। नगरको अवस्था पहिचानका लागि गरिएको घरधुरी सर्वेक्षणको विधिबाट तयार गरिएको नगर पार्श्वचित्र २०७६ तथा जनस्तरमा भएको व्यापक विषय केन्द्रीत छलफल, नगरका विषयगत शाखा केन्द्रित रहेर गरिएको सवल र कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण तथा नगर कार्यपालिका एवं विषयगत समिति स्तरमा भएको छलफलका आधारमा तयार पारिएको प्रारम्भिक मस्यौदा माथि नगर कार्यपालिकामा थप छलफल गरी यो मस्यौदा सम्बन्धित सरोकारवाला तथा आम नागरिकको लागि प्रस्तुत गरिएको। नगरको विकास प्रक्रियालाई योजनावद्धरूपमा अघि बढाउन मार्ग निर्देश गर्ने उद्देश्यले तय गरिएको हो।

यो मस्यौदा वडा तथा नगर स्तरमा अध्ययन तथा छलफल र अन्तरक्रिया गरी पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउन आम नगरवासीलाई अवसर उपलब्ध गराउने उद्देश्यले कार्यपालिकाको निर्णयानुसार आम नगरवासी तथा अन्य सरोकारवालाका लागि सार्वजनिक गरिएको छ। यसमा आम नागरिकको सुझाव लिनको लागि टीकापुर नगरपालिकाको विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ अन्तर्गत गठित नागरिक सल्लाहकार समिति मार्फत नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई आयोजनाका लागि नगरपालिकाले प्राविधिक सहयोग पनि उपलब्ध गराउने छ। यसरी छलफल वा अन्य विधिमार्फत प्राप्त हुने पृष्ठपोषण तथा सुझावका आधारमा बृहत योजनालाई नगरपालिकाले अन्तिम रूप दिने थप छलफल र अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गरिने छ। नगर सभाबाट स्वीकृत दस्तावेज सबैका लागि पुनः सार्वजनिक गरिने छ।

बृहत योजनाको उद्देश्य विकासका कार्यक्रमलाई दिशा निर्देश गर्नु भएको तथा यसमा समेटिएका क्षेत्रको व्यापकताका कारणले आगामी २० वर्ष सम्मका लागि तय गरिएको समग्र कार्यक्रमको लागत अनुमान गरी विश्वसनीय तथ्यांक प्राप्त गर्नु असंभव प्रायः भएकोले यो मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिने समयसम्मका केहि पुर्वाधारका कार्यक्रमको लागत तयार हुने अपेक्षा गरिएको छ भने समग्र कार्यक्रमको लागत विश्लेषण यस योजनामा निर्धारित प्राथमिकताका आधारमा क्षेत्रगत नीति तथा योजना तयारीका क्रममा तयार पारी आवधिक रूपमा यस योजनालाई समेत थप विस्तृत बनाउँदै लगिने छ। यो दस्तावेज जिवन्त दस्तावेजका रूपमा रहने भएको कतिपय विषय पहिलो पटक प्रस्तुत गर्दा समेट्न नसकिएकोमा स्रोतको विस्तार र आम नागरिकको सुझावको आधारमा त्यस्ता कार्यक्रम समेटी यसलाई परिमार्जन गर्दै लगिने छ। यो मस्यौदाको अध्ययन र पृष्ठपोषणका लागि सम्बन्धित सबैमा अनुरोध छ।

१.२. बृहत योजनाको कानुनी आधार र सान्दर्भिकता

लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्राथमिकताका आधारमा विकासका कार्यक्रम स्थानीय स्तरबाटै अघि बढाउन सकेमा मात्र समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको सपना प्राप्त हुनेमा दृढ विश्वास सहित टीकापुर नगरपालिकाले विस्तृत योजना निर्माणलाई प्राथमिकतामा राखेको हो । नगरको आन्तरिक स्रोत बढाउने तथा सिमित स्रोत र साधनको उपयोगलाई उपलब्धी मुलक बनाउनु कुनै पनि योजना निर्माणको प्रमुख उद्देश्य हो । नगरको सेवा प्रवाह र विकासका कार्यक्रम तर्जुमालाई निर्देशित गर्न तयार गरिएको नगर बृहत योजनाले विकास र समृद्धिको जनचाहना पुरा गर्न लाग्ने समय कम गर्न र नगरको विकास प्रयासको प्रभावकारीता विस्तार गर्नमा योगदान गर्ने अपेक्षा रहेको छ ।

नगरले आफ्नो वार्षिक विकास योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरण गर्दा दीर्घकालिन रणनीति र मध्यकालिन विकास योजनालाई आधार बनाउन सक्ने वातावरणको निर्माणको आधारको रूपमा यस योजनालाई लिइएको छ । बृहत योजनाले नगरपालिकाको राजस्व नीति निर्धारण र कार्यान्वयन, पुँजीगत सुधार तथा भू-उपयोग योजना तयारीमा पनि योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । विकास कार्यक्रमको प्रभावकारीता र दिगोपनाका लागि दीर्घकालिन विस्तृत योजना, मध्यकालिन विकास योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम निर्माणको सबै प्रक्रियामा नागरिकहरूको कार्यात्मक संलग्नता मार्फत मात्र सम्भव छ । विकास कार्यक्रमप्रति आमनगरवासीले अपनत्वको महशुस गर्ने वातावरणका लागि पनि सबै प्रक्रियामा बढि भन्दा बढि नागरिक संलग्नता आवश्यक हुन्छ ।

यस पृष्ठभूमिमा नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५७(४) अनुसारको अनुसूची ८ मा उल्लिखित स्थानीय सरकारको अधिकारको सूची र धारा ५९ मा उल्लिखित विकास आयोजना सम्बन्धि प्रावधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११, १२, १४, १५ र २४ को अधिनमा रहि दफा १०२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नागरिकहरूको सहभागितामा व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा नगरपालिकाको विस्तृत योजना (Comprehensive Plan) तर्जुमा गर्ने सम्बन्धमा आधारभूत प्रक्रिया र विधि निर्धारण गर्न टीकापुर नगरपालिकाले विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ जारी गरी सोही कार्यविधिका आधारमा पहिलो पटक नगर बृहत योजना तयार गरेको छ ।

कार्यविधिमा नगरको विस्तृत योजनाको अवयवता, योजना तर्जुमामा ध्यान दिनुपर्ने विषय, योजना निर्माण प्रक्रिया, योजना तर्जुमाका क्रममा जन सहभागिताको विधि र प्रक्रिया, विभिन्न पक्ष तथा निकायको भूमिका, योजना कार्यान्वयन तथा परिमार्जन लगायतका विधि निर्धारित गरेको छ ।

कुनै पनि विकास योजना कार्यकारीको विकासको गन्तव्य निर्धारक र दिशा निर्देशक हो । तथापि परिवर्तित सन्दर्भलाई आत्मसात गर्दै त्यसमा आवश्यक सुधार र परिमार्जन गर्दै विकासका योजना कार्यान्वयन हुने कुराको प्रत्याभूति आम नागरिकलाई दिलाउन सके मात्र राज्यप्रति नागरिकको विश्वास प्राप्त हुन्छ । त्यसैले टीकापुर नगरपालिकाले बृहत योजना माथि सबैको अपनत्व सुनिश्चितता हुने तथा नगरवासीको आवश्यकता संबोधन गर्दै यसलाई जिवन्त बनाइराख्न सबै योजनाको मार्गदर्शक तथा समयबद्ध कार्यान्वयन मा आधारका यसले दिर्घकालमा दिशानिर्देश गर्ने कानुनी आधारको रूपमा समेत प्रस्तुत बृहत योजना तयार गरिएको हो ।

२.२. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा

टीकापुर नगरपालिकाको बृहत योजनाले नगरको विकास र सेवा प्रवाहका प्रमुख क्षेत्रहरूलाई समेट्ने प्रयास गरेको छ । नगरले निर्धारण गरेका आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पुर्वाधार विकास, वन वातावरण र विपद् व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास र सूशासन जस्ता विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका विशिष्ट सेवा क्षेत्र समेटेर यो बृहत योजना तयार गरिएको हो । बृहत योजना तयार गर्दा उपयोग गरिएको सूचनाको विश्वसनीयताका लागि नगर आफैले घरधुरी सर्वेक्षण गरी नगर पार्श्वचित्र तयारी तथा केन्द्रीत समुह मार्फत

आम नागरिकको धारणा संकलनको विधिमाफत बृहत योजनालाई वास्तविक समस्याको केन्द्र सम्म पुगेर समस्या समाधानको आधार पहिल्याउने औजारका रुपमा अघि बढाउन खोजिएको छ । योजना तर्जुमा प्रक्रियामा भएका केन्द्रीत समुह छलफल प्रतिनिधिकुलक रुपमा हुनु तथा वडा स्तरसम्मका हरेक विशिष्ट गतिविधिको सूची र तीनको लागत समेवस गर्न नसकिनुलाई यो योजनाको सिमितताका रुपमा लिन सकिन्छ । यद्यपी जिवन्त दस्तावेजका रुपमा पहिलोपटक तयार पारिएको यस बृहत योजनालाई स्थानीय कार्यविधिमा तोकिए बमोजिम आवधिक रुपमा परिस्कृत गर्दा तथा क्षेत्रगत नीति, रणनीति तथा योजना माफत यो सिमितता पुरा हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

खण्ड दुई : बृहत योजना तर्जुमा विधि

२.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य भ्रलक

टीकापुर नगरपालिकाको नगर विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ ले निर्धारण गरेका विधि र प्रक्रिया मार्फत बृहत योजनाको यो मस्यौदा तयार परिएको हो । योजना तर्जुमाका लागि सुभाब संकलनका रुपमा सहभागि भएर आ आफ्नो राय राख्ने खुला अवसर, मस्यौदाको हरेक विषयमा जनप्रतिनिधीहरूका विचमा भएको व्यापक छलफलले यो मस्यौदालाई अधिकतम जनसाहभागितामा आधारित बनाउने प्रयास गरेको छ । मस्यौदा अध्ययन र पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिक गरी सुभाब संकलन गर्ने विधिबाट नागरिक सहभागितामा रहेका कमी पुर्ति हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

टीकापुर नगरपालिकाले बृहत योजनाको समग्र प्रक्रियामा नगरपालिकालाई प्राविधिक सहयोगका लागि सहयोी संस्थाको सहयोग लिएको थियो । यसका लागि नगरले नागरिकको लागि सार्वजनिककरण गर्नु अधिका सबै उल्लिखित चरण (हरियो बक्समा राखिएको) पुरा गरेको छ भने निर्धारित अन्य चरण पनि पुरा गरी मस्यौदालाई अन्तिम रुपमा दिइने छ ।

नगर कार्यपालिका वा नगर स्तरीय आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिबाट नगर बृहत योजना निर्माणको विधि निर्धारण गर्ने ।

बृहत योजना प्रक्रियालाई सहजिकरण गर्न र सहभागिता मुलक बनाउन नगर र वडा स्तरमा नागरिक संरचना गठन

नगरपालिकाबाट नगरवासीले प्राप्त गर्ने सेवा र विकासका विषय बस्तुलाई विषय क्षेत्रगत रुपमा विभाजन

नगरपालिकाको दीर्घकालिन योजना निर्माणका लागि केन्द्रित समुह छलफल गर्न सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रको जाँच सूची तयारी

सेवा प्रवाहका निर्धारित क्षेत्रमा केन्द्रित रही केन्द्रित समुह छलफलका लागि लागि सहभागि पहिचान

सेवा र विकाससँग सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रमा केन्द्रित भई समुह (विभिन्न टेवलमा) छलफल गरी सचना संकलन र प्रविष्टी

सबै वडाको समुहगत छलफलको सूचना, नगर पार्श्वचित्रको सूचना तथा अन्य सान्दर्भिक सूचनाका आधारमा विषयगत साखाबाट SWOT विश्लेषण

बृहत योजना निर्देशक समितिबाट वडागत रुपमा प्राप्त दुरदृष्टिको तथा नगर स्तरको छलफलबाट नगरको दुरदृष्टि निर्धारण ।

राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय योजनाको विचमा सामञ्जस्यता कायम गर्ने गरी विषयगत समितिबाट क्षेत्रगत योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी र एकीकरण

बृहत योजनाको एकीकृत मस्यौदा तयारी र कार्यपालिकामा प्रस्तुत गरी थप नागरिक पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिककरण ।

नगर योजनाको एकीकृत मस्यौदा माथि वडा स्तरीय विषयगत नागरिक कार्यदलमा आन्तरिक छलफल

वडा स्तरको सुभाब समेत राखेर बृहत योजनाको मस्यौदा माथि नगर स्तरीय नागरिक सल्लाहकार परिषद् बैठक र संकलित नागरिक सुभाब एकीकरण ।

नगरिक सल्लाहकार परिषद्को सहजिकरणमा बृहत योजना सम्बन्धमा नागरिक सुभाबका लागि नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई

सार्वजनिक सुनुवाईबाट आएका पृष्ठपोषण सहित नागरिक सल्लाहकार परिषद्को उपयुक्त देखिएका राय समेटी मस्यौदालाई

नगरसभामा बृहत योजनामाथि सार्वजनिक सुनुवाई र योजनाको अन्तिम स्वीकृति

टीकापुर नरपालिकाले निर्धारण गरेको विस्तृत योजना तर्जुमा प्रक्रियामा आम नागरिकको अधिकतम सहभागिताका लागि वडा तथा नगर स्तरमा नागरिक केन्द्रित संरचना निर्माण गरेको थियो भने योजना तर्जुमाको मुख्य भूमिका भने नगरपालिका स्वयंले लिएको थियो । यो प्रक्रियामा विभिन्न पक्षको भूमिका निम्नानुसार निर्धारण गरिएको थियो ।

क) नगरसभा : बृहत योजनामाथि योजना माथि छलफल गरी अन्तिम स्वीकृति प्रदान गर्ने ।

ख) नगर कार्यपालिका र योजना तर्जुमा निर्देशक समिति : योजना निर्माण प्रक्रियाको नेतृत्व र आवश्यक नीतिगत निर्णय, सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गर्ने । योजनाको मस्यौदा माथि नागरिक स्तरमा छलफलको वातावरण बनाउने तथा नागरिक सुझाव समेत लिएर मस्यौदा माथि दफावार छलफल गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने र नगरसभामा पेश गर्ने ।

ग) विषयगत समिति र शाखा : योजना निर्माणमा आफ्नो क्षेत्रसँग सम्बन्धित सूचना संकलन, एकीकरण र विश्लेषण गरी योजना निर्माणको प्राविधिक कार्यको नेतृत्व र कार्यपालिकासँग समन्वय गर्ने ।

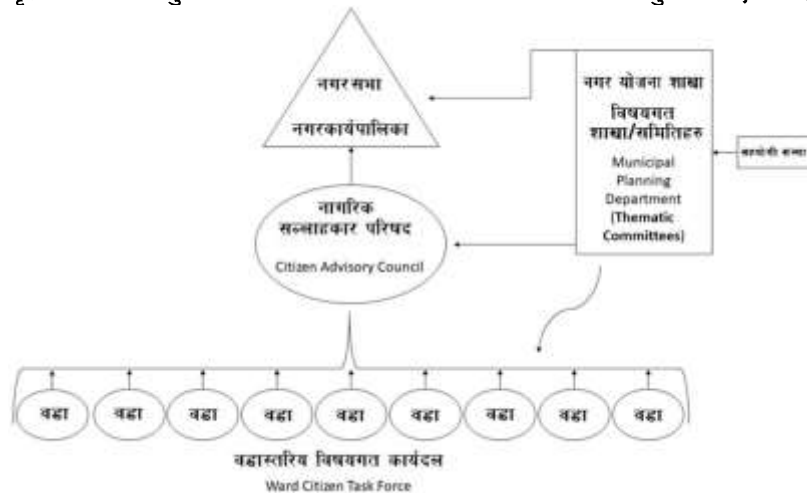
घ) नागरिक सल्लाहकार परिषद् : विषयगत समिति, नगर कार्यपालिका तथा वडा स्तरीय नागरिक कार्यदलसँग निरन्तर सम्पर्क र समन्वयमा रही नागरिकका तर्फबाट योजनाको मस्यौदामा पृष्ठपोषण दिने ।

ङ) वडा समिति : वडा स्तरीय केन्द्रित समुह छलफल र नागरिक कार्यदलमा हुने छलफलहरूको सहजिकरण गर्ने र बृहत योजनामा विषयगत कार्यदलले दिने सुझाव तथा पृष्ठपोषण, नागरिक सल्लाहकार परिषद् तथा नगरपालिकामा पठाउने ।

च) वडा स्तरीय विषयगत कार्यदल : वडा स्तरमा नागरिकका समस्या र समाधानका विकल्प बारे आम जनताको प्रतिनिधित्व गरी वडा वा नागरिक सल्लाहकार परिषद् मार्फत नागरिक आवाजलाई नगरपालिका सम्म पुऱ्याउने, केन्द्रित समुहछलफलमा सहभागिता जनाउने तथा सहभागि जुटाउने ।

छ) सहयोगी संस्था : योजना तर्जुमा प्रक्रिया तथा अन्तिम मस्यौदा तयारीमा प्राविधिक एवं विशेषज्ञ सेवा

बृहत योजनातर्जुमामा संलग्न संरचना तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

माथि उल्लिखित प्रक्रिया तथा संस्थागत संरचनाले बृहत योजना तयारीमा आवश्यक भूमिका निर्धारण गरेको भएता पनि योजना निर्माणको समग्र प्रक्रियालाई मुतल तीन प्रमुख चरणमा विभाजन गरिएको थियो । जसलाई तलको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२. नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण

बृहत योजना निर्माणलाई नगरपालिकाको वास्तविक समस्या समाधानमा केन्द्रीत गर्न नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण प्रक्रियालाई सकेसम्म वैज्ञानिक र सहभागितामुलक बनाउने प्रयास गरिएको थियो । वस्तु स्थिति विश्लेषणका लागि अवलम्बन गरिएको प्रमुख तीनओटा विधि तल प्रस्तुत छ ।

- घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत नगर पाशवचित्र तयारी
- केन्द्रित समुह छलफल बाट जनधारणा संकलन
- नगरको विषयगत शाखाबाट नगरको क्षेत्रगत सवल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण

नगर बृहत योजना तयारीको पुर्व तयारी स्वरुप नगरको जनसंख्या, विभिन्न विकास र सेवाको स्तर र पहुँचको अवस्था लगायत महत्वपूर्ण सूचना घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत संकलन गरिएको थियो । नगरपालिकाहरूले निर्धारण गरेका तल उल्लिखित ५ ओटा विषयगत क्षेत्र र बृहत योजनाको लक्ष्य प्राप्तमा योगदान पुग्ने गरी अन्य क्षेत्र समेत समेटेर नागरिकको आवश्यकता पहिचान र योजना निर्माण सम्बन्धि समुदाय स्तरीय छलफल गरिएको थियो ।

सर्वसाधारण नगरवासीले नगरपालिका (सरकार) बाट प्राप्त गर्नुपर्ने आधारभूत सेवा जस्तै, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाई, विद्युत, सिंचाई, कृषि तथा पशु प्राविधिक सेवा आदिले बृहत योजनामा पर्याप्त स्थान पाउने सुनिश्चिताका लागि विभिन्न विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रको समुह बनाइएको थियो ।

क्रं.स.	विषयगत क्षेत्र	प्रमुख क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्र
१	आर्थिक विकास	कृषि र पशुपालन, स्वरोजगार, उद्योग तथा बाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, वित्तीय क्षेत्र
२	सामाजिक विकास	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, संस्कृति, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
३	पूर्वाधार विकास	सडक तथा पुल, भोलुङ्गे पुल, सिंचाई, भवन तथा सहरी विकास, उर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत, बैकल्पिक उर्जा, सञ्चार, पार्क, खेल मैदान आदि, यातायातको बैकल्पिक माध्यम
४	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	वन तथा भू- संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण, विपद् पुर्वतयारी र प्रतिकार्य
५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन	मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, सेवाप्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतिय सूचना प्रविधिको प्रयोग, सूचनाको हकको प्रत्यभूति, लेखांकन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन आदि ।

माथि उल्लिखित विषयगत क्षेत्रलाई तल उल्लिखित मुख्य विषयमा समाहित गरिएको थियो भने संस्थागत विकास र सुशासनलाई सबै क्षेत्रको अन्तरसम्बन्धित सवालका रुपमा समेटिएको थियो ।

क्षेत्र १ : भू-उपयोग

क्षेत्र ७ : स्वास्थ्य

क्षेत्र २ : आर्थिक विकास

क्षेत्र ८ : आपतालिन सेवाक्षेत्र

क्षेत्र ३ : यातायात

क्षेत्र ९ : प्राकृतिक स्रोत साधन

क्षेत्र ४ : सार्वजनिक निर्माण

क्षेत्र १० : आवास विकास

क्षेत्र ५ : वातावरण

क्षेत्र ११ : पार्क तथा मनोरञ्जन

क्षेत्र ६ : शिक्षा

क्षेत्र १२ : ऐतिहासिक/साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण

हरेक क्षेत्रका प्रमुख समस्या तथा समाधानका उपायका सम्बन्धमा नागरिकले आफ्नो राय स्वतन्त्र रूपमा राख्न सक्ने र खास व्यक्तिको धारणाले अन्यको भावना प्रस्तुतीलाई सिमित गर्न नसक्ने गरी वडा स्तरमा भौगोलिक क्षेत्र, पेशा तथा व्यवसाय एवं महिला, बालबालिका, अपांगता भएका व्यक्ति तथा जेष्ठ नागरिकको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित हुने गरी सहयोगी संस्था तथा नगरको सम्बन्धित शाखाका प्रतिनिधिको सहजिकरणमा केन्द्रित समुह छलफल गरी सबैको सुझाव तत्क्षण टिपोट गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । नगर प्रमुख, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्ष तथा कार्यपालिका र नगरसभा सदस्यबाट यो प्रक्रियाको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरिएको थियो । वडागत छलफलको अन्त्यमा सहभागिबाट नगरको मुल पहिचान अर्थात् दुरदृष्टि निर्धारणका लागि सुझाव लिइएको थियो । यो प्रक्रियामा नगरका नौ वडामा गरी वडा स्तरीय नागरिक कार्यदल तथा अन्य नागरिकबाट ४०० भन्दा बढि नगरवासीको प्रत्यक्ष सहभागिता थियो ।

केन्द्रित समुह छलफलबाट प्राप्त नागरिकको विचार तथा सुझाव एकीकृत गरी समस्या र समाधानका उपायको वडागत सँगालो तयार गरी केन्द्रित समुह छलफल, नगर पार्श्वचित्र, अन्य नीतिगत दस्तावेज तथा वाह्य स्रोतका सूचना समेत समावेश गरी सम्बन्धित क्षेत्रमा नगरको सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौति विश्लेषण गरिएको थियो । यो प्रक्रियाका लागि विषयगत शाखाले सहयोगी संस्थासँग मिलेर कार्य गरेको थियो ।

२.३. मस्यौदा तयारी र पृष्ठपोषण

नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण पछि सबै क्षेत्रका समस्या समाधानका उपायका सन्दर्भमा नागरिकको सुझाव पुनरावलोकन गरी नगर प्रमुखको संयोजकत्वमा नगर कार्यपालिका तथा विषयगत शाखा सहितको बैठकबाट नगरको दुरदृष्टि र दिर्घकालिन लक्ष्य निर्धारण गर्नुका साथै प्राविधिक समुहले तयार परेको क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा प्राथमिकताका सहितको बृहत योजनाको खाका माथि सम्बन्धित विषयगत समितिले विस्तृत रूपमा छलफल क्षेत्रगत मस्यौदा तयार पाऱ्यो । प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी पछि मस्यौदालाई पुर्णता दिने र पृष्ठपोषण लिने प्रक्रिया निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

- नगर कार्यपालिकामा प्रारम्भिक मस्यौदा माथि छलफल गरी आवश्यक परिमार्जन सहित नागरिक स्तरीय टिप्पणी तथा पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिककरण
- नागरिक सल्लाहकार परिषद्को नेतृत्वमा वडागत छलफल तथा नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई
- नागरिक सल्लाहकार परिषद् बाट नागरिक स्तरमा संकलित सुझाव एकीकृत रूपमा नगरमा प्राप्ति

२.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिककरण

नगर कार्यपालिकाबाट यस सार्वजनिक गरिएको मस्यौदा माथि जनस्तरबाट भएका टिप्पणी तथा सुझावका आधारमा बृहत योजनालाई आवश्यकता अनुसार नगर कार्यपालिकाले आवश्यक परिमार्जन सहित अनुमोदन गरी अन्तिम स्वीकृतिका लागि नगर सभामा पेश गर्नेछ। नगरसभाले आवश्यकता स्वीकृत गरेसँगै गरी बृहत योजनाको अन्तिम मस्यौदा सार्वजनिक गरिने छ। यससँगै नगरको विकास योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनको नयाँ अध्याय शुरु हुनेछ।

४.५. बृहत योजना कार्यान्वयन

बृहत योजना समग्र विकास योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक नीतिगत दस्तावेजका रूपमा रहने छ। यसको कार्यान्वयनको अवस्था समिक्षा तथा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन पनि गरिने छ। यो प्रक्रियालाई पनि अधिकतम सहभागितामुलक बनाइने छ। यो योजनाका आधारमा विभिन्न क्षेत्रगत नीति, रणनीति तथा योजना निर्माण र कार्यान्वयनलाई पनि प्राथमिकताका साथ अधि बढाइने छ। यो प्रक्रियाको सहजिकरणका लागि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुने गरी एक नगर स्तरीय योजना शाखा निर्माण गरिने छ भने दिर्घकालमा नगर स्तरको योजना आयोगका परिकल्पना पनि गरिएको छ। यसरी यो योजनाको सान्दर्भिकता निरन्तर कायाम भइराख्ने अपेक्षा गरिएको छ। स्थानीय कानून बमोजिम निर्माण भएको यो योजनामा थपपघट तथा परिमार्जनका लागि कार्यविधि अनुसारको सहभागिता मुलक पद्धति प्रयोग गरी यसलाई नगरको कानुनी दस्तावेजको रूपमा उपयोग गरिने छ।

खाण्ड तीन: नगर परिचय

३.१. पृष्ठभूमी

नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पर्ने कैलाली जिल्लाको पूर्वमा अवस्थित टीकापुर, पूर्व-पश्चिम राजमार्गदेखि १४ कि.मी. दक्षिण, भारतको सिमानादेखि उत्तरतर्फ कर्णाली नदीको पश्चिममा र २८°३१'३०" उत्तरी अक्षांश र ८१°०७'३१" पूर्वी देशान्तरमा अवस्थित छ। टीकापुर नगरपालिका समुन्द्र सतहबाट १४५-१६१ मिटर उचाईमा रहेको छ। २०४६ सालको जनआन्दोलन पश्चात् टीकापुर नगरोन्मुख गा.वि.सं. हुँदै वि.सं. २०५३ साल माघ १७ गते टीकापुर नगरपालिका घोषणा भएको हो। तात्कालीन समयमा देशैभर एकैसाथ घोषणा भएका १५ वटा नगरपालिकाहरू मध्ये एक टीकापुर पनि हो। साविकको नारायणपुर र धनसिंहपुर गाउँ विकास समितिलाई टीकापुरमा गाभेर २०७३ फागुन २७ गते मन्त्रीपरिषदको निर्णयबाट हालको टीकापुर नगरपालिकाको स्थापना भएको हो। टीकापुर नगरपालिका नेपालकै आधुनिक योजना सहितको नगरपालिका हो।

नक्शा ३.१: टीकापुर नगरपालिकाको राजनीतिक नक्शा

वि.सं. २०२८ सालमा घना जङ्गल फडानी गरेर तात्कालीन मन्त्री खड्गबहादुर सिंहले यो नगरको स्थापना गर्नुभएको हो । घना जङ्गल भएको यस क्षेत्रमा बस्ती बस्ने क्रममा यहाँका बस्तीहरू “टीका” जस्तै गरी गोलाकार रूपमा बसेकोले यस ठाउँको नाम “टीकापुर” रहन गएको भनाई छ भने अर्कोतर्फ टीकापुरमा बस्ती बसाउने क्रममा जङ्गल फडानीको कार्य दशैंको “टीका” का दिनदेखि प्रारम्भ गरिएकोले यस ठाउँको नाम “टीकापुर” रहन गएको भन्ने भनाई पनि छ । हाल टीकापुर नगरपालिका ११८.३३ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको छ ।

टीकापुर शहरीकरणको विकासक्रमलाई नियाल्दा वि.सं. २०२४ चैत्र २ गते तात्कालीन राजा महेन्द्र महाकाली अञ्चल कञ्चनपुर जिल्ला स्थित वर्तमान शुक्लाफाँट वन्यजन्तु आरक्षमा शिकार खेल्ने प्रयोजनका लागि आएको तथ्य भेटिन्छ । सोही क्रममा राजा महेन्द्रलाई वि.सं. २०२४ चैत्र २४ गते आकस्मिक हृदयघात भए पश्चात् स्वास्थ्य लाभका लागि अनुकूल स्थानको खोजी हुँदा स्वदेशी तथा विशेषज्ञहरूबाट हालको “टीकापुर वृहत उद्यान” रहेको ठाउँ, हावापानी, भू-धरातलीय बनौट, अवस्थित आदिका दृष्टिले सर्वाधिक मात्रामा उपयुक्त भएको सिफारिस भएकोले २०२४ चैत्र २५ का दिन राजालाई पूर्वोक्त स्थानमा ल्याई विश्रामका लागि समुचित व्यवस्था मिलाइएको देखिन्छ । मुलुकको अस्थायी राजधानीको हैसियत प्रदान गर्दै वि.सं. २०२४ चैत्र २५ देखि ०२५ वैशाख २४ गतेसम्म तात्कालीन राजा महेन्द्रबाट पूर्णतः स्वास्थ्यलाभ गरी राज्य सञ्चालन गरिएको गौरवपूर्ण इतिहास पनि यस नगरले बोकेको छ । राजा महेन्द्रले पूर्णतः स्वास्थ्यलाभ गरेको स्थानलाई व्यवस्थित शहरीकरण गर्नका लागि वि.सं. २०२६ मा “महेन्द्र रत्नस्थली शहरी विकास योजना” सञ्चालनार्थ राजाबाटै निर्देश एवं स्वीकृति दिइएको पाइन्छ ।

वि.सं. २०२८ सालमा राजा महेन्द्रको देहान्त भई राजा वीरेन्द्रको गद्दी आरोहण पश्चात् “महेन्द्र रत्नस्थली शहरी विकास योजना” विकास समिति ऐन, २०१३ बमोजिम “टीकापुर शहरी विकास योजना”मा रूपान्तरण गर्दै वि.सं. २०२८ श्रावण १ गते टीकापुर विकास समिति गठन गरिएको थियो । योजनालाई साकार रूप दिन एउटा गुरुयोजना निर्माण गर्नाका साथै उद्यान क्षेत्र नगर बसोबास क्षेत्र, संरक्षित वन क्षेत्र र आधुनिक यान्त्रिक कृषि क्षेत्र निर्माणार्थ ३ हजार १ सय ७३ विगाहा जमिन नगर विकास समितिलाई नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराइएको थियो । यसरी उपलब्ध जमिनमा घना जङ्गल रहेकोले सो जङ्गल कटानी गर्ने कार्य खास गरी वि.सं. २०२८ माघ महिनाबाट थालनी भई गुरु योजना अनुरूप शहरी नियोजनको कार्य अघि बढेको पाइन्छ । सो कार्यका लागि टीकापुर विकास समितिको प्रथम अध्यक्ष खड्ग बहादुर सिंहलाई जिम्मेवारी दिइएको थियो ।

टीकापुर नगरको राजनीतिक एवं प्रशासनिक इकाईको विकासक्रमलाई हेर्दा वि.सं. २०३२ मार्ग २६ गते तात्कालीन मौरनिया र मन्जिकापुर गाउँ पञ्चायत गाभेर एउटै “टीकापुर गाउँ पञ्चायत” बनाइएको यस क्षेत्रलाई वि.सं. २०५३ माघ १७ का दिन कैलाली जिल्लामा दोस्रो नगरपालिका बन्ने सुअवसर जुरेको देखिन्छ । नेपालमा भएको संघीय शासन प्रणालीको सूत्रपात तथा नयाँ राज्य संरचनाका कारण अहिले टीकापुर नगरपालिकाले वि.सं. २०७३ फागुन २७ बाट धनसिंहपुर र नारायणपुर गा.वि.स. समेत समावेश गरि हालको वृहत टीकापुर नगरपालिका बनेको हो ।

विगतमा मुलुकको “अस्थायी राजधानी”, “कान्छो नेपाल”, वृहत उद्यानको नगर, “योजनावद्ध नमूना शहर”का रूपमा पहिचान बनाएको विगतलाई समग्र नगरको उत्प्रेरणाको आधारका रूपमा लिई सुव्यवस्थित नगर निर्माणको समग्र पक्ष कार्यान्वयनमा भएका केहि कमी कमजोरीलाई सुधार गर्दै टीकापुरवासीको सुख र समृद्धिको दिगो आधार निर्माणका लागि नगरवासीको अधिकतम सहभागिताका आधारमा नगरको पहिलो वृहत योजना तयार गरिएको छ । यसले नगरको सबै संयन्त्रलाई गतिशिल बनाई सिमित स्रोत र साधनको आदर्शतम उपयोग मार्फत टीकापुरको नयाँ र गौरवपूर्ण पहिचान निर्माणमा यसबाट टेवा पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

३.२. नगरको जनसाङ्खिक अवस्था

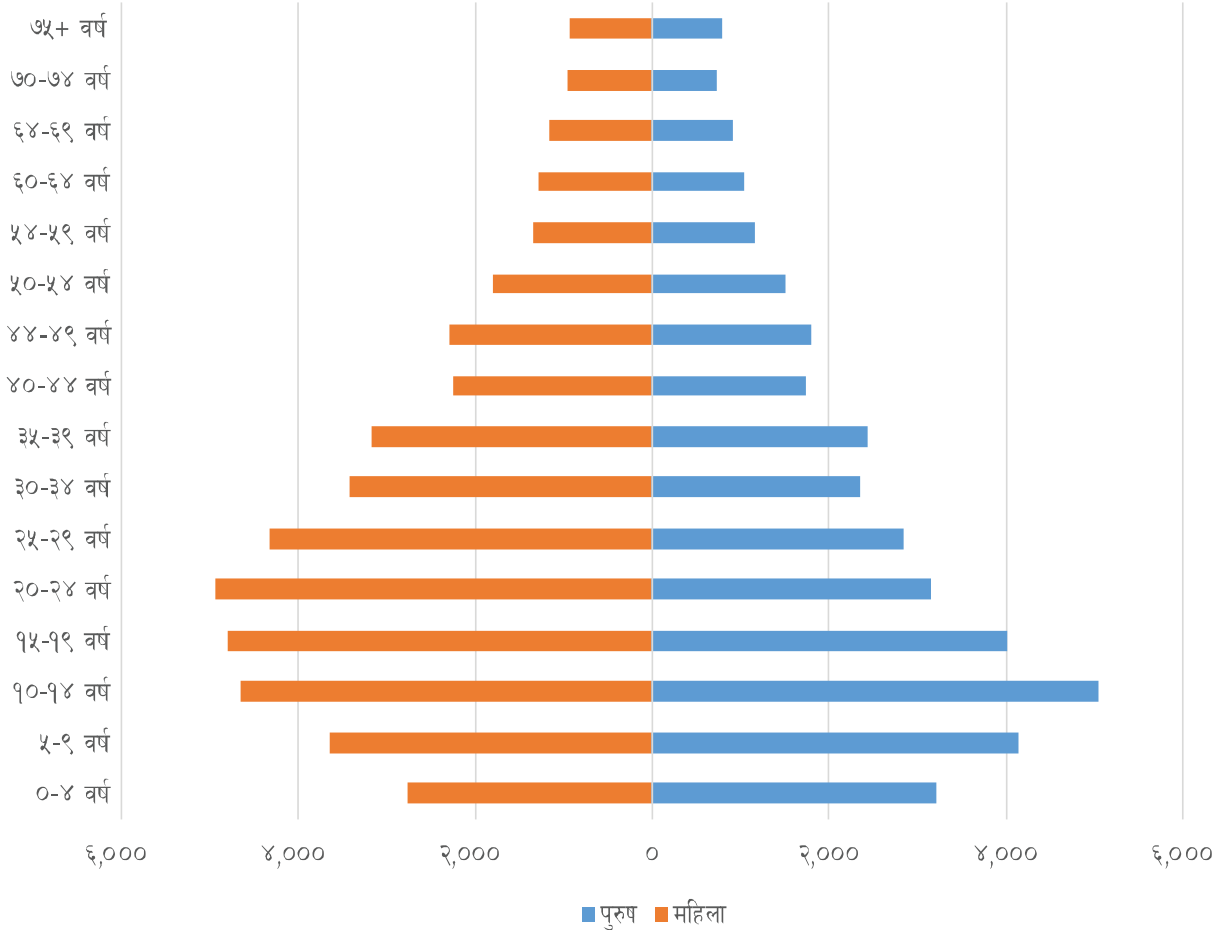
टीकापुर नगरपालिकाले २०७५ सालमा सम्पन्न गरेको पारिवारीक तथ्याङ्क सङ्कलनबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरका १८,६२० घरपरिवारमा ३६,९०९ पुरुष र ४३,७८१ महिला गरी कुल ८०,६९० जनसङ्ख्या रहेको छ । तथ्याङ्कलाई हेर्दा लैङ्गिक अनुपात प्रति १०० जना महिलाहरूमा पुरुषको जनसङ्ख्या भने कम अर्थात् ८४.३० प्रतिशत देखिन्छ । नौ वडामा विभाजित यस नगरपालिकाको वडागत विवरण अनुसार सबैभन्दा धेरै वडा नं. १ मा ९,८२३ परिवार र ३९,७७८ जनसङ्ख्या रहेको छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. ९ मा ७४३ परिवार र ३,६९० जनसङ्ख्या रहेको छ । प्रति वर्ग किलोमिटर जनघनत्व ६८२ रहेको छ । २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार वडागत परिवार संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसङ्ख्याको विवरण निम्न अनुसार रहेको छ ।

वडा नं.	परिवार संख्या	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या			लैंगिक अनुपात	औषत परिवार आकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.
		पुरुष	महिला	जम्मा				
१	९,८२३	१८,३३३	२१,४४५	३९,७७८	८५.४९	४.०५	२१.९१	१८१६
२	१,६५१	३,३५२	४०५६	७,४०८	८२.६४	४.४९	१७.४७	४२४
३	९८३	२,११७	२,४९८	४,६१५	८४.७५	४.६९	७.६७	६०२
४	९९५	२,०३१	२,४७८	४,५०९	८१.९६	४.५३	५.९३	७६०
५	१,०५९	२१६६	२,६७९	४,८४५	८०.८५	४.६२	१४.२६	३४०
६	१,०६७	२२७६	२,७२५	५,००१	८३.५२	४.६९	१०.९६	४५६
७	१,३१५	२७०४	३,२९१	५,९९५	८२.१६	४.५६	१५.०१	३९९
८	९९४	२१६०	२,६८९	४,८४९	८०.३३	४.८८	१६.५२	२९४
९	७४३	१७७०	१,९२०	३,६९०	९२.१९	४.९७	८.६	४२९
जम्मा	१८,६२०	३६,९०९	४३,७८१	८०,६९०	८४.३०	४.३३	११८.३३	६८२

स्रोत: नगर पार्श्वचित्र, २०७५

घरपरिवार सङ्ख्या, जनसङ्ख्या, जनघनत्व र क्षेत्रफलका हिसाबले वडा नं. १ सबैभन्दा ठूलो वडा हो भने क्षेत्रफलको हिसाबमा सबैभन्दा सानो वडाको रूपमा वडा नं. ४ भए तापनि जनसङ्ख्या र घरपरिवारका हिसाबले वडा नं. ९ मा सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या र घरपरिवार देखिन्छ । उमेर र लिङ्गानुसार हेर्ने हो भने यस नगरपालिकाको १०-१४ वर्षका बालबालिकाको सङ्ख्या सबैभन्दा उच्च अर्थात् ९७१० (१२.०३ प्रतिशत) देखिन्छ भने सब भन्दा कम ७५ वर्ष भन्दा माथिका संख्या रहेको छ । कुल जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा अर्थात् ५० प्रतिशतभन्दा बढी १४ वर्षदेखि २४ वर्ष सम्मको उमेर समूह रहेको छ । परिवारको आकारको आधारमा हेर्ने हो भने नगरपालिकामा रहेका कुल १८,६२० परिवारमध्ये ४ देखि ५ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार सबैभन्दा धेरै ७,३७६ अर्थात् ३९.६२ प्रतिशत रहेको छ । दोस्रोमा २ देखि ३ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार ५,७९४ अर्थात् ३१.१२ प्रतिशत र ८ जनाभन्दा बढी सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार १,४२८ अर्थात् ७.६७ प्रतिशत रहेका छन् भने १ जना मात्र सदस्य सङ्ख्या भएको परिवारको सङ्ख्या १,१२६ रहेको छ ।

उमेरसमूह अनुसार जनसंख्याको विवरण

माथि प्रस्तुत पिरामिड २०७५ मा गरिएको घरघुरी तथ्याङ्क सङ्कलनबाट प्राप्त जनसंख्याको आधारमा तयार गरिएको हो । जसमा टीकापुर नगरपालिकाको जनसंख्याको लैङ्गिक अनुपात र विभिन्न उमेर समूहको संरचनाको चित्रण गरिएको छ । टीकापुर नगरपालिकामा विभिन्न उमेर समूह मध्ये १०-१४ उमेर समूह, १५-१९ उमेर समूह र २०-२४ उमेर समूहका जनसंख्या अन्य उमेर समूह भन्दा बढि रहेको छ भने कुल जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा १४ वर्षदेखि २४ वर्ष सम्मको उमेर समूहको रहेको छ । यो उमेर समूहको जनसङ्ख्या भनेको आत्मनिर्भर भई नसकेको जनसङ्ख्या पनि हो भने अहिलेको तुलनामा नगरपालिका भित्र अर्को दुई, तिन दशक भित्र श्रमशक्तिको संख्याले बढ्ने आधार पनि हो । जसले गर्दा नगर भित्र बढि भन्दा बढि रोजगारीका अवसर आवश्यकता पर्छ । लैङ्गिक अनुपातको हिसावले उक्त उमेर समूहका पुरुषको संख्या घट्दै गएको र महिलाको संख्या बढ्दै गएको देखिन्छ । वैदेशिक वा अन्य अवसरका लागि बाहिर जाने गरेको कारण गणनाका क्रममा पुरुषहरूको न्यून उपस्थिति भएको नगरको अनुमान छ । तथापि यसको यथार्थ विवरण छैन । वर्तमान अवस्थाले आगामी २० वर्षमा जेष्ठ नागरिकको संख्या बढ्ने देखिन्छ ।

३.२.१. जनसङ्ख्या प्रक्षेपण

बृहत योजनाले भविष्यको अनुमानित जनसंख्याको आवश्यकता सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । टीकापुर नगरपालिकाको दुरदृष्टी, दिर्घकालिन लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा कार्यक्रम तय गर्दा तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको

जनसंख्यालाई आधार बनाइएको छ । जनसंख्या प्रक्षेपण गर्न केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट प्राप्त नगरपालिकाको विगतका वि.सं २०२८ साल देखिको दश-दश वर्षको फरकमा रहेको जनसंख्या तथा नगरले गरेको पारिवारिक सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई लिइएको छ । नगरपालिकाको जनसंख्याको पुर्वानुमान गर्दा विभिन्न समयमा भएको राजनीतिक परिवर्तनसँगै स्थानियको पुनर्संरचनाहरूमा आधारित भएता पनि सम्पूर्ण टिकापुरको हालको संरचनासंग मिल्ने गरि मिलाउन कोशिस गरिएको छ ।

टीकापुरको सन्दर्भमा, वि.सं. २०३२ सालमा तात्कालीन मौरनिया र मनिकापुर गाउँपञ्चायतहरूलाई गाभेर एउटै “टीकापुर गाउँ पञ्चायत” बनाइएको थियो । वि.सं २०४६ साल पछि टीकापुर नगरोन्मुख गा.वि.सं. हुँदै वि.सं. २०५३ साल माघ १७ गते टीकापुर नगरपालिका घोषणा भएको थियो । साविकको नारायणपुर र धनसिंहपुर गाउँ विकास समितिलाई टीकापुरमा गाभेर वि.सं २०७३ फागुन २७ गते हालको टीकापुर नगरपालिकाको स्थापना भएको थियो । नेपालमा विभिन्न समयमा भएको राजनीतिक परिवर्तनसँगै केन्द्र र स्थानियको पुनर्संरचना हुँदा टीकापुर, मौरनिया, मनिकापुर, नारायणपुर र धनसिंहपुर २०४६ साल अघि गाउँपञ्चायत, २०४६ र २०७३ को विचमा गाँउ विकास समिति हुँदै २०७३ सालमा हालको टीकापुर नगरपालिका निर्माण भएको हो । संघीय संरचना अनुसार साविकको टिकापुरलाई वडा नं १-५, नारायणपुरलाई वडा नं ६-७ र धनसिंहपुरलाई वडा नं ८-९ मा विभाजीत गरिएको छ । त्यसकारण, विगत २०२८ साल देखिको हालको टीकापुरको जनसंख्या निकाल्दा साविकको गाउँ विकास समिति/गाउँ पञ्चायतहरू मौरनिया, मनिकापुर, नारायणपुर र धनसिंहपुरको जनसंख्यालाई लिन सकिन्छ ।

३.२.२ जनसंख्या प्रक्षेपण विधि

जनसंख्या प्रक्षेपणमा रेखीय वृद्धि दर (Linear Growth Rate) ज्यामितीय वृद्धि दर (Geometric Growth Rate), घातङ्गीय वृद्धि दर (Exponential Growth Rate) तथा समूहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) आदि उपयोग गर्न सकिने भएता पनि समूहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) निकै उपयुक्त हुन्छ । यस पद्धतिले प्रजनन दर, मृत्यु दर, तथा प्रवासन दरलाई मध्यनजर गर्दछ । तर, सानो क्षेत्रफल तथा समूहगत विभाजित जनसाङ्खिकिय तथ्याङ्कको अभावमा यी परिमाण अनुमान गर्न असम्भव हुन्छ ।

टीकापुर नगरपालिकाको सन्दर्भमा, २०२८ देखि २०६८ साल सम्मको जनगणनालाई विश्लेषण गर्दा नगरको जनसाङ्खिक वृद्धि दर घट्टो प्रवृत्तिमा देखिन्छ । यसका कारणहरूका, सशस्त्र द्वन्द, वैदेशिक रोजगारी तथा शैक्षिक अवसरका लागि हुने आन्तरिक तथा अन्तराष्ट्रिय प्रवाशन रहेको छ । टीकापुर नगरपालिकाको नगर प्रोफाइलमा उल्लेख गरे अनुसार २०७५ सालमा यहाँको जम्मा जनसंख्या ८०,६९० रहेको थियो । अर्थात् २०६८ देखि २०७५ सालसम्म यस नगरको जनसंख्या मात्र ०.८४ प्रतिशतले वृद्धि भएको पाईन्छ ।

यद्यपी, २०७३ मा भएको नयाँ राज्य संरचना तथा संघिय शासन प्रणालीको स्थापनाले, यस नगरमा पूर्वाधारको विकास, रोजगारको अवसर तथा स्थानीय नागरिकका लागि सेवा प्रवाहमा सुधार हुने अपेक्षाका कारण टीकापुर नगरपालिकाको जनसाङ्खिक वृद्धिदर आगामी वर्षहरूमा बढ्ने अनुमान गरिएको छ । साथै, प्रत्येक वर्षको समय अन्तरालमा जनसांखिक वृद्धि दर उही रहने तथा अरु भुभागको तुलनामा तराईका नगरपालिकामा जनसंख्या वृद्धि बढि हुने हुनाले यहाँको जनसंख्या पनि बढ्ने अनुमान छ । यसकारण, २०६८ सालको जनगणना अनुसार नेपालको औसत जनसंख्या वृद्धि दर १.३५% रहेकोले, सोहि वृद्धिदरको प्रयोग गरि तलको शत्रुका आधारमा घातङ्गीय वृद्धि दर पद्धतिद्वारा टीकापुर नगरपालिकाको जनसंख्या पुर्वानुमान गरिएको हो । घातङ्गीय वृद्धि दर पद्धतिले दुईवटा समय अवधिको जनसंख्या वृद्धि दरलाई अनुमान गरी भावी जनसंख्या पुर्वानुमान गर्दछ । यसका लागि नगरपालिका आफैले गरेको २०७५ को पारिवारिक सर्वेक्षणको आधारमा निर्धारित जनसंख्यालाई आधार वर्षको जनसंख्या मानिएको छ ।

घातङ्गीय वृद्धि दर (Exponential Growth Rate) $P_t = P_0 e^{rt}$

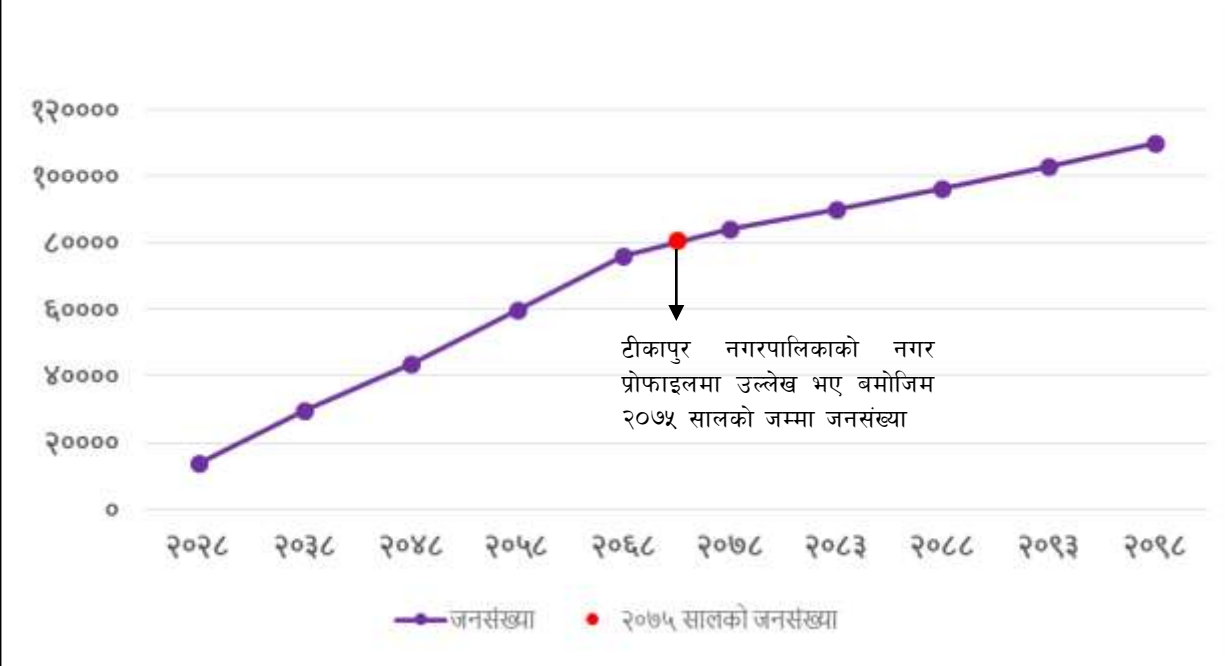
जहाँ, $P_t = 't'$ समय पछि हुने जम्मा जनसंख्या; $P_0 =$ प्रारम्भिक जनसंख्या; $e = २.७१८२८$; $r =$ वृद्धि दर(%); $t =$ समय अवधि हो ।

नगरपालिकाको आगामी वि.स २०९८ सम्मको जनसंख्या प्रक्षेपण निम्नानुसार रहेको छ ।

जनगणना जनसाङ्खिक विवरण		जनसंख्या वृद्धि दर		पुर्वानुमानित जनसाङ्खिक विवरण (वृद्धि दर = १.३५%)	
साल	जनसंख्या	साल	दर (%)	साल	जनसंख्या
२०२८	१३,७३२	२०२८-३८	७.७२	२०७८	८४०२६
२०३८	२९,७२७	२०३८-४८	३.८५	२०८३	८९८९४
२०४८	४३,६८२	२०४८-५८	३.१६	२०८८	९६१७२
२०५८	५९,९१७	२०५८-६८	२.३९	२०९३	१०२८८८
२०६८	७६,०८४	२०६८-७५	०.८४	२०९८	११००७३
२०७५	८०,६९०				

२०७५ सालको जनसाङ्खिक विवरण, टीकापुर नगरपालिकाको नगर प्रोफाइल निर्माण गरिने क्रममा हरेक घरधुरीमा पुगेर गरिएको सर्वेक्षणमा आधारित रहेको छ । उक्त जनगणना अनुसार टीकापुर नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या ८०,६९० रहेको थियो । २०७८ देखि २०९८ सम्मको समयलाई पाँच वर्षको अन्तरालमा विभाजित गरि, १.३५% वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा, २०७५ सालको जनसंख्यामा करिब चार हजारले वृद्धि भई २०७८ को जनसंख्या ८४,०२६ हुन आउने देखिन्छ । यसैगरी, सोहि पद्धति र वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा २०८३ को ८९,८९४; २०८८ को ९६,१७२ ; २०९३ को १०२,८८८ र २०९८ को ११०,०७३ जनसंख्या रहने अनुमान गरिएको छ ।

२०२८ देखि २०९८ सम्मको जनसंख्या पूर्वानुमान तथा जनसांख्यिक प्रवृत्ति

आर्थिक वर्ष २०९५/९६ को अन्त सम्मको अवधिलाई आधार बनाएर तयार गरिएको बृहत योजना जिवन्त दस्तावेजका समय समयमा अध्यावधिक भइरहने हुनाले २०७८ को राष्ट्रिय जनगणना तथा आवश्यकता अनुसार नगरले आन्तरिक ताथ्यांक अध्यावधिक गर्ने क्रममा यो पुर्वानुमानलाई थप विश्वसनीय बनाउँदै लैजाने छ । नगरपालिकाले बृहत योजना पहिलो पटक निर्माण गर्दा भने माथिको जनसंख्या प्रक्षेपणमा देखिएको प्रवृद्धिलाई मध्यनजर गरिएको छ ।

खण्ड चार: नगरको समष्टिगत लक्ष्य

४.१. नगरको मुख्य प्राथमिकता

टीकापुर नगरपालिकाले बृहत योजना तयारीका क्रममा भएका वडा स्तरीय केन्द्रीत छलफलका लागि नगरको विकासका प्राथमिकता निर्धारणमा नागरिक सुभावा संकलनका लागि विशेष विधि कार्यान्वयन गरिएको थियो । खुला मतदानको विधिबाट पहिचान गरिएको प्राथमिकता तथा नगरको मुख्य प्राथमिकताको क्षेत्र सम्बन्धमा व्यक्त वडा स्तरमा व्यक्त विचार समेतलाई कार्य पालिका स्तरमा छलफल गरिएको थियो । मत सर्वेक्षणमा टीकापुर नगरपालिकाले आर्थिक विकासलाई मुख्य प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिएको थियो भने सोही क्रममा आधारमा नगरलाई कृषि र पर्यटनमा जोड दिनु पर्ने विचार प्रतिनिधि मुलक रुपमा व्यक्त गरिएको थियो । त्यसैगरी शिक्षा, स्वास्थ्य र यातायातलाई क्रमशः दोस्रो, तेस्रो र चौथो प्राथमिकता बनाइएको थियो । यसरी नगरवासीको धारणा र नगरपालिकाको समग्र हितका लागि कार्यपालिका तथा विषयगत शाखाको सहभागितामा प्राप्त सुभावा समेत राखी कृषि तथा औद्योगिक क्षेत्रलाई उत्पादनशील बनाउने तथा पर्यटन क्षेत्रलाई आय र रोजगारीको दोस्रो महत्वपूर्ण आधार बनाउने गरी नगरले मुख्य प्राथमिकता तय गरेको छ । व्यवस्थित भू उपयोग योजना सहित भौतिक पूर्वाधार विकास तथा शिक्षा तथा स्वास्थ्य लगायत सामाजिक विकासलाई समेत नगरले महत्वपूर्ण प्राथमिकतामा राखेको छ ।

४.२. नगरको दुरदृष्टी

११८.३३ बर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल रहेको टीकापुर नगरपालिकामा ७० प्रतिशत भन्दा बढि जमिन कृषियोग्य फाँटका रुपमा रहेको छ । नगरका ३५ प्रतिशत परिवार कृषि पेशामा आवद्ध छन् । अन्वाली यहाँको प्रमुख उत्पादन रहेपनि कृषि क्षेत्रको विविधिकरण र व्यवसायिकरण अन्तर्गत उखु र केरा उत्पादन महत्वपूर्ण कृषि उपक्षेत्रको रुपमा विकास हुँदै गरेको छ । नगरमा कृषि र वेत वाँस र वनजन्य उत्पादनमा आधारित साना र मझौला उद्योग पनि नगरभित्र सञ्चालनमा छन् । यो क्षेत्रको विकासले नगरको विकास र समृद्धिमा ठूलो योगदान गर्न सक्ने सम्भावना छ । यस आधारमा आधारभूत स्थानीय उत्पादन र ती उत्पादनमा मल्य अभिवृद्धि सहित व्यवसायिक र औद्योगिक उत्पादनमा जोड दिई उत्पादनशील नगर बनाउने दुरदृष्टी राखिएको छ ।

स्वस्थ नागरिक विना नगरको सर्वाङ्गीण विकास सम्भव नभएकोले आवश्यक भौतिक पूर्वाधार र संस्थागत विकास मार्फत सबै टीकापुरवासीलाई स्वास्थ्य सेवाको सरल र सहज पहुँच उपलब्ध गराइ स्वस्थ टीकापुर निर्माण गर्ने दुरदृष्टि पनि नगरले लिएको छ । यो सोच परिपुर्तिका लागि स्वच्छ र सफा नगर निर्माण तथा स्वास्थ्य समस्याको रोकथाम र नगर स्तरमा नै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्नु नगरको महत्वपूर्ण लक्ष्य रहने छ ।

पूर्वाधार विकासका अतिरिक्त शिक्षा क्षेत्रको शासकीय र व्यवस्थापकीय सुधार मार्फत नगरवासीलाई गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको पहुँच दिलाउनुका साथै नगर भित्र रहेको प्राविधिक शिक्षा प्रवाहलाई नगर र नगरवासीको माग र आवश्यकता अनुरूप बनाउँदै सीपमुलक र व्यवसायिक शिक्षा प्रवाह र प्राप्तिमा नगरको भूमिका वढाई शिक्षित नगरको पहिचान निर्माण गर्ने गरी शिक्षित टीकापुरलाई नगर दुरदृष्टीको अंग बनाइएको छ ।

शुर्क्षित, गुणस्तरीय र भरपर्दो यातयात र सार्वजनिक सेवाका अन्य पुर्वाधारको उपलब्धता र पहुँच नगरको आर्थिक सामाजिक विकासको मेरुदण्ड हो । यसैलनाई दृष्टीगत गरी, सडक, पुलपुलेसा तथा कलभर्ट, खानेपानी र सरसफाईका सार्वजनिक पुवाधार, सिंचाईका पर्याप्त र उपयोगी पुर्वाधार, सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक भवन तथा अन्य पुर्वाधार, विद्युत र सञ्चार सेवाका लागि पर्याप्त भौतिक पुर्वाधार तयारी पनि नगरको महत्वपूर्ण प्राथमिकता हो । यसैलाई दृष्टिगत गरी टीकापुरलाई पुर्वाधार युक्त बनाउने दिर्घकालिन लक्ष्यलाई नगर दुरदृष्टीको अंग बनाइएको छ ।

योजनावद्ध विकासको वैज्ञानिक प्रक्रिया मार्फत निर्माण गरिएको टीकापुर नगरपालिकासँग नगरका सबै पुर्वाधार र सेवालाई सुव्यवस्थित शहरी मापदण्डमा पुऱ्याउने गरी काम गर्ने आफ्नै संस्थागत अनुभव रहेको छ । नगर विकास योजनाका आधारमा कृषि क्षेत्र, औधोगिक क्षेत्र, उद्यान क्षेत्र, बजार र बस्ती क्षेत्र, वन क्षेत्र आदि विभाजन गरी विकास शुरुभएको यस नगरको हालको भूगोलमा भने योजनावद्ध विकासको विधि अवलम्बन नभई विकास भएका बस्ती तथा वडा समेत समेटिएका छन् । विगतको अनुभव र नगरको सवैधानिक र कानुनी अधिकारका आधारमा वर्तमान अवस्था सहाउँदो शहरी विकास विधि मार्फत समग्र टीकापुरको पुर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहको पद्धतिलाई भू उपयोग नीति तथा योजना अनुकुल बनाई सुव्यवस्थित नगरको स्तर हाँसिल गर्नु पनि नगर दुरदृष्टीको अंग रहेको छ ।

नगरको विशिष्ट सांस्कृतिक समिश्रण, स्थानीय जातजातिको आफ्नै विशिष्ट पहिचान र संस्कृति, टीकापुर पार्क, कर्णाली नदि र डलफिन क्षेत्र, विभिन्न साना ठूला पार्क तथा संग्रहालय, एतिहासिक मठ मन्दिर आदिले नगरको सुन्दरतामा योगदान गरिरहेका छन् भने वन र कृषि क्षेत्र लक्षित हरित पर्यटनको सम्भावना पनि प्रशस्त रहेको छ । नगरका पर्यटकीय पुर्वाधारको उचित व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन र पर्यटकीय सम्भावनाको भरपुर उपयोग गरी यस नगरलाई पर्यटकीय नगरको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना छ ।

नगरमा उपलब्ध स्रोत साधन र अवसरको सदुपयोग गर्दै नेपाल सरकारले दिएको समृद्ध नेपाल: शुखी नेपालीको सोच पुरा गर्नमा समेत योगदान गर्ने गरी यस नगरपालिकाले आफ्नो दुरदृष्टि निर्धारण गरेको छ ।

उत्पादनशील, स्वस्थ, शिक्षित, पुर्वाधारयुक्त, सुव्यवस्थित पर्यटकीय नगर

४.३. नगरको दिर्घकालिन लक्ष्य

नगरले आफ्नो दुरदृष्टी वा सोच हाँसिल गर्नका लागि निम्नानुसारको दिर्घकालिन लक्ष्य तय गरेको छ ।

उत्पादनशील नगर	<ul style="list-style-type: none"> ● व्यावसायिक खेती र उत्पादन विविधिकरण ● कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा गुणात्मक वृद्धि ● कृषि र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित औधोगिक उत्पादन ● आकर्षक रोजगारीका क्षेत्रको रूपमा कृषि र उद्योग क्षेत्रको विकास
स्वस्थ र शिक्षित नगरवासी	<ul style="list-style-type: none"> ● गुणस्तरीय, विश्वसनीय पहुँचयोग्य आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा ● आयमुलक र सीपमुलक व्यवसायिक शिक्षा ● निःशुल्क र गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवा ● नगर स्तरमा विशिष्टीकृत स्वास्थ्य सेवाको सरल र सहज पहुँच ● स्वच्छ र सफा नगर

पुर्वाधारयुक्त नगर	<ul style="list-style-type: none">● दिगो, भरपर्दो र शुरक्षित यातायातका पुर्वाधार र सेवा● सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको उपलब्धता, गुणस्तरीयता र पहुँच● सार्वजनिक भौतिक पुर्वाधारको दिगो उपयोग र उपयुक्त व्यवस्थापन
सुव्यवस्थित नगर	<ul style="list-style-type: none">● सकारात्मक भू उपयोगमा आधारित पुर्वाधार निर्माण र शहरी विकास● स्थानीय पहिचान सहितको शुरक्षित र उत्थानशिल वस्ती
पर्यटकीय नगर	<ul style="list-style-type: none">● टीकापुर पार्क र डल्फिन क्षेत्र लक्षित पर्या पर्यटन विकास● स्थानीय कला र संस्कृतिको संरक्षण र प्रवर्द्धन● कृषि पर्यटन गन्तव्यका रूपमा कृषि क्षेत्रको विकास● सदुर पश्चिमका पहाडी जिल्ला केन्द्रित पर्यटन हव

खण्ड पाँच: क्षेत्रगत योजना

५.१. परिचय

यो खण्डमा नगरपालिकाले विगत देखि विकास निर्माण र सेवा प्रवाहका लागि विभाजन गरिएको विषयगत क्षेत्र तथा ती क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रहरूको नीति तथा प्राथमिकता प्रस्तुत गरिएको छ। कृषि, पशुपालन, उद्योग, वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी र राजश्व तथा कार्थिक पुर्वाधारलाई आर्थिक विकास अन्तर्गत समेटिएको छ। सामाजिक विकास अन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, सम्पदा संरक्षण तथा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको विषय समेटिएको छ। भू उपयोग तथा वस्ती व्यवस्थापन, पार्क तथा मनोरञ्जन, यातायात र खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चार जस्ता सार्वजनिक निर्माण र सम्बन्धित सेवालाई पुर्वाधार विकास अन्तर्गत समेटिएको छ। त्यसैगरी वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत प्राकृतिक स्रोत, वातावरण र विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्धि विषय समेटिएको छ। यो खण्डको अन्तमा नगरको सुशासन नीति समेटिएको छ। सबै क्षेत्रको पृष्ठभूमि सहित लक्ष्य, उद्देश्य र नीति तथा प्राथमिकतालाई क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ।

५.२. आर्थिक विकास

टीकापुर नगरपालिका एक ऐतिहासिक र पर्यटकीय महत्वको क्षेत्र हो। टीकापुर नगरपालिकालाई कैलाली जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रको आर्थिक तथा सामाजिक अन्तरसम्बन्धको केन्द्र मान्न सकिन्छ। नेपाल भारत जोड्ने मोहना नदी, पूर्वी क्षेत्रमा बग्ने कर्णाली नदी, पर्यटकीय स्थल टीकापुर पार्क, उर्वर भुमी, व्यवस्थित शहर जस्ता प्रशस्त आधारशीला बोकेको टीकापुर नगरपालिका आफैमा विशिष्ट पहिचान बनाउन सक्ने संभावना रहेको नगरपालिका हो। नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा क्रमिक रूपमा सडक सञ्जालको विस्तार भैरहेका कारण नगरपालिकाको पुर्वाधार विकासमा थप सहज भएको छ। उपयुक्त हावापानी, माटोको बनोट भएको यस नगरपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको मध्य पहाडी क्षेत्र भएको हुँदा नगरपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। यहाँको अर्थतन्त्र मुख्यतया: व्यापार, व्यवसाय, नोकरी, कृषि, वन, पशुपालन, थोक, खुद्रा बजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन तथा सेवाजस्ता क्षेत्रमा आधारित छ।

नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा क्रमिक रूपमा सडक सञ्जालको विस्तार भैरहेका कारण नगरपालिकाको सडक बाहेकका पुर्वाधार विकासमा पनि सहजता हुँदै गएको छ। कृषि, व्यापार, सेवामूलक व्यवसाय साथै यस नगरपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरू यहाँका आर्थिक कृयाकलापहरू चलायमान बनाउने माध्यम हुन्। वैदेशिक रोजगार पनि यस नगरको वैकल्पिक आर्थिक आम्दानीको आधार हो। प्रचुर मात्रामा कृषियोग्य जमिन रहेको तथा नेपालको अन्न भण्डारको रूपमा चिनिएको, जैविक विविधता एवं साँस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण रहेको कैलाली जिल्ला र विशेषतः टीकापुर नगरपालिका प्रसिद्ध नेपालकै व्यवस्थित टीकापुर पार्कको कारणले पनि नेपालको आकर्षक पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा चिनिएको छ। थारु जातिको संस्कृति, रहनसहन तथा चाडपर्व लगायत उल्लेख्य सङ्ख्यामा रहेका संस्कृतीहरू, कर्णाली नदी, डल्फिन अवलोकन स्थल, व्यवस्थित आधुनिक शहरि वसोवास रहेको नगर तथा टीकापुर पार्क लगायतका स्थलहरू नगरपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा रहेका छन्।

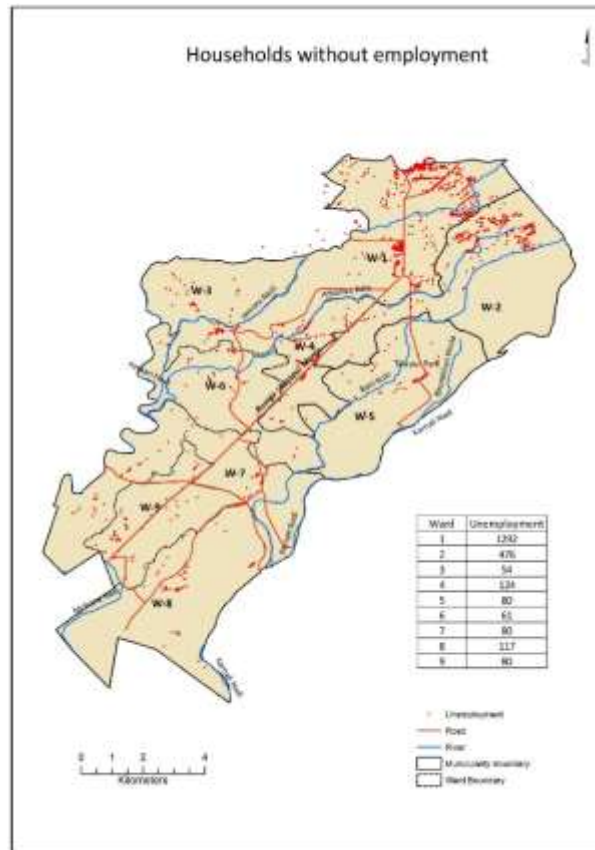
नगरपालिकामा विकासको साभेदारीताको लागि विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू कार्यरत रहनु, सुशासन तथा पारदर्शिताका लागि विभिन्न ऐन, कानून, नीति, नियम कार्यान्वयनमा रहनुले नगरपालिकाको आर्थिक विकासको क्षमता तथा अवसर उपलब्ध भइरहेको छ ।

आर्थिक विकासका क्षेत्र

हरेक क्षेत्रका लागि चाहिने सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्नुका साथै रोजगारीका नयाँ अवसर सिर्जना गर्नु महत्वपूर्ण हुने भएकोले क्षेत्रगत उद्देश्य तथा नीतिको अभिन्न अंगका रूपमा रोजगारी र आर्थिक अवस्थाको चित्रण गरी रोजगार प्रवर्द्धनका नीति सर्वप्रथम प्रस्तुत गरिएको छ । कृषि तथा पशुपालन, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, सहकारी र पुर्वाधार विकास आर्थिक विकासका प्रामुख प्राथमिकताका क्षेत्र हुन् । समग्र विकास प्रक्रिया अधि बढाउनका लागि आन्तरिक स्रोतको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने कुरा पनि आर्थिक विकासको महत्वपूर्ण प्राथमिकता रहने भएकोले राजश्वलाई पनि यो क्षेत्रको अभिन्न अंगका रूपमा समेटिएको छ ।

५.२.१. सीप तथा रोजगारी रोजगारी

नगर पार्श्वचित्र २०७५ अनुसार नगर क्षेत्र भित्र स्वेक्षिक बेरोजगारी गणना नगर्दा काम गर्ने उमेरको जनसंख्याको ३६.३६ प्रतिशत परिवार संख्या बेरोजगारको अवस्थामा रहेका छन् । अन्य वडामा भन्दा वडा नं १ मा बेरोजगारको संख्या बढी मात्रामा रहेको छ । यस वडामा सुकुम्बासी शिविर क्षेत्र समेत रहेको छ । नगरका वडाहरूमा देखिएको रहेको बेरोजगारीको अवस्थालाई तलको नक्षामा देखाइएको छ ।

नक्शा ५.२.१: टीकापुर नगरपालिकाको वडागत रूपमा बरोजगारीको अवस्था

कृषि, पशुपालन, उद्योग व्यवसाय आदिबाट आम्दानी गर्ने परिवार संख्या १७,०४० मध्ये ३५ प्रतिशत परिवारहरू कृषिमा आवद्ध रहेका छन् । यसमध्ये कृषिबाट आम्दानी गर्ने परिवार संख्या करिब २,९०० रहेको र वार्षिक औसत आम्दानी प्रति परिवार रु ७५ हजार) मात्र देखिन्छ । केरा खेती सँगसँगै उत्पादित बस्तु तथा सामुदायिक वनमा पाइने बेतहरूबाट रोजगारी सृजना सक्ने देखिन्छ । हाल केरा खेतीबाट उत्पादित केराका विभिन्न परिकार लगायत यहाँ उत्पादन भएका केराहरू नेपालका प्रमुख शहरहरूमा निर्यात हुने गर्दछ । तर सामुदायिक वनमा बेत पाइने भएतापनि हाल तीन ३ जनाले मात्र सो कार्य गरेको पाइन्छ । यहाँका बेतका काठ भारततर्फ जाने गर्दछ । बेतको काठहरू प्रयोग गरी विभिन्न सामाग्रीहरू तयार गर्न सकेमा बढी रोजगारी सृजना हुने संभावना देखिन्छ । यसका लागि नगरपालिकाको सहयोग आवश्यक रहेको छ ।

विप्रेषणबाट आम्दानी गर्ने परिवार संख्या ६ हजार रहेको छ । नगर क्षेत्रमा वार्षिकरूपमा विप्रेषण आम्दानी ८९ करोड रहेको (वार्षिक औसत आम्दानी प्रति परिवार मा रु १ लाख ४० हजार) भएको पाइन्छ । दैनिक ज्यालाबाट प्राप्त गर्ने परिवार संख्या ५ हजार रहेको छन् जसको वार्षिक औसत आम्दानी प्रति परिवार रु १ लाख ८० हजार मात्र रहेको छ ।

यस आधारमा स्थानीय स्तरमा रोजगारीका अवसर सिर्जना गरी नगरवासीको आय बृद्धि गर्ने लक्ष्यका साथ सीप तथा रोजगारी प्रवर्द्धनको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: स्थानीय आर्थिकमा टेवा पुग्ने गरी सिप विकास र रोजगारी सिर्जना गर्नु ।

नीति क. औपचारिक शिक्षा लिन नचाहने युवा जनशक्तिहरूलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाको माग बमोजिम कृषि, पर्यटन, उद्योग, पूर्वाधार विकास तथा सेवा व्यवसाय क्षेत्रमा दक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षालयकबाट तालिम दिने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।

नीति ख. बेरोजगारको पहिचान र सुचिकृत गरी सार्वजनिक क्षेत्र विकास निर्माण कार्यक्रम तथा आयोजनामा श्रमिकको माग बमोजिम शीप विकास तालिममा जोड दिइनेछ । सुचिकृत बमोजिम सरकारी, गैरसरकारी तथा नीजि क्षेत्रसँग समन्वय र सहकार्य गरी रोजगारीका अवसर सृजना गरिनेछ ।

नीति ग. केराबाट खाद्य पदार्थ, केराको बोटको रेशाबाट कपडा र बेतका काठबाट विभिन्न सामाग्री बनाउनका लागि बेरोजगार वा नयाँ युवा प्रतिभाहरूलाई प्रोत्साहन गरी नयाँ शीप तथा प्रविधि मार्फत उद्यमशिल बनाइनेछ ।

नीति घ. बेरोजगार व्यक्तिहरूले आफूसँग भएको सोच, सीप र अनुभवका आधारमा स्वरोजगार हुन चाहेमा आवश्यक पर्ने सीप तथा उद्यमशिलता अभिवृद्धि गर्न विशेष उद्यमशिलता तालिम प्रदान गरी उद्यमको अवधारणा प्रस्तावको मूल्यांकनका आधारमा सहूलियतपूर्ण ऋण सहायताको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ङ. वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका वा विप्रेषणबाट प्राप्त हुने रकमलाई उत्पादनशिल तथा रोजगारीमुलक कार्यक्रममा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । यसका लागि अनुदान सहित सहूलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति छ. स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुने वस्तुहरूको उचित मूल्य निर्धारण र बजार व्यवस्थापन गरी स्थानीय उत्पादनलाई स्वरोजगारीका अवसरसँग आवद्ध गर्दै लगिने छ ।

नीति ज. कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, पूर्वाधार लगायतका क्षेत्रका लागि उपलब्ध सीप तथा बजारको माग आवधिक रूपमा विश्लेषण गरी कमी पुर्तिमा केन्द्रीत सीप विकास कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.१ : सीप तथा रोजगारी

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>नगर भित्र बेरोजगारको संख्या धेरै रहेको छ । नगरपालिकाको प्रत्येक वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा बेरोजगारीलाई रोजगारी उपलब्ध गराउने विषयमा उल्लेख भएतापनि उक्त नीतिलाई कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकासँग स्पष्ट ऐन कानून बनिनसकेको अवस्था छ । प्राथमिकता बमोजिम सबै वडाका शिक्षित बेरोजगारी वा वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका व्यक्तिहरूलाई सार्वजनिक निर्माण तथा शहरी सेवाका लागि नगरलाई आवश्यक पर्ने तालिम, उच्चमशिल तथा व्यवसायिक कार्यमा सहभागिता गराउने लगायत आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पछि परेका समुदायलाई रोजगारीका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि उपयुक्त नीति तथा कानून आवश्यक पर्ने भएकोले सोको निम्न प्राथमिकता तय गरिएको छ ।</p>		
<p>सीप विकास तथा रोजगार प्रवर्द्धन सम्बन्धि दिर्घकालिन नीति बनाउने (सीप विकास, आयमुलक क्षेत्रमा लगानी, मौसमी बेरोजगारी समस्या समाधान, वैदेशिक रोजगारी वाट फर्केका हरूका लागि स्वराजगारी प्रवर्द्धन लगायत) नगरस्तरीय दैनिक ज्यालादर निर्धारण गर्ने ।</p>	<p>पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रको नीति तथा कानूनमा सीप र रोजगारी प्रवर्द्धनका विषय समेट्ने । सीपमा आधारित लघु उद्यम तथा व्यवसाय प्रवर्द्धन सम्बन्धि नीति बनाउने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> सीप तथा रोजगारी प्रवर्द्धनका नीति तथा कानून कार्यान्वयनको अवस्था विश्लेषण गरी आवश्यक परिमार्जन वा संशोधन गर्ने।
<p>बेरोजगारहरूको संख्या र वर्गिकरण, प्राथमिकता बमोजिम सार्वजनिक निर्माण तथा शहरी सेवा अनुरूप नगरपालिकाको माग बमोजिमका कार्य क्षेत्र, बजारको संभावना, शैक्षिक बेरोजगार तथा विदेशबाट फर्केका व्यक्तिको चाहना र क्षमताका आधारमा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन र कार्यान्वयन गर्नका लागि अध्ययन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसका आधारमा आवश्यक पाठ्यक्रमको विकास गर्न र कक्षा सञ्चालन गर्न तत्काल विज्ञ टोली मार्फत र भविष्यमा शैक्षिक निकाय गठन गरी हालको बेरोजगार संख्यामा क्रमशः कम गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ । तथापि नगरपालिकाको प्रोफाइल र नगरस्तरीय छलफल बमोजिम केही तालिमका क्षेत्र पहिचान गरी तत्काल कार्यान्वयनका लागि समेत प्रस्ताव गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> बेरोजगारहरूको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने । विभिन्न व्यवसायीहरूसँग समन्वय गरेर बेरोजगारी संख्या र बजारको माग बमोजिम (शहरी पूर्वाधार र सेवा प्रवाहलाई समेत ध्यानमा राखेर) Labor Market को अध्ययन गर्ने । विज्ञ मार्फत स्थानीय उच्चमशिलताका संभावित क्षेत्रहरूको 	<ul style="list-style-type: none"> नगर स्तरको श्रम सर्वेक्षण गरी रोजगारीको अवस्था अद्यावधिक गर्ने । श्रम सर्वेक्षण र विज्ञ परामर्शका प्रवर्द्धनका क्षेत्र पहिचानका आधारमा उच्चमशीलता प्रवर्द्धनका कार्यक्रम तय गर्ने । तय गरिएका उच्चमशिलता र स्वरोजगारी प्रवर्द्धनका कार्यक्रम (सीप विकास, लघु उद्यम सञ्चालनका 	<p>श्रम सर्वेक्षण र बजारको श्रमीकको माग र आपुर्ति विश्लेषणका लागि आवधिक रूपमा निरन्तरता दिने ।</p> <p>सीप तथा स्वरोजगारी विकास सम्बन्धि परामर्श तथा</p>

<p>अध्ययन गर्ने र अल्पकालिन तथा दीर्घकालिन सीप विकास तालिमका लागि पाठ्यक्रम तयार गर्ने ।</p> <p>उद्यमशिलता र स्वरोजगारीका निम्न तालिम सञ्चालन गर्ने।</p> <p>केरा खेती र सोबाट प्रशोधित खाद्यवस्तु तयारी, वेतका सामाग्री निर्माण इलेक्ट्रिसियन, पम्बर, कपाल काट्ने आदि तालिम सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी विज्ञ मार्फत प्रत्येक वडाका ५ जना बेरोजगार युवाहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा होटेल व्यवसाय लगायत लामो अवधिको विशिष्टीकृत तालिम ।</p>	<p>लागि सरल कर्जा लगायत विउ पुँजी सहयोग) ।</p> <p>संघ र प्रदेशको सहयोगमा पुर्व व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षा सम्बन्धी पाठ्यक्रम तयार गर्ने ।</p> <p>अल्पकालमा गरिएका तालिमको उपलब्धीका आधारमा फलोप कार्यक्रम र नयाँ सीप विकास तालिम सञ्चालन ।</p> <p>सीप लिन चाहनेहरूका लागि सहजिकरण, सीपयुक्त जनशक्तीलाई स्वरोजगारी सम्बन्धी परामर्श तथा वित्तीय समन्वय सेवा नगरको आर्थिक विकास शाखाबाट उपलब्ध गराउने ।</p> <p>वैदेशिक रोजगारबाट फर्कने युवा लक्षित स्वरोजगार प्रवर्द्धन सेवा शुरु गर्ने ।</p>	<p>वित्तीय समन्वय सेवालाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>वैदेशिक रोजगारी बाट फर्केका युवा लक्षित स्वरोजगारी प्रवर्द्धन सेवालाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p>
--	--	---

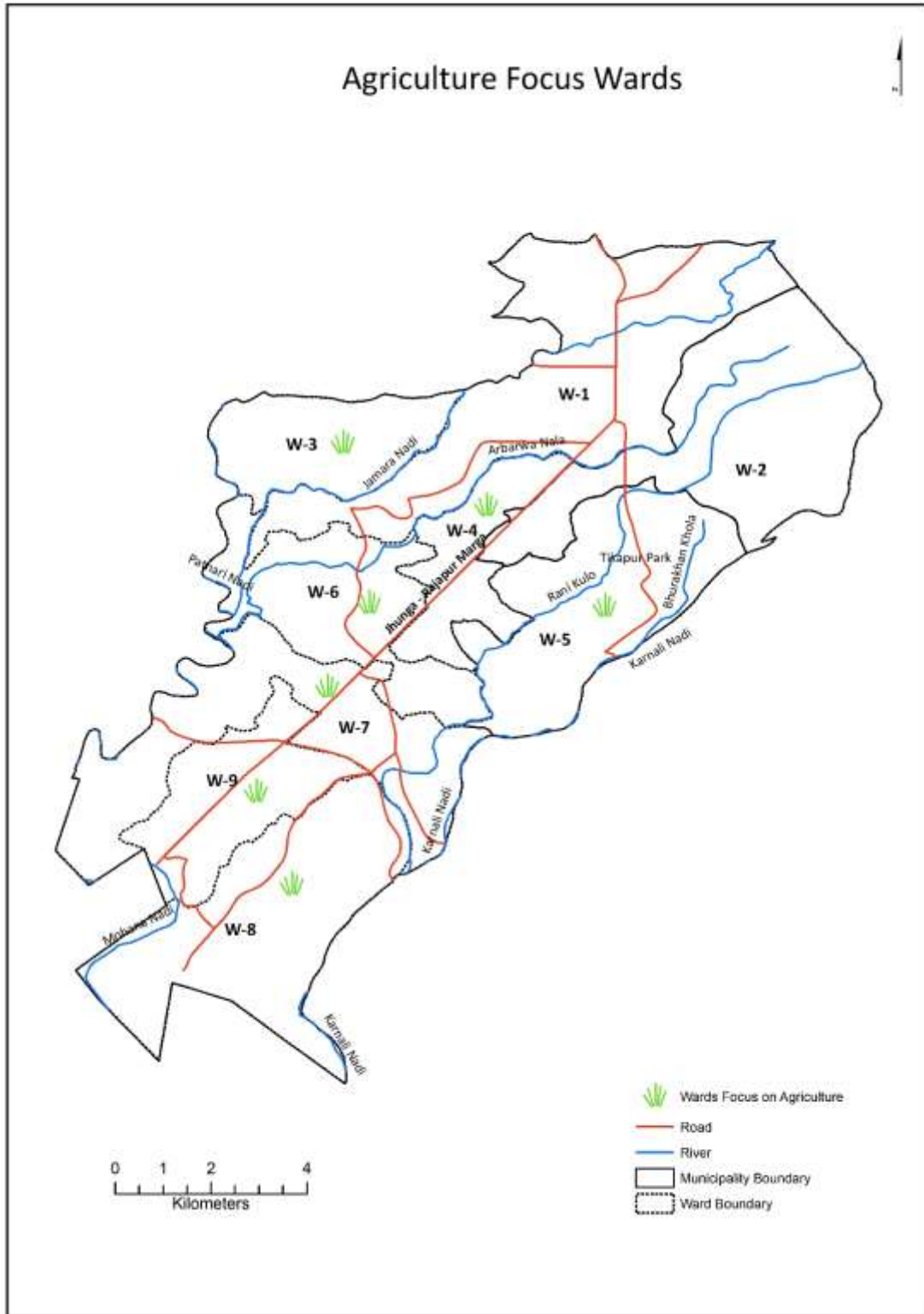
५.२.२. कृषि तथा पशुपालन

“कृषि, पर्यटन र पुर्वाधार समृद्ध टीकापुरको आधार भन्ने नारा र उत्पादनशील, स्वस्थ, शिक्षित, पुर्वाधारयुक्त, सुव्यवस्थित पर्यटकीय नगर” को सोच राखी अगाडी बढ्दै गरेको टीकापुर नगरले आर्थिक रुपमा सबल बन्ने ध्येय प्राप्तीका लागि कृषि र पशुपालन, पर्यटन, उद्योग र वाणिज्य तथा पुर्वाधार विकासलाई मूल आधारको रुपमा लिएको छ । कृषि र पशुपालन क्षेत्रको महत्वलाई आत्मसात गर्दै नगरको दिर्घकालिन सोच र तदनुरूपको ध्येय प्राप्तीमा सघाउ पुर्याउने उद्देश्यले खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, रोजगारी सिर्जना र कृषिजन्य उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धनलाई प्राथमिकतामा राख्दै सोही अनुरूपको नीति तथा कार्यक्रम गरिएको छ ।

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा

टीकापुर नगरपालिकामा कूल १८६२० परिवार मध्ये ६५२१ अर्थात ३५ प्रतिशत परिवार कृषि पेशामा प्रत्यक्ष रुपमा कृषि पेशामा सहभागी छन् । तथापि सबैजसो परिवार खासगरी पारिवारिक प्रयोजनको लागि कुनै न कुनै रुपमा कृषिमा आवद्ध छन् । । ३५ प्रतिशत परिवार मध्ये २८ प्रतिशत आफ्नै उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्नेमा पर्दछन् । बढिमा १३ प्रतिशत परिवारले पारिवारिक उपभोग बाहेक अन्नबाली बिक्री गर्ने गर्दछन् भने ४/४ प्रतिशतले क्रमशः तेलहन र तरकारीजन्य उत्पादनहरू बिक्री गर्ने गर्दछन् । अन्य बालीहरू तर्फ यो संख्या एकदम नगन्य छ । यसको सोभो अर्थ हो, लगभग ७१ प्रतिशत परिवारले कुनै न कुनै रुपमा खाद्य पदार्थको जोहो अन्यत्रबाट गर्नु गर्दछ । नगर भित्र गैह्र कृषि क्षेत्रमा सीमित रोजगारीको अवस्थालाई हेर्दा वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त हुने आम्दानी (रु १ लाख ४० हजार प्रति परिवार प्रति वर्ष) नै खाद्य वस्तुहरू खरिद लगायतमा खर्च हुने देखिन्छ । बाली विविधिकरण, उपलब्ध जमिनको प्रभावकारी उपयोग र सोका लागी सिंचाई, उन्नत उत्पादन पद्धती आदीका माध्यमबाट प्रति एकाई उत्पादन (उत्पादकत्व) बढाउन सके कृषिमा संलग्न हरेक परिवारलाई

खाद्यमा स्व-निर्भर बनाउदै विप्रेषित रकमलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगाई धेरै भन्दा धेरै रोजगारीको सिर्जना पनि गर्न सकिन्छ ।

नक्शा ५.२.२ : कृषि केन्द्रित वडा

नगरले कृषिका लागि प्राथमिकतामा राखिने वडाहरू माथिको नक्शामा देखाइएको छ । नक्शाका आधारमा वडा नं १ र २ बाहेकका खेतीयोग्य जमिनलाई कृषि क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

अर्को तर्फ, नगरमा ५२ प्रतिशत परिवार पशुपन्छी पालनमा सहभागी देखिन्छन् । उल्लेख्यरूपमा उन्नत जातको प्रयोग भएको पशुपालन क्षेत्रले सिंगो नगरलाई दुध, माछा, मासु, अण्डा आदीमा आत्मनिर्भर बनाउदै किसानहरूलाई आमदानी बढाउन र खाद्य सुरक्षणमा दरिलो टेवा दिएको छ । बढ्दो सहरिकरण, युवाहरूको विदेश पलायन र स्थान अभावका कारण भने नगरले पशुपालन क्षेत्रबाट अधिक उत्पादन हुन सकेको छैन ।

उन्नत ब्रिड/जात र पालन पद्धतीको अभावमा अपेक्षित कृषि उत्पादन हुन सकेको छैन । ठाउँ विशेषको चलन जस्तै थारु सम्प्रदायमा गाईको दुध नखाने जस्ता कारणले पनि गाईको दुध बिक्री नहुने जस्ता समस्याहरू पनि छन् । टीकापुर नगरपालिका र यसका आसपास क्षेत्र थारु बहुल क्षेत्र पनि हो । तर, नगरमै पनि मासुजन्य वस्तुहरूको खपत दिन प्रतिदिन बढ्दो छ । नगर बाहिरको बजारको मागहरू पनि बढ्दो नै छ । हाल नगर क्षेत्र भित्र उत्पादनको अवस्था, यसलाई बढाउन सकिने सम्भावना र बढ्दो बजार माग आदिलाई हेर्दै उन्नत पालन पद्धती, विउ बैंक, ब्रिडर फार्मका माध्यमबाट पशुपंछीपालन कार्यलाई व्यावसायिकरण गर्नुका साथै डेरी उद्योग आदीका माध्यमबाट टीकापुर नगरपालिकाले पशुपंक्षी जन्य वस्तु उत्पादनमा सिंगै प्रदेशलाई नेतृत्वदायी भूमिका खेल्न सक्ने प्रवल सम्भावना छ ।

रोजगारी सिर्जना

कूल जनसंख्याको आर्थिक रूपले सक्ने हुन सकिने ४५,३७६ मध्ये १२,०१९ अर्थात २६ प्रतिशत जनसंख्या रोजगार छ । तथापि यो हिस्सा गणानामा आंशिक बेरोजगार र स्वेच्छिक बेरोजगारको संख्या घटाइएको छैन । त्यस मध्ये अधिकांश स्वरोजगार हुन् जसको ठुलो हिस्सा कृषि र साना व्यापार व्यवसायहरूले ओगटेको छ । नगर क्षेत्रमा १० लाख भन्दा बढि लगानीको उद्योग व्यवसायहरू जम्मा ३ वटा आर्थात् १ प्रतिशत भन्दा कम छन् । बांकी मध्ये ८० प्रतिशत साना व्यापार व्यवसायहरू हुन् जो ५ लाख सम्म लगानीका छन् । यिनै साना व्यवसायले नगर भरी २,००० जनालाई स्वरोजगार र लगभग ४,६०० बराबरलाई आंशिक रूपमा लाभ दिन सफल भएको छ ।

दैनिक ज्यालादारीमा आश्रित ५ हजार परिवारहरू पनि नगर भित्र बसोवास गर्दछन् । बढ्दै गएको सहरिकरणले भविष्यमा साना व्यापार व्यवसायहरूको अवसरहरू त बढाउलान तर त्यसबाट भयावह बेरोजगार अवस्थालाई समाधान गर्न सक्दैन । यसको लागि उपलब्ध जमिनको प्रभावकारी उपयोग (हाल नगर भित्र १९०२ परिवारले आफुसंग भएको कृषियोग्य जमिनमा खेती गर्दैनन्) गर्दै कृषिको व्यावसायिकरण र कृषिजन्य उद्योग व्यवसाय को प्रवर्द्धन नै प्रभावकारी उपाय हुन सक्छ ।

कृषिजन्य उद्योग व्यवसायहरू

नगर भित्र समग्र उद्योग व्यवसाय कै अवस्था सन्तोषजनक छैन । भएका एकाध ठुला उद्योगहरू बन्द छन् । उद्योग र व्यापार व्यवसायलाई नै आमदानीको प्रमुख श्रोतको रूपमा लिने परिवारको संख्या जम्मा ११ प्रतिशतको हाराहारीमा छ । त्यसमध्ये उद्योग तर्फ यो १ प्रतिशत भन्दा पनि कम छ । कृषिजन्य उद्योग व्यवसायको अवस्था त लगभग छैन या त नगन्य छ । कृषिमा व्यावसायिकता ल्याई उत्पादन बढाउदै उद्योग व्यवसायहरू बढाई रोजगारीको धेरै अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने सम्भावना हुंदा हुदै पनि विविध कारणहरूले गर्दा त्यसो हुन सकेको छैन । वैदेशिक रोजगारी एक प्रमुख कारण हो । सर्भेको समयमा १७८५५ जना कामको सिलसिलामा टीकापुर बाहिर (नेपाल भित्र - ५२२१, विदेश - १२६३४) हुनुले यहि कुराको पुष्टी गर्दछ । खासमा, यो संख्या

१५-५९ वर्ष अवधि भित्रको हो जो आर्थिक रूपमा सक्रिय हुन्छन्, हुन सक्छन् । यती धेरै सक्रीय जनसंख्याको अभावको नकारात्मक प्रभाव कृषिमा पनि परेको छ । यसलाई दृष्टिगत गरी उपलब्ध अवसरहरूलाई अधिकतम प्रयोग गर्दै कृषिजन्य उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन तर्फ लाग्नु पर्दछ ।

उद्देश्य १ खाद्य तथा पोषण सुरक्षित नगर

कृषि र पशुपालनमा लागी पर्ने परिवारको संख्या क्रमशः ३५ र ५२ प्रतिशत भए पनि नगरका अधिकांश घर परिवार पारिवारिक प्रयोजनका लागी धेर थोर कृषि कर्म र पशुपालन गर्दछन् । आफ्नो उत्पादनले बाह्रै महिना खान पुग्ने परिवार जम्मा जम्मी २९ प्रतिशत मात्र छ । कृषि तथा पशुजन्य क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गरी नगरका हरेक नागरिकलाई खाद्य र पोषणको सवालमा स्व-निर्भर बनाउन सके नगरको समग्र आर्थिक विकासमा बहुआयामिक प्रभाव पर्न सक्छ । यहि सम्भावनालाई ख्याल गर्दै योजना अवधिमा स्व-निर्भर परिवारको हालको संख्या २९ प्रतिशत अर्थात ५,३७३ परिवारलाई ७२ प्रतिशत (१३,३२१ परिवार) मा पुर्याउने लक्ष्य राखिएको छ । “हर घर, खाद्य र पोषणमा आत्मनिर्भर” भन्ने अभियान मार्फत किसानहरूलाई समेट्ने योजना बनाइएको छ ।

हाल खाद्यमा स्व-निर्भर परिवार	योजना अवधिमा हासिल गर्ने (लक्ष्य)	अल्पकालिन लक्ष्य (शुरुको २ वर्षको)	मध्यकालिन लक्ष्य (३-७ वर्ष)	दीर्घकालिन लक्ष्य (८-२० वर्ष)
५,३७३ (२९%)	१३,३२१ (७१%)	१,००० (८%)	६,००० (४५%)	६,३२१ (४७%)

नीतिहरू

नीति क कृषिको हकमा, उत्पादकत्व बढाउनका लागी बाली विविधिकरण र त्यही अनुरूपको उत्पादन योजना बनाई उन्नत उत्पादन पद्धतीको माध्यमबाट उपलब्ध खेती योग्य जमिनको प्रभावकारी उपयोग गरिनेछ ।

नीति ख. उत्पादनका लागी आवश्यक पर्ने सिंचाइ लगायत कृषि सामग्रीहरू (जस्तै उन्नत विउ, मल, प्रविधि तथा आधुनिक उपकरणहरूको आपूर्तीलाई नीजि वा समुह/सहकारी वा दुवैको माध्यमबाट सर्वसुलभ गराइनेछ । सिंचाइको हकमा, संचालनमा रहेको तुला आयोजना अथवा नविन प्रविधिहरू मार्फत उपलब्ध गराइनेछ । यसका लागी, सौर्य सिंचाइ, ट्युबवेल वा भुङ्गरु जस्ता प्रविधिहरू प्रयोग गरिनेछ ।

नीति ग. आवश्यक जनशक्तीको प्रवन्ध गरी तालिम तथा परामर्शको माध्यमबाट प्राविधिक तथा व्यवस्थापकिय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । स्थानिय नीजि उद्यमी व्यवसायी (एग्रोभेट) तथा समुह/सहकारी प्रतिनिधि सदस्यहरूको पनि क्षमता अभिवृद्धि गरी सो मार्फत अथवा सो संगको समन्वयमा किसानहरूका लागी आवश्यक प्राविधिक सेवा, परामर्श आदी नियमित प्रदान गरिनेछ ।

नीति घ. “हर घर, खाद्य र पोषणमा आत्मनिर्भर” अभियानमा सबैलाई समेट्ने उद्देश्यले प्राविधिक तालिम, परामर्श बाहेक किसानका लागि “प्रोत्साहन” पनि को व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ड. खाद्य र पोषणको महत्व सम्बन्धी नागरिक स्तरमा जागरण ल्याई संतुलित/पोषणयुक्त आहार उपभोग गर्ने गराउने तर्फ उत्प्रेरित गरिनेछ ।

उद्देश्य २ रोजगारीको सिर्जना

हालको बेरोजगारी अवस्था र यसको सम्भावित भावी स्वरूपलाई हेर्दै स्थानिय स्तरमा रोजगारीको अवसरहरू सिर्जना गर्नु अहिलेको एक प्रमुख दायित्व हो । यसमा, नगरको धिमा गतिमा शहरिकरणबाट सिर्जित हुने रोजगारी तथा व्यापार व्यवसायको सिमित अवसरहरूको अलावा कृषिको व्यावसायिकरण र कृषिजन्य उद्योगहरूको प्रवर्द्धनले नै प्रमुख भुमिका खेल्न सक्छ । यहि सम्भावनालाई मध्यनजर गर्दै प्रस्तावित योजना अवधिमा कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रबाट ९,००० अतिरिक्त रोजगारी (अहिलेको रोजगारीमा ५७ प्रतिशत र समग्रमा २० प्रतिशत थप) सिर्जना गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । कुल ९,००० मध्ये २,५०० स्व-निर्भर परिवारहरू (७२ प्रतिशत) मध्येबाट स्तरोन्नती हुदै, १,५०० हालको खाद्यान्न लगायत फसल बिक्री गर्ने (२८ प्रतिशत) मध्येबाट अझ व्यावसायिक बन्दै र ५,००० जनालाई कृषिको व्यावसायिकरण तथा कृषि र पशुजन्य उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धनबाट रोजगार बनाइनेछ ।

हाल रोजगार	योजना अवधिमा हासिल गर्ने (लक्ष्य)	अल्पकालिन लक्ष्य (शुरुको २ वर्षको)	मध्यकालिन लक्ष्य (३-७ वर्ष)	दीर्घकालिन लक्ष्य (८-२० वर्ष)
१२०१९ (२६)	१९०१९ (४२)	१३०१९ (२९)	१६०१९ (३५)	१९०१९ (४२)

नीतिहरू

नीति क. स्व-निर्भर तथा व्यावसायिकता तर्फ उन्मुख कृषकहरूलाई स्तरोन्नती गर्दै पूर्ण व्यावसायिक बनाइनेछ । यसका लागि, प्रोत्साहन सहित क्षमता विकास, सहूलियतपूर्ण वित्त, विमा, प्रविधि, बजार आदीमा पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति ख. प्रतिस्पर्धी बालीहरूको छनौट गरी स्थानिय स्तरमा सहज हुने गरी व्यावसायिक रुपमा केरा, उखु, तरकारी र अन्नबाली (कृषि) र माछा, गाई/भैसी, बंगुर, खसी/बोका (पशु) को खेती/पालन गरिनेछ । योजना अवधिमा ५०० हे. मा तरकारी, १,००० हे. मा केरा खेतीको, १,००० हे. मा उखु खेतीको र १,५०० हे. मा अन्नबालीको खेती गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । व्यावसायिक पशुपालन तर्फ उन्नत पालन पद्धती र नश्ल सुधार मार्फत उत्पादकत्व वृद्धिमा जोड दिइनेछ ।

नीति ग. नश्ल सुधारको लागि सार्वजनिक नीजि अवधारणामा आधुनिक “विउ बैंक” र “ब्रिडिङ्ग फार्म” स्थापना तथा संचालन गरिनेछ । यसरी स्थापना भएको “विउ बैंक” र “ब्रिडिङ्ग फार्म” ले नगरका साथै सिंगै प्रदेशलाई सेवा दिनेछ ।

नीति घ. व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालन कार्यलाई उन्नत पद्धती, नविन प्रविधियुक्त तथा पूर्ण रूपमा यान्त्रिककरण गरी उच्च प्रतिस्पर्धी बनाइनेछ ।

नीति ड. मुल्य श्रद्धालामा आधारित रहेर कृषि र पशुजन्य उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन गरिनेछ । स्थानिय उत्पादनमा आधारित, मभौला तहको उद्योग व्यवसायहरूलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ ।

उद्देश्य ३ कृषिजन्य उद्योग व्यवसायको हवको रूपमा बिकसित नगर

नगरमा हाल कृषिजन्य उद्योग व्यवसायको स्थिती संतोषजनक छैन । भएका एकाध ठुला उद्योगहरू बन्द छन् । व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालनलाई प्राथमिकतामा राख्दै उत्पादनमा जोड दिने नगरको नीतिका कारण कृषि अथवा पशुजन्य उद्योग व्यवसायको सम्भावना अधिक छ । यहि कुरालाई ध्यान दिई व्यावसायिक खेती पश्चात उपलब्ध अवसरहरूको अधिकतम प्रयोग गर्दै योजना अवधिमा कम्तीमा २० साना, मभौला तथा ठुला उद्योगहरू संचालनमा ल्याइनेछ । यसका लागी निम्न अनुसारको नीति तथा कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरिएका छन् ।

नीतिहरू

नीति क. उद्योग मैत्री नीति तथा सहयोग र सहकार्यको प्रत्याभुत गर्दै लगानी सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ख. ठुला उद्योगहरूका अलावा साना तथा मभौला उद्योगहरूलाई पनि प्राथमिकतामा राखी सोही अनुसार प्रवर्द्धनात्मक नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

नीति ग. किसानहरूलाई सहकारीमा र सहकारीहरूलाई विशिष्टीकृत सहकारीमा आवद्ध गराउदै सोको लगानी तथा व्यवस्थापनमा उद्योग व्यवसायहरू स्थापना तथा संचालन गरिनेछन् ।

अन्य नीतिहरू

नीति क. प्रदेश तथा केन्द्र सरकार लगायत विभिन्न निकायहरू संग आवश्यक समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

नीति ख. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश तयार गरी अध्यावधिक गर्दै लगिनेछ ।

नीति ग. सीप, पूँजी, प्रविधि, क्षमता विकास, बजार सम्पर्क विस्तारका अलावा कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरूपको प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । विमा, जोखिम कोष, क्षतिमा आधारित अनुदान आदी केहि सम्भाव्य उपायहरू हुन् जसको लागि नगरले श्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्नेछ ।

नीति घ. स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन, त्यस अनुसारको उत्पादन पद्धतीको अवलम्बन, सो को गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ड. Innovation & Entrepreneurship सेन्टरको स्थापना गरी सो मार्फत नविनतम प्रविधिहरूको खोजी, पुष्ट्याई तथा प्रवर्द्धन, व्यवसाय स्थापना, संचालन र व्यवस्थापनको लागी तालिम, परामर्श एवं बजार, वित्त तथा विमामा सहज पहुँच आदीको सुनिश्चितता गरिनेछ । यो सेन्टरलाई

Center of Excellence को रूपमा विकास गरी सिंगो प्रदेशलाई नै सेवा प्रदान गर्न सक्षम बनाइनेछ। आवश्यकता अनुसार अन्य निकायहरू संग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका तालिका ५.२.२ : कृषि तथा पशु क्षेत्र विकास

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>नगरमा खाद्य सुरक्षा, पोषण, कृषि र पशुपालन क्षेत्रको व्यावसायिकरण र त्यसमा आधारित उद्योग व्यवसायको प्रवर्धन गर्ने कार्यका लागि हाल नगरमा भएका विद्यमान ऐन कानूनहरू पर्याप्त छैनन्। उक्त प्रयोजनका लागि निम्न नीति तथा कार्यक्रमहरू निर्माण तथा सो को कार्यान्वयन गरिन्छ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> हलका नीतिहरूको समिक्षा गरी उद्योग मैत्री नीति निर्माण गर्ने। नगरको प्राथमिकता अनुसार प्रवर्द्धनात्मक नीतिहरू तर्जुमा गर्ने। सम्भाव्य उद्योग व्यवसायहरूको अध्ययन गरी लगानी व्यवस्थापनको लागि नीतिगत तथा प्रक्रियागत सहजिकरण गर्ने। 	<ul style="list-style-type: none"> नीतिहरूको समिक्षा गरी समयानुकूल परिमार्जन गर्ने। नगरको प्राथमिकता अनुसार प्रवर्द्धनात्मक नीतिहरू समयानुकूल परिमार्जन गर्ने। निरन्तर 	<ul style="list-style-type: none"> नीतिहरूको समिक्षा गरी समयानुकूल परिमार्जन गर्ने। नगरको प्राथमिकता अनुसार प्रवर्द्धनात्मक नीतिहरू समयानुकूल परिमार्जन गर्ने। निरन्तर
<p>नगरलाई खाद्य सुरक्षा र पोषणमा आत्मनिर्भर बनाउदै कृषि र पशुपालन क्षेत्रको व्यावसायिकरण र त्यसमा आधारित उद्योग व्यवसायको प्रवर्धन गरी अधिकतम रोजगारीको सिर्जना गर्नका लागि निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिन्छ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> सम्पूर्ण किसान, तिनको समुह/सहकारी लगायत अन्य सरोकारवालाहरू र तिनले गर्ने कृषि कर्म, माटो लगायतका डाटावेश तयार गर्ने। यहि तयारी कै सिलसिलामा सम्भावना, रुची, पुर्वाधार र “हर घर, खाद्य र पोषणमा आत्मनिर्भर” अभियानमा सरिक हुने पहिलो २ वर्षमा लक्षित गरिएको १,००० किसानहरू पहिचान गर्ने। लक्षित किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गर्ने। आवश्यकता, भौगोलिक अवस्था, अवसर आदीलाई ध्यान दिई बाली 	<ul style="list-style-type: none"> सम्पूर्ण किसान, तिनको समुह/सहकारी लगायत अन्य सरोकारवालाहरू र तिनले गर्ने कृषि कर्म, माटो लगायतका डाटावेश अध्यावधिक गरी दोश्रो ५ वर्षको लागि लक्षित गरिएको ६,००० किसान परिवारहरू पहिचान गर्ने। लक्षित किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गर्ने। 	<ul style="list-style-type: none"> सम्पूर्ण किसान, तिनको समुह/सहकारी लगायत अन्य सरोकारवालाहरू र तिनले गर्ने कृषि कर्म, माटो लगायतका डाटावेश अध्यावधिक गरी दोश्रो ५ वर्षको लागि लक्षित गरिएको ६,८२१ किसान परिवारहरू पहिचान गर्ने। लक्षित किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गर्ने।

<p>विविधिकरण र त्यस अनुसारको उन्नत प्रविधि र पद्धती सहितको उत्पादन योजना तयार गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कृषक समुह/सहकारी प्रतिनिधि र स्थानिय एग्रीभेट लगायतको क्षमता अभिवृद्धि गरी सो संगको निरन्तर समन्वयमा कृषि उपजहरू, प्रविधि एवं प्राविधिक सेवाहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने । ● प्रतिस्पर्धी बालीहरूको छनौट गरी शुरूको २ वर्षको लक्ष्य अनुसारको सम्भाव्य व्यावसायिक किसानहरू पहिचान गर्ने । ● “विउ बैंक” र “ब्रिडिङ्ग फार्म” को लागी सम्भावना अध्ययन, व्यावसायिक योजना आदी तयार गरी लगानी कर्ता तथा यसका विधीहरू तयार गर्ने । ● किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटावेश तयार गर्ने । ● स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न गुणस्तर मापन र आवश्यक प्रमाणिकरणको लागी सम्भावन अध्ययन गर्ने । ● कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरूपको प्रभावकारी उपायहरूको खोजी गर्ने । ● Innovation & Entrepreneurship (I&E) सेन्टरको स्थापनाको लागी सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने । ● प्रभावकारी संचार माध्यमबाट खाद्य तथा पोषणको महत्व सम्बन्धि जागरण ल्याई संतुलित/पोषणयुक्त आहार उपभोग गर्ने गराउने तर्फ उत्प्रेरित गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● उत्पादन योजनालाई समयानुकूल परिमार्जन गर्ने । ● कृषक समुह/सहकारी प्रतिनिधि र स्थानिय एग्रीभेट लगायतको क्षमता अभिवृद्धि गरी सो संगको निरन्तर समन्वयमा कृषि उपजहरू, प्रविधि एवं प्राविधिक सेवाहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने । ● दोश्रो ५ वर्षको लक्ष्य अनुसारको सम्भाव्य व्यावसायिक किसानहरू पहिचान गर्ने । ● आधुनिक “विउ बैंक” र “ब्रिडिङ्ग फार्म” स्थापना तथा संचालन गर्ने । ● किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटावेश अध्यावधि गर्ने । ● नगरमा बस्तु तथा उत्पादित फसलहरूको गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्य शुरु गर्ने । ● कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरूपको प्रभावकारी उपायहरू कार्यान्वयनमा जाने । ● Innovation & Entrepreneurship (I&E) सेन्टरको स्थापना गरी सेवा प्रवाह गर्ने । ● प्रभावकारी संचार माध्यमबाट खाद्य तथा पोषणको महत्व सम्बन्धि जागरण 	<ul style="list-style-type: none"> ● उत्पादन योजनालाई समयानुकूल परिमार्जन गर्ने । ● कृषक समुह/सहकारी प्रतिनिधि र स्थानिय एग्रीभेट लगायतको क्षमता अभिवृद्धि गरी सो संगको निरन्तर समन्वयमा कृषि उपजहरू, प्रविधि एवं प्राविधिक सेवाहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने । ● तेश्रो १० वर्षको लक्ष्य अनुसारको सम्भाव्य व्यावसायिक किसानहरू पहिचान गर्ने । ● आधुनिक “विउ बैंक” र “ब्रिडिङ्ग फार्म” लाई समयानुकूल सुधार गरी सेवाहरूलाई निरन्तरता दिने । ● किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटावेश अध्यावधि गर्ने । ● गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्यलाई अत्याधुनिक गर्दै उक्त कार्यलाई निरन्तरता दिने । ● जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउने उपायहरूको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने । ● Innovation & Entrepreneurship (I&E) सेन्टरलाई अभि बिकसित गर्दै सेवा प्रवाहलाई निरन्तरता दिने । ● प्रभावकारी संचार माध्यमबाट खाद्य तथा पोषणको
--	--	---

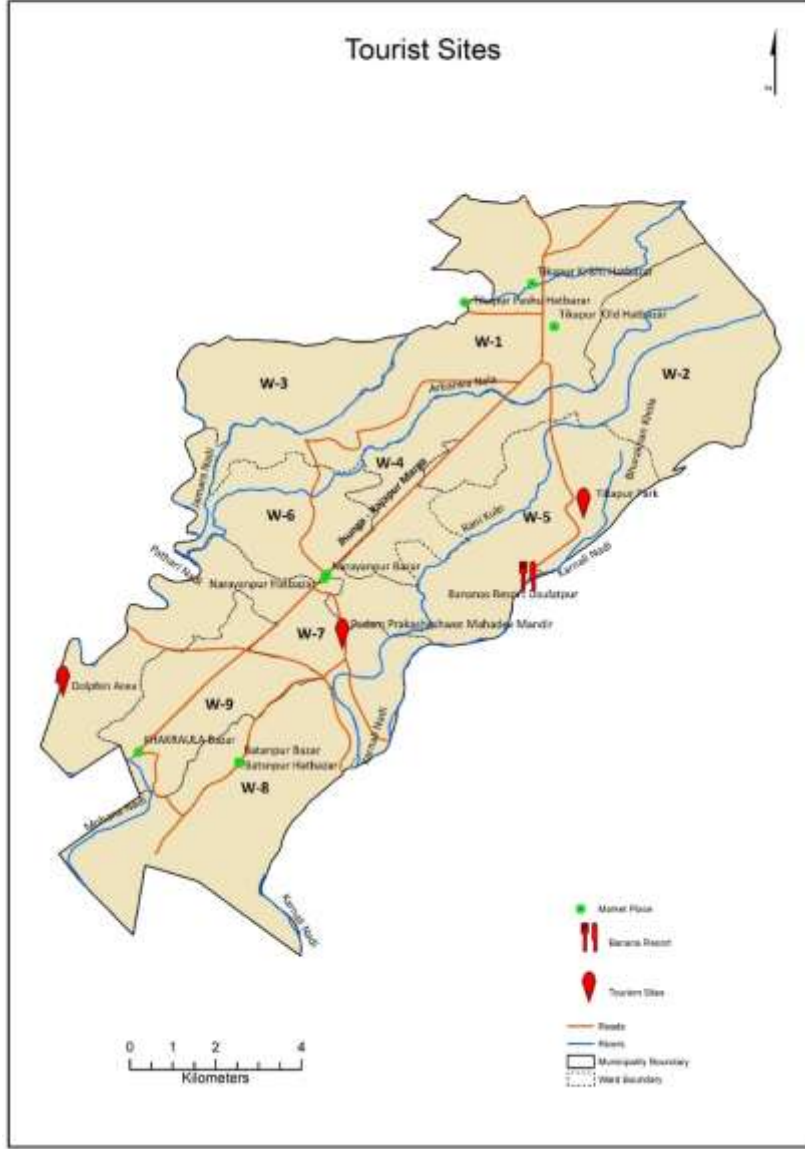
	ल्याई संतुलित/पोषणयुक्त आहार उपभोग गर्ने गराउने तर्फ निरन्तर उत्प्रेरित गर्ने ।	महत्व सम्बन्धि जागरण ल्याई संतुलित/पोषणयुक्त आहार उपभोग गर्ने गराउने तर्फ निरन्तर उत्प्रेरित गर्ने ।
नगरले राखेको उद्देश्य प्राप्त गर्ने गरी प्रस्ताव गरिएको कार्यक्रमहरू प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि दक्ष जनशक्ती र सेवाग्राहीको क्षमता महत्वपूर्ण हुन्छ । यहि कुरालाई ख्याल गर्दै क्षमता अभिवृद्धिको लागि निम्न कार्यहरू गर्नेछ ।		
<ul style="list-style-type: none"> ● नगरले योजना अनुसारको आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने । ● पहिलो २ वर्षको लक्ष्य अनुरूप किसानहरूलाई आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरले योजना अनुसारको आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने, गर्दै जाने । ● दोश्रो ५ वर्षको लक्ष्य अनुरूप किसानहरूलाई आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरले योजना अनुसारको आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने, गर्दै जाने । ● तेस्रो १० वर्षको लक्ष्य अनुरूप किसानहरूलाई आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श दिने ।

५.२.३. पर्यटन

टीकापुर नगरपालिकाले आफ्नो प्राकृतिक स्वरूप तथा स्थानीय जातजातीको कला र संस्कृति जस्ता सम्पदामा आधारित पर्यटनलाई प्राथमिकता दिई नगरलाई कैलाली जिल्लाको पर्यटन हवका रूपमा विकास गर्ने र नगरवासीलाई पर्याप्त आयआर्जन तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्दै समृद्धि हाँसील गर्ने दुरदृष्टि राखेको छ । प्राकृतिक सौन्दर्यको धनी, जैविक विविधता एवं सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण रहेको टीकापुर नगरपालिका ऐतिहासिक महत्वको साथै यहाँको प्राकृतिक सौन्दर्यता, नदीहरू, धार्मिकस्थलहरू र हरियाली प्राकृतिक रमणीयतामा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आकर्षण स्थलको रूपमा रहेको छ । यहाँको प्रमुख पर्यटकीय स्थलका रूपमा टीकापुर बृहत पार्क, बनानाज एग्रो फर्म, डल्फिन संरक्षण क्षेत्र, थारु समुदायको संस्कृति, ऐतिहासिक पदम प्रकाशेश्वर मन्दिर आदि जस्ता पर्यटक भित्रिने क्षेत्रहरू रहेका छन् । जसलाई नक्शा ५.२.३ मा देखाइएको छ ।

वि.स. २०७५ को विवरण अनुसार आन्तरिक पर्यटक २२,४५५ र बाह्य पर्यटक १५०० ले भ्रमण गरेको देखिन्छ । पर्यटकहरूको बसोबासका लागि नगर क्षेत्र भित्र २ वटा रिसोर्ट सहित १५ वटा होटलहरू (नन्स्टार) सञ्चालनमा रहेका छन् । बहुसांस्कृतिक पहिचानयुक्त थारु बाहुल्य यस नगरको आफ्नै विशिष्ट पहिचान रहेको छ । नगर क्षेत्रमा विभिन्न समयमा पर्यटन सम्बन्धी प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम (मेला, महोत्सव प्रदर्शनी) हुँदै आएको छ । ऐतिहासिक धार्मिक र पर्यटकीय स्थलहरूको थप प्रचार प्रसार, पर्यटक मैत्री वातावरणको प्रवर्द्धन तथा थप पूर्वाधारको विकास गर्न सकेत टीकापुरको आर्थिक विकास र रोजगारी श्रृजनामा महत्वपूर्ण योगदान हुन सक्ने देखिन्छ ।

यसका लागि नगरपालिकाले स्थानिय आर्थिक विकासका लागि देहाय बमोजिम पर्यटन क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

नक्शा ५.२.३. टीकापुर नगरपालिकाको पर्यटकीय क्षेत्र

उद्देश्य ३ : पर्यटन क्षेत्रलाई नगरपालिकाको आर्थिक विकासको मेरुदण्डका रुपमा विकास गर्नु ।

नीति क. पर्यटनमा टेवा पुग्ने गरी नगरपालिका भित्र थारु जातिको भाषा, संस्कृति तथा सम्पदाहरूको संरक्षण तथा प्रचार प्रसारमा जोड दिइनेछ ।

नीति ख. नगरपालिका भित्र रहेका अमूल्य प्राकृतिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन र संरक्षण गरी पर्यटन प्रवर्द्धनमा जोड दिइनेछ ।

नीति ग. पर्यटकको सुरक्षाको प्रबन्ध गरी उचित सेवा, सत्कार सहितको पर्यटकीय आवास व्यवस्थापनका लागि नीजि क्षेत्र तथा समुदायलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । स्टार होटल वा स्टार होटल लगायत समुदायमा आधारित होम स्टे सेवा सञ्चालन गर्नका लागि आवश्यक विद्युत ट्रान्सफर्मर, खानेपानी र पहुँच मार्ग निर्माणको लागि प्राथमिकताका साथ बजेटको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति घ टीकापुरलाई पर्यटकीय विश्रामस्थलका रूपमा स्थापित गर्न यस क्षेत्र भित्र रहेका सबै औपचारिक तथा अनौपचारिक होटलहरूको वर्गीकरण, न्यूनतम सेवा र गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन र प्रमाणिकरणका नियमनको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ङ. पर्यटनमा टेवा पुऱ्याउन नगरक्षेत्र भित्रका पर्यटकीय दृष्टिले महत्वपूर्ण तथा पर्यटकले उपयोग गर्ने क्षेत्रहरूलाई सुचिकृत गरी त्यस्ता क्षेत्रको प्रचार प्रसार, सार्वजनिक शौचालय, फोहरमैला व्यवस्थापन तथा वातावरण संरक्षणमा विशेष जोड दिई आकर्षक पर्यटन गन्तव्यका रूपमा विकास गरिनेछ ।

नीति च: भारतको सिमा क्षेत्र लगायत नेपालका छिमेकी नगरपालिका र नीजि क्षेत्रसँगको समन्वयमा टीकापुरको पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।

नीति छ: जलपर्यटन विकासको लागि कर्णाली नदीमा जल नौका, कोरिडोर तथा ग्रिनबेल्ट बनाईनेछ ।

नीति ज: प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा सडकको पहुँच तथा व्यवस्थित पूर्वाधारयुक्त बनाउन संघ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।

नीति झ: टीकापुरको योजनावद्ध विकासको विगतलाई सभिल इन्जिनियर तथा शहरी योजना सम्वन्धी अध्ययन अध्ययन गराउन सम्वन्धित निकायसँग समन्वय गरी यो विषयलाई पनि पर्यटनको विधाका रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ ।

नीति ञ: बेतको लागि प्रख्यात सती कर्णाली सामुदायिक वनलाई नमूना सामुदायिक वनका रूपमा स्थापित गरि पर्यटकहरू आकर्षण गरिनेछ । सामुदायिक वनहरूमा बोटानिकल गार्डेन स्थापना गरिनेछ ।

नीति ट: टीकापुरलाई Agro Tourism का रूपमा विकास गरी रोजगारी सृजना गर्न केरा खेती लगायत अन्य क्षेत्रको पहिचान गरी पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.३ : पर्यटन

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
टीकापुर नगरपालिकामा पर्यटन प्रवर्द्धनको नीतिगत व्यवस्था छैन । संविधान नक्शातथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७६ बमोजिम स्थानीय तहलाई पर्यटन सम्वन्धी अधिकार प्रदान गरिएको भएतापनि ऐतिहासिक, धार्मिक र बहुसांस्कृतिक पर्यटकीयस्थल रहेको टीकापुर नगरपालिकामा संविधान तथा कानूनले दिएको अधिकार बमोजिम कार्यान्वयन गर्न स्पष्ट पर्यटन सम्वन्धी योजना, नीति, कानून तथा कार्यविधि निर्माण गरि कार्यान्वयनमा लग्नेछ । त्यसैले पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यक्रमहरू निर्माण गर्नु पर्छ ।		

<p>होटल, रेष्टुरेण्ट, होमस्टे सञ्चालन सम्बन्धि कार्यविधि र वगीकरण तथा स्तर निर्धारण सम्बन्धि (मापदण्ड, स्तरोन्नती सहित) बनाउने ।</p>	<p>पर्यटन ऐन तथा नियमावली बनाउने (पर्यटकीय क्षेत्र निर्धारण, पर्यटन शुल्क व्यवस्थापन पार्क तथा पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण तथा सरसफाई) आदि तर्जुमा गर्ने । दिर्घकालिन पर्यटन नीति बनाउने । पर्यटन प्रवर्द्धनको गुरु योजना तयार गर्ने</p>	<p>पर्यटन सम्बन्धि नीति तथा कानून कार्यान्वयनको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन ।</p>
<p>नेपालकै व्यवस्थित वसोवास व्यवस्था सहित स्थापना भएको टीकापुर नगरपालिकामा टीकापुर पार्क, कर्णाली नदी, पदम प्रकाशेश्वर महादेवको मन्दिर र डल्फीन पाउने हेर्न मिल्ने मोहना नदी, थारु बहुल तथा बहुसांस्कृतिक नागरिकहरूको बसोवास आदिका कारण पर्यटनको प्रचुर संभावना रहेको छ । तथापि कतिपय पूर्वाधारको विकास तथा आवश्यक सुचना तथा सञ्चारको व्यवस्था गर्न नसकेका कारणले गर्दा यस क्षेत्रको पर्यटन विकास ओभेलमा परेको छ । पर्यटन प्रवर्द्धन तथा रोजगारी सृजनाका लागि तपशिल बमोजिमका पूर्वाधार र वस्तु तथा सेवाका कार्यहरू कार्यान्वयन गरिनेछ । तथापि कतिपय पूर्वाधार, आवश्यक प्रचार तथा प्रभावकारी सञ्चारको व्यवस्था गर्न नसकेका कारणले गर्दा यहाँको स्थानिय पर्यटन ओभेलमा परेको छ । यसलाई समुत्थान गर्नको लागि आगामी वर्षदेखि तपशिलका कार्यक्रम आवधिक रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।</p>		
<p>उपयुक्त प्रचार सामग्री तयार गरी नगरमा रहेको प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसार गर्ने । (जस्तै: रामजानकी मन्दिर, पदमप्रकाशेश्वर मन्दिर, पर्शुराम कुण्ड, डल्फिन क्षेत्र, टीकापुर पार्क, पुरानो सापनुही ताल, सतमोहरी ताल, अस्नेहरी ताल, कलुवापुर दरबार रानी महल आदि ।)</p> <p>टीकापुरको पर्यटकीय क्षेत्रहरूको प्रचार प्रसार र जानकारीका लागि सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय गरी राजमार्ग, नजिकका एयरपोर्टहरूमा होर्डिगबोर्ड राख्ने ।</p> <p>सेवा प्रदायकसँगको समन्वयमा निशुल्क इन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराउन आवश्यक सार्वजनिक स्थल तथा पर्यटकीय क्षेत्र र स्थान निर्धारण गर्ने । थारु संग्रहालय निर्माणका लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) तयार गर्ने ।</p> <p>टीकापुर पार्कलाई नीजि सार्वजनिक साभेदारी PPP Model मा सञ्चालनका लागि अध्ययन गर्ने ।</p>	<p>प्रचारात्मक कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p> <p>पर्यटकीय स्थानहरूमा सूचना तथा संकेतहरूको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>निर्धारित पर्यटकीय स्थलमा निशुल्क इन्टरनेट सेवाका लागि उपकरण जडान गर्ने ।</p> <p>नगरका प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालय तथा अन्य आधारभूत पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>थारु संग्रहालय निर्माण गर्ने ।</p> <p>सम्भाव्यताका आधारमा चिसापानी देखि वडा नं ८ को श्रीलंकासम्म ग्रीनवेल्ड र रिसोर्ट स्थापना गरी Cycling, Horse riding, rafting को पूर्वाधार निर्माण गरी सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>नगरका सबै सार्वजनिक स्थल तथा पर्यटकीय स्थानमा क्षेत्रमा WiFi को लागि उपकरण जडान गर्ने ।</p> <p>नीजि क्षेत्रलाई प्रेरित गरी एउटा होटल खोल्ने (नीजि क्षेत्रवाट)</p> <p>सबै पर्यटकीय स्थानहरूमा सडकको पहुँच पुऱ्याउने । संघ र प्रदेश सरकारको समन्वयमा शहरी योजना अध्ययन र अनुसन्धानका लागि शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ वटा समुदायमा आधारित होमस्टे सञ्चालन गर्ने ।</p>

<p>चिसापानी देखि वडा नं ८ को श्रीलंकासम्म ग्रीनबेल्ट र रिसोर्ट स्थापनाका साथै Cycling, Horse Riding, Rafting लगायतका परियोजना सञ्चालनका लागि DPR तयार गर्ने ।</p>	<p>टीकापुर पार्क भित्र स्वीमिङ्गपुल, बोटिङ्ग, रिसोर्ट, साईकल ट्रयाक, निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>सत्ती कर्णाली सामुदायिक वन लगायत अन्य पर्यटकीय क्षेत्र नजिक भएका सामुदायिक वनमा बोटनिकल गाडेन तयार गर्ने ।</p>
<p>समुदायमा आधारित होमस्टे सञ्चालनका लागि उपयुक्त स्थानहरूको अध्ययन र विश्लेषण गर्ने।</p>	<p>समुदायमा आधारित कम्तीमा ४ वटा होमस्टे स्थापना गर्ने (राजी, माभी, थारु, मगर समुदायको)</p>
<p>राजी, माभी, थारु, मगर समुदाय आदिलाई समुदायमा आधारित होमस्टे सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम दिने ।</p>	<p>प्रमुख पर्यटकीय स्थानहरूमा सडकको पहुँच पुऱ्याउने</p> <p>केरा खेती तथा टीकापुरको कृषि उत्पादन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धानका लागि कृषि पर्यटन प्याकेज बनाई कार्यान्वयनका लागि नीजि क्षेत्र तथा कृषि समुहहरूसँग समन्वय गर्ने ।</p>

५.२.४. उद्योग र वाणिज्य

कृषि, पर्यटन जस्तै नगर क्षेत्र भित्र सञ्चालनमा रहेका उद्योग व्यापार व्यवसायहरू समेत नगरपालिकाको अर्थतन्त्रका मेरुदण्ड हुन् । नगरपालिका भित्र सञ्चालनमा रहेका उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय, सेवामुलक व्यवसायहरू नगर क्षेत्रमा आर्थिक क्रियाकलाप लाई चलायमान बनाउने माध्यमहरू हुन् । टीकापुर नगरपालिका क्षेत्र भित्र १० वटा बजार केन्द्र रहेका छन् । यस क्षेत्रमा २०२ वटा साना घरेलु उद्योगहरू रहेका छन् । साथै नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका विभिन्न किसिमका उद्योगी व्यवसायीहरूको सङ्ख्या १,६७७ रहेको छ । धेरैजसो व्यवसायीहरू सानो रकमको लगानीमा व्यवसाय सञ्चालन गरिरहेका छन् । अन्तराष्ट्रिय उत्पादनले गर्दा स्थानीय छाला जुत्ता उद्योग विस्थापन हुँदै गएको छ ।

यस पृष्ठभूमिमा टीकापुर नगरपालिकालाई उत्पादनशिल क्षेत्रका रूपमा विकास गर्न देहाय बमोजिमका उद्देश्य तथा नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४ : उद्योग व्यवसाय मार्फत आर्थिक वृद्धिमा योगदान तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।

नीति क. स्थानीय आर्थिक विकासलाई टेवा पुऱ्याउने किसिमका ठूला तथा मध्यम उद्योग व्यवसाय स्थापना र सञ्चालनमा संघ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।

नीति ख. नयाँ व्यवसाय तथा कारखाना शुरुवात गर्न उपयुक्त भुउपयोग योजनाद्वारा निर्धारण गरिएका औद्योगिक क्षेत्रका लागि आवश्यक सेवाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ग. कम्तीमा ५० प्रतिशत स्वदेशी रोजगारीमा वृद्धि गर्ने उद्योग तथा व्यवसायहरूलाई कर छुट, जमिनको बहालमा निश्चित अवधिको सहूलियत, मुख्य सडक देखि उद्योगसम्म जाने सडकको पहुँच लगायतको अन्य सुविधा उपलब्ध गराइनेछ। साथै उक्त उद्योग व्यवसायको माग बमोजिम प्राथमिकताका आधारमा नगरवासीलाई सीपका आधारमा रोजगारीको अवसर दिन प्रोत्साहित गरिनेछ।

नीति घ: साना तथा घरेलु उद्योगबाट उत्पादन हुने वस्तुहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। स्थानीयस्तरको कच्चा पदार्थद्वारा बस्तु उत्पादनका लागि अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ङ: स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुने वस्तु उत्पादनका लागि सहूलियत ऋण, अनुदान तथा उत्पादित वस्तुहरूलाई स्थानीयस्तरमै अनिवार्यरूपमा उपभोगका लागि सार्वजनिक निकाय, सामुदायिक तथा नीजि विद्यालयहरूसँग सहकार्य गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

नीति च: स्थानीय उद्योग व्यापार व्यवसायीहरूको लगत नविनतम सूचना प्रविधि मार्फत अद्यावधिक गरि बजार नियमन र अनुगमन गरिनेछ। सबै व्यवसायीहरूको कारोबार विद्युतीय व्यापारमा (E-Commerce) आधारित भई व्यवसाय कारोबारका आधारमा करका दर तोकिकर संकलन गरिनेछ।

नीति छ: नगर क्षेत्र भित्र व्यापार व्यवसायको विविधिकरण गरी सबै प्रकारका वस्तु उपलब्ध हुने वातावरण सृजना गरिनेछ। यसका लागि स्थानीय हाट बजारको व्यवस्था सहित सपिड कम्प्लेक्स तथा डिपार्टमेण्ट स्टोर खोल्नका लागि नीजि क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरी बजारको व्यवस्थापन गरिनेछ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.४ : उद्योग र वाणिज्य

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>बजार अनुगमन निर्देशिका २०७५, आर्थिक कार्य विधि नियमित तथा व्यवस्थित गर्न बनेको कानून २०७५, आर्थिक ऐन २०७५, विनियोजन ऐन २०७५ लगायतका नियम कानूनहरू नगरपालिकामा अहिलेकै अवस्थामा विद्यमान रहेको छ। टीकापुर नगरपालिका नेपालमा आधुनिक गुरुयोजना रहेको नयाँ शहरको रूपमा परिचित छ। यस नगर भित्र विभिन्न किसिमका व्यापार व्यवसायहरू सञ्चालनमा छन् तर तिनीहरूलाई थप व्यवस्थित गर्नपर्ने देखिन्छ। यस नगरपालिकाको व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगधन्दा लगायतको व्यवस्थापन तथा नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा थप रोजगारी सिर्जनाका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए बमोजिम नगरपालिकाले विविध नीति विधिहरू निर्माण गर्नपर्नेछ।</p>		
<p>साना उद्योग व्यापार व्यवसाय र तथा बजार व्यवस्थापन, नियमन तथा नियन्त्रण का लागि ऐन नियम बनाउने।</p>	<p>बजार क्षेत्र विस्तार तथा औद्योगिक नगर स्थापनाका लागि नीति बनाउने। नगरको उद्योग वाणिज्य नीति बनाउने।</p>	<p>उद्योग तथा व्यवसाय प्रवर्द्धनमा मौजुदा नीति तथा कानूनको प्रभावकारीता विश्लेषणका आधारमा तीनमा आवश्यक संशोधन वा परिमार्जन गर्ने।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिका क्षेत्र भित्र साना उद्योग, व्यापार व्यवसायहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। तर सबैको यथार्थ विवरण नगरपालिकासँग छैन। तिनीहरूको अभिलेखीकरणको कार्यमा थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिन्छ। स्थानीयस्तरमा रहेका कच्चा पदार्थको उपयोग हुन नसकेको अर्थात् त्यहाँ उत्पादन भएका वस्तुहरूले बजार नपाएको र ठूला उद्योग व्यवसायहरू स्थापनाका लागि प्रचुर संभावना देखिन्छ तर पूर्वाधारको विकास हुन नसकेकोले समग्र टीकापुरलाई आर्थिक व्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गरी उद्योग स्थापना र बजार व्यवस्थापन गर्न सकिने सम्भावनाहरू रहेका छन्। नगरपालिकामा पोलिटिकल ईन्स्टिच्युट, नगर होटेल एशोसिएसन, नगर उद्योग वाणिज्य संघ लगायतका संघ संस्थाहरू रहेका छन्। साथ साथै नगरमा भारतिय छोटी भन्सार, प्रशस्त जमिन, रानी जमारा कुलेरिया सिंचाई योजना जस्ता संरचनाहरू पनि छन्। यस नगरपालिकामा रहेका बजार भारतिय खुल्ला सिमानाका</p>		

कारण सामान्य रहेको छ, नगरका अधिकाँश नागरिकहरू आफ्ना दैनिक सर सामानहरू खरिदको लागि पनि भारतको टिकौनिया बजार जाने कारणले बजारको अवस्था सामान्य छ। यसर्थ नगर भित्र बजार तथा व्यापार व्यवसायलाई व्यवस्थित गर्नपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। यस नगरपालिकाको व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगधन्दा लगायतको व्यवस्थापन तथा नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा रोजगारीको पर्याप्त व्यवस्था गर्नको लागि नगरले तपशिल अनुसारका कार्यक्रमहरू निर्माण गरि सञ्चालन गर्दै नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा आय-आर्जन तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्दछ। यी आधारमा आवधिक कार्यक्रम निम्नानुसार प्रस्तुत छ।

<p>उद्योग व्यवसाय स्थापनाका लागि सार्वजनिक जग्गाको लगत तयार /अद्यावधिक गर्ने।</p> <p>स्थानीयस्तरमा उपलब्ध कच्चा पदार्थहरूको समेत प्रयोग भई उद्योग स्थापना संभावना सम्बन्धी अध्ययन गर्ने।</p> <p>मुख्य बजार क्षेत्रमा सपिगं कम्प्लेक्स खोल्नका लागि DPR तयार गर्ने।</p> <p>बजार क्षेत्रमा हाट बजार स्थापना गर्ने।</p>	<p>सार्वजनिक निजी साभेदारी बमोजिम परियोजना कार्यान्वयनका लागि मनशाय सुची तयार गर्ने।</p> <p>स्थानीय रुपमा उत्पादन हुने केराको बोक्रोलाई कच्चा पदार्थका रुपमा प्रयोग गर्न मिल्ने गरी सो को उद्योग स्थापना गर्ने।</p> <p>केरावाट मात्रै बन्ने खानाका परिकारहरूको (बनानाज रेष्टुरेण्टहरू) व्यावसायिकरण तथा थारु लगायतका जात जातिहरूको जात विशेषका खानाहरूको प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू जस्तै खाना महोत्सव तथा थारु रेष्टुरेण्टहरूको स्थापनाका लागि निजी क्षेत्र सँग आवश्यक सहयोग तथा सहजिकरणको व्यवस्था गर्ने</p> <p>साना तथा घरेलु उद्योगको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।</p> <p>साना तथा घरेलु उद्योग विकासका लागि कोष खडा गर्ने।</p> <p>स्थानिय रुपमा उत्पादन भैरहेका फलफूल तथा खाद्यान्नहरूको प्रशोधनका लागि उद्योगहरू खोल्ने (सार्वजनिक निजी सहकारी साभेदारी अनुरूप)।</p> <p>बास तथा बेतबाट बस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।</p> <p>मुख्य बजार क्षेत्रका वडाहरूमा डिपार्टमेण्ट स्टोर, सपिगं कम्प्लेक्स स्थापना गर्ने।</p> <p>हाट बजारको स्तरोन्नती गरी पूर्वाधारयुक्त बनाउने (थोक व्यवसाय, कोल्ड स्टोर आदि)</p>	<p>संघ र प्रदेश सरकारको समन्वयमा भू उपयोग बमोजिम औद्योगिक क्षेत्र विकास तयार गरी विभिन्न उद्योग धन्दा तथा कलकारखानाहरू स्थापना गर्ने।</p> <p>प्रत्येक वडामा सपिगं कम्प्लेक्स तथा डिपार्टमेण्ट स्टोर खोल्ने।</p> <p>संघ र प्रदेश सरकार तथा निजी क्षेत्रको सहयोगमा उद्योग व्यवसायीहरूको विद्युतीय कारोवार (E-commerce) मार्फत कर संकलनका लागि सफ्टवेयरको विकास गर्ने।</p>
--	--	---

५.२.५. सहकारी

नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई नगरपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आयमूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन्। सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक

भन्कट कमी हुने हुँदा वित्तीय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच बढाउँदै समावेशिकरणमा समेत टेवा पुऱ्याइरहेका छन् । नगरमा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि र बहुउद्देश्यीय प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ । साथै यी संस्थाहरूले नियमित रूपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको देखिन्छ । यस नगरपालिकामा रहेका ७७ वटा सहकारी संस्थाहरू मध्ये ५९ वटा सक्रिय रहेका छन् बाँकी निस्कृय तथा सञ्चालनमा नरहेको अवस्थामा छन् । प्राय सहकारीहरूले कृषि व्यवसाय, अटो रिक्सा, बैदेशिक रोजगारी, शिक्षा, स्वास्थ्य आदिमा लगानी गरेको पाइन्छ ।

आधारवर्ष सन् २०१५ मा सहकारीमा पहुँच (३० मिनेट भित्रको पैदल यात्रामा) भएको परिवारको प्रतिशत ५४% भएकोमा सन् २०३० सम्म ८०% पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ (SDG-8.3) । यस नगरपालिकामा पनि निक्षेप सङ्कलन अरबौं रुपैया पुगिसकेको र २४० जनाभन्दा बढीले प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गरेको देखिन्छ । सहकारीलाई स्थानीय आर्थिक विकासमा मूल प्रवाहीकरण गर्न देहाय बमोजिमको नीति अवलम्बन गरिएको छ :

उद्देश्य ५: सहकारीलाई स्थानीय आर्थिक विकासमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने ।

नीति क: स्थानीय क्षेत्रमा गठन भएका सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत तथा क्षमता विकास गर्नुको साथै विकासमा सहकारीसंगको साभेदारी र सहकार्यमा जोड दिइनेछ ।

नीति ख: सहकारीहरूमा तरल अवस्थामा रहेको पूँजीलाई उत्पादनमुलक क्षेत्रमा लगानी गर्ने प्रबन्ध मिलाई पूँजीको संरक्षण गर्ने नीति लिइनेछ । यसका लागि आवश्यक कानून निर्माण गरिनेछ ।

नीति ग: सबै परिवारलाई सहकारीमा पहुँच हुने गरी सहकारी संस्थाको व्यवस्था, नियमन, संरक्षण र प्रबर्द्धन कार्यलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । सहकारी मार्फत कृषि तथा दुधजन्य उत्पादनको खरिद विक्री प्रक्रियालाई सरलीकरण गरी उत्पादक र उपभोक्ताको हित गरिनेछ ।

नीति घ: सहकारी सम्बन्धी स्थानीय सहकारीहरूलाई विविधसम्मत ढंगबाट सञ्चान गर्न र नियमन गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत तथ्यांक निर्माण र अद्यावधिक गरिनेछ ।

नीति ङ: स्थानीय सहकारी संस्थाका पदाधिकारी, कर्मचारीहरूलाई लक्षित गरी सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट सहकारी व्यवसाय प्रबर्द्धन गरिनेछ । सहकारीका सदस्यहरूलाई सहकारी शिक्षाको नियमित व्यवस्था मिलाउन सम्बन्धित सहकारी संस्थाहरूलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

नीति च: कृषिजन्य तथा दुधजन्य बस्तुहरूको संकलन, प्रशोधन तथा बजार व्यवस्थापन कार्यलाई प्रोत्साहन गर्न सहकारीको अवधारणामा उद्योगको स्थापना तथा संचालनका लागि पहल गरिनेछ । उद्यम सहकारी र कृषि सहकारी स्थापनामा जोड दिइनेछ ।

नीति छ: सहकारी गाभ्ने कार्यलाई प्रोत्साहित गरिने छ ।

आवधिक प्राथकता तालिका ५.२.५: सहकारी

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>नगरपालिकालाई प्राप्त अधिकार बमोजिम सबै सहकारीहरूलाई नियमन गर्न आवश्यक देखिन्छ । हाल नगरपालिकामा रहेका सहकारीहरूको बचत तथा ऋण लगायत उत्पादन तथा आयमूलक क्षेत्रमा के कति लगानी भैरहेको छ सोको स्पष्ट सूचना नगरपालिकासँग छैन । सहकारीको पुँजीलाई विषयगत क्षेत्र तथा अन्य उत्पादन क्षेत्रमा केन्द्रीकृत गरी प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन र नियमनका लागि सहकारीको व्यवसायिक योजना (Business Plan) को आवश्यक पर्दछ । अर्थात सबै सहकारीहरूलाई सहकारिको सिद्धान्त अनुसार कार्य गर्न गराउन, अनिवार्यरूपमा व्यवसायिक योजना बनाई नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्ने र सोही बमोजिम नगरपालिकाले नियमन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई कानूनद्वारा नै स्पष्ट गर्न आवश्यकतानुसार ऐन तथा नियमावलीको संसोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले नीति तथा कानूनको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ</p>		
<p>सहकारी ऐन बमोजिम नियम बनाउने (सहकारी सञ्चालन, व्यवस्थापन, वगीकरण, सेवा क्षेत्र निर्धारण एकीकरण वा गाम्ने विषय आदि समेटिएको) सहकारीहरूका लागि व्यवसायिक योजनाको खाका तयार पार्ने ।</p>	<p>व्यवसायिक योजनाको खाका वामोजिक सबै सहकारीको आफ्नो व्यवसायिक योजना अनिवार्य बनाउने सम्बन्धि निर्देशिका जारी गर्ने । सहकारी नीति बनाउने ।</p>	<p>सहकारी सम्बन्धि नीति तथा कानून कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन गरी समयानुकुल संशोधन र परिमार्जन गर्ने</p>
<p>हाल नगर क्षेत्रमा सबै नगरवासीको सहकारीमा पहुँच नभएको र विषयगत सहकारी, उद्यम सहकारी, कृषि सहकारी पर्याप्त मात्रामा स्थापना भएको छैन । सहकारीहरू स्थापना हुने र सञ्चालन नहुने अर्थात सम्बन्धित निकायबाट नियमन अभावका कारण सर्वसाधारणको रकम जोखिममा पर्ने सम्भावना बढ्दै गएकोले सहकारी प्रतिको विश्वास कम हुँदै गएको छ । दिगो विकासको लक्ष्य बमोजिम नगर क्षेत्र भित्रका न्यून आय समूह एव सीमान्तकृत समुदाय वा सर्वसाधारण उपभोक्तालाई सहकारीमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न आवश्यक रहेको छ । साथै उनिहरूको पुँजी तथा उत्पादनलाई एकीकृत गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न, समुदायमा आधारित लोकतान्त्रिक स्वायत्त र स्वशासित संगठनका रूपमा विकास गर्न नगरपालिकाबाट प्रभावकारी नियमनका लागि सहकारीका क्षेत्रमा थप सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।</p>		
<p>सबै वडाका सहकारी सञ्चालक र कर्मचारीहरूका लागि सहकारी शिक्षा सञ्चालन गर्ने । नगर क्षेत्रमा रहेका सबै सहकारीको विस्तृत तयार गर्ने (पुँजी, बचत, क्षेत्रगत लगानी, सञ्चालन व्यवस्थापन, प्रविधिको प्रयोग आदि) समान प्रकृतिका सहकारी गाभ्ने र एक वडा एक विषयगत सहकारी रहने गरी प्रक्रिया अघि बढाउने ।</p>	<p>सबै सहकारीहरूको Business Plan बनाउने र नियमन गर्ने। सहकारी संस्थाहरूको विवरण एकीकृत अद्यावधिक तथा Online System बाट नियमनका लागि Software बनाउने ।</p> <p>क्लस्टर स्तरमा विषयगत सहकारी संस्था स्थापना गर्ने । प्रत्येक वडाका १ वस्तीमा उद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थापना गर्ने । कृषि सहकारीहरूलाई उत्पादकको रूपमा विकास गरिने जसका</p>	<p>प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ र १ वटा विषयगत सहकारी संस्था स्थापना गर्ने वडा स्तरमा एक भन्दा बढि विषयगत सहकारी नरहने गरी गाभ्ने प्रक्रिया पुरा गर्ने । प्रत्येक वडाका वस्तीमा उद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थापना गर्ने ।</p>

	लागि सहकारीहरूको उपयुक्त व्यवस्थापन जस्तै क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम तथा प्रभावकारी अध्ययन अवलोकनको व्यवस्था गर्ने	
--	--	--

५.२.६. आर्थिक पूर्वाधार तथा राजस्व परिचालन

नगरपालिकाको कुल बजेटको आन्तरिक स्रोत ४.५ प्रतिशत रहेको छ। चालु खर्चको तुलनामा पुँजीगत खर्च कम रहेको छ। आन्तरिक स्रोतले प्रशासनिक खर्च समेत धान्न नसक्ने अवस्थामा रहेको छ। धेरैजसो योजनाहरू सडकमा विनियोजन गरिएको छ। हाल नगरपालिकाले स्मार्ट सिटी परियोजना अन्तर्गत नगरपालिकाको मुख्य बजारक्षेत्र लगायत यस वरपरका वस्तीलाई जोड्ने गरी आन्तरिक चक्रपथको (DPR) निर्माण गरी, आयोजना कार्यान्वयनको चरणमा अगाडी बढाइरहेको छ। यद्यपी नगरपालिकाले आर्थिक संभाव्य पूर्वाधारको विकासलाई प्राथमिकताका साथ अगाडी बढाउन देहाय बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तीका लागि प्रमुख नीतिहरू अवलम्बन गरिएको छ:

उद्देश्य ६: आर्थिक संभाव्य पूर्वाधारको विकासमा जोड दिई नगरको आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सृजना र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्ने।

नीति क: बढाहरूको आर्थिक सामाजिक तथा पूर्वाधारको अवस्था र आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी सुत्रबद्ध अनुदानलाई निरन्तरता दिइनेछ।

नीति ख: स्थानीय आर्थिक विकासलाई प्रबर्द्धन गर्न आर्थिक पूर्वाधार विकास मार्फत रोजगारी अभिवृद्धि र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धिमा जोड दिइनेछ। यस्ता पूर्वाधारहरूको निर्माण कुल बजेटको (शसर्त अनुदान बाहेक हुन आउने रकम) निश्चित प्रतिशत रकम अनिवार्य रूपमा छुट्याउने नीति अवलम्बन गरी ऋण रकम वा नीजि क्षेत्रको रकमलाई समेत प्राथमिकतामा राखी समावेश गरिनेछ।

नीति ग: रोजगारी अभिवृद्धि र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि हुने आर्थिक संभाव्यता भएका आयोजनाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ। यस्ता आयोजनाहरूको Project Bank तयार गरिनेछ।

नीति घ: आर्थिक संभाव्यता भएका पूर्वाधार सेवाहरूको विकास, पुनर्निर्माण, स्तरोन्नति, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको व्यावसायिकता, उद्यमशीलता, दक्षता एवं नवीनतम सूचना प्रविधिलाई नगरको सर्वाङ्गीण विकासमा अधिकतम उपयोग गरिनेछ।

नीति ङ: नीजि क्षेत्रको लगानीलाई भित्र्याउनका लागि आवश्यक सहयोग, सम्पर्क र समन्वय, सहजिकरणका लागि विज्ञ टोलिको गठन गरिनेछ। विज्ञ टोलीबाट नीजि क्षेत्रलाई आकर्षण गराउनका लागि उपलब्ध गराइने सेवा र सुविधा (कर छुट, Viability Gap Funding, अन्य सेवा सुविधाआदि) का विषयमा अध्ययन गराइ स्थानीय आर्थिक विकासको थप नीतिहरू तय गरिनेछ।

नीति च: छिमेकी स्थानीय सरकार समेतका लागि पारस्परिक हितका आधारमा यातायात सहित आधारभूत शहरी पूर्वाधारका सेवाहरू (खानेपानी, फोहरमैला आदि) विस्तार तथा विकासका कार्यहरू सामुहिक रूपमा गरिनेछ।

नीति छः नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतमा अभिवृद्धि हुनेगरी पूर्वाधार विकासमा जोड दिइनेछ । पूर्वाधारलाई सेवा शुल्कमा आवद्ध गरिनेछ ।

नीति जः पूर्वाधार विकास निर्माणका लागि उपभोक्ता समिति गठन गर्दा समितिका पदाधिकारीहरूले अनिवार्य कर तिर्नुपर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

नीति भः आर्थिक विकासको समग्र पक्षमा समन्वय र सहजीकरणका लागि नगरपालिकामा स्थानीय आर्थिक विकास शाखालाई प्रभावकारी र जिम्मेवारी बनाइनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.६: राजश्व तथा पुर्वाधार

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>नगरपालिकाको सीमित स्रोतबाट मात्र आर्थिक तथा सामाजिक पूर्वाधार विकास निर्माणका कार्यहरू गर्न प्राय असम्भव देखिन्छ । यसका लागि बैकल्पिक स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । बैकल्पिक स्रोतका लागि सार्वजनिक नीजि साभेदारी लगायत अन्य नविनतम उपाय मार्फत स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ । हाल नगरपालिकामा सार्वजनिक नीजि साभेदारी मार्फत सीमित कार्यहरू हुँदै आएका छन् । तरपनि नगरपालिकासँग स्पष्ट ऐन तथा नियमवाली छैन । नीजि क्षेत्रलाई पूर्वाधार विकासमा आकर्षण गर्न, उनिहरूको लगानीलाई सुनिश्चित गर्न, जोखिम न्यूनिकरण वा कम संभाव्य भएका क्षेत्रमा नीजि क्षेत्रको रकमलाई समेत आकर्षण गर्न स्पष्ट सार्वजनिक नीजि साभेदारी ऐनको आवश्यक देखिन्छ । यसका अलावा नीजि क्षेत्रले सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने परियोजना वा नगरपालिकाले अन्य कुनै पूर्वाधारका क्षेत्रमा लागत उठ्ती र सञ्चालन तथा मर्मत खर्चलाई ध्यानमा राखी सेवा शुल्क लगाउन र संकलनका लागि सेवा शुल्क निर्धारण सम्वन्धी कार्यविधिको समेत आवश्यक देखिन्छ । छिमेकी गाउँपालिका वा नगरपालिकाहरूको संयुक्त प्रयासबाट समेत ठूला रकम जुटाई केही ठूला साभेदारी आयोजनाहरू निर्माण गर्न सकिने भएकाले उक्त साभेदारी मार्फत कार्यान्वयनका लागि आर्थिक, मानवीय, भौतिक स्रोत साधनको समुचित परिचालन तथा व्यवस्थापनका कानूनीगत संरचना सहित कार्यविधि आवश्यक देखिन्छ ।</p>		
<p>सार्वजनिक नीजि साभेदारी ऐन तर्जुमा गर्ने (आयोजना लेखाजोखा समिति, संभाव्य परिपूर्ति कोष (VGF) को व्यवस्था सहित)</p> <p>नगरको भौगोलिक, आर्थिक सामाजिक र पूर्वाधारको अवस्था र आवश्यकता बमोजिम अनुदान सुत्रलाई पुनरावलोकन गरी नयाँ सुत्र तय गर्ने ।</p> <p>स्थानीय आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार लगानी र सेवा शुल्क निर्धारण सम्वन्धी कार्यविधि तयार गर्ने ।</p>	<p>अन्तरपालिका साभेदारमा निर्माण गर्न सकिने पुर्वाधार व्यवस्थापन सम्वन्धि आवश्यक कार्यविधि बनाउने ।</p> <p>राजश्व नीति तथा राजश्व सुधार योजना निर्माण गर्ने ।</p>	<p>सार्वजनिक नीजि साभेदारी सम्वन्धि कानून तथा राजश्व । पुर्वाधार सम्वन्धि नीतिमा आवश्यक संसोधन र परिमार्जन गर्ने ।</p>

<p>योजना विधि सहितको स्थानीय बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन तयार गर्ने ।</p>	<p>प्राथमिकिकरण</p>	
<p>नगरस्तरीय ठूला पूर्वाधारका योजनाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न माथि उल्लेख भए बमोजिम नगरपालिकाले नीति तथा कानूनको तर्जुमा, जग्गाको व्यवस्थापन, आर्थिक लाभ तथा रोजगारी उपलब्ध गराउने खालका संभाव्य पूर्वाधारका क्षेत्रहरूको पहिचान आदि कार्यका लागि विज्ञ टोलीको आवश्यक पर्दछ । यस्ता खालका ठूला आयोजनाहरू बहुवर्षिय हुने र सोको प्रभावकारी र नतिजान्मुख कार्यान्वयनका लागि पुँजीगत लगानी योजना Capital Investment Plan तथा मध्यकालिन खर्चको संरचना (Mid Term Expenditure Framework-MTEF) जस्ता वित्तीय औजारको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । हालको अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले समेत मध्यकालिन खर्च संरचनालाई स्थानीय तहमा अनिवार्य रूपमा लागू गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेकाले सोको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।</p> <p>हाल आन्तरिक आयबाट पुँजीगत खर्चमा भन्दा पनि बढी चालु क्षेत्रमा खर्च भैरहेकोले आन्तरिक आयको अभिवृद्धि सँगसँगै पुँजीगत क्षेत्रमा लगानी बढाउन आवश्यक देखिन्छ । नगर क्षेत्रमा पुँजीगत क्षेत्रमा लगानीको अभिवृद्धि सँगसँगै आर्थिक वृद्धि हुन गई आन्तरिक स्रोत समेत बढ्दै जान्छ । हाल नगरपालिकाले सबै करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको सन्दर्भमा सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत तथ्यांकको अद्यावधिक सहित राजस्व संकलन गर्नुपर्ने भएकाले राजस्व प्रशासनको सुदृढीकरण र सूचना प्रविधिको उपयोग मार्फत आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यस आधारमा आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।</p>		
<p>सार्वजनिक जग्गाको लगत तयार गर्ने र अद्यावधिक गर्ने । विज्ञ टोलीको सहयोगमा आयोजनाहरूको Project Bank तयार गर्ने । Capital Investment Plan (CIP) प्रारम्भिक प्रारूप तयार गर्ने र MTEF सँग आवद्ध गर्ने । प्रोफाइलका आधारमा GIS Tax Mapping Database स्थापना गर्ने । हालको राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना - Revenue Improvement Action Plan) को पुनरावलोकन गरी प्रचलित कानून बमोजिम कर तथा गैरकर र संभावित आर्थिक पूर्वाधारबाट उठ्न सेवा शुल्क बमोजिम राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना तयार गर्ने ।</p>	<p>छिमेकी स्थानीय तहसँग पारस्परिक हित बमोजिम गर्न सकिने कार्यक्रमहरूको सूची तयार गर्ने । सार्वजनिक निजी साभेदारी बमोजिम निजी साभेदारी परियोजना कार्यान्वयनका लागि मनशाय सुची तयार गर्ने । पुँजी सुधार कार्यक्रम (CIP) कार्यान्वयन गर्ने (थप परिमार्जन सहित) संभाव्य परिपूरित कोष (Viability Gap Funding) का लागि बजेट छुट्याउने । आयोजना निर्माण सम्पन्न भएका आयोजनाहरूबाट सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गर्ने</p>	<p>अन्तरपालिका समन्वयमा सञ्चालन गर्न सकिने संभाव्य पूर्वाधार विकासका कार्य अधि बढाउने । सार्वजनिक निजी साभेदारीमा कार्यान्वयन हुन सक्ने परियोजनाको सुची संक्षेपीकरण गरी कार्यान्वयन अधि बढाउने। राजश्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनको समिक्षा गरी आवधिक र वार्षिक योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने । पूर्वाधार सञ्चालन र उपयोगको सेवा शुल्क व्यवस्थापनलाई निरन्तरता दिने ।</p>

नोट: माथि उल्लेख भए बमोजिम आर्थिक पूर्वाधारका अन्य क्रियाकलापहरू Physical works, Land Use Plan, Transportation sector लगायत यससँग सम्बन्धित अन्य क्षेत्रहरूमा परेका प्राथमिकता बमोजिमका योजनाहरूको सूची बमोजिम हुनेछ । सो बमोजिम Capital Improvement Program तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता ५.२.७. आर्थिक विकास अन्तर्गत संगठनात्मक क्षमता विकास

अल्पकाल (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकाल(३ देखि ७ वर्ष)	मध्यकालिन(८ देखि २०वर्ष)
<p>नगरपालिकामा आर्थिक विकास शाखा रहेको भएपनि आर्थिक विकासको समग्र पक्ष हेर्न सक्ने गी जनशक्ति तथा पुर्वाधारयुक्त शाखाको रूप यसले पाएको छैन । शाखा अन्तर्गत कर्मचारीको जिम्मेवारी तोकिएको भएपनि शाखाको कार्य जिम्मेवारी स्पष्ट रूपमा तोकिएको छैन । नगर कार्यपालिका अन्तर्गतको आर्थिक विकास समिति लाई पनि पर्याप्त रूपमा क्रियाशिल बनाउन बाँकी छ । आर्थिक विकास शाखा र आर्थिक विकास समितिका पदाधिकारीहरूलाई आ-आफ्नो जिम्मेवारीका विषयमा स्पष्टता ल्याउनु पर्ने छ । त्यसैले आर्थिक नीति तर्जुमा सहित पूर्वाधार विकासका लागि आर्थिक विकास समितिका पदाधिकारी र आर्थिक विकास शाखाका कर्मचारीहरूको जिम्मेवारी स्पष्ट गर्नु आवश्यक देखिन्छ । आगामी वर्षहरूमा निर्धारित कार्य कुशलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्न उनीहरूलाई आवश्यकता बमोजिम निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि गर्नपर्ने आवश्यकता छ । त्यसैले आर्थिक विकास शाखालाई कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, राजश्व तथा पुर्वाधार, सहकारी आदि क्षेत्रको विकासमा नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने शाखाका रूपमा विकास गर्नु संस्थागत संगठन विकासको मुख्य प्राथमिकता हो ।</p> <p>व्यावसायिकता र उद्यमशिलता बृद्धिका लागि आवश्यकतानुसार विज्ञहरूको सल्लाह सुभावाहरूको व्यवस्था गरि कार्यक्रमहरू निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिन्छ ।</p> <p>पर्यटन योजना, नीति तथा कानून तर्जुमा गर्न, पर्यटकीय पूर्वाधार विकास निर्माणमा समन्वयका लागि नगरस्तरीय पर्यटन समिति तथा पर्यटन डेक्सको स्थापना गर्ने कुरा पनि प्राथमिकतामा रहने छ । साथै पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसार र पर्यटकहरूको दैनिक अभिलेखीकरण हुने गरी प्रविधियुक्त पर्यटन सूचना केन्द्रको व्यवस्था, नगरमा आउने पर्यटकहरूको सुरक्षामा सहयोग गर्न, पर्यटकीय क्षेत्रको व्यवस्थापन र रेखदेखका लागि पर्यटन प्रहरीको व्यवस्था लगायतका कार्यहरू टीकापुर नगरकार्यपालिकाको कार्यालयले गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि महशुष गरिएको छ ।</p> <p>हाल नगरपालिकाबाट नगर क्षेत्र भित्र रहेका सहकारी संस्थाहरूको प्रभावकारी नियमन हुन सकेको छैन । सहकारी शाखामा दक्ष एवं पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्था गरी माथि उल्लेखित नीति तथा कानून तर्जुमा गर्न, सहकारी संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न, सूचना प्रविधिका आधारमा सहकारी संस्थाहरूलाई सहजिकरण गर्न, सहकारी संस्थाले गरेका कारोवारहरूको विश्लेषण गरी सर्वसाधारणको पुँजीलाई उद्देश्य अनुरूप लगानीको सुनिश्चिताका लागि नगरपालिकाको क्षमता विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।</p> <p>यस बाहेक नगरको बजेट तथा वित्त व्यवस्थापनका समग्र पक्ष व्यवस्थापनको नगरको क्षमता विकासका लागि पनि आवश्यक कार्य गरिने छ ।</p>		
<p>संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणमा अन्यथा भएकोमा बाहेक नगरपालिकाको आर्थिक विकास शाखालाई अधिकृत स्तरको कर्मचारीको नेतृत्वमा कृषि तथा पशुपालन, उद्योग र वाणिज्य, पर्यटन, राजश्व, सहकारी क्षेत्र हेर्ने जिम्मेवार कर्मचारी सहितको जनशक्तियुक्त शाखाको रूपमा विकास गर्ने ।</p> <p>कमी विश्लेषणका आधारमा नगरपालिकामा कृषिकार्यको लागि विशेषज्ञ तथा अन्य जनशक्तीको व्यवस्थापन गर्ने</p>	<p>नगरपालिकामा पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने र पर्यटन प्रचार प्रसार तथा Online मार्फत अभिलेखीकरण अद्यावधिकका लागि Software तयार गर्ने</p> <p>पर्यटन प्रहरीको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>व्यावसायिक उत्पादनको लागि प्राविधिक जनशक्तीको व्यवस्थापनका लागि एक वडा एक कृषि प्राविधिकको व्यवस्था गर्ने</p> <p>सीत भण्डार सञ्चालनका लागि आर्थिक विकास अन्तर्गत कृषि शाखाबाट समन्वय हुने व्यवस्था मिलाउने ।</p> <p>आर्थिक विकास शाखालाई श्रम सर्वेक्षण, औद्योगिक गणना, पर्यटन सूचना</p>	<p>टीकापुर नगर योजना आयोग गठन गर्ने ।</p> <p>आर्थिक विकास शाखामा आवश्यकता अनुसार इकाई तथा जनशक्ति थप गर्ने ।</p> <p>नयाँ कर्मचारीलाई स्थानीय आवश्यकता अनुसारको आर्थिक क्षेत्रको क्षमता विकास कार्यक्रममा सहभागि गराउने ।</p> <p>क्षमता विकासका क्षेत्रगत (कृषि, पर्यटन, उद्योग वाणिज्य, राजश्व आदि)</p> <p>कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p>

<p>स्थानिय तरकारी तथा फलफुल लगायतका उत्पादनको वैज्ञानिक मुल्य निर्धारणका लागि उत्पादक कृषक, स्थानिय व्यवसायी र नगर प्रतिनिधि सम्मिलित एक बजार मूल्य निर्धारण समिति गठन गर्ने।</p> <p>सम्बन्धित कर्मचारी तथा उत्पादक लक्षित लक्षित उत्पादन (कृषि र औद्योगिक) र बजारीकरण सम्बन्धि क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>विषयगत सहकारी (कृषि, उद्यम, बहुउद्देश्यीय) कृषि सहकारीहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तारमा लागि आवश्यक सहयोग गर्न कर्मचारीहरूलाई सहजिकरण तालिम कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गर्ने ।</p> <p>ठूला पूर्वाधार, नीजि क्षेत्रको लगानी तथा नीतिगत रुपमा सहयोगका लागि विज्ञटोली गठन गर्ने ।</p> <p>आर्थिक विकास शाखाको कामको जिम्मेवारी (ToR) तोक्ने</p> <p>जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा तथा पूर्वाधारसँग सम्बन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई परियोजना विकास, PPP Financing तथा परियोजनाको आर्थिक तथा वित्तीय विश्लेषण सम्बन्धि तालिम उपलब्ध गराउने ।</p> <p>आर्थिक विकास सम्बन्धि जिम्मेवारी लिएका नगर कार्यपालिका अन्तर्गतका ईकाइलाई बजेट, राजश्व, योजना प्राथमिकिकरण, आर्थिक विकासका आधारभूत पक्ष आदिको अनुशिक्षण दिने ।</p> <p>जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा, आर्थिक प्रशासन, पूर्वाधार आदिसँग सम्बन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई Capital Improvement Program तथा मध्यकालिन खर्च संरचना सम्बन्धी तालिम गर्ने ।</p>	<p>व्यवस्थापन आदि गर्न सक्ने गरी आवश्यक क्षमता विकास तथा सीप उपलब्ध गराउने ।</p> <p>आर्थिक किवास शाखाका सम्बन्धित इकाइका कर्मचारीलाई स्वरोजगारी र उद्यमशिलता सम्बन्धि परामर्श सेवा र वित्तीय सहजिकरण सम्बन्धि तालिम उपलब्ध गराउने ।</p> <p>जनप्रतिनिधि लक्षित आर्थिक विकास सम्बन्धि अनुशिक्षणलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>कर्मचारी र जनप्रतिनिधिलाई आर्थिक किवासका समग्र पक्षको अनुशिक्षण वार्षिक रुपमा सञ्चालन गर्ने ।</p>
--	---	--

<p>स्थानीय आर्थिक विकास सहजीकरण र प्रबर्द्धनका लागि आर्थिक विकास शाखा लाई जिम्मेवार बनाउन जिम्मेवारी परिभाषित गर्ने ।</p> <p>आर्थिक विकास समितिका पदाधिकारी तथा सम्बन्धित कर्मचारीहरूलाई परियोजना विकास तथा विश्लेषण सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्ने ।</p>		
--	--	--

आर्थिक विकासको परिमाणात्मक लक्ष्य (आ.व. २०१५/१६)

- कृषि क्षेत्रबाट थप ५ हजार र अन्य क्षेत्रबाट ५ हजार गरी जम्मा १० हजार रोजगारीका अवसर सिर्जना हुनेछ ।
- कृषि वाली उत्पादनमा संलग्न व्यावसायिक उत्पादनको औषत वार्षिक खुद आय रु. १५ लाख र अन्य उत्पादक किसानको कुल वार्षिक आय रु. ३ लाख पुगेको हुनेछ ।
- पशुपालनमा संलग्न व्यावसायिक उत्पादक (फर्म) को खुद वार्षिक आय रु. १० लाख र पशुपालक किसानको कुल वार्षिक आय रु. २ लाख पुगेको हुनेछ ।
- पर्यटकीय पूर्वाधार तयार भई वार्षिक आन्तरिक पर्यटक आगमन हालको २२ हजारबाट कम्तीमा १ लाख र वाह्य पर्यटक १,५०० सयबाट कम्तीमा २५ हजार पुग्ने अनुमान गरिएको छ ।
- सहकारीमा पहुँच (घरबाट ३० मिनेटभित्रको पैदल यात्रामा सहकारीमा पहुँच भएका परिवारको प्रतिशत) लाई दीगो विकास लक्ष्य को सूचक नं SDG 8.3 अनुसार मध्यकालिन अवधि सन् २०२५ (वि.स. २०८२) सम्ममा ७१.३ प्रतिशत, सन् २०३० (वि.सं २०८७) सम्ममा ८० प्रतिशत र सन् २०३९ (वि.स. २०९६) सम्ममा ९० प्रतिशत हुनेछ ।
- करको दायरा वृद्धि भई बजेटको आन्तरिक स्रोत ४.५ प्रतिशतबाट आ.व. २०८२/८३ भित्र १५ प्रतिशत र आ.व. २०१५/१६ सम्ममा ३० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- कुल बजेटमा पुँजीगत खर्चको अंश ६० प्रतिशत भन्दा बढी हुनेछ र शहरी पूर्वाधार र सेवालाई उपमहानगरपालिकाको स्तरमा पुऱ्याइनेछ ।

५.३. सामाजिक विकास

यो खण्डमा टीकापुर नगरपालिकाको सामाजिक विकास अन्तर्गत शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समावेश गरिएको छ। यस वाहेक सम्पदा संरक्षण तथा सामाजिक समावेशीकरणको विषय पनि यस खण्डमा रहेको छ। नगरपालिकाले सामाजिक विकास अन्तर्गत समेट्दै आएको खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रम भने पूर्वाधार विकास अन्तर्गत सार्वजनिक निर्माणमा समेटिएको छ।

५.३.१. शैक्षिक विकास

शिक्षा विकासको आधार हो। साथै मर्यादित एवम् परिष्कृत जीवन सम्मानित रोजगारी तथा उद्यम विकासको आधार समेत हो। ज्ञानमा आधारित समाजको माध्यमबाट मुलुकको दिगो शान्ति र समृद्धिका लागि शिक्षालाई महत्वपूर्ण माध्यमको रूपमा स्वीकार गरिदै आएको छ। नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ। संविधानले आधारभूत तहसम्मको शिक्षामा पहुँच, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक प्रत्याभूत गरेको छ। अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृ भाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय वा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक प्रत्याभूत गरेको छ। साथै शिक्षालाई बैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक तथा सीपमुलक तथा रोजगारमुलक बनाउदै शिक्षामा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै नीजि क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छ।

टीकापुर नगरपालिकामा ३४ वटा सामुदायिक विद्यालय र ३९ वटा नीजि विद्यालय गरी जम्मा ७३ वटा विद्यालय रहेका छन्। ३४ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये १२ वटा माध्यमिक विद्यालय र २२ वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन् भने नीजि तर्फ १५ वटा माध्यमिक र २४ वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन्। प्राविधिक विद्यालय १ वटा माध्यमिक विद्यालयमा सञ्चालन भइरहेको छ।

नगरपालिकामा १२ वटा (सामुदायिक) माध्यमिक विद्यालय मध्ये ३ वटा विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना छैन भने २२ वटै आधारभूत विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भएको छैन। नगरपालिका भित्रको १३ वटा आधारभूत सामुदायिक विद्यालयमा कम्प्युटर ल्याब स्थापना र सञ्चालन भएको छैन। नगरपालिका भित्रको ३४ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये १४ वटामा मात्र पुस्तकालय सञ्चालनमा रहेको छ भने ५ वटा विद्यालयमा मात्र प्राथमिक उपचार बक्सको व्यवस्था रहेको देखिन्छ। ३४ विद्यालय मध्ये ३० वटा विद्यालयमा घेराबार रहेको छ भने ४ वटामा घेराबारको निर्माण भएको छैन त्यसैगरी ४ वटा विद्यालयमा बालक र बालिकाको लागि ट्याबुल्टे शौचालयको निर्माण भएको छैन। अपांगहरूका लागि छुट्टै शौचालयको व्यवस्था ३४ मध्ये ४ वटामा मात्र रहेको छ। सामुदायिक विद्यालय मध्ये ९ वटामा खोपानीको व्यवस्था हुन सकेको छैन। आधारभूत तहमा भर्नाहुने उमेरका १३५५५ बालकालिमा मध्ये ८४१ जना बालबालिका विद्यालय छाडेका वा विद्यालय भर्ना नभएको अवस्था छ। जसमध्ये २०० जना बालबालिका ५ वर्ष उमेरका रहेका छन्। माथिका अवस्थाको विस्तृत विवरण तालिका नं ... मा उल्लेख गरिएको छ।

टीकापुर नगरपालिकामा बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका बालबालिका २०७५ सालमा गरेको घरघुरी सर्वेक्षण अनुसार २७१२ (३ र ४ वर्ष उमेरका) देखिन्छ भने सोहि उमेरका बालबालिका बालविकास केन्द्र (सामुदायिक र नीजि) मा जम्मा १४६३ भर्ना भएका छन्। अझै ४६ प्रतिशत बालबालिका पूर्व प्राथमिकको सेवा बाहिर रहेको देखिन्छ। १५ प्रतिशत बालबालिकाले आधारभूत तहमै कक्षा छाडेको देखिन्छ। २५ प्रतिशत

बालबालिकाले माध्यमिक तहमा कक्षा छाडेको देखिन्छ । आधारभूत तहमा विद्यालय छाड्ने दर १५ प्रतिशत र माध्यमिक तहमा विद्यालय छाड्ने दर २५ प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तहको सिकाइ उपलब्धी दर ३९.६ प्रतिशत र माध्यमिक तहको औषत सिकाइ उपलब्धी दर ३३.४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । टीकापुर नगरमा रहेका ३४ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये २७ वटा विद्यालयमा छात्र र छात्राको लागि छुट्टै शौचालय रहेको छ भने ८ ओटामा यस्तो व्यवस्था । प्राथमिक उपचार बक्स ५ वटा विद्यालयमा मात्र रहेको छ । ४५ प्रतिशत विद्यालयमा मात्र पुस्तकालयको सुविधा पुगेको देखिन्छ । ४२ प्रतिशत विद्यालयमा कम्प्यूटर ल्याव रहेको छ । १२ वटा माध्यमिक विद्यालय मध्ये ११ वटा मा.वि.मा मात्र विज्ञान प्रयोगशाला रहेको छ । १५ प्रतिशत विद्यालयमा मात्र सुरक्षित घेरावार रहेको छ भने ६७ प्रतिशत विद्यालयमा आसिक घेरावार र १८ प्रतिशत विद्यालयमा घेरावार नभएको देखिन्छ । १५ वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ६५ प्रतिशत रहेको छ । १६ देखि ४० सम्मको युवाको साक्षरता दर ८३ प्रतिशत पुगेको छ भने १५ देखि २४ को साक्षरता दर ९६ प्रतिशत पुगेको छ ।

टीकापुर नगरपालिकाले सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको पहुँच बृद्धि, टिकाउ र गुणस्तर सुधारका लागि प्रयास गरेता पनि बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धी बृद्धि, शिक्षकको नियमित उपस्थिति, कक्षा समय सम्म शिक्षकलाई कक्षाकोठामा टिकाउने, पठनपाठनका सम्बन्धमा अभिभावक सचेतना बढाउने, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, विद्यालय प्रशासन र शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास गर्ने र पारदर्शी र जवाफदेही बनाइ विद्यालय सुशासनको प्रत्याभूति दिने कार्यका लागि केही प्रयास नभएका होइनन् तर योजनाबद्ध प्रयासको आवश्यकता देखिन्छ ।

माथि उल्लिखित सवालको सम्बोधन गरी शिक्षाको दीगो विकासको लक्ष्य प्राप्तमा केन्द्रित रही नगरपालिकाले शिक्षा विकासका नीतिमन् उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ ।

उद्देश्य १. सामुदायिक विद्यालयहरूमा अपांगमैत्री र बालमैत्री र भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी विद्यालयको वातावरण बालमैत्री र भयरहित बनाउनु ।

नीति क. सबै सामुदायिक विद्यालयको भौतिक संरचना अपांगमैत्री र बालमैत्री बनाइनेछ ।

नीति ख. आवश्यक सेवाको सुनिश्चितता नभएका सामुदायिक विद्यालयमा स्वच्छ र साफा खानेपानी, शौचालय, घेरावार लगायत आवश्यक सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

नीति ग. विद्यालयमा उपयुक्त (बालमैत्री) खेलमैदानको उपलब्धता सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति घ. खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था नभएका विद्यालयहरूमा खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ङ : विद्यालय शान्ति क्षेत्रको अवधारणा पुर्ण कार्यान्वयन गरी विद्यालयमा भय रहित वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक कानुनी र संरचनागत व्यवस्था गरिने छ ।

नीति च : शिक्षण सिकाइलाई सहभागिता मुलक र भयरहित बनाउनका लागि आधुनिक सिकाइ विधिको पुर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य २. नगरको शिक्षाको विकासमा समावेशी र समतामुलक पहुँच विस्तार र गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु

नीति क. आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार गर्न आवश्यक ऐन नियम निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । सम्बन्धीत सरोकारवालाहरूको सहभागिता मा गुणस्तर सुधारका कार्यक्रम निर्धारण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. शिक्षकको ज्ञान र सीप कक्षा कोठामा पुऱ्याइ बालबालिकाको सिकाई उपलब्धी दर उच्च बनाउन उत्प्रेरणा, सुपरिवेक्षण, अनुगमन र मुल्यांकनको विधिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ग. बालविकास केन्द्रको बसाई व्यवस्थापन बालमैत्री बनाई सबै बालविकास केन्द्रमा मन्टेस्वरी विधिबाट शिक्षण सिकाईको वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।

नीति घ. निःशुल्क र अनिवार्य विद्यालय शिक्षाको नीति व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।

नीति ङ. निरन्तर मुल्यांकन प्रणालीको व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्ने आधार तयार गरिनेछ ।

नीति च. सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान र प्राविधिक धारतर्फको विषय समावेश गरी नमूनाका रूपमा सञ्चालन गराउन सम्बन्धीत सरोकारवालाहरू संगको सहकार्य गर्ने नीति लिइनेछ ।

नीति छ. व्यवहारिक र जीवनउपयोगी शिक्षाको कार्यान्वयनमा विशेष जोड दिइनेछ ।

नीति ज. सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालय र कम्प्यूटर र इ हाजिरीको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति झ. नगरका शैक्षिक प्रशासनिक निकाय र शिक्षण संस्थामा पारदर्शिता र सुशासन कायम गर्न सामाजिक जवाफदेशिताका विभिन्न औजारको कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति भ. सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर सुधार गरी क्रमशः नीजि विद्यालयको संख्या घट्ने वातावरण तयार गरिनेछ ।

नीति ञ. निःशुल्क र अनिवार्य विद्यालय शिक्षाको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको पहुँच वाहिर रहेका बालबालिकालाई पहुँचमा ल्याउनका लागि उत्प्रेरणा प्याकेज तय गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य ३ . नगरको शिक्षा शाखा, विद्यालय शिक्षक, कर्मचारीको र विभिन्न संरचनाको क्षमता विकास गर्नु

नीति क. शिक्षकहरूलाई मागमा आधारित तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. नगर शिक्षा समिति र वडा शिक्षा समितिलाई क्षमता गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा निर्माण भएका विभिन्न शिक्षा संरचनालाई जनशक्ति र प्राविधिक रूपमा सबल बनाइनेछ ।

नीति घ. नगरमा निर्माण भएका शिक्षा संरचनाको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र सुशासन सुनिश्चितताका लागि आवश्यक आवश्यक क्षमता विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य ४. विद्यालयको क्षमता र सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गर्नु

नीति क. विद्यालयको क्षमता मापनमा आधारहरू तयार गरी क्षमता यकिन गरिनेछ ।

नीति ख. क्षमता विश्लेषण तथा हाल विद्यालयले समेट्ने क्षेत्र र पहुँचयोग्यता लगायत विद्यालयको सेवाक्षेत्र सम्बन्धी आधारहरू तयार गरी सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गरिनेछ

नीति ग. विद्यालयको सेवाक्षेत्र भित्रका बालबालिकाहरूलाई सेवाक्षेत्र भित्र नै अध्ययन गर्नका लागि प्रोत्साहन गरिने छ ।

उद्देश्य ५. प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधार र वातावरण तयार गर्नु ।

नीति क. सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक धारमा सञ्चालनमा प्रोत्साहन गरीनेछ ।

नीति ख. टीकापुर पोलिटेक्नीक इन्स्टीच्यूटमा समावेश भएका कृषि वाली तथा पशुपालन वाहेकका प्राविधिक विषय नगर स्तरमा अध्ययनको व्यवस्था मिलाउन सम्वन्धित पक्षसँग समन्वय गरिने छ ।

नीति ग. बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन गर्नका लागि सामुदायिक नीजि साभेदारी नीति अवलम्बन गरिनेछ।

नीति घ. नगर क्षेत्रमा मेडिकल कलेज, इन्जिनियरिङ कलेज, कृषि क्याम्पस खोल्नका लागि आवश्यक पहल गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धी (आ.व. २०१५/१६)

- १५ वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ६५ प्रतिशतबाट बढेर ९५ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- १६ देखि ४० वर्षको युवाहरूको साक्षरता दर ८३ प्रतिशत बाट १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ । आधारभूत तहको खुद भर्नादर ८९.४ बाट बढेर १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- माध्यमिक तहको खुद भर्नादर ४५.५ प्रतिशतबाट बढेर ९८ प्रतिशत पुगेको हुने छ ।
- सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- सामुदायिक विद्यालयमा पिउन योग्य स्वच्छ सफा खानेपानी, विद्यालय घेरावार, छात्रछात्राको लागि छुट्टा छुट्टै शौचालय र कम्प्यूटर प्रयोगशाला हुनेछ ।
- कक्षा ५ भन्दा माथिका सबै विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकासमा खुद भर्नादर शत प्रतिशत हुनेछ । विद्यालय छाड्ने दर ३.२ प्रतिशतबाट ०.५ प्रतिशतमा पुग्नेछ । आधारभूत तहमा विद्यालय छाड्ने दर १५ प्रतिशतबाट ३ प्रतिशत र माध्यमिक तहमा विद्यालय छाड्ने दर २५ प्रतिशतबाट १० प्रतिशतमा पुग्नेछ ।
- मातृभाषामा पठनपाठन गर्ने विद्यालयको संख्या बृद्धि भएको हुनेछ ।
- विद्यालय शिक्षामा महिला शिक्षिकाको प्रतिशत ४७ बाट बढेर कम्तीमा ५० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- सबै सामुदायिक विद्यालय बालमैत्री र अपांगमैत्री हुनेछन् ।
- सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तह कम्तीमा ५० प्रतिशत प्राविधिक धार सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन भएको हुनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.१ : शिक्षा विकास

तत्कालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन(८ देखि २० वर्ष)
टीकापुर नगरपालिकामा आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका लगभग २ प्रतिशत बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच हुन सकेको छैन । सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर संस्थागत विद्यालयको तुलनामा कमजोर देखिन्छ । नगरले शिक्षा ऐन निर्माण गरेको छ तर सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिका आकर्षित गर्ने ठोस नीति, नियम र कार्यविधि निर्माण हुन सकेको छैन त्यसैले सबै बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार, अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निशुल्क माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक शिक्षा नियमावली, निर्देशिका र कार्यविधि निर्माण गरी आवश्यक कानुनी प्रकृया पुरा गर्ने		

<ul style="list-style-type: none"> ● शिक्षा नियमावली निर्माण गर्ने ● अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्यविधि निर्माण गर्ने ● संवैधानिक अधिकार बमोजिम आधारभूत तह सम्म मातृ भाषाको कक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने ● फरक क्षमता भएका र विपन्न बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र त्यस्ता बालबालिकाको संरक्षण सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ● सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि कार्यविधि निर्माण गर्ने ● हरेक विद्यालयको आफ्नो सेवा क्षेत्र तोक्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने र सो अनुरूप व्यवस्थित गर्ने ● प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने ● नीजि विद्यालयलाई सामुदायिक विद्यालयमा रूपान्तरण गर्ने नीति निर्माण गर्नका लागि आवश्यक वातावरण तयार गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● शिक्षा ऐन तथा नियमावली अध्यावधिक गर्ने ● निर्माण गरेका कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने ● मातृभाषाको कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयको लागि कानुनी रूपमा प्रोत्साहन गर्ने ● फरक क्षमता भएका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सम्बन्धी कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ● सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर सुधारका लागि निर्माण भएका कार्यविधिको आवश्यक कार्यान्वयनमा जोड दिने ● सामुदायिक विद्यालयको सेवाक्षेत्र तोक्न निर्माण भएको कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार अध्यावधिक गर्दै कार्यान्वयनमा जोड दिने ● प्राविधिक शिक्षाको विकास र प्रवर्द्धन गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ● नीजि विद्यालयलाई सामुदायिक विद्यालयमा रूपान्तरण गर्ने नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● शिक्षाको विकासका लागि निर्माण गरिएको नीति नियमको पूर्ण कार्यान्वयन र आवश्यक परिमार्जन गर्ने ● संस्थागत विद्यालयलाई सामुदायिक विद्यालयमा रूपान्तरण गर्ने नीति अनुरूप सामुदायिकमा रूपान्तरण गर्ने
---	---	--

टीकापुर नगरपालिकामा विद्यालय शिक्षालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संरचना (जस्तै, नगर शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति) निर्माण नभएकोले शिक्षामा भएका प्रगतीको समिक्षा, प्रभावकारी अनुगमन, शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक योजना निर्माण र कार्यान्वयन जस्ता पक्षलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संरचना र प्रभावकारी योजना निर्माण गर्ने ।

<ul style="list-style-type: none"> ● नगर र वडा शिक्षा समिति गठन गर्ने र क्षमता विकास गर्ने ● वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगतिको नियमित समिक्षा गर्ने ● वडा शिक्षा योजना निर्माण गर्ने ● विद्यालयको भौतिक ,शैक्षणिक र व्यवस्थापन तथा शिक्षक/कर्मचारीको जवाफदेहिता लाइ केन्द्रीत गरेर नगरशिक्षा योजना निर्माण गर्ने ● सबै विद्यालयको विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने विद्यालयको अभिलेख तयार गर्ने ● नगर तथा वडाहरूमा शिक्षा अनुगमन समिति गठन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगर र वडा शिक्षा समितिको नियमित क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ● वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगति समिक्षा गर्ने परिपाटी वार्षिक योजनामा अभिलेख गर्ने ● वडा शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने ● नगर शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने ● विद्यालय सुधरा योजनाको नियमित समिक्षा गर्ने ● विद्यालय सुधार योजना र विद्यालय अभिलेखको अध्यावधिक गर्ने ● प्रत्येक वडामा वडा शिक्षा समितिको माध्यमबाट अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● गठन भएका समितिहरूको जिवन्तताको लागि आवस्यक वातावरण निर्माण गर्ने ● शिक्षाका सबै संरचनाको क्षमता विकास गर्ने ● शिक्षाको योजनाबद्ध विकासका लागि योजना शाखामा पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने
--	---	--

नगरपालिका भित्रका बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका बालबालिका सबै बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छैनन् । बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण बालमैत्री बनाई सबै बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा भर्ना गरी बालविकासको खुद भर्ना दर शत प्रतिशतमा पुऱ्याउन बालविकासको शैक्षिक एवं भौतिक वातावरण प्रभावकारी बनाउने ।

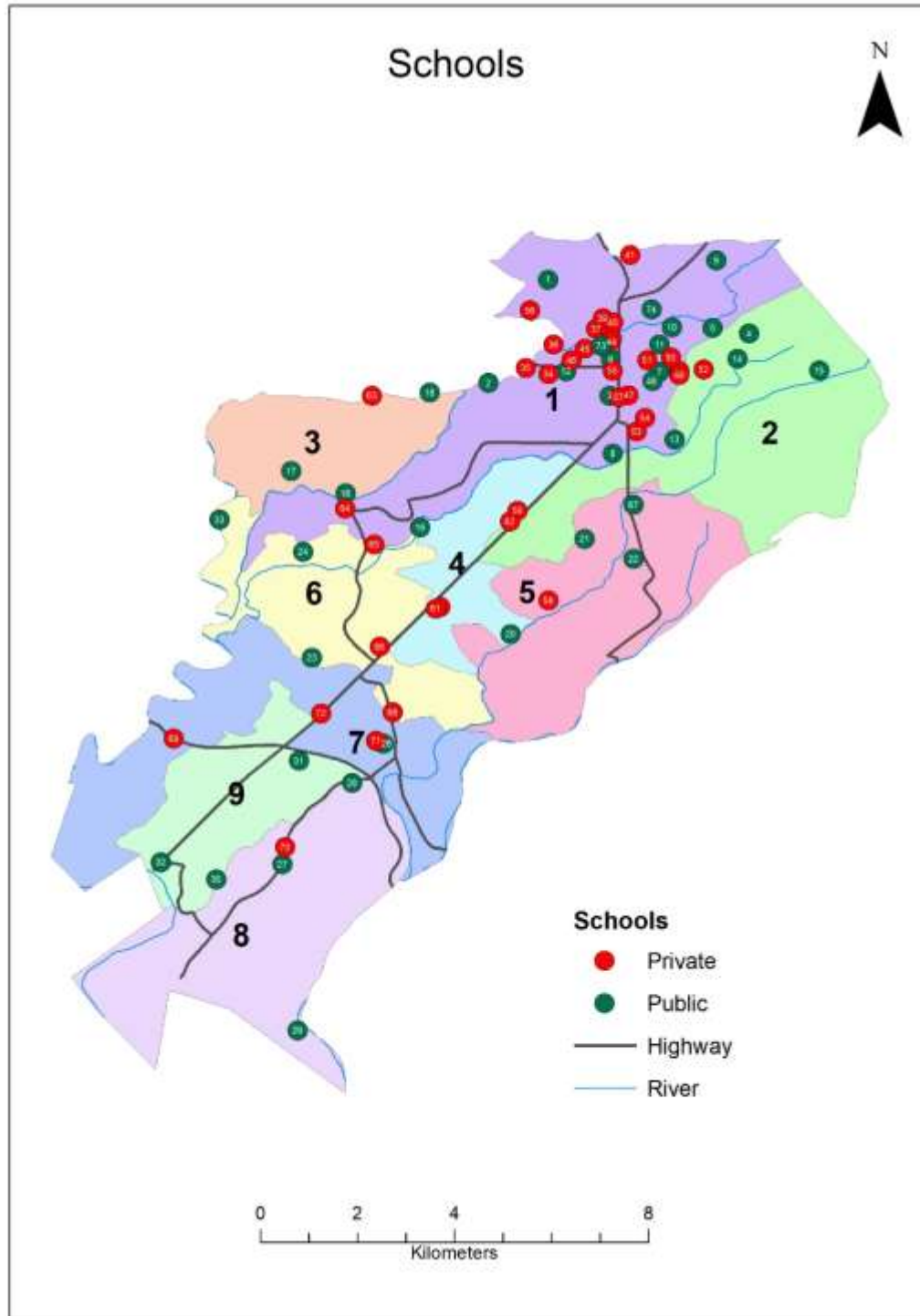
<ul style="list-style-type: none"> ● बालविकास केन्द्र नभएका विद्यालयमा वा समुदायमा आवस्यक भएका स्थानमा बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने ● अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा ल्याउने ● बालविकास केन्द्रको बसाइ व्यवस्थापन र सिकाइ वातावरण बालमैत्री र भय रहित बनाउने ● बालविकास केन्द्रका सबै सहजकर्ताहरूलाई मन्टेश्वरी शिक्षण विधि सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्थापना भएका बालविकास केन्द्रको भौतिक व्यवस्थापन गर्ने ● बालविकास केन्द्रका अभिभावलाई बालबालिका बालविकासमा नियमित पठाउन थप प्रोत्साहनका कार्यक्रम निर्माण गर्ने ● बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण निरन्तर बालमैत्री र भयरहित बनाउन थप प्रोत्साहन गर्ने ● तालिमप्राप्त सहजकर्ताहरूलाई उनीहरूको सीप र क्षमता कक्षाकोठामा लैजाने वातावरण तयार गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● बालविकास केन्द्र सञ्चालन भएका भवन वा कक्षा कोठा अपांगमैत्री बनाउने ● बालविकास केन्द्र सबै अभिभावकको आकर्षणको केन्द्रको रुपमा विकास गरी शत प्रतिशत बालबालिका बालविकास बाट कक्षा १ मा भर्ना हुने वातावरण तयार गर्ने । ● बालविकास केन्द्रलाई बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूको लागि पूर्ण बालमैत्री वातावरण तयार गर्ने
---	--	--

<ul style="list-style-type: none"> ● बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूलाई उचित पारिश्रमिकको व्यवस्था गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● बालविकास शिक्षा सहज र सर्वसुलभ बनाउन नगरबाट विनियोजन हुने रकममा बालविकासका लागि विशेष प्राथमिकता दिने 	
<p>टीकापुर नगरपालिका भित्रका सामुदायिक विद्यालयहरू केहीमा कक्षाकोठाको तुलनामा बढी विद्यार्थी र केहीमा कक्षाकोठाको तुलनामा कम विद्यार्थी अध्ययन गरिरहेका छन् जसलाई नक्शा नं २ र ३ मा सुचित गरिएको छ । खानेपानी, शौचालय, घेराबार, पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्यूटर प्रयोगशाला, प्राथमिक उपचार बक्स, खेलकुद सामग्री, शैक्षिक सामग्री लगायत धेरैजसो विद्यालयहरूमा मा अपांग मैत्री विद्यालय भवन र शौचालयको व्यवस्था हुन सकेको छैन जसलाई नक्शा नं ४ र ५ मा सुचित गरिएको छ । जसले गर्दा सबै प्रकारका बालबालिकाको विद्यालय पहुँच, बालमैत्री र भयरहित सिकाई वातावरण तयार गर्नका लागि चुनौति देखिएको छ । विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच, गुणस्तर सुधार, भौतिक निर्माण र सेवा सुविधा प्रभावकारी बनाउने साथै आवश्यकता अनुसार प्राविधिक विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● अत्यावश्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक(नयाँ भवन निर्माण, कक्षाकोठा मर्मत) निर्माण गर्ने ● स्थानीय सामग्री प्रयोग गरेर शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग गर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार बक्सको व्यवस्था गर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा ५ कक्षा सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन अनिवार्य गर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयलाई निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली कार्यान्वयनका लागि तालिम प्रदान गर्ने ● पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको लागि शिक्षकलाई अभिप्रेरित हुने तालिम प्रदान गर्ने ● प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादन मुल्यांकन प्रकृत्यालाई पारदर्शी तथा नतिजामा आधारित बनाउन कार्य सम्पादन संभौता गर्ने ● घेराबार निर्माण नभएका सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण थालनी गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● भौतिक निर्माण आवश्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक निर्माण गर्ने ● शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगका लागि सबै विद्यालयलाई अनिवार्य गर्ने ● सबै माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा १ वटा प्राथमिक उपचार कक्षको निर्माण गर्ने ● आधारभूत तह सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठनका लागि वातावरण तयार गर्ने ● निरन्तर मुल्यांकन प्रणालि सबै सामुदायिक विद्यालयमा अनिवार्य र व्यवहारिक बनाउने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप अनिवार्य गर्ने ● शिक्षकहरूलाई कार्यप्रगतीका आधारमा थप प्रोत्साहन नसिहतको व्यवस्था गर्ने ● घेराबार नभएका सबै सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● भौतिक निर्माण गर्दा अपांगमैत्री र बाल मैत्री संचनाको लागि विशेष आधार तयार गरी पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने ● शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोगका आधारमा विद्यालयलाई पुरस्कृत गर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्था गर्ने ● आधारभूत तह सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन अनिवार्य गर्ने ● निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली प्रति अभिभावक र सरोकारवालाको विस्वास जित्ने वातावरण तयार गर्ने ● पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको आधारमा विद्यालयलाई थप प्रोत्साहन गर्ने ● शिक्षकहरूलाई कार्यसम्पादनका आधारमा ग्रेड बृद्धि गर्ने

<ul style="list-style-type: none"> ● सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाई उपलब्धी बृद्धिका आधारहरू तयार गर्ने ● खानेपानी सेवा नपुगेका सामुदायिक विद्यालयमा खानेपानी सेवा विस्तारको थालनी गर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा छात्रा र छात्रको लागि छुट्टा छुट्टै शौचालयको निर्माण थालनी गर्ने ● सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय बसको व्यवस्थामा लागि पूर्व तयारी गर्ने ● विज्ञान प्रयोगशाला नभएका सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माणका लागि वातावरण निर्माण गर्ने ● पुस्तकालय नभएका विद्यालयहरूमा पुस्तकालय सञ्चालनका लागि आवश्यक तयारी गर्ने ● मर्ज गर्न सकिने सम्भावना भएका विद्यालयहरूलाई मर्ज गर्ने आवश्यक अध्ययन गुरा गरी मर्ज गर्न थालनी गर्ने ● सामुदायिक विद्यालयको कम्तीमा ३ कक्षा सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने ● माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्थाको लागि वातावरण तयार गर्ने ● अपांगता भएका बालबालिकाहरूको लागि नगरपालिका स्तरमा आवासीय विद्यालय निर्माणका लागि आधार तयार गर्ने ● सामुदायिक विद्यालयमा इ हाजिरीको सुरुवात गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● विद्यालयहरूलाई औषत सिकाई उपलब्धीका आधारमा पुरस्कृत गर्ने ● खानेपानी सेवा नपुगेका सबै सामुदायिक विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था गर्ने ● छात्रा र छात्रहरूका लागि सबै सामुदायिक विद्यालयमा छुट्टा छुट्टै शौचालयको निर्माण सम्पन्न गर्ने ● विद्यालय बस सञ्चालना लागि आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन गर्ने ● आवश्यक सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय बसको व्यवस्था गर्ने ● विज्ञान प्रयोगशाला नभएका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय सबैका विज्ञान प्रयोगशाला सञ्चालन गर्ने ● पुस्तकालय नभएका समुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालयको निर्माण र सञ्चालन गर्ने ● मर्ज गर्न सकिने सबै सामुदायिक विद्यालय मर्ज गर्ने र मर्ज भएर खालि भएका विद्यालय भवनलाई अन्य सामुदायिक प्रयोगमा ल्याउने ● सामुदायिक विद्यालयको आधारभूत तह सम्म दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने ● माध्यमिक तहमा एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने ● अपाङ्गता भएका बालिकाहरूको लागि आवासिय विद्यालय सञ्चालन गर्ने ● सामुदायिक विद्यालय सबैमा इ हाजिरीको व्यवस्था गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● सबै सामुदायिक विद्यालयलाई भौतिक र मनोवैज्ञानिक रूपमा सुरक्षित बनाउने ● सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाई उपलब्धी दर तहगत र कक्षागत रूपमा कम्तीमा वि प्लस श्रेणीमा पुऱ्याउने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय बसको व्यवस्थागर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा ६ कक्षा देखि माथि विज्ञान प्रयोगशाला अनिवार्य निर्माण गर्ने ● तहगत पुस्तकालय सञ्चालन गर्ने ● अपांगता भएका भएका बालबालिकाहरूको लागि आवासिय विद्यालय सञ्चालन गर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने ● अपांगता भएका बालबालिकाहरूको लागि सञ्चालन भएको आवासीय विद्यालयको प्रभावकार
--	---	--

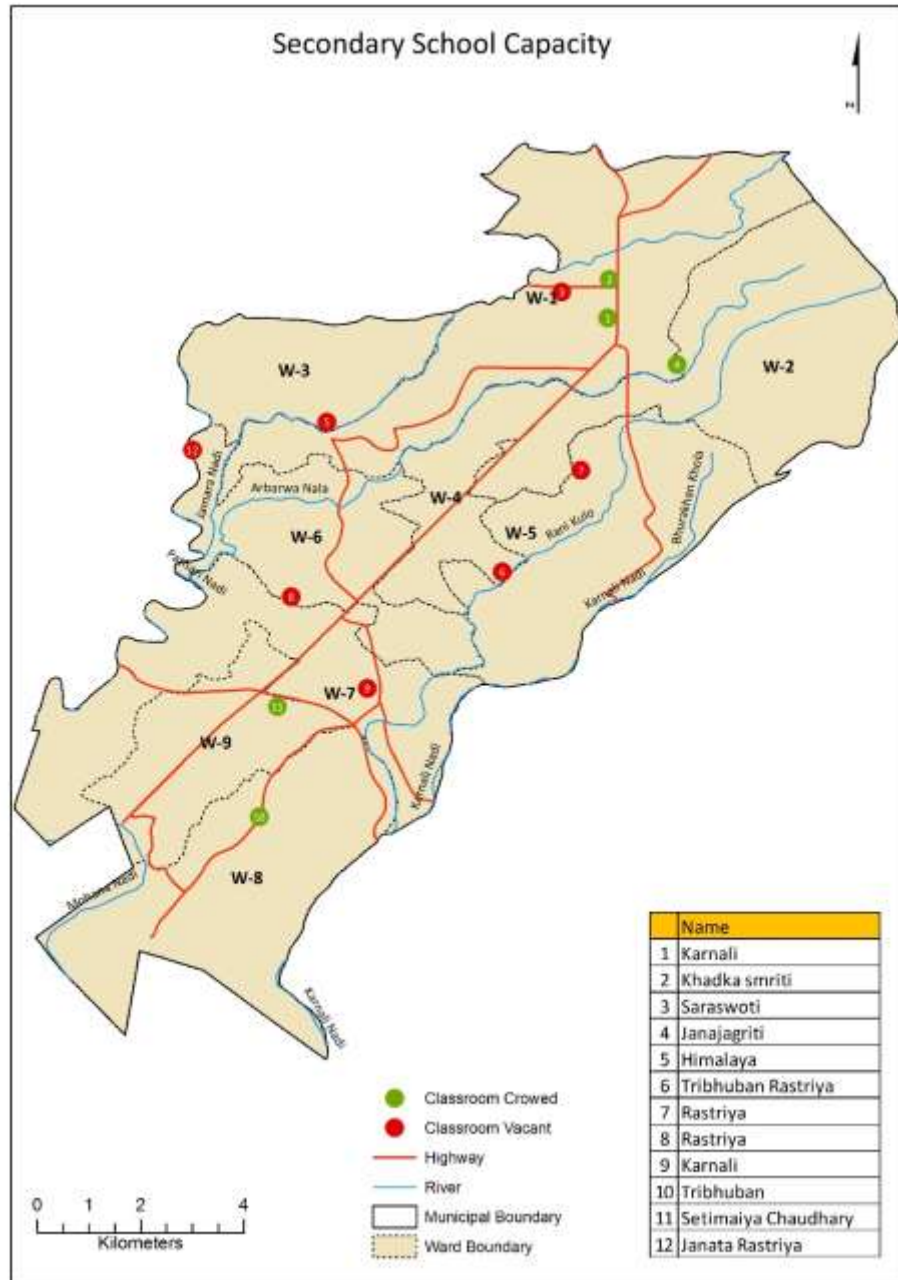
<ul style="list-style-type: none"> ● माध्यमिक तहमा प्राविधिक धार सञ्चालनका लागि आवश्यक आधार तयार गर्ने ● विद्यालयका शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने ● बहु प्राविधिक विद्यालय संग सञ्चालनका लागि आधार तयार गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● सबै माध्यमिक तहमा प्राविधिक धार सञ्चालन गर्ने ● विषयगत शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्दै प्रविधि मैत्री बनाउने ● नगरपालिका भित्र बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तह सबैमा प्राविधिक धार सञ्चालन गर्ने ● विद्यालयका सबै शिक्षकहरूलाई प्रविधि मैत्री तालिम प्रदान गर्ने
<p>विद्यालय प्रशासन तथा व्यवस्थापनको अभिभावक प्रति जवाफदेहिताको प्रभावकारीता कमजोर देखिएको छ । विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई क्षमता विकास गरी अभिभावक प्रति जवाफदेहि बढाउन सकेमा सामुदायिक विद्यालय प्रति अभिभावकको विश्वास बढाउन सकिने जसले गर्ना सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको नियमितता, गुणस्तर अभिवृद्धि जस्ता पक्षमा सहयोग पुग्ने भएकोले विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्ने</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालयको प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि तालिम प्रदान गर्ने ● पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि साथै सुचनाको स्वतः प्रकाशन सम्बन्धी विद्यालयका शिक्षक र व्यवस्थापन समितिलाई क्षमता विकास तालिम दिने ● शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि प्राविधिकलाई क्षमता विकास गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालय व्यवस्थापन र विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अध्याबधिक सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने ● पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्ने ● सबै सामुदायिक विद्यालयमा आवश्यक उपकरण सहित प्रभावकारी शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरपालिकामा शिक्षाको विकासका लागि बटम अप योजना तर्जुमा प्रकृयाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने ● विद्यालय शासनलाई पारदर्शित र जवाफदेहिताको सुनिश्चित गर्ने

नक्शा नं १/५.३.१ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको विवरण : टीकापुर नगरभित्र ३३ वटा सामुदायिक र ३९ वटा संस्थागत गरी ७२ वटा विद्यालय रहेको छ । नक्शामा हरियोरंगको सामुदायिक विद्यालय र रातोरंगको संस्थागत विद्यालय जनाईएको छ । हरेक जिपिएस विन्दुमा लेखिएको नम्बरले विद्यालयको क्रमसंख्या अनुसारको नामलाई संकेत गर्दछ ।

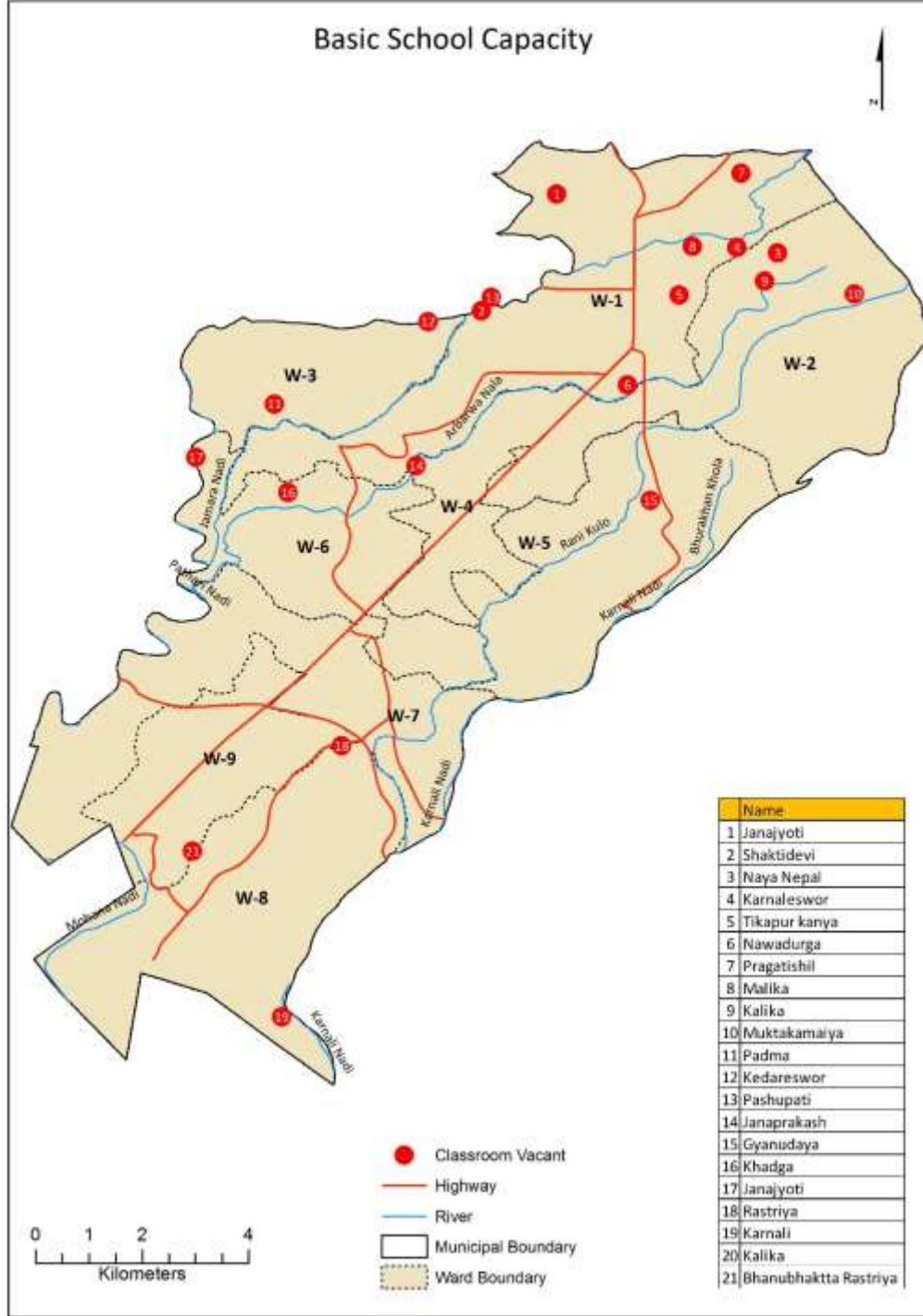

नक्शा नं २/५.३.१ : कक्षाकोठाको आधारमा माध्यमिक विद्यालयको क्षमता : टीकापुर नगरपालिकामा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय १२ वटा मध्ये ५ वटा मा.वि.को भौतिक क्षमता(कक्षाकोठाको आधारमा) भन्दा बढी बालबालिका अध्ययन गरिरहेको छन् भने ७ वटा मा.वि.मा भौतिक क्षमता भन्दा कम बालबालिका अध्ययन गरिरहेका छन् ।

नोट : भौतिक क्षमता मापन गर्दा कक्षा कोठा संख्याले विद्यार्थी संख्यालाई भाग गरेर ४० भन्दा बढी अंक आउनेलाई क्षमता भन्दा बढी र ४० देखि मुनीलाई कम क्षमता भनी उल्लेख गरिएको छ ।

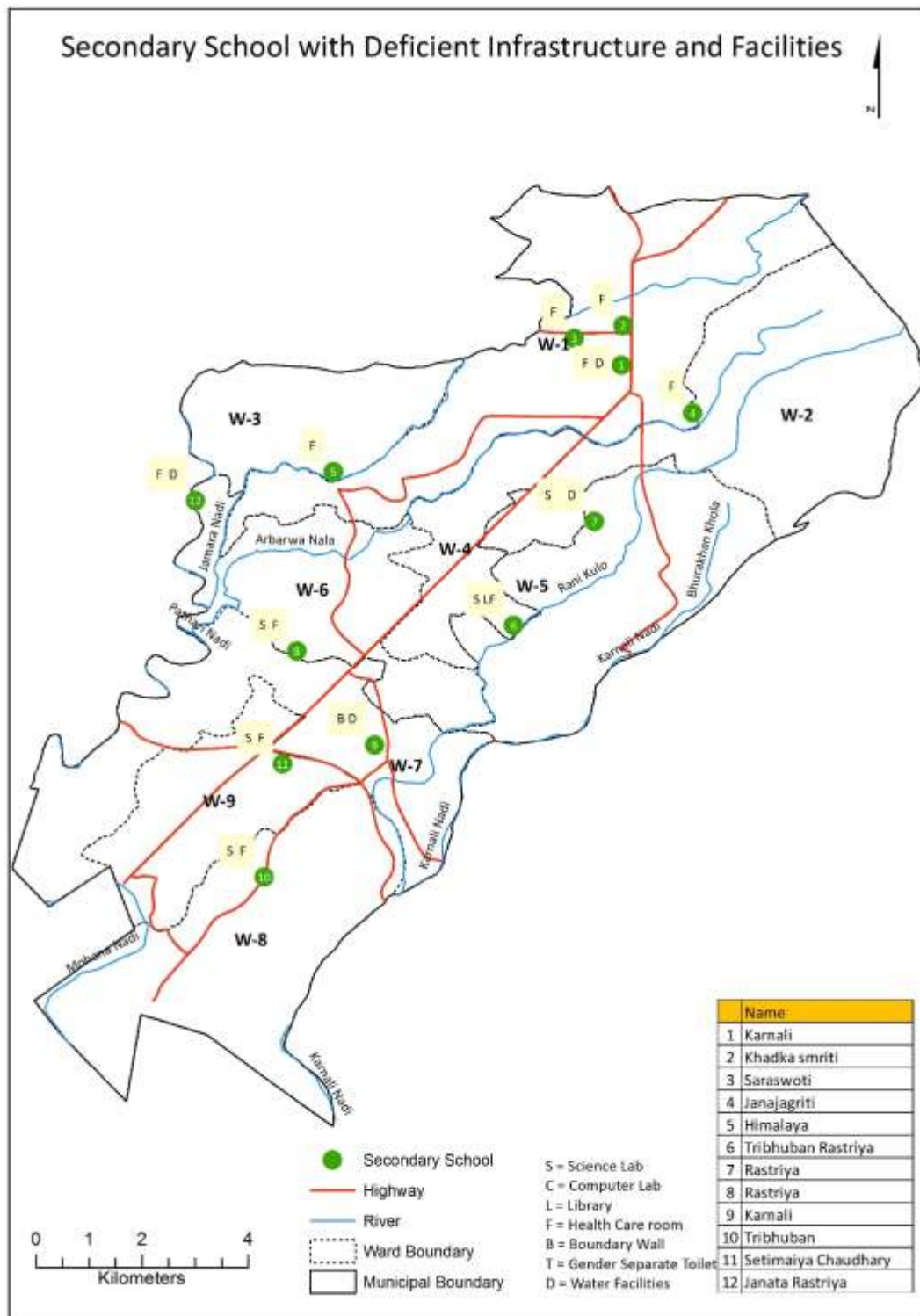

नक्शा नं ३/५.३.१ : कक्षाकोठाको आधारमा आधारभूत विद्यालयको क्षमता : टीकापुर नगरपालिकामा सामुदायिक आधारभूत विद्यालय २१ वटा मध्ये २१ वटै आ.वि.को भौतिक क्षमता(कक्षाकोठाको आधारमा) भन्दा कम बालबालिका अध्ययन गरिरहेको छन् ।

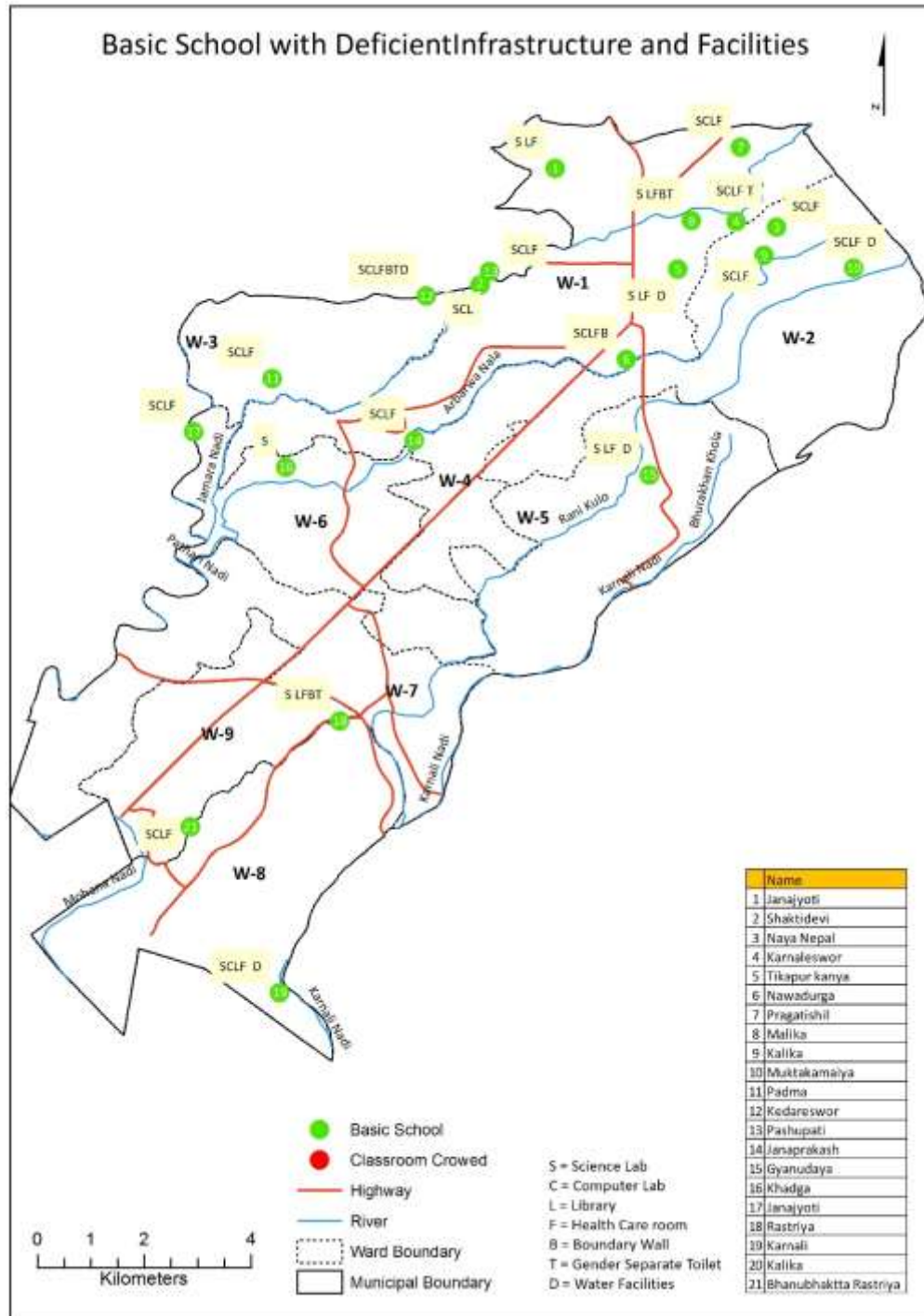

नक्शा नं ४/५.३.१ तलको नक्शामा माध्यमिक विद्यालयको सेवाहरूको नभएको बारेमा संकेत गरिएको छ, जसमा S संकेतले विज्ञान र C ले कम्प्यूटर प्रयोगशाला नभएको, F ले प्राथमिक उपचार कक्ष, B ले विद्यालयमा घेराबार

T ले बालक र बालिकाको लागि छुट्टै छुट्टै शौचालय L ले पुस्तकालय र D ले विद्यालयमा पानीको सेवा नभएको संकेत गर्दछ ।

नक्शा नं ५/५.३.१ तलको नक्शामा आधारभूत विद्यालयको सेवाहरूको नभएको बारेमा संकेत गरिएको छ जसमा S संकेतले विज्ञान र C ले कम्प्यूटर प्रयोगशाला नभएको, F ले प्राथमिक उपचार कक्ष, B ले विद्यालयमा घेराबार T ले बालक र बालिकाको लागि छुट्टै छुट्टै शौचालय L ले पुस्तकालय र D ले विद्यालयमा पानीको सेवा नभएको संकेत गर्दछ।

५.३.२. स्वास्थ्य

टीकापुर नगरपालिकामा नगरका विभिन्न वडाहरूमा अवस्थित सरकारी अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, आयुर्वेद औषधालय, गाउँघर-क्लिनिक, प्रसुती सेवा केन्द्र तथा विभिन्न निजी स्वास्थ्य संस्थामार्फत स्वास्थ्य सेवाप्रवाह भइरहेको छ। साथै १२० जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका आ-आफ्नो समुदायमा प्राथमिक उपचार, प्रवर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन्। प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम र परिवार नियोजन कार्यक्रमलाई विस्तार गरी अस्पताल, स्वास्थ्यचौकी, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, गाउँघर क्लिनिकर घुम्ती शिविरहरू तथा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवकद्वारा नगरबासीलाई स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याइदै आएको छ। स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रवर्द्धनात्मक कार्य गर्नका लागि अन्य संघसंस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन्। ती संघ संस्थाहरूले नगरपालिकासंगको सहकार्यमा विभिन्न स्वास्थ्य सम्बन्धी गतिविधि कार्यक्रम गर्दै आएका छन्। नगरले स्वास्थ्य सेवा सुधार तथा सबै नगरबासी माझ स्वास्थ्य सेवाको पहुच पुर्याउन स्वास्थ्य सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम आफ्नो वार्षिक निति तथा कार्यक्रममा प्राथमिकताका साथ समावेश गर्दै आएको छ।

नक्शा १/५.३.२: नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्था। यस नक्शामा नगरमा रहेका सबै स्वास्थ्य संस्थाको अवस्थिति देखाइएको छ। सामुदायिक स्वास्थ्य संस्थाको पुर्वाधारको अवस्था तलको तालिकामा देखाइएको छ।

नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्था तथा तिनको पूर्वाधारको अवस्था यस प्रकार छ ।

वडा न	स्वास्थ्य चौकीको नाम	भवन	कैफियत
१	टीकापुर अस्पताल (५१ शैया)	छ	ज्योतिनगरमा शहरी स्वास्थ्य प्रबर्द्धन केन्द्र निर्माण हुदै
२	विजयनगर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	छ	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रका लागि भवन निर्माण हुदै
३	रामपूर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	छ	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रका लागि भवन निर्माण हुदै
४	अस्नेरी शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	छ	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रका लागि भवन निर्माण हुदै
५	मनिकापूर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	आफ्नै भवन छैन	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रका लागि भवन निर्माण हुदै
६	नारायणपूर स्वास्थ्य चौकी	छ	-
७	सती शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	आफ्नै भवन छैन	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रका लागि भवन निर्माण हुदै
८	धनसिङ्गपूर स्वास्थ्य केन्द्र	छ	-
९	भुंगा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	आफ्नै भवन छैन	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रका लागि भवन निर्माण हुदै

नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा अस्पताल, तथा स्वास्थ्य संस्था रहेका छन् तर केही वडाहरू आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, स्वास्थ्य उपकरण, जनशक्तिको अभाव रहेको छ । ५१ शैयाको सरकारी अस्पताल र १५ शैयाको एक निजी अस्पताल भएपनि ठुला र गम्भीर प्रकृतिका रोग उपचारकालागि भने नगर वा जिल्ला बाहिर नै जानुपर्ने अवस्था छ । अझै पनि नगरका अस्पतालहरूमा ICU, NICU सेवा साथै आधुनिक उपकरणहरू इन्डोस्कोपी, सिटि स्क्र्यान, एमआर आइ आदिको उपलब्धता तथा दक्ष जनशक्ति छैनन् । साथै, अस्पतालहरूमा बिरामीको चापअनुसार चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीहरू नभएको तथा नाम दर्ता गरी उपचार सेवा उपलब्ध गराउनका लागि काउण्टर संख्या पर्याप्त बनाउन तथा नामदर्ता र परिक्षण प्रक्रियालाई अपेक्षित रूपमा छिटो गराउन सकिएको छैन । नरपालिकामा पछिल्लो समय देखा परेका ५ प्रमुख रोगहरू श्वास प्रश्वाससँग सम्बन्धित रोगहरू, पेट सम्बन्धि समस्या, टाईफाईड र छाला रोग रहेका छन् । साथै, दिर्घ रोगहरूमा बाथ/हाडजोर्नीसम्बन्धी समस्या, रक्तचाप, मधुमेह, दम रोग, मुटु रोग, क्यान्सर रोग र मृगौलासम्बन्धी रोग रहेका छन् । स्थानीय अधिकार अनुरूप स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन बनिस्केकोले उक्त ऐन कार्यान्वयनका लागि केहि नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू जस्तै: एम्बुलेन्स संचालन सम्बन्धी, शव वाहन सम्बन्धी, रक्तसंचार सम्बन्धी निर्माण हुन भने बाँकी रहेको छ ।

दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा नेपाल सरकारले मातृ मृत्युदर सन् २०१५ मा प्रति १ लाख २३८ रहेकोमा २०३० सम्म ६९ मा झार्ने, तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीट प्रशुती गराउनेको अनुपात ५८ प्रतिशत रहेकोमा ९० प्रतिशत पुऱ्याउने, ५ वर्ष मुनीको बाल मृत्युदर प्रति १ हजारमा ३९ जनाबाट घटाई २२ र नवजात शिशु मृत्युदर २३ बाट १० मा ल्याउने तथा कम उमेरमा वच्चा जन्माउने दर प्रति हजारमा ८८ बाट ३० मा झार्ने लक्ष्य राखेको छ । पोषण शुरुका कार्यक्रम मार्फत कुपोषण दर घटाइनेछ । त्यसैगरी ३० मिनेटभित्र स्वास्थ्य संस्थाको पहुँच प्राप्त भएका परिवारको अनुपात ६८ बाट बढाएर ९० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य पनि सरकारले राखेको छ ।

भने सरुवा रोग तथा पानीजन्य रोगलाई नगन्य स्तरमा भार्ने लगायत स्वास्थ्य क्षेत्रका समग्र सुचकमा सुधार ल्याउने लक्ष्य पनि लिएको छ ।

नगरपालिकालाई खुल्ला दिशा मुक्तक्षेत्र नगर घोषणा तथा मिति २०७४।०७।२९ गते २ वर्ष मुनिका सबै बालबालिकाहरूले समयमै पूर्ण खोप प्राप्त गरी यस टीकापुर नगरपालिकालाई पूर्ण खोप सुनिश्चितता नगर घोषणा गरिएको छ । २० वर्ष वा सो भन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ । शारीरिक, मानसिक, सामाजिक, संवेगात्मक, आर्थिक रूपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिकरूपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम रहन्छ भने अर्को तर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाई जस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको शिकार हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ । तथापि, यस नगरपालिकामा अझै पनि किशोरीहरू कम उमेरमा आमा बनेको तथा १५-१९ वर्षको विचमा सन्तान जन्माएको तथ्याङ्क पनि रहेको देखिन्छ । टीकापुर अस्पतालमा सुरक्षित गर्भपतन सेवा लिने किशोरीहरूको संख्या पनि उल्लेखनीय छ ।

यस पृष्ठभूमिका नगरको स्वास्थ्य सेवाकोस्तर सुधार गर्ने तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सबैको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि नगरले निम्न उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ ।

उद्देश्य १: स्वास्थ्य सेवालार्ई सर्वसुलभ, प्रभावकारी, गुणस्तरीय र जवाफदेही बनाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सबै नगरवासीको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : नेपाल सरकारको न्यूनतम सेवा मापदण्ड अनुरूप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू प्रत्येक वडाहरूमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाबाट पूर्ण रूपमा निःशुल्क गरिने छ ।

नीति ख : स्वास्थ्य सेवामा गरिव, सीमान्तकृत, दलित, महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, असक्त तथा अपाङ्गता भएका तथा दिर्घ रोगीहरूको पहुँच बढाउन स्वास्थ्य शिविर, विशेषज्ञ स्वास्थ्य जाँच कार्यक्रम जस्ता लक्षित कार्यक्रमहरू तय गरी लागु गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थामा त्यस्ता पक्षको पहुँचका सरल बनाउन भौतिक पूर्वाधारहरूको र सेवाको अभ्यासमा आवश्यक सुधार गरिने छ ।

नीति ग : स्वास्थ्य संस्थाको नया भवन निर्माण, सेवा सञ्चालन वा विस्तार गर्दा सकेसम्म बढि जनघनत्व भएको स्थान छनोट गरिनेछ ।

नीति घ : नगरको ग्रामिण वडाहरू थप प्राथकितामा राखि हरेक बस्तीमा स्वास्थ्य सेवा विस्तार गर्न हाल संचालनमा रहेका खोप केन्द्र र गाउघर क्लिनिकलाई थप व्यवस्थित बनाई स्वास्थ्य चौकीबाट टाडा रहेका बस्तीहरूमा गैह्रसरकारी संस्था र निजि क्षेत्रसँगको सहकार्यमा घुम्ती शिविर संचालन गरिनेछ ।

नीति ङ : स्वास्थ्य विमा सेवालार्ई थप व्यवस्थित र विस्तार गरी विपन्न, दलित, पिछडिएका वर्ग र जेष्ठ नागरिक मात्र भएको परिवारको स्वास्थ्य विमा वडा स्तरबाटै निशुल्क रूपमा गर्न आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति च: सामुदायिक अस्पतालमा बालरोग, स्त्री तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा नसर्ने प्रकृतिका रोगको पहिचान र उपचार सेवा सुधार गर्न दक्ष जनशक्ति तथा पर्याप्त स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्थापन गरिने छ । साथै अस्पताल लगायत सबै प्रकारका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रदान गरिने सेवाको गुणस्तर निर्धारण र मापन

प्रणाली कार्यान्वयन गरिने छ । स्वास्थ्य सेवाको विस्तारमा वाह्य संघ संस्थासँगको साभेदारीलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति छ : विपद्को समयमा प्राथमिक उपचार लगायत आपतकालिन उपचार सेवा प्रभावकारी बनाउन CRRT (Community Rapid Response Team) परिचालन तथा नगर स्तरीय ट्रमा सेवा सुदृढीकरण गरिने छ । टीकापुर अस्पतालमा ट्रमा सेवा इकाई स्थापनाका लागि सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरिने छ ।

नीति च: आयुर्वेद, होमियोप्याथिक, प्राकृतिक तथा चिकित्सा सेवा सहितको एकीकृत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा विस्तार गर्न समन्वय र सहजिकरण गरिने छ । व्यायाम र योगाभ्यास लाई स्वास्थ्य क्षेत्रको अभिन्न अंगको रूपमा विकास गर्न पूर्वाधार तयारी तथा प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालनमा विभिन्न पक्षसँग समन्वय र साभेदारी गरिने छ ।

नीति छ, वडा स्तरमा खोप केन्द्रको पूर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन गरी पुर्णखोप सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिइने छ ।

उद्देश्य २: गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको विकास, विस्तार र सुधार गर्नु ।

नीति क : नगरका सबै किसिमका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरलाई सुधार गर्न नेपाल सरकारको स्वास्थ्य पूर्वाधार विकास मापदण्ड एवम् न्यूनतम सेवा मापदण्डमा प्रभाकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : सबै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी, सरसफाई, विश्राम वा प्रतिक्सा स्थल, सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय, बिरामीलाई हुने व्यवहार आदिको न्यूनतम स्तर कायम गरिने छ । नीजि स्वास्थ्य संस्थाबाट समेत निर्धारित स्तर कायम गर्न समन्वयकारी र नियमनकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति ग : नगरको सबै अस्पताल, स्वास्थ्य चौकिहरूसम्म सडक र यातायातको पहुँच पुऱ्याई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा तुरुन्त उपलब्ध हुने गरी निशुल्क रूपमा निश्चित ख वर्गको मापदण्डको एम्बुलेन्स संचालन गरिने छ ।

नीति घ : सबै वडाहरूमा व्यवस्थित तथा निश्चित ठाउँमा खोप क्लिनिकको भवन निर्माण गर्ने तथा शहरी स्वास्थ्य केन्द्रमा बथिङ्ग सेन्टर र आपतकालिन प्रसुति सेवा (Emergency obstetric care) उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ड : नगर अन्तर्गत रहेका स्वास्थ्य संस्थालाई नेपाल सरकारको स्वास्थ्य पूर्वाधार विकास मापदण्ड अनुसारको उपयुक्त भवन सहित पूर्वाधारयुक्त बनाइने छ । सामुदायिक अस्पतालबाट उपलब्ध हुने कतिपय सेवाहरूलाई स्वास्थ्य चौकीसम्म विस्तार गर्दै क्रमशः स्तरोन्नती गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : स्वास्थ्य सेवालालाई थप जवाफदेहि र संवेदनशिल (Sensitive) क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।

नीति क. नगर स्तरमा स्वास्थ्य अनुगमन संयन्त्र निर्माण र क्रियाशिल गराई सबै स्वास्थ्य संस्थाको प्रभावकारी अनुगमनका साथै निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा स्वास्थ्य सेवामा संलग्न संघ संस्थाको सेवाको नियमन गरिने छ । नगर स्वास्थ्य समिति र स्थानीय स्वास्थ्य व्यवस्थापन समितिको भूमिका थप प्रभावकारी बनाइने छ ।

नीति ख : सामुदायिक अस्पताल र स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सेवाको पारदर्शिता र विश्वसनीयता अभिवृद्धिका लागि आन्तरिक क्षमता तथा संरचनागत सुधार गरिनुका साथै आवश्यक प्रवर्द्धनात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग. शिशु मृत्यूदर, विभिन्न उमेर समुहका बाल मृत्यूदर लगायत सबै किसिमका रोकन सकिने मृत्यूदर, कुपोषण दर, खोप अभ्यास, प्रोटोकल अनुसार गर्भ जाँच, दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रशुती सेवा लिने संख्या आदिमा सुधार गर्ने दिगो विकास लक्ष्य र राष्ट्रिय लक्ष्य हासील गर्ने दिशामा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षाको विधि तय गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति घ औषधी, उपकरण र प्रविधिजन्य स्वास्थ्य सामग्रीको मूल्य, गुणस्तर निर्धारण, खाद्य पदार्थ सुरक्षा, औषधी गुणस्तर र बजार मूल्य नियन्त्रणका लागि निश्चित मापदण्ड बनाई नगरबाट नियमन गरिने छ ।

नीति ङ : महामारीको पुर्वतयारी र प्रतिकार्यका लागि वडास्तरको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी द्रुत प्रतिकार्य टोली **CRRT (Community Rapaid Response Team)** गठन र क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति च : किशोरकिशोरी, परिवार नियोजन लगायत यौन तथा प्रजनन सम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा र सूचना तथा शिक्षा सबैको पहुँचमा हुने गरी नगर र वडा स्तरबाट प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र सेवामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति छ : स्वास्थ्य सेवाको माग पक्षलाई थप सवल बनाउन महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको भूमिका बढाउनुका साथै वाट्य संघ संस्थासँग समन्वयात्मक रुपमा सचेतनामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ज : क्षयरोग, कुष्ठरोग, कालाजार, मलेरिया, पानी जन्य रोग, पशु पंक्षीवाट सर्ने रोग आदि रोकथामका उपाय प्रवर्द्धन गरी सरुवारोगको समस्याको दिगो समाधान गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा नगरको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क : संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणका आधारमा नगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखा तथा नगरभित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिने छ । त्यसका लागि आवश्यकता अनुसार थप जनशक्तिको व्यवस्था तथा उपलब्ध जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ ।

नीति ख : नगरको स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य संस्थाहरू तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारी तथा स्वयंसेवकहरूको कार्यका विच प्रभावकारी समन्वय सुनिश्चित गरिनुका साथै उत्कृष्ट स्वास्थ्य कर्मी तथा स्वयंसेविकालाई पुरस्कार र क्षमता विकासका अवसर उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ग : स्वास्थ्य सेवा प्रवाह र स्वास्थ्य क्षेत्रमा हाँसील भएको उपलब्धी मापन र विश्लेषण गर्न सक्ने गरी आन्तरिक तथ्यांक व्यवस्थापन प्रणालीमा सुधार गरिने छ ।

नीति घ : स्वास्थ्य सेवामा संलग्न कर्मचारी तथा स्वास्थ्य कर्मीको मनोबल बृद्धि गर्दै भौतिक तथा पेशागत शुरक्षा सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ड : आचारसंहिता मार्फत चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी र विरामी बीचको सुमधूर सम्बन्ध कायम गर्दै सद्भावपूर्ण व्यवहार सुनिश्चित गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

उद्देश्य ५: स्वास्थ्य सेवालाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउनु ।

नीति क : स्वास्थ्य संस्था तथा सेवालाई थप पारदर्शी र व्यवस्थित गर्न डिजिटल सूचनापाटी, डिजिटल टिकेट काउन्टर, डिजिटल हाजिरी तथा डिजिटल टोकन प्रणालीको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ख: स्वास्थ्य तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री बनाई अध्ययन, अनुसन्धान, सर्वेक्षण, विश्लेषण गरी सबै तहमा हुने नीति निर्माण प्रक्रियामा तथ्याङ्कको प्रयोगलाई बढावा गर्ने ।

नीति ग: सबै स्वास्थ्य चौकि तथा अस्पतालमा विरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राखिने छ । नगरको स्वास्थ्य शाखामा स्वास्थ्य सूचना संकलन तथा डिजिटल स्वास्थ्य तथ्यांक व्यवस्थित आवश्यक जनशक्तीको व्यवस्थापन गरिने छ । हाल प्रयोगमा रहेको स्वास्थ्य सूचना प्रणाली DHIS2 (District Health Information System 2) मा सुधार, व्यवस्थित र नगरका लागि थप उपयोगी बनाइने छ ।

नीति घ: नगरवासीका लागि विभिन्न सामाजिक सञ्जाल, नगरको वेभसाइट र स्वास्थ्य सूचना सम्बन्धी एप्स मार्फत नगर तथा वाह्य संघ संस्था मार्फत उपलब्ध हुने स्वास्थ्य सेवाको जानकारी र सचेतनामूलक सन्देश प्रवाह गरिने छ ।

नीति ड: निश्चित मापदण्ड बनाई नगर अनलाइन मार्फत निशुल्क र सशुल्क स्वास्थ्य परामर्श सेवा प्रवाहको व्यवस्था गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.२: स्वास्थ्य

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>नेपालको संविधानले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई राज्यबाट प्राप्त हुने आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने तथा स्वास्थ्य सेवामा सबैको समान पहुँच रहने कुरालाई मौलिक हकको रूपमै प्रत्याभूत गरेको छ । टीकापूर नगरपालिकामा स्थानीय अधिकार अनुरूप स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन निर्माण भइसकेको भए पनि उक्त ऐन कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नियमावली, निर्देशिका निर्माण हुन बाँकी रहेको छ । स्वास्थ्य तथा सरसफाई कार्यविधि निर्माण भइसकेको छ । नेपाल सरकारको न्यूनतम मापदण्ड अनुरूप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट पूर्ण रूपमा निःशुल्क र सबै नगरवासीको पहुँचमा सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै आवश्यक निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू निर्माण गर्न आवश्यक छ ।</p>		
<p>संघिय सरकारले निर्माण गरेका जनस्वास्थ्य ऐन २०७५, राष्ट्रिय नीती २०७६, स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण तथा सेवा, स्वास्थ्य पूर्वाधार विकास मापदण्ड र शहरी विकास मन्त्रालय अर्न्तगतको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर लाई आधार मानि नगर अनूकूल नगरको आफ्नै स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड निर्माण गर्न आवश्यक छ ।</p>		
<p>दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा नेपाल सरकारले निरधारण गरेको समग्र स्वास्थ्य शुचक र नेपाल सरकारको पन्धौ योजना आधार पत्रको अपेक्षित उपलब्धीमा उल्लेख भएका लक्ष्य हाँसील गर्न नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाई स्वास्थ्य सेवाका कानून, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड तत्काल निर्माण गरी</p>		

लागु गर्ने र कार्यान्वयनको अवस्थाको आवधिक समिक्षा, आवश्यक परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै सम्बन्धि आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

<ul style="list-style-type: none"> ● नगरको स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन कार्यान्वयनका लागि नियमावली, निर्देशिका र निम्नानुसारका कार्यविधिहरू निर्माण गर्ने । ■ एम्बुलेन्स संचालन सम्बन्धी कार्यविधि ■ शववाहन सम्बन्धी कार्यविधि ■ रक्तसंचार संचालन सम्बन्धी कार्यविधि ■ निशुल्क स्वास्थ्य विमा सम्बन्धी कार्यविधि ■ स्वास्थ्य विमाका लागि स्थानीय प्रेषण प्रणाली सम्बन्धि कार्यविधि ■ एच.आई.भी.संक्रमितहरूलाई पोषण खर्च सम्बन्धि कार्यविधि ■ नगर स्तरिय सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धि कार्यविधि ■ आकस्मिक कोष सम्बन्धि कार्यविधि ■ अन्य सान्दर्भिक कार्यविधिहरू ● विपन्न नागरिक औषधी उपचार-कोष निर्देशिकाको पुर्ण कार्यान्वयनमा ल्याउने । ● नगरका स्वास्थ्य चौकी, अस्पतालका स्वास्थ्य कर्मचारीहरूलाई थप जवाफदेहि र उत्तरदायी बनाउन कर्मचारी आचार संहिता निर्माण गर्ने । ● स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड तयार गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य ऐन तथा कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने । ● स्वास्थ्य क्षेत्रको उपलब्धीको आवधिक समिक्षा गरी मध्यकालिन लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगतिको लेखाजोखा गर्ने । ● ख बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने । ● विशिष्ट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवं अनलाइन स्वास्थ्य परामर्श सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने । ● स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य सम्बन्धी आवश्यक कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू पुनरावलोकन, परिमार्जन र संशोधन गर्दै जाने । ● स्वास्थ्य क्षेत्रको उपलब्धीको आवधिक समिक्षा गरी दिर्घकालिन लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगतिको लेखाजोखा गर्ने । ● स्वास्थ्य क्षेत्रका अपेक्षित उपलब्धी प्राप्तीमा भएको प्रगतिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार थप नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने ।
---	---	--

स्वास्थ्य र शिक्षित नगरवासी जहा निःशुल्क र गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, नगर स्तरमा विशिष्टीकृत स्वास्थ्य सेवाको सरल र सहज पहुँच तथा स्वच्छ र सफा नगर बनाउने टीकापूर नगरपालीकाको दुरदृष्टी रहेको हुदा नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रको दिर्घकालिन लक्ष्य हासिल गर्नका साथै वृहत योजनाका आवधीक कार्यक्रमहरूलाई समेत सहयोग हुने हिसाबले नगरपालिकाले वार्षिक नीती तथा कार्यक्रम बनाउनेमा मात्र सिमित नभई नेपाल सरकारको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६ र १५ आपन्धौ योजना आधार पत्रलाई समेत आधार मानी नगरको छुट्टै दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्न आवश्यक छ । तीनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

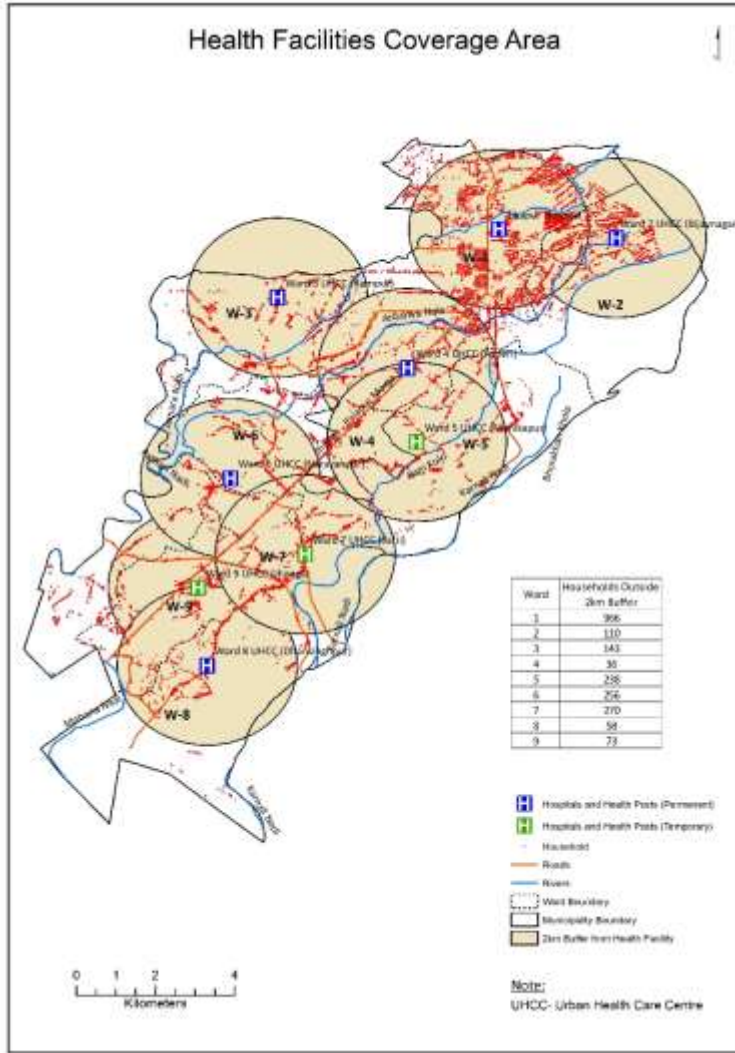
<ul style="list-style-type: none"> ● नगरको दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गर्ने । ● नगरको वार्षिक निति र बजेट कार्यक्रम तथा कुनै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी परियोजनामा बजेट विनियोजन गर्दा कार्यक्रम तथा परियोजनालाई नगरवासीको आवश्यकता अनुरूप प्राथमिकिकरण गरि बजेट विनियोजन गर्ने निति निर्माण गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
---	---	---

नगरका ग्रामिण वडाहरूका प्रत्येक बस्ती देखि स्वास्थ्य संस्थासम्म एम्बुलेन्स र अन्य यातायातको साधन जान सक्ने बनाउन प्रत्येक वडाहरूको मानव बस्ती देखी स्वास्थ्य संस्थासम्म कम्तीमा एम्बुलेन्स र अन्य यातायातको साधन गुड्न सक्ने गरि सडकको विस्तार मार्फत एम्बुलेन्स सेवालाई थप प्रभाकारी बनाउन निम्न आवधिक प्राथमिताका कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

<ul style="list-style-type: none"> ● नगरका ग्रामिण वडाहरूको प्रत्येक बस्तीहरूमा कम्तीमा एम्बुलेन्स र अन्य यातायातका साधनहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचान गरि त्यस्ता बस्तीहरूमा सडक विस्तारको लागि पहल सुरु गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● एम्बुलेन्स र अन्य यातायातका साधनहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचान आधारमा आगामी शुरु हुने नयां सडकका परियोजनाहरूमा समायोजन गरि सडक विस्तारको काम सुरु गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरको सबै बस्ती देखि वडाका सबै शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, अस्पतालहरूसम्म सडक र यातायातको पहुचको विस्तार गरिसक्ने ।
--	---	---

नेपाल सरकार अन्तरगतको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर अनूसार टिकापूर जस्तो नगरपालिकामा (४०,०००+ १००,००० जनसंख्या भएको नगर) २०,००० जनसंख्याका लागि ५-१५ शैयाको एक प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र ५०,००० जनसंख्याका लागि २५-५० शैयाको जिल्ला अस्पताल हुन पर्ने मापदण्ड रहेको छ ।

नगरको स्वास्थ्य सेवाको जि.आइ.एस नक्सा अनुसार अल्पकालीन र दीर्घकालीका निर्माण हुने नयां निर्माण हुने स्वास्थ्य संस्थाहरू वडा न १, ५, ७ र ९ का नगरवासीलाई समेट्ने गरि पाएक पर्ने स्थानमा निर्माण गर्न आवश्यक छ जहा अन्य वडाका भन्दा धेरै सख्याका नगरवासिहरू स्वास्थ्य सेवाका दुरीबाट टाढा रहेको छ । जसलाई तलको नक्शामा देखाईएको छ ।

नक्शा २: ५.३.२ : स्वास्थ्य संस्थाको सेवा क्षेत्र

नेपाल सरकारको नीति अनुसार नगरको प्रत्येक वडाहरूमा नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा स्वास्थ्य संस्था भए पनि धेरै जस्तो स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको भौतिक पूर्वाधारहरू छैनन् । केहि वडाहरू जस्तै ५, ७ र ९ मा अस्थायी भवनहरूमा स्वास्थ्य सेवाहरू प्रभाव भइरहेको छ । त्यसकारण कम्तीमा पनि मध्यकालिनसम्ममा नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्थर उन्नती गदै न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्डमा पूर्वाधारहरू तयार गर्न तथा नगरको माग अनुसार नयाँ अस्पताल निर्माण गदै स्वास्थ्य सेवामा सुधार तथा गूणस्थरमा प्रबन्धन गर्न निम्न अनुसारको प्राथामीकताका आबाधिक कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ ।

<ul style="list-style-type: none"> नगरमा रहेका सरकारी स्वास्थ्य भवनका भौतिक पूर्वाधारहरूको आवश्यक पुर्ननिर्माण, मर्मत सम्भार गरी उपयुक्त मापदण्डमा पुऱ्याउन सकिने भवनको 	<ul style="list-style-type: none"> वडा नं ५ को मनिकापूर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, वडा नं ७ को सती शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र वडा नं ९ को भुंगा शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको भवनको निर्माण कार्य पुरा गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाको पूर्वाधार र सेवालाई आवश्यक मापदण्डमा पुऱ्याई सबै नगरवासीलाई लाई संविधान प्रदत्त निशुल्क
--	---	---

<p>मर्मत सम्भारको कार्य पुरा गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वडा नं १, २, ३ र ४ मा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवनको निर्माण कार्य पुरा गर्ने । ● वडा नं १ टीकापुर अस्पतालको स्वास्थ्य कर्मी निवास(क्वाटर)को भवन निर्माण गरिसक्ने । ● वडा नं ५ को मनिकापुर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, वडा नं ७ को सत्ती शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र वडा नं ९ को भुंगा शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको भवनको निर्माणको सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरि निर्माण कार्य शुरुवात गर्ने । ● हालको स्वास्थ्य संस्थाबाट २ कि.मि भन्दा टाडा रहेका वडा नं १, ५, ६ र ७ का केहि ठाउहरूलाई समेट्ने गरि तत्कालका लागि आवश्यक परे गाउँघर क्लिनिक भवन निर्माण गर्ने तथा भएका गाउँघर क्लिनिकलाई थप व्यवस्थीत बनाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● टीकापुर नगरपालिका क्षेत्र भित्र वाल अस्पताल र शिक्षण अस्पताल निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने । सम्भाव्यताका आधारमा संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा वाल अस्पताल र शिक्षण अस्पतालको स्थापना र सञ्चालनका लागि प्रशासनीक र पुर्वाधारका कार्य सम्पन्न गर्ने । ● हाल नगरमा सञ्चालनमा रहेका अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, प्रशुती सेवा केन्द्रहरूमा विरामीका चाप हेरि आवश्यक देखिएकामा सेवा तथा पुर्वाधार विस्तार गर्ने । ● सडक दुर्घटना तथा प्रकोपका कारण हुने गम्भिर प्रकृतिका चोट पटक तथा आपतकालिन स्वास्थ्य सेवाका लागि आकस्मिक ट्रमा सेवाका लागि आवश्यक संचरचना तयार । ● प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रोत्सान गर्न नगरका प्रप्येक वाडहरूमा आयुर्वेद औषधालय, योगा सेन्टर तथा सामूदायीक व्यायाम सेन्टरका पुर्वाधार तयार गर्ने । 	<p>आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको हक सुनिश्चित गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> ● संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वय र सहयोगमा वाल अस्पताल र शिक्षण अस्पताल निर्माण गरि सञ्चालन गरिसक्ने ।
<p>नगरको अभिलेख अनुसार शिशु मृत्यु दर ४/१०० प्रति वर्ष, प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भवती जाँच सेवा लिनेको ४८% र दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मि.) प्रसुति गराएको ८२% रहेको छ । सुरक्षित मातृत्व सेवाहरूलाई अभि सुधार गर्न प्रोटोकलअनुसार पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको सङ्ख्या, प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको सङ्ख्या, दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मि.) प्रसुति गराएको सङ्ख्या, स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएको सङ्ख्या, प्रोटोकलअनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको सङ्ख्यामा थप सुधार गर्दै नगरको नगरको मातृमृत्यु दरलाई तथा नव शिशु मृत्युलाई घटाउन निम्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		

<ul style="list-style-type: none"> ● महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवकहरूलाई मोबाईल मार्फत गर्भवती महिला र शिशुको सुरक्षासँग सम्बन्धित सूचना आदान प्रदानका लागि मोबाईल उपलब्ध गराईसक्ने । ● नगर स्तरिय सुरक्षित मातृत्व आकस्मिक कोषको स्थापना गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरका सबै वडाका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा क्लस्टर स्तरमा प्रशुती सेवा केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्ने । ● नगर स्तरमा आपतकालिन प्रसुति सेवा (Emergency Obstetric Care) स्थापना र सम्बन्धित विशेषज्ञको निगरानीमा सेवा शुरु गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● अपुग विश्लेषणका आधारमा नगरका सबै वडाका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा क्लस्टर स्तरमा प्रशुती सेवा केन्द्र स्थापना गरिसक्ने ।
<p>नगरमा ५१ शैयाको सरकारी अस्पताल तथा अन्य स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आधुनिक र विशिष्ट स्वास्थ्य सेवाहरू संचालन गर्दै अन्य स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूलाई थप स्तर उन्नति गर्दै सकेसम्म नगरका विरामीहरूलाई नगर भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरू बाट आधुनिक स्वास्थ्य सेवा दिन निम्न अनुसारको आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● टीकापुर अस्पतालमा एन.आई.सी.यु.सेवा संचालन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● विभिन्न निकायसँगको समन्वयमा नगरको सरकारी अस्पतालमा विशिष्ट विशेषज्ञ सेवा सञ्चालनका लागि पर्याप्त जनशक्ति र उपकरणको व्यवस्था गर्ने । ● स्वास्थ्य तथ्यांक तथा स्वास्थ्य प्रोफाइलकाको अध्ययन र विश्लेषणका आधारमा वार्षिक रूपमा प्रमुख स्वास्थ्य समस्या परिचान गरी तीनको न्यूनीकरणमा लक्षित केन्द्रीत स्वास्थ्य सिविर लगायत विशिष्टीकृत अस्थायी स्वास्थ्य सेवा संचालन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● सबै वडाहरूमा कम्तीमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उपलब्धता हुने गरि विशेषज्ञ डाक्टर सहित २४ सै घण्टा स्वास्थ्य संस्थाहरू सञ्चालन गर्न व्यवस्थापन गर्ने ।
<p>हाल नगर भरि एउटा मात्र रक्त सञ्चार केन्द्र रहेको छ । गर्भवती महिला, विभिन्न दूरघटनामा परेका विरामीहरू रगतको अभावको कारण अकालमा मृत्यु हुने हदैसम्म न्यूनिकरण गर्न नगरको रक्त संचार सेवा र रक्त सञ्चार केन्द्रलाई थप प्रभाकारी र व्यवस्थीत बनाउन निम्न अनुसारको आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाल रेडक्रस सोसाइटी टीकापुर उपशाखासँग सम्झौता गरी निःशुल्क रक्त संचार सेवा तथा घर देखि अस्पताल सम्म (Home to Hospital 	<ul style="list-style-type: none"> ● निःशुल्क रक्त संचार सेवा तथा घर देखि अस्पताल सम्म (Home to Hospital Program) कार्यक्रमलाई अझ प्रभाकारी बनाउदै निरन्तरता दिने । ● सम्बन्धित संघ संस्थासँगको समन्वयमा रक्त सञ्चार केन्द्र (<ul style="list-style-type: none"> ● आवश्यकताको आधारमा क्लस्टर वा वडास्तर मै रक्त सञ्चार केन्द्र स्थापना गरि उक्त सेवालाई वडास्तरबाटै प्रभाव गर्ने व्यवस्थापन मिलाउने ।

Program) कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	Blood Bank) स्थापना र स्तरोन्नती गर्ने ।	
<p>संघीय सरकारले विभिन्न ८ वटा गम्भीर किसिमका रोगहरू क्यान्सर, मुटुरोग, मृगौल , अल्जार्मज, पारकिनीजम, हेड इनजुरी, स्पाइनल इनजुरी र सिकलसेल एनिमियाको लागि नेपाल भित्रै उपचार गरेमा १ लाख देखि ८ लाख सम्म आर्थिक सहयोग गर्ने व्यवस्था रहेको छ । यसै गरि टीकापुर नगरपालिकाले पनि विपन्न नागरिक औषधी उपचार कोष निर्देशिका नै निर्माण गरि रु ५ हजार सम्मको आर्थिक सहयोगको व्यवस्था गरेको छ । नगरको गरिब तथा विपन्न वर्गका नागरिकहरूसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुर्याउन थप आर्थिक सहयोगमा बृद्धि गर्दै संघीय सरकारले दिदै आएका आर्थिक सहयोगलाई समेत नगरका गरिब तथा विपन्न वर्गका नागरिकहरूसम्म सेवा विस्तार गर्न नगरपालिको तर्फबाट सम्बन्धकारी भूमिका निभाउदै निम्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> नेपाल सरकारको कार्यक्रम अनुसार निशुल्क औषधी वितरणलाई निरन्तरता दिने । विरामीको स्वास्थ्य जाँच प्रतिवेदनका आधारमा नसर्ने रोगको निश्चित औषधी स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाबाट निशुल्क रुपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> विपन्न वर्गहरूलाई ठूलो खर्च लाग्ने तथा गम्भीर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा सम्बन्धित विरामीलाई निश्चित मापदण्ड बनाई आर्थिक सहयोगलाई निरन्तरता तथा विस्तार गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> संघीय सरकारले दिने आर्थिक सहयोग बाहेक उपयुक्त मापदण्ड र प्रक्रियाका आधारमा आर्थिक हैसियत कमजोर भएका नागरिकहरूको क्यान्सर, मुटुरोग, पक्षघात, दुबै मृगौलाले काम नगर्ने जस्ता गम्भीर प्रकृतिका विरामीको उपचार नगर भित्र वा बाहिरका अस्पतालमा पुर्ण रुपमा निशुल्क हुने व्यवस्था मिलाउने ।
<p>शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी.एक पटक, डि.पि.टी. हेप.बी हिव तीन पटक, पोलियो तीन पटक, पि.सी.भी. ३ पटक, दादुरा रुबेला दुई पटक तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । विभिन्न किसिमका ११ वटा प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १५ महिनाभित्र सबै खोप पुरा लगाइसक्नु पर्दछ । टीकापुर नगरपालिकामा हाल २८ वटा खोप क्लिनिक मार्फत सेवा दिदै आए पनि वास्थ्य संस्था बाहिरका खोप स्थल स्थाई र व्यवस्थित छैन । पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिन निम्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> स्वास्थ्य संस्था बाहिरका खोप स्थल निर्धारित र व्यवस्थित गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने ।
<p>नगरका ग्रामिण वडाहरूका नागरिकहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतना तूलानात्मक रुपमा कम रहेको छ । नगरमा देखिएका प्रमुख सार्ने, नसर्ने रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू, योग तथा आयुर्वेधीक सम्बन्धी, यौन तथा प्रजनन शिक्षा, पोषण सम्बन्धी, संघ, प्रदेश, नगर र अन्य संघ संस्थाबाट प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवाहरू र अन्य स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतमूलक कार्यक्रमहरू आदि सम्बन्धी विभिन्न सिबिर तथा जनचेतनाका कार्यक्रमहरू कम मात्रामा हुने गरेको छ । नगरमा कार्यरत विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था तथा नगरका स्वास्थ्य संस्थासंग सभेदारी तथा सहयोग र सहकार्यमा यस्ता जनचेतनामूलक कार्यक्रम गर्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		

<ul style="list-style-type: none"> ● सने र नसने रोगको रोकथाम र उपचार, किटजन्य रोगहरू, मातृ शिशु स्वास्थ्य, पोषण, पानीजन्य रोग तथा सरसफाई, मनोसामाजिक समस्या, महिलाहरूको पाठेघरको समस्या, स्तन क्यान्सर, हएच.आई.भि एड्स, मलेरीया, सिकल सेल, सर्प टोकाई, डेंगु रोग, स्कव टाइफस लगायत सामुदायिक स्वास्थ्य सम्बन्धि सचेतानमुलक गतिविधि सञ्चालन गर्ने । ● नगरको आफनै कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साभेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी सम्बन्धमा महिला स्वयंसेविका मार्फत वा अन्य विधिवाट प्रचार प्रसार गर्ने । ● धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्न प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । ● योग आश्रमलाई आरोग्य केन्द्रको रुपमा विकास र विस्तार गरी विभिन्न जनचेतना मुलक कार्यक्रम तथा विद्यालय योग शिक्षा कार्यक्रमको शुरुवात गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नसने रोगको रोकथाम तथा उपचारमा केन्द्रीत प्रवर्द्धनात्मक तथा सेवामुलक थप कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरमा देखिएका प्रमुख नसने रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू जस्तै मुटु रोग, दम, मधुमेह, रक्तचाप, श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोगहरू न्युनिकरण गर्ने कार्यमा प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्दै रोगहरूको संख्यामा बृद्धि हुन नदिइ लक्षित कार्यक्रम संचालन गरि प्राय न्युनिकरण गर्ने ● नगरका विभिन्न उमेर समूहको तथ्याङ्क हेर्दा अझै पनि कम उमेर मै(१४-१९) विवाह गरि बच्चा जन्माउनेको संख्या धेरै भएकोले विद्यालय स्थरवाटै नै यौन तथा प्रजनन शिक्षालाई थप प्रभाकारी बनाई सो संख्यालाई प्राय सून्यमा भार्ने । ● रुग्णताको दरमा कमी ल्याई अस्पतालमा हुने विरामीको हालको चापलाई आधाले घटाउने ।
<p>टीकापुर क्षेत्रभित्र रहेका एच.आई.भि संक्रमित भई रोग प्रतिरोधात्मक औषधी सेवन गरी रहेका संक्रमितहरूलाई पोषणयुक्त आहारा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले प्रति व्यक्ति वार्षिक रु. ५०००। का दरले रकम उपलब्ध गर्ने नगरको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा रहेको छ र हाल सम्म ८० जनाले उक्त सेवा लिरहेको छ ।</p>		

<ul style="list-style-type: none"> ● एच.आई.भि संक्रमित भई रोग प्रतिरोधात्मक औषधी सेवन गरी रहेका संक्रमितहरूलाई पोषण युक्त आहारा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले संचालनमा रहेको एच.आई.भी.संक्रमितहरूलाई पोषण खर्च दिने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● एच.आई.भि संक्रमित भई रोग प्रतिरोधात्मक औषधी सेवन गरी रहेका संक्रमितहरूलाई पोषणयुक्त आहारा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले संचालनमा रहेको एच.आई.भी.संक्रमितहरूलाई पोषण खर्चमा वृद्धि गरि कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने । 	
<p>नेपाल सरकारको स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम टिकापूर नगरपालिकामा लागू भइसकेको छ । नेपाल सरकारको स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम अन्तर्गत ५ जना सदस्य भएको परिवारको लागि रु ३५०० विमा किस्तामा १ वर्षको अवधि भर रु १००,००० सम्म को स्वास्थ्य सेवा लिन सकिने छ भने ५ सदस्यीय भन्दा बढि भएका परिवारमा थप प्रति सदस्य ७०० किस्ता बाट २०,००० सम्मको स्वास्थ्य सेवा लिन सकिने छ साथै ७० वर्ष भन्दा माथिका जेष्ठ नागरीक र विमा किस्ता तिर्न नसक्ने परिवारको लागि भने नेपाल सरकारले नै निशुल्क गरिदिने व्यवस्था र्हाको छ । तर स्वास्थ्य विमा कार्यक्रमको सेवा लिन यस नगरपालिकामा भन्भटिलो, स्वास्थ्य विमा अन्तरगतका औषधीहरूको अभाव, सेवा लिन धेरै समय लाग्ने गरेको छ । अति विपन्न, गरिब, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्ग लगाएत सबै नगरबासीकसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहुच विस्तार गर्न नेपाल सरकारको विमा कार्यक्रमलाई नगरको हिसाबले थप प्रभाकारी बनाउन निम्न प्राथकताका आवधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा सहभागिता विस्तारका प्रवर्द्धनात्मक र सहयोगात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र स्वास्थ्य विमा मार्फत उपलब्ध हुने स्वास्थ्य सेवा प्राप्ती सहज बनाई उपचार र प्रेषण प्रक्रियालाई सरल बनाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य विमा सेवालाई थप विस्तार र व्यवस्थित बनाउने । निश्चित मापदण्डका आधारमा निशुल्क स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा समेटिने परिवारको शुची तयार गरी वार्षिक रुपमा ती परिवारको विमा समयवद्ध रुपमा गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य विमा सेवा प्रभाव हुने स्वास्थ्य संस्थाहरू अन्तरगतका संयन्त्र र पूर्वाधारहरूलाई थप प्रभाकारी र भन्भटिलोकमूक्त बनाउदै सम्पूर्ण नगरबासी लाई विमाको दायर भित्र लेरासक्ने
<p>नगरपालिकामा रहेका टिकापूर अस्पताल लगाएतका केहि स्वास्थ्य संस्थाहरूमा नगरबासीहरूले स्वास्थ्य सेवा लिन विशेषगरि टिकट काट्न र सेवा लिन धेरै समय खर्चन परेको छ । साथै, स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रविधिहरूको कम प्रयोगमा आउने गरेको छ जस्तो स्वास्थ्य सम्बन्धी तथ्याङ्क राख्ने कुराहरूमा तथा सेवा दिने कुराहरूमा आदिमा त्यसकारण स्वास्थ्य सेवालाई तथा छिटो, छरितो र प्रभाकारी बनाउन तथा डिजिटल तथ्याङ्कहरूलाई थप व्यवथीत गर्दै निम्न आवधीक कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● नगरमा रहेका संचालनमा सरकारी 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक संचालनमा 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरमा रहेका संचालनमा सरकारी

<p>तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पूर्वाधारहरूका (GISमा आधारित) डिजिटल इन्भेन्टरी तयार गरी भवन निर्माण र सुधारको आवश्यकता सम्बन्धि विवरण तयार गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● हाल नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा बिरामीको चाप अनुसार टिकट काउन्टरहरू थप गर्ने, डिजिटल टोकन सिस्टम र हेल्प डेस्कको व्यवस्था गर्ने । ● नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आउने बिरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न शुरु गर्ने । 	<p>र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पूर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक अध्यावधिक भएको सुनिश्चित गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सवै वडाका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट नगरको स्वास्थ्य शाखामा गरिने प्रतिवेदन प्रणालीलाई डिजिटाइज र अनलाइन गर्ने । ● नगरका स्वास्थ्य सेवा सुविधावारे र जनचेतना तथा सामुदायिक स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि सूचना प्रविधिका बहु माध्यम (मोवाइल एम्स लगायत) उपयोग गर्ने । ● नगरका सवै स्वास्थ्य संस्थामा उपचार गर्ने नगरवासीको स्वास्थ्य प्रोफाइल व्यवस्थित गर्ने । 	<p>तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पूर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक अध्यावधिक तथ्याङ्कहरू अपडेट गर्दै जाने ।</p>
<p>नेपाल सरकारले हाल ७० भन्दा बढि औषधीहरू स्थानिय तहका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट वितरण गर्दै आएका पनि टीकापुर नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा केहि निशुल्क औषधीहरूको अभाव गरेको छ । संघीय सरकारबाट वितरण हुने निशुल्क औषधीहरूको सहज वितरण गर्न र नगरको पहलमा यस्ता सेवाहरू थप गरि तथा औषधी आदिको उपलब्धतामा सहज गर्न निम्न प्राथमीकताका कार्यक्रमरु प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दात कायाम राख्ने । 		
<p>स्वास्थ्य संस्था भनेको एक संवेदनसिल ठाउँ हो । खानेपानी र सरसफाईको हिसाबले व्यवस्थित हुन जरुरी छ । टिकापुरको हिसाबले केहि स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सफा र व्यवस्थित खानेपानिको अभाव, स्वास्थ्य संस्थाहरू भित्र रहेको शौचालयहरू तथा अन्य ठाउमा सरसफाईको कमि र प्रतिक्षा स्थलको अभाव रहेको छ ।</p>		

<ul style="list-style-type: none"> ● सवै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालार्ई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य शुरु गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● अस्पतालजन्य फाहोर मैला व्यवस्थापन सहित सवै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● सवै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालार्ई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य गरिसक्ने ।
<p>नेपाल रेडक्रस सोसाइटी टीकापुर उपशाखासँग सम्भौता गरी घर देखि अस्पताल सम्म (Home to Hospital Program) कार्यक्रम अन्तरगत नगर भरि गर्भवती महिलाहरूको लागि निशुल्क एम्बुलेन्स सेवा सुचारु गरिएको भए पनि उक्त सेवा नगर भरिका नगरवासीहरूका लागि पर्याप्त हनसकेको छैन । साथै, हाल नगरमा संचालन भइरहेको अस्पतालको १ र नगरको १ गरि जम्मा २ बटा एम्बुलेन्सहरू पनि पुरानो भएकोले मध्यकालममा नगरमा आधुनिक र सुविधासम्पन 'ख' बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सुचारु गर्दै आपत्कालीन तथा ट्रमा प्रणाली सदृढीकरण गर्न निम्न प्राथकिकताका आबधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● प्रदेश सरकारसँगको समन्वय मा नगरमा ख बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालनका लागि प्रशासनीक प्रक्रिया पुरा गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● ९ वटै वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवति र सुत्केरी, जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्ड बनाइ कम्तीमा पनि 'ख' बर्गको निशुल्क एम्बुलेन्स सञ्चालन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगर अस्पताल र नगर केन्द्रका अन्य स्वास्थ्य संस्था केन्द्रित रहेर सवै नगरवासीमा ख बर्गको एम्बुलेन्स सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने । आवश्यकता अनुसार नगरमा ग बर्गको एम्बुलेन्सको व्यवस्था गर्ने ।
<p>नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रमा एक प्रमुख समस्या मध्य दक्ष जनशक्ति अभाव पनि एक हो । टीकापुर नगरपालिकामा दर्बन्दी अनुसारका स्वास्थ्य शाखामा आवश्यक कर्मचारी र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष र प्रयाप्त स्वास्थ्यकर्मी, विशेषज्ञ डाक्टर, स्वास्थ्य उपकरण चलाउन सक्ने दक्ष जनशक्तिहरूको कमी रहेको छ । विशेषगरि नगरको अस्पतालमा प्रयाप्त विशेषज्ञ डाक्टर र वडाका स्वास्थ्य चौकि, शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा स्वास्थ्यकर्मीहरू प्रयाप्त छैनन् । केन्द्र, प्रदेशबाट आउने कर्मचारी बाहेक नगरको आफ्नै लगानीमा पनि आवश्यक जनशक्तीको ब्यस्थापन गर्न जरुरी छ । यसै गरि नगरमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राविधिक क्षेत्रका) नेपाल सरकारबाट नियमित रुपमा उपलब्ध हुने वाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम नगरको तर्फबाट एक दमै न्यून मात्रमा हुने गरेको छ । नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष जनशक्तीयुक्त बनाई स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप सुधार र प्रभाकारी बनाउन निम्न आवधीक प्राथामीकताका कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण मार्फत, तत्काल, मध्यकाल र दिर्घकालका लागि चाहिने स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्तिको संख्या र स्तर प्रक्षेपण गर्ने । ● संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वय मा नगरको स्वास्थ्य 	<ul style="list-style-type: none"> ● संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षणको नतिजा अनुसार मध्यकालका लागि निर्धारित नगरको संगठन ठाँचा बमोजिम स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य संस्थालार्ई जनशक्ति र उपकरणयुक्त बनाउने । ● स्वास्थ्य क्षेत्रका सवै स्वास्थ्य कर्मी तथा कर्मचारीहरूको 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य शाखालार्ई सवै स्तरका स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्न शक्ने गरी आवश्यक जनशक्ति, उपकरण र सूचना प्रविधियुक्त बनाउने । ● नगरको सरकारी अस्पताललार्ई राष्ट्रिय

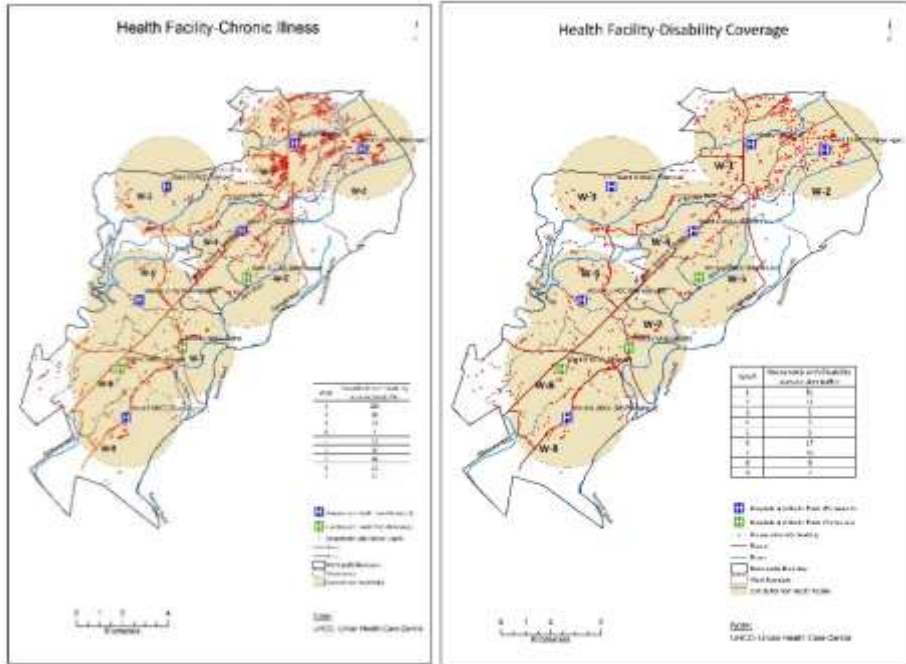
<p>शाखालाई आवश्यक जनशक्ति युक्त बनाउने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● नगर अस्पताल र सबै स्वास्थ्य संस्थामा अल्पकालका लागि आवश्यक न्यूनतम जनशक्ति व्यवस्थापन गरिसक्ने । वडाको स्वास्थ्य चौकिहरूमा कम्तीमा महिनाको १ दिन डाक्टरको व्यवस्था गर्ने । ● स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन समिति, स्वस्थ्य कर्मी, स्वस्थ्य स्वयसेविकाहरू का लागि क्षमता अनुशिक्षण तथा तालिम सञ्चालन गर्ने । ● महामारी नियन्त्रण तथा प्रतिकार्यका लागि नगरस्तरीय द्रुत प्रतिकार्य टोली निर्माण गरी आवश्यक तालिम उपलब्ध गराउने र उपकरण तथा जनशक्तिको पुर्व व्यवस्था गर्ने । ● नेपाल सरकारबाट नियमित रुपमा उपलब्ध हुने बाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम तय गर्ने । ● नगर कार्यपालिका अन्तर्गतको सामाजिक विकास समितिमा स्वास्थ्य Focal Person तोक्ने । 	<p>भौतिक र व्यवसायिक शुरक्षाका मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने । नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राविधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणाली तय गरी वार्षिक रुपमा कार्यान्वन गर्ने । ● नगर र वडा स्तरका स्वास्थ्य व्यवस्थापन तथा स्वास्थ्य अनुगमन समितिलाई तालिम र पुनर्ताजगीको व्यवस्था गर्ने । यसमा स्वास्थ्य Focal Person तथा सामाजिक विकास समितिको पनि प्रतिनिधित्व गराउने । 	<p>मापदण्ड अनुसारको प्राविधिक र पुर्वाधार र जनशक्तियुक्त बनाउने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य क्षेत्रको क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।
---	---	---

<p>नगरको स्वास्थ्य शाखामा प्रयाप्त भए पनि वडाहरूमा रहेका अस्पताल, स्वास्थ्य चौकि र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रमा प्रशासन कार्य गर्नको निम्ती, विरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न तथा अन्य तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेख राख्नको लागि आवश्यक कम्प्यूटर, प्रिन्टर र इन्टरनेटको प्रयाप्त संख्यामा छैनन भने उपलब्ध भएका सामग्रीहरूको नि कम्प्रै प्रयोगमा आउने गरेका छ । नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रयाप्त र व्यवस्थित तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेख नहुदा नगरको वास्तविक स्वास्थ्य सूचाङ्कहरू निकाल्न सकिने अवस्था छैन । त्यसकारण नगरका तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेखलाई अझ व्यवस्थित गर्न तथा विभिन्न रिपोर्टिङ्ग र दस्तावेजहरूमा प्रयोग गर्न लागि निम्न कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● नगर र वडा स्तरका सबै स्वास्थ्य शाखाहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धि तथ्याङ्कको डिजिटल अभिलेख राख्न आवश्यक कम्प्यूटर, प्रिन्टर र इन्टरनेटको व्यवस्था गर्ने । स्वास्थ्य कर्मचारीहरूका लागि विद्युतीय हाजिरको व्यवस्था गर्ने । 		
<p>नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य संस्थाका व्यवस्थापन समिती, जनप्रतिनिधी, सबै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी र अन्य सहरोकालवालाहरू विच स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्य तथा उपलब्धीहरूबारे, लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगति समिक्षाका आधारमा कमी देखिएमा कमी पुर्तिको रणनीति समेत बनाउने गरी आवधिक प्राथमिकता तल गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य शाखा र सम्बन्धित संयन्त्र एवं समिति विचमा नियमित समिक्षा बैठक बस्ने । सबै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी वार्षिक समिक्षा बैठक सञ्चालनको सुरुवात गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य शाखा र सम्बन्धित संयन्त्र एवं समिति विचमा नियमित समिक्षा बैठक र सबै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी वार्षिक समिक्षा बैठक सञ्चालनलाई निरन्तरता दिने । ● नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यको प्रभाविकारीताको वार्षिक समिक्षाको अभ्यासलाई थप व्यवस्थित गरी निरन्तरता दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्थ्य शाखा र सम्बन्धित संयन्त्र एवं समिति विचमा नियमित समिक्षा बैठक र सबै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी वार्षिक समिक्षा बैठक सञ्चालनलाई निरन्तरता दिने ।
<p>नगरमा रहेका विभिन्न निजि स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई कम नाफामुलक र बढि सेवामुलक र नगरवासी प्रति थप उत्तरदायी बनाउन नगरमा रहेका विपन्न, बालबालिका, महिला, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्गहरूलाई नगरको सिफारीस</p>		

र समन्वयमा निश्चित कोटाका आधारमा निशुल्क उपचार सेवा प्रवाह हुने व्यवस्था मिलाउन तथा नगरमा रहेका सामुदायिक र सरकारी लगायत सबै किसिमका स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको प्रविधिक, पुर्वाधार र जनशक्तियुक्त बनाई नगरबासीहरूलाई गुणस्तरीय र विश्वसनीय स्वास्थ्य सेवाको अनुभूती गराउनका लागि निम्न कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

<p>सामुदायिक, सरकारी तथा निजी स्वास्थ्य संस्थाको सेवा अनुगमन तथा नियमन गर्ने ।</p>	<p>विपन्न तथा अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक आदिका लागि निश्चित संख्या छुट्टयाई निजी क्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाबाट सेवा प्रवाहको शुरुवात गर्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरका विपन्न वर्गका लागि कम्तीमा नि १०% कोटाको व्यवस्थापन गर्न नगरले निजी स्वास्थ्य संस्थाहरू संग समन्वय गर्ने । ● स्थानिय स्वास्थ्य संस्थाहरू स्थानिय समुदायले अपनत्व लिने गरी स्थानीयका लागि थप सहूलियत उपलब्ध गराउने ।
--	--	--

नगरको २०७५ को घरधुरी सरबेक्षण अनुसार २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको संख्या बडा नं १ मा रहेको छ जहा दिर्घरोगीहरूको संख्या २२५ र अपाङ्गहरूको संख्या ८१ जना रहेको छ त्यसपछि क्रमस ७, ६ र २ बडाको रहेको छ । दिर्घरोगीहरू स्वास्थ्य चौकी धाइरहन पर्ने विरामी हून भने अपाङ्गहरू आफैमा शाररीक र मानसीक हिसावमा अशक्त भएकाले यस्ता विरामीहरूका लालि छोटो दूरीमा स्वास्थ्य संस्था हुन जरुरी छ । यसकारण, दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको माझ छिटो छरितो रुपमा स्वास्थ्य सेवाको पहुच बिस्तार गर्न निम्न प्राथकताका आवाधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ ।

नक्शा ३/५.३.२. अपांगता भएका तथा दिर्घरोगी बढि भएको क्षेत्र र स्वास्थ्य संस्था

२०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरका रहेका स्वास्थ्य संस्था र नगरमा भएका दिर्घरोगी र अपाङ्गहरू भएका घरधुरी विचको दूरी र त्यस्ता घरधुरी संख्या माथिको नक्षामा देखाईएको छ ।

<ul style="list-style-type: none"> नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, निशुल्क एम्बुलेस तथा अन्य विशेष कार्यक्रमको शुरुवात गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम , निशुल्क एम्बुलेस तथा अन्य विशेष कार्यक्रमको निरन्तरता गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> हाल भएका र भविष्यमा निर्माण हुने स्वास्थ्यका सवै भौतिक पूर्वाधारहरू राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाइसक्ने । नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, , निशुल्क एम्बुलेस तथा अन्य विशेष कार्यक्रमको निरन्तरता गर्ने ।
---	--	---

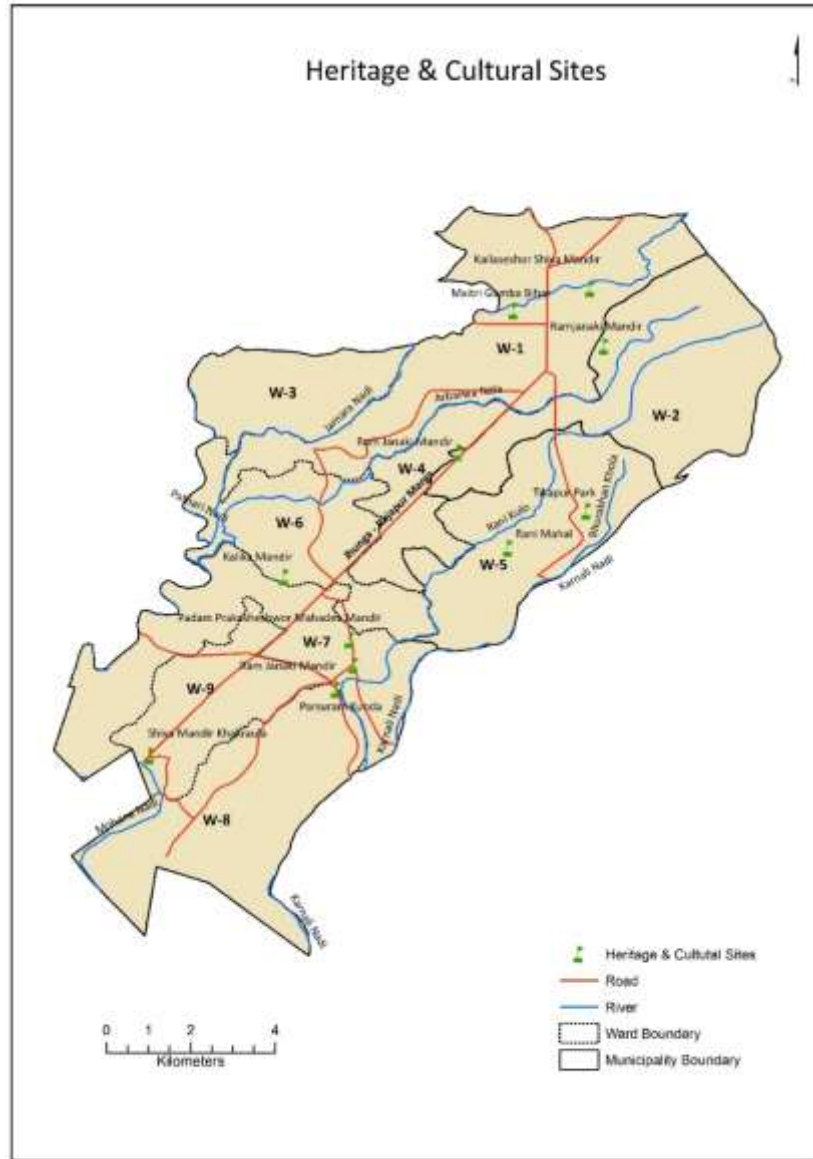
स्वास्थ्य क्षेत्रको अपेक्षित उपलब्धी

सूचकाङ्कहरू	एकाइ	हालको (२०७६/७७)	मध्यकालिन	दीर्घकालिन
क. बाल स्वास्थ्य				
खोप सेवा				
सवै खोप लगाएका बालबालिकाको (१२ देखि २३ महिना) %	%	८१	९०	९५
TD २ र २+खोप लगाएका गर्भवती महिलाहरूको %	%	५२	७०	९०
पोषण				
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-११ महिनाका बच्चाहरूको %	%	९१	९१	९५
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बच्चाहरूको %	%	६०	८०	९०
कुपोषित बालबालिका र नयाँ अनुगमन भ्रमण ५ प्रतिशतको अनुपात (<२ वर्ष)	%	१४	७	<१
वृद्धि अनुगमन भ्रमणको औसत संख्या (२ मुनिका बालबालिकामा)	%	३	१५	२३
ख. पारिवारिक स्वास्थ्य				
सुरक्षित मातृत्व				

प्रोटोकल अनुसार (चौथो, छैठौं, आठौं र नवौं महिनामा) प्रसूतिपूर्व जाँच गराउने महिलाको %	%	४८	७५	९५
गर्भावस्था दौरान १८० दिनको लागि आइरन र फोलिक एसिड प्राप्त गर्ने महिलाहरूको %	%	४४	७५	९५
जीवित जन्मको हकमा स्वास्थ्य संस्थामा डेलिभरी गराउने महिलाहरूको %	%	९९	१००	१००
स्वास्थ्य संस्थामा भएको कुल डेलिभरी मध्ये तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको अनुगमनमा भएका डेलिभरीहरूको %	%	८२	८५	९५
प्रोटोकल अनुसार प्रशुति पछिको स्याहारको लागि स्वास्थ्य संस्थामा जाने महिलाहरूको %	%	९१	९१	९५
शिशु मृत्यु संख्या	जना	४	२	<१
सुत्केरी मृत्यु संख्या	जना	०	<१	<१
परिवार नियोजन				
परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्नेको दर (CPR) (आधुनिक विधि) (समायोजन नगरिएको)	%	३८	६५	७५
महिला स्वास्थ्य स्यमंसेविका (FCHV)				
आमा समूहको बैठकको	%	९५	१००	१००
ग. मलेरिया रकालज्वर				
मलेरिया मुक्त अवस्था (रैथाने मुद्दा)	छैन	N/A	१०	<१
घ. क्षयरोग				
नयाँ विरामी पत्ता लागेको दर (सबै PBC)	%	७९	९०	९५
उपचार सफलता दर (सबै PBC)	%	९०	९५	९५
खकार परिवर्तन दर (सबै PBC)	%	७७	८५	९५
ड. कुष्ठरोग				
नयाँ रोगी पहिचान दर (NCDR) प्रति १००,००० जनसंख्यामा		२१	५	१
च. एचआइभी/एड्स				
प्रसूतिपूर्वको जाँच दौरान एचआइभीको जाँच गराउने महिलाको	%	८६	९५	१००

५.३.४. सम्पदा संरक्षण

पुर्खाहरूबाट परम्परागतरूपमा प्राप्त गरी वर्तमान र भावी सन्ततिहरूमा हस्तान्तरण हुने परम्परा एवं मानवसभ्यता र संस्कृति भल्काउने जीवन्त अभिव्यक्ति सम्पदा हो । यस्ता अभिव्यक्तिहरू मुर्त र अमूर्त रूपमा व्यक्त हुन्छन् । संयुक्त राष्ट्र संघीय शैक्षिक, वैज्ञानिक तथा सांस्कृतिक संगठनको अनुसार मुर्त सम्पदा स्मारक, वास्तुकला, मुर्ति, उपकरण, औजार आदि हुन् भने, अमूर्त सम्पदामा मौखिक परम्परा, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीति-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सिपहरू समावेश हुन्छन् । सामान्यता हरेक किसिमको सम्पदालाई प्राचिन, ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक भनि वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

नक्शा १/५.३.४. टीकापुर नगरपालिकाको प्रमुख सम्पदा स्थान

विश्वव्यापीकरण, आधुनिकीकरण, जनसंख्या वृद्धि, बढ्दो शहरीकरण र अव्यवस्थित विकास निर्माणको कारण सम्पदा तथा सांस्कृतिक विविधताको संरक्षण कार्य स्थानीय सरकार र नागरिकको लागि प्रमुख चुनौतीको रूपमा

रही आएको छ । विभिन्न कारणले शहर तथा बजार क्षेत्रको जनसंख्यामा उच्च वृद्धि देखिन्छ भने, ग्रामिण क्षेत्रको जनसंख्यामा गिरावट देखिन्छ । यी सब प्रवृत्तिले गर्दा मुर्त सम्पदाहरूमा क्षति, हानिनोक्सानी, चोरी, अतिक्रमण, तथा जिर्ण हुने समस्या रहेको छ । त्यस्तै शताब्दीऔं पुराना अमुर्त सम्पदा जस्तै; परम्परा, संस्कृति, भाषा, कला तथा जीवनशैलीहरू अपरिवर्तनीय रूपले हराउँदै गएको छ । त्यसर्थ विद्यमान सन्दर्भमा विकास र सम्पदा संरक्षण बीच सन्तुलन ल्याई दिगो विकास हासिल गर्नु प्रमुख चुनौतीको रूपमा प्रस्तुत छ ।

कुनै पनि सम्पदा ऐतिहासिक, सामाजिक, सौन्दर्य, बैज्ञानिक, वा आर्थिक हिसाबले महत्वपूर्ण हुन्छ । ऐतिहासिक सम्पदाहरूले बिगतको सभ्यता, संघर्ष, मान्यता तथा दर्शन झल्काएको पाइन्छ । सामाजिक सम्पदाहरू, मुख्यतः अमुर्त सम्पदाले सामुदायिक सदभाव एवं भाइचारा कायम गर्न टेवा पुराइ रहेको हुन्छ । सौन्दर्यताको पाटोबाट पनि सम्पदाले बस्ती, शहर, वा क्षेत्रको भौतिक विशेषता, पहिचान तथा विशिष्टता जनाउदछ । त्यस्तै बैज्ञानिक हिसाबलेपनि पुरातात्विक र प्राचिन स्मारक, वस्तु, उपकरण, औजार, प्रविधि, विद्या आदिको खोज र अध्ययनले केहि सम्पदा र संस्कृति महत्त्वपूर्ण हुन्छन । आर्थिक हिसाबले मुलत पर्यटक भित्राउन र रोजगारी सिर्जना एवं राजस्व अभिवृद्धिकोलागि सम्पदा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधान, अनुसूची ८, (भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास) र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम संस्कृति र सम्पदा जोगाउने पहिलो दायित्व स्थानीय सरकारको रहन्छ । सो दायित्व पुरा स्थानीय सम्पदा संरक्षण र विकासको लक्ष्य सहित यस क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य १: सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि संयन्त्र गठन तथा परिचलान गर्ने ।

नीति क. सबै वडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय सम्पदा समिति गठन गरिने छ । साथै आवश्यकता देखिएमा वडास्तरिय/वडा विशेष सम्पदा समिति पनि गठन गरिने छ ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन इकाई गठन गरिने छ ।

नीति ग. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र इकाईको विशेष भूमिका सुनिश्चित गरीने छ । साथै पुरातत्व विभागको प्राचीन स्मारक संरक्षण नियमावली अनुरूप सम्पदाको पहिचान र सुचिकृत गर्न आवश्यक मापदण्ड तथा निर्देशिका तयार गरीने छ ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र इकाई द्वारा सबै किसिमको भौतिक/सांस्कृतिक सम्पदाको अध्ययन तथा तथ्यांक संकलन थालनी गराइने छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिकाको सम्पूर्ण सम्पदा सम्बन्धि तथ्यांक व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापनका निम्ति आवश्यक उपकरण/ प्रविधि व्यवस्था गरीने छ ।

नीति ख. लोपोन्मुख/आदिवासी भाषा, लिपि र विभिन्न कला, संस्कार, संस्कृति संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण तथा knowledge management गरीने छ ।

नीति ग. प्रभावकारी सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि सम्पूर्ण संस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक सम्पदाको तथ्यांक संकलन तथा अधावधिक गरी नगरपालिकाको सम्पदा स्रोत नक्सा सहितको heritage register निर्माण गरीने छ ।

उद्देश्य ३: सम्पदा/संस्कृतिको प्रभावकारी व्यवस्थापन र प्रवर्द्धनद्वारा पर्यटन, स्थानीय आर्थिक विकास लगायतका क्षेत्रको थप सबलीकरण गर्ने ।

नीति क. सम्पदा क्षेत्र वा स्थान भित्र परेको भनि स्थापित भएका जग्गा/घर/संरचनालाई कानुन बमोजिम व्यवस्था गरीने छ ।

नीति ख. नगरपालिकाको पर्यटकीय र स्थानिय आर्थिक विकासमा टेवा पुराउन सक्ने सम्पूर्ण सम्पदा क्षेत्र/स्थान र संस्कृति भल्काउने समुदायको संरक्षण र व्यवस्थापनमा विशेष ध्यान पुराइने छ ।

नीति ग. अन्य विभाग र क्षेत्र (जस्तै स्थानीय आर्थिक विकास/राजस्व, यातायात, भू उपयोग आदि) संग समन्वय गरी सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापन गुरुयोजना निर्माण गरीने छ ।

नीति घ. गुरुयोजनालाई भू उपयोग योजना, बर्गिकरण (zoning) आदि संग तालमेल हुने गरी निर्माण गरीने छ ।

नीति ङ. राजी, माफी, थारु, मगर समुदायको जीविकोपार्जनमा सुधार तथा स्तरोन्नतीका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । साथै उक्त जातजातिको बसोबास भएको ठाउँमा “होमस्टे” को अवधारणा ल्याई पर्यटकीय स्थलका रूपमा विकास गर्न आवश्यक प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: सबै किसिमको संस्कृति र सम्पदा क्षेत्रलाई लोप/जिर्ण हुनबाट र निजि तथा सार्वजनिक गतिविधिबाट हानी/नोक्सानी हुनबाट संरक्षण गर्ने ।

नीति क. ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्व बोकेका पदम प्रकाशेश्वर, शिव मन्दिर, बौद्ध गुम्बा लगायत मठ मन्दिरको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू संचालन गरिनुका साथै नगरभित्र रहेका तालतलैया, सिमसार तथा ऐतिहासिक क्षेत्र/स्थानहरूको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी नगरको सौन्दर्यता कायम गरिनेछ ।

नीति ख. विकास निर्माण परियोजना संचालन गर्दा सम्पदा क्षेत्रलाई जोगाएर अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरीने छ ।

नीति ग. सम्पदा संरक्षणका लागि नगर भित्र संरक्षण क्षेत्रहरू कायम गरीने छ ।

नीति घ. सम्पदा संरक्षणका लागि विभिन्न किसिमको प्रोत्सहान तथा सहयोगको व्यवस्था गरीने छ ।

नीति ङ. सम्पदा/संस्कृतिलाई असर गर्ने सबै किसिमको गतिविधिको रोकथाम, नियन्त्रण, र नियमन गरीने छ ।

उद्देश्य ५: सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनमा जनचेतना, जनसहभागिता तथा साभेदारी वृद्धि गर्ने ।

नीति क. सूचना प्रवाहका विभिन्न माध्यमको प्रयोग र कार्यक्रम तथा पाठ्यक्रम मार्फत नागरिकलाई र विशेष गरी नयाँ पुस्तालाई सम्पदा र सो को संरक्षण बारे सचेत गराइने छ ।

नीति ख. विद्यालयको पाठ्यक्रममा नगरपालिकाको स्थानीय सम्पदा, संस्कृति, कला, भाषा आदि समेटिने छ ।

नीति ग. संरक्षणमा नागरिक र विशेष गरी नयाँ पुस्ताको प्रत्यक्ष संलग्नता सुनिचित गराइने छ ।

नीति घ. नगरपालिकाको प्रमुख सम्पदा रेखदेख गर्दै आएका परम्परागत गुठि, मन्दिर व्यवस्थापन समिति, गुम्बा व्यवस्थापन समिति आदि संग समन्वय र साभेदारी मार्फत अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

नीति ड. सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग समन्वय र साभेदारी मार्फत अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.४ : सम्पदा संरक्षण

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>संवैधानिक व्यवस्थामा (भाषा, संस्कृति, ललितकलाको संरक्षण) समेत उल्लेखित भएकोले समस्त सम्पदा संरक्षणको जिम्मेवारी नगरपालिकाको रहेको छ । नगरको मुर्त तथा अमुर्त सम्पदाको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यलाई नियमन तथा सहजीकरण गर्न बहुपक्षीय समन्वय सहित नियम कानुन निर्माण र मार्गनिर्देशनको लागि योजना तर्जुमा गर्ने जस्ता क्रियाकलाप अगाडी बढाउने छ ।</p>		
<p>स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरूप सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाई स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटि संघ र प्रदेश संग समन्वय गर्ने ।</p> <p>नगरपालिका र संघ/प्रदेश सरकारको दोहोरो स्वामित्व वा लगानी रहेको सम्पदा संरक्षण/व्यवस्थापनमा स्पष्टता ल्याउने ।</p>	<p>नेपालको संविधान, अनुसूची ८, भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने ।</p> <p>आवश्यक ऐन, योजना, मापदण्ड सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन ऐन, नियमवली, कार्यविधि, सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन गुरुयोजना र सुची</p>	<p>सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रभावकारी ऐन सहितको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।</p>
<p>सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापनको निम्ति तथ्यांकको प्रयोग प्रमुख हुन्छ । नगरमा यस्ता तथ्यांकहरू रहेतापनि पुराना, छरिएको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । यस अवस्थाबाट आधुनिकता तर्फ उन्मुख हुन र तथ्यांकको प्रयोगबाट बैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्न, नगरले विभिन्न चरणमा तथ्यांक सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने छ । साथै तथ्यांकको प्रयोग बाट विभिन्न सुची तथा सम्पदा बर्गिकरण पनि गरीने छ ।</p>		
<p>जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची (Land Use Inventory) संकलन कार्य मा सबै खाले सम्पदा क्षेत्र र स्थानको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाई अद्यावधिक गरेर एकरूपता दिने ।</p> <p>नगरमा अवस्थित सम्पूर्ण धार्मिक, संस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक, पर्यटकीय महत्वका सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको अध्ययन, सूचीकरण र बर्गिकरणको थालनी ।</p>	<p>सम्पदा क्षेत्र र स्थान सम्बन्धि विभिन्न तथ्यांक र (Land Use Inventory) लाई प्रयोगमा ल्याई सम्पदा क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संरक्षण कार्य गर्ने ।</p> <p>संकलित तथ्यांक, अध्ययन, सूचीकरण र बर्गिकरणको आधारमा सम्पदा गुरुयोजना र (heritage register) निर्माण कार्य गर्ने ।</p>	<p>मध्याकालका सम्पदा संरक्षण सम्बन्धि मध्यकालिन प्राथमिकताका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने</p>

<p>विशेष गरी नगरको आदिवासी, जनजाती र लोपोन्मुख समुदायको भाषा, लिपि, प्रस्तुति तथा शिल्पकला लोप हुदै गएको सन्दर्भमा सो को संरक्षण जरुरी छ । अमूर्त सम्पदा, जस्तै: मौखिक परम्परा, भाषा, लिपि, साहित्य, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीति-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सिपहरू जोगाउन चुनौतीपूर्ण हुन्छ । त्यसर्थ यस्तो किसिमको ज्ञान तथा कलालाई जगेर्ना गर्न नगरले अभिलेखीकरण तथा व्यवस्थित तरिकाले सम्बर्धन, अद्यावधिक तथा वितरण गर्ने कार्यक्रम राखेको छ ।</p>		
<p>लोपोन्मुख र जनजाति भाषा, लिपि र विभिन्न कला र संस्कृतिको पहिचान र त्यस पश्चात सो को संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण र (knowledge management) को थालनी ।</p>	<p>भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र (knowledge management) लाई निरन्तरता तथा अद्यावधिक ।</p>	<p>भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र (knowledge management) लाई निरन्तरता तथा अद्यावधिक गरी स्थानीय पहिचान निर्माण गर्ने ।</p>
<p>सेवा प्रवाह अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि विभिन्न कार्य पहिचान गरिएको छ । नगरमा अवस्थित सम्पदा स्थान/क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सुधार तथा प्रवर्धन, नयाँ सम्पदा स्थान/क्षेत्रको पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन लगायात कार्यक्रमहरू विभिन्न चरणमा तय गरिएको छ ।</p>		
<p>वडा नागरिकहरूको अनुरोधलाई मध्यनजरमा राख्दै ओभेल परेका महत्वपूर्ण स्थानीय सम्पदा र संस्कृतिको संरक्षण, व्यवस्थापन, र प्रचार प्रसारको लागि विशेष कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने । त्यसै गरी पर्यटकीय हिसाबले महत्वपूर्ण सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने</p> <p>प्रस्तावित, निर्माणाधीन र विशेष गरी २०७६/७७ को नीति तथा कार्यक्रममा उल्लेखित सम्पूर्ण सम्पदा एवं संग्रहालय, मठमन्दिर, गुम्बा, आदि सम्बन्धि सबै कार्यक्रम सम्पन्न गरी प्रयोगमा ल्याउने ।</p> <p>नगरपालिकाले गर्दै आएको संस्कृतिक सहयोग र सहकार्यलाई निरन्तरता दिने र यस्तो कार्य बढाउदै जाने ।</p>	<p>स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्य लाई निरन्तरता दिने । स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षणलाई अन्य क्षेत्रको कार्यक्रममा समेत समावेश गर्ने ।</p>	<p>स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्यको पद्धतिमा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने</p>
<p>सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यसम्पादनको निमित्त नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा अन्तरिक तथा बाह्य सरोकारवालाहरूको आवश्यकता पर्ने हुनाले । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र समन्वय पनि महत्त्वपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ । त्यस्तै यस क्षेत्रमा सचेतना र जागरूकताको पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण भूमिका हुनाले र यस्ता क्षेत्र र स्थानको सुरक्षामा पनि ध्यान दिनु पर्ने हुनाले यस विषयलाई पनि मध्यनजर गर्दै कार्यक्रम र खिएको छ । विशेष गरि युवा पुस्तामा संस्कृति सम्बन्धि मूल्यमान्यता घट्दै गएको भन्ने बुझिएकोले, युवा पुस्तालाई समेत सचेतना अभिवृद्धिमा कार्यक्रम तय गरिएको हो ।</p>		

<p>सघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवस्थापन शाखा अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण ईकाइ स्थापना गर्ने ।</p> <p>सम्पदा संरक्षण ईकाइको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि नगरस्तरिय र वडास्तरिय समिति गठन तथा परिचलान गर्ने ।</p>	<p>आवश्यकता अनुसार सम्पदा संरक्षण ईकाईलाई सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गत विस्तार गर्ने ।</p> <p>कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>सम्पदा संरक्षणसँग सम्बन्धित क्षमता विकास कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन गरी क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिने ।</p>
<p><i>बाह्य पक्ष र सरोकारवालाको लागि :</i></p>		
<p>नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमता विकासमा मात्र नभई सम्पदा संरक्षण क्षेत्र सँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक, बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना वृद्धिमा पनि ध्यान दिन ।</p> <p>सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि गुठि, मन्दिर व्यवस्थापन समिति, गुम्बा व्यवस्थापन समिति लगायत सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग साभेदारी विकास गर्ने ।</p> <p>विशेष गरी नयाँ पुस्तालाई संलग्न गराउने किसिमको सचेतना कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने र विभिन्न चरणमा कार्यक्रमहरू कायम राख्ने ।</p>	<p>तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।</p>	<p>तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।</p>
<p><i>सम्पदा स्थान र क्षेत्र सुरक्षा सम्बन्धि :</i></p>		
<p>समुदाय सोयम् तथा नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, नेपाली सेना आदि) को सहयोगमा सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने ।</p>	<p>सम्पदा संरक्षणका नगरको आन्तरिक संयन्त्र र सम्बन्धित सरोकारवाला सँगको सहकार्यलाई संस्थागत र व्यवस्थित गर्ने ।</p>	<p>सम्पदा संरक्षणमा सहकार्य र साभेदारीलाई उपलब्धीमुलक बनाउन सम्बन्धित सरोकारवाला सर्पाहतको नगर स्तरीय संयन्त्रको भूमिका परिभाषित गरी थप व्यवस्थित बनाउने ।</p>

५.३.५. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

राज्यले नागरिकका बीच उत्पत्ति, धर्म, बर्ण, जातजाति, लिङ्ग, आर्थिक अवस्था, भाषा, क्षेत्र, बैचारिक आस्था वा अन्य कुरामा भेदभाव नगरिने कुरा संविधान प्रदत्त नागरिक हकको स्थापित गरेको छ । संवैधानिक हकको कार्यान्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व हुन आउँछ । टीकापुर नगरपालिकाले लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण कार्यक्रम अन्तर्सम्बन्धित विषयका रूपमा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्दै आएकोमा क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तीका लागि निश्चित उद्देश्य र आवश्यक नीतिको निर्माण गरी दीर्घकालिन योजना मार्फत अगाडी बढ्ने प्रयास गरेको छ ।

यस पृष्ठभूमिमा विकास, सेवा र अवसरहरूमा सबैको समान पहुँच र न्याय सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १ लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको नीतिगत र कानुनी आधार तय गर्नु ।

नीति क) लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सन्दर्भमा नेपाल कानूनमा भएको व्यवस्थालाई व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नीति, नियम र निर्देशिका निर्माण गरिनेछ ।

ख) बालअधिकारलाई सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक नीतिको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिइने छ ।

ग) संविधानको धारा १० मा व्यवस्था भए अनुसार अपांगता भएका व्यक्तिहरूको लागि आवश्यक नीति नियम तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: नगरको विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्नु ।

नीति क. महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, अपांगता भएका व्यक्ति लगायतका उपेक्षित वर्ग र समुदायको विकास निर्माणमा सहभागिता र सेवाको पहुँच सुनिश्चिता गरिनेछ ।

नीति ख. नगरबाट प्रदान गरिने सेवामा अपांगता भएका व्यक्ति र जेष्ठ नागरिकलाई विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा निर्माण हुने हरेक सार्वजनिक संरचना अपांगता मैत्री, बालमैत्री र जेष्ठ नागरिक मैत्री बनाइनेछ ।

नीति घ. दुर्व्यवहार/बेचबिखनमा परेका वा अन्य किसिमको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि शुरक्षित आवासको व्यवस्था एकद्वार संकट व्यवस्थापन प्रणालीबाट सेवा दिइनेछ ।

नीति ङ. आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक गतिविधिहरूमा महिलाहरूको सहभागिता अभिवृद्धि गर्न नगरका तर्फबाट सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।

उद्देश्य ३. नगरमा स्थापना भएको महिला तथा बालबालिका शाखा तथा वडा तह सम्मका संरचनाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।

नीति क. नगरमा रहेको महिला तथा बालबालिका शाखामा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ख. महिला तथा बालबालिका शाखालाई प्रविधि मैत्री बनाइनेछ ।

नीति ग. महिला तथा बालबालिका शाखाका कर्मचारीहरूलाई लैंगिक समानता तथा समावेशीकरणका विभिन्न आयामका सन्बन्धमा क्षमता विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य ४. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत नगरबाट प्रवाह गरिने सेवा प्रभावकारी बनाउनु

नीति क. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपांगता भएका व्यक्तिहरूलाई प्रदान गर्दै आएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।

नीति ख. सामाजिक सुरक्षा सेवा प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूको प्रभावकारी तथ्यांक व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ग. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयनको प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति घ. जेष्ठ नागरिकहरूलाई बृद्धाश्रममा लगिने अभ्यास निरुत्साहित गर्दै पारिवारिक संरक्षणमा विशेष जोड दिइनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.५: लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

अल्पकालिन	मध्यकालिन	दिर्घकालिन
टीकापुर नगरपालिकाले सेवा प्रवाह र विकास निर्माणलाई जेष्ठ नागरिक, महिला, अपांगता भएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिने तथा योजना तथा विकास निर्माणको अभ्यासमा सहभागिता प्रवर्द्धनका अभ्यास गरिरहेको छ । तथापि लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको नीति तथा वेग्लै कानुन नभएकोले नीतिगत र कानुनी व्यवस्था र कार्यान्वयनलाई तलको आवधिक कार्यसूचीमा समावेश गरिएको छ ।		
लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको प्रत्याभूति र यो आधारभूत विकास र सेवाका क्षेत्रमा मुल प्रवाहीकरण गर्ने व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नीति, कानुन बनाउने ।	लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नीति, नियम र निर्देशिकाहरू अध्यावधिक गर्ने ।	लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणका नीति नियम र कार्यविधिहरूलाई थप व्यवहारिक र समय सापेक्ष बनाउने ।
नगरपालिकाले उपभोक्ता समितिमा महिला लगायत सबै पक्षको प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ भने संरचनाहरूलाई अपांगता भएका, बालबालिका र महिला मैत्री बनाउँदै लिएको भएपनि सहभागिता र संरक्षण र पहुँचका थप कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरी निम्न प्राथमिकता तय गरिएको छ ।		
उपभोक्ता समिति र कार्यक्रम अनुगमन समितिमा महिलाको सहभागिता कम्तीमा ४० प्रतिशत पुर्याउने साथै दलित, जनजाति र पछाडि परेका समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने । नगरमा निर्माण भएका र निर्माण हुने सार्वजनिक पूर्वाधार अपांगता मैत्री बनाउने महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक र राजनितिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	दुर्व्यवहारमा/वेचविखनको जोखिममा परेका महिलाहरूको लागि आवास गृह निर्माण गर्ने। नगरलाई बालमैत्री नगरको अवस्थामा पुरनेगरी सार्वजनिक पूर्वाधार सुधार गरिसक्ने। नगरपालिकाबाट प्रवाह हुने सेवामा जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाको सहज पहुँचका लागि सेवा प्रवाहको विधि परिमार्जन सहित कार्यान्वयन गर्ने ।	नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने सबै पूर्वाधार र सेवा सम्बन्धि कार्यक्रममा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाल समेट्ने अभ्यासलाई संस्थागत गरिसक्ने
नगरका महिला तथा बालबालिका शाखा रहेकोमा यसलाई थप क्षमतायुक्त बनाउन तथा सबै संयन्त्रको कार्यमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको सबललाई समेट्ने गरी संगठन संरचना र क्षमता विकासका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।		

<p>महिला तथा बालबालिका शाखालाई व्यवस्थित गर्दै आशस्यक उपकरण व्यवस्था गर्ने</p> <p>महिला तथा बालबालिका शाखामा कार्यरत कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने</p> <p>सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धि सेवालाई प्रविधि मैत्री बनाउने</p>	<p>सबै प्रकारका सामाजिक सुरक्षा सेवा वितरणलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउने</p> <p>कमी विशेषणका आधारमा महिला तथा बालबालिका शाखामा दक्ष जनशक्ति र आवश्यक उपकरणयुक्त बनाउने ।</p> <p>महिला तथा बालबालिका शाखालाई पूर्ण अपांगमैत्री र बालमैत्री बनाउने</p>	<p>महिला तथा बालबालिका शाखालाई जनशक्ति र पुर्वाधारयुक्त बनाउने</p>
--	---	--

५.४. पुर्वाधार विकास

यो खण्डमा टीकापुर नगरपालिकाको भू-उपयोग र शहरी विकास, पार्क तथा मनोरञ्जनका पुर्वाधार, यातायात, खानेपानी, सार्वजनिक सरसफाई, सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय, सिंचाई, विद्युत र सञ्चार सम्बन्धि पुर्वाधार र सेवाको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समेटिएको छ। यी सेवाका पुर्वाधार तयारी वा स्तरोन्नतीको विधि र मापदण्ड निर्माण गरी तीनको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत सुव्यवस्थित र पुर्वाधारयुक्त टीकापुर निर्माणको नीति र प्राथमिकता यो क्षेत्रमा समेटिएको छ।

५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन

नेपाल सरकार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालयको (२०७२) अनुसार सीमित भूमि र भूमिस्रोतको संरक्षण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यलाई मार्गनिर्देशन गर्न तर्जुमा गरिएको नीतिगत दस्तावेज भूउपयोग नीति हो। भूमि तथा भूमिस्रोतको संरक्षण, उपयोग र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने कानुनी एवं संस्थागत व्यवस्था यसै नीतिको आधारमा गरिन्छ। यस नीतिले भूमि तथा भूमिस्रोतको उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभलाई न्यायोचित ढंगबाट बितरण गर्न सक्न अवस्था सिर्जना गर्दछ। भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाको साथै सो को प्रभावकारी कार्यान्वयन र अभ्यास स्थानीय सरकारको लागि महत्वपूर्ण हुन्छ। नगरपालिकाहरूको शहरी/ग्रामिण योजना निर्माण, चाहे औद्योगिक, व्यापारिक वा आवासीय क्षेत्रका लागि होस यसमा कतै न कतै भू-उपयोग योजनाको आवश्यकता पर्दछ।

भू-उपयोग योजनालाई स्थानीय सरकारको निति निर्माणले पनि ठुलो रूपमा असर पर्दछ। उदाहरणको लागि स्थानीय सरकारले कुनै पनि निर्माण संस्थालाई आवासीय वा व्यापारिक प्रयोजनको लागि ठूला आवासीय भवनहरू निर्माणको अनुमति दिन लागेको, विद्यालयको कक्षा कोठा वा नयाँ भवन निर्माणको तयारी, बाटो वा अस्पताल निर्माणजस्ता कार्यहरू सञ्चालन गर्न भू-उपयोग योजना भएमा यस्ता निर्माण बढी प्रभावकारी हुने निर्णय गरी निर्माण प्रकृत्यामा लैजान सकिन्छ। भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाले स्थानीय सरकारलाई जमिनको प्रकृति अनुसारको क्षेत्र छुट्ट्याउन तथा विकास निर्माणका कार्यहरू विस्तार गर्न सहजता पुऱ्याउँछ। नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्न पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ। त्यस्तै स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई शहरी विकास, बस्ति विकास र भवन सम्बन्धि काम कारवाहीमा अधिकार सुनिश्चित गरेको छ।

भू उपयोग ऐन २०७६ ले पनि स्थानीय सरकारलाई विभिन्न भू उपयोग संरचना सहित, भू उपयोग क्षेत्र नक्सा तयारी, परिमार्जन, र कार्यान्वयन एवं भू उपयोग योजना तर्जुमा गर्न निर्देशित गरेको पाइन्छ। विस्तृत रूपमा हेर्दा भू-उपयोग ऐन, कार्यविधि, योजना बनाउने कार्य संघीय र प्रदेश सरकारको कार्यसुचि भित्र परेका छन् र थप स्थानीय नीति, नियम, भू-उपयोग योजना बनाउने कार्य स्थानीय सरकारको कार्य हो भनि शहरी विकास मन्त्रालयले प्रकाशन गरेको भू-उपयोग नीतिमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। हालको अवस्थामा टीकापुर नगरपालिकाको भू-उपयोग सम्बन्धि नीति, नियम, योजना बन्न बाँकी छ। विगतमा रहेको नगरको शहरी विकास सम्बन्धि दस्तावेजहरू पनि द्वन्द्वकालमा तत्कालिन टीकापुर विकास समिति नस्ट हुदा, हालसम्म उक्त दस्तावेजहरू नगर संग उपलब्ध नभएको अवस्था रहेको छ। देशमा भएका अन्य नगरपालिकाहरूको भू-उपयोगको प्रयोग हेर्दा यस नगरपालिकाको केहि बस्तीहरूमा व्यवस्थित वसोवास रहेको देखिन्छ।

टीकापुर नगरपालिका स्थापना योजनाबद्ध नगरको अवधारणा अनुरूप भएकोले नगरको मुख्य शहरी भेगमा सुव्यवस्थित र योजनाबद्ध शहरको ऋत्को पाइन्छ। तर मुख्य शहरी क्षेत्र बाहिरको वस्ती भने योजनाबद्ध रूपमा

विकास नभएकोले कतिपय परस्पर विरोधी भू उपयोगको अवस्था समेत रहेको छ । भूमिको अवैज्ञानिक प्रयोग तथा तालमेल नमिल्नाले (land use conflict), अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास/भू प्रयोग विद्यमान छ । जनसंख्याको आधारमा विगत दशकहरूमा टीकापुर नगरपालिकाको जनसंख्या विभिन्न कारणले बढेको पाइन्छ । तत्कालिन एकात्मक सरकारको प्रणालीमा स्थानीय सरकारको खासै भूमिका नरहेको र भू-उपयोगको अवधारणालाई खासै महत्व नदिइएकोमा आजको दिनमा हरेक स्थानीयले यसको नकारात्मक असर महसुस गरेका छन् । अन्य नगरपालिकाका तुलनामा यस नगरपालिकामा केही भागहरूमा जमिन र सडकको रेखाङ्कन (ग्रीड) शैलीमा राखेको देखिन्छ तर केहि वडामा बाहेक जमिनको बर्गिकरण गर्दा सेवा, कार्यालय, व्यापारिक प्रयोजन, संस्थागत र औद्योगिक क्षेत्रहरू छुट्टाछुट्टै हुनेगरी व्यवस्थापन गरेको देखिदैन । आवासीय क्षेत्रमा पनि निर्माणको मापदण्डहरू कडाईका साथ प्रयोग गरेको पाइदैन । उदाहरणको लागि बस्ति क्षेत्र नजिक साना कलकारखाना र पशुपालन हुने गरेको, कृषि जमिनमा क्रसर तथा इट्टा उद्योग संचालनमा रहेको, नदि किनार नजिक बस्ति तथा मानव गतिविधि हुने गरेकोले स्वास्थ्यमा असर, वायु तथा ध्वनि प्रदुषण, घट्दो कृषि उत्पादन, विपद्को सम्भावना लगायतका समस्याहरू विद्यमान छ । त्यसर्थ टीकापुर नगरपालिकामा बस्ती विकासको लागि भनेर योजनाहरू अति आवश्यक छ । नगरमा नेपाल सरकारको निति नियम, भवन निर्माणका संहिता तथा मापदण्ड लगायत प्रयोग तथा अनुशरण गरिएको पाइन्छ । तर बस्तीहरूलाई एकरूप बनाउने र समय सापेक्ष बस्ती विकासको अभ्यास गरिरहेको पाइदैन । शहरी विकास मन्त्रालयको विभिन्न निर्देशनहरूले कुनै एउटा मात्र क्षेत्र नभई बृहत क्षेत्र समेट्न खोजिएको तर नियमन र अनुगमन नहुँदा र कुनै स्थान वा परिवेश विशेष नहुँदा प्रयोग भण्डारिलो समस्यामय देखिएको छ ।

हरेक योजना निर्माणमा र उपयोगमा जनताको प्रत्यक्ष सहभागिता र सहयोगको आवश्यकता महत्वपूर्ण रहन्छ । चली आएको योजना निर्माण प्रकृया तथा विकासका कार्यक्रमहरू विज्ञद्वारा नै तोकिने गरेको छ । जनस्तरको आवाज योजना निर्माणमा फिक्का हुने कारणले योजना जनअपेक्षा अनुरूप नबन्ने र जनसमुदायले ग्रहण नगर्ने समस्या रहेको छ । त्यसैले टीकापुर नगरपालिकाको आगामी योजनाहरूको निर्माणका लागि बढीभन्दा बढी जनसहभागिता वृद्धि गर्नपर्ने देखिन्छ । संघीयताको कार्यान्वयन पश्चात् धेरै नीति नियम, कानून निर्माण गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारमा रहेको छ ।

स्थानीय योजना निर्माणमा बढीभन्दा बढी जनसहभागिता बढाउने, समस्या पहिचानमा जनसहभागिता र परियोजना सञ्चालनमा अपनत्व बढाउन स्थानीय सरकारले विशेष ध्यान पुराउनु पर्छ । आगामी दिनमा नगरपालिकाले संघ तथा प्रदेश सरकार, नापी तथा मालपोत कार्यालय, र बिषय विज्ञको सहयोग र समन्वयमा आफ्नो भू-उपयोग योजना निर्माण गर्न सक्दछ । साथै राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजना National Land Use Project अन्तर्गत पनि यस नगरपालिकाको हालको भू-उपयोग नक्सा तथा प्रतिवेदन तयार हुँदै गरेको हुँदा उक्त अभिलेखको आधारमा पनि नगरको भू-उपयोग योजना निर्माण कार्यलाई मुर्त रूप दिन सकिन्छ ।

टीकापुर नगरपालिकामा भू-उपयोगको वास्तविक तथ्यांक अत्यन्तै न्युन र व्यवस्थित रूपमा नरहेको अवस्था छ । बीस वर्ष पुरानो भौगोलिक सूचना प्रणाली GIS नक्शाकन बाहेक संघिय मन्त्रालय स्तरबाट तयार हुँदै गरेको राष्ट्र भू-उपयोग परियोजना National Land Use Project को तथ्यांक समेत नगरपालिकासंग उपलब्ध भइसकेको छैन । संघिय सरकारद्वारा संचालित राष्ट्र भू-उपयोग परियोजना National Land Use Project बाट प्राप्त हुने तथ्यांक पनि स्थानीय कित्ता स्तरमा नभई समग्र जिल्ला स्तरको रहेको छ । जसकारण सो तथ्यांकलाई कित्ता स्तर र सीमा स्तरमा मिलाउन कठिन देखिन्छ ।

भू-उपयोग योजना बनाउनको लागि सबैभन्दा जरुरी जग्गा कित्ता तह तथ्यांक land parcel level data तथा नगरपालिकाका वडागत सीमा सहितको GIS तथ्यांक रहन्छ । बर्तमान नापी विभागको जग्गा कित्ता तथ्यांकमा निकै त्रुटिपूर्ण देखिन्छ जसले गर्दा भू-उपयोग योजना बनाउन समस्या र घरधुरीमा विवाद निम्ताउने देखिन्छ ।

केन्द्रबाट बनेको नगरपालिका नक्सा र स्थानीय वास्तविक वडा सीमाहरूमा पनि केहि समस्या रहेको छ । यो त्रुटि अन्तर वडामा मात्र नभई अन्य नगर/गाउँपालिकाकासंगको सीमामा पनि देखिन्छ । भू-उपयोग योजनाले नगरपालिकाद्वारा प्रदान हुने अन्य सबै सेवालाई समेत निर्धारण गर्ने हुनाले यसको लागि चाहिने भूमी सम्बन्धि तथ्याकंहरूको संकलन, व्यवस्थापन, र प्रयोग आवश्यक हुन्छ । त्यसैगरी पुनरविकास अर्थात् साना टुक्रे कित्ताहरू तथा पुराना अव्यवस्थित किसिमले बनेका संरचनाहरूलाई व्यवस्थित ढंगले पुनस्थापना अर्थात् पुनरविकास (Redevelopment) गर्दा नगरपालिको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको सुकुम्बासी तथा ऐलानी जग्गामा बसोबास गर्ने परिवारको तथा जमिनको पनि उचित व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

अधिकांस स्थानीय सरकारहरूले नक्सा पास/निर्माण स्वीकृति प्रक्रिया कार्य परम्परागत रूपमा हुदै आएको हुनाले यसलाई थप आधुनिकीकरण र प्रविधिमुलक बनाउन जरुरी देखिन्छ । हाल सम्म कागजीरूपमा हुने नक्सा पास/निर्माण स्वीकृति कार्यलाई विद्युतिय digital माध्यमद्वारा अगाडी बढाउन पर्ने देखिन्छ, भने सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली एकिकृत गर्ने integrated building permit system तयार गरी कार्यान्वयनमा लानु आवश्यक छ ।

भू उपयोग र आवास व्यवस्थापनका वर्तमान समस्या समानधान गर्न व्यवहारिक र कार्यान्वयनयोग्य भू उपयोग योजना बनाई लगाु गर्नु तथा आवास व्यवस्थापनलाई नगरको विकास र सेवा प्रवाहमा सहजता ल्याउने, टीकापुरको विशेषता सहितको भू उपयोग र वस्ती व्यवस्थापनको अवस्था हाँसील गर्ने लक्ष्यका साथ टीकापुर नगरपालिको भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: नगरको वडा तहका सीमा भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) आधारमा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्नु ।

नीति क. निर्वाचन आयोग र नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक वडाको राजनीतिक र भौगोलि सीमा यकिन गरि नगरपालिका सीमा मा एकरूपता ल्याईने छ ।

नीति ख. प्रत्येक वडा भित्र पर्ने हरेक घरधुरि तथा सेवा प्रवाह सहि वडा भित्र पर्ने गरी सीमा तथ्याकं कायम गरिने छ ।

नीति ग. नगरपालिका संग जोडिएका छिमेकी नगरपालिकाका/गाउँपालिका बीच समन्वय गरी नगरपालिकाको सीमा सहि रूपमा कायम गरिने छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिका भित्र पर्ने हरेक जमिन कित्ता (Land Parcel) तथ्याङ्क निरन्तर रूपमा संकलन तथा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्नु ।

नीति क. नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक जमिन कित्ताको GIS आधारमा सर्वेक्षण तथ्याकं अद्यावधिक गरिने छ ।

नीति ख. नापी तथा मालपोत कार्यालय सँग समन्वय गरी लालपुर्जा तथा नापी नक्शाको क्षेत्रफलमा एकरूपता ल्याईने छ ।

नीति ग . नगरपालिकामा प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको ऐलानी, प्रकोप जोखिम लगायत जग्गामा गैरकानुन बसोबास गर्ने परिवारको तथा त्यस्ता जमिनको तथ्याकं संकलन गरिने छ ।

नीति घ. ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि तथा जोखिमयुक्त जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी र अन्य परिवारहरूको वास्तविकता यकिन गरीने छ ।

नीति ड. नगरपालिको भित्रका जमिन कित्ताको तथ्यांकलाई कानून बमोजिम छनौट गरी सर्वसाधारणले विद्युतिय (डिजिटल) माध्यमबाट हेर्ने र प्राप्त गर्न सक्ने प्रवन्ध गरिने छ ।

उद्देश्य ३: नगरपालिका भित्र रहेका हरेक पूर्वाधार/भवन को तथ्यांक संकलन सम्पन्न गरी निरन्तर अद्यावधिक गर्नु ।

नीति क. नगरपालिकाबाट भवन अनुमति प्राप्त भवनहरूको थप तथ्यांक जस्तै संरचनागत प्राविधिक (engineering requirement), विद्युतीय लाइन, खानेपानी लाइन, सञ्चार, कर तथा शुल्क, भवन/संरचनाको प्रस्तावित प्रयोग आदिलाइ अद्यावधिक गरिने छ । भवन अनुमति नभएको संरचनाहरू को हकमा स्वीकृति लिन प्रोत्साहन गरी माथि उल्लेखित तथ्यांक संकलन गरिने छ ।

नीति ख. नगरपालिको भवन अनुमति प्रणालीलाई (building permit system) वैज्ञानिक तथा डिजिटल माध्यममा ल्याई सर्वसाधारणले सहज रूपमा आवेदन प्रक्रिया, आवेदन माथि भएको प्रगती (process tracking) आदिको जानकारी लिन मिल्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग. आधुनिक विधिमा घर नम्बर प्रणाली थालनी गरी प्रयोगमा ल्याइने छ ।

नीति घ. सम्पूर्ण भवन अनुमतिको तथ्यांकलाई छनौट गरी सर्वसाधारण/संघसंस्थालाई समेत उपलब्ध हुने खाले डिजिटल प्रविधि तयार गरिने छ ।

उद्देश्य ४: अब बन्ने भू उपयोग योजनाले भविष्यको लागि उत्थानशील, आकर्शक, सुरक्षित तथा तालमेल मिलेको समुदाय सृजना गर्नु ।

नीति क. भू उपयोग ऐन २०७६ अनुरूप नगरपालिकालाई विभिन्न क्षेत्रमा बर्गिकरण (zoning) गरिने छ । साथै बर्गिकरण अनुसारको प्रयोग पनि सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख. हरेक क्षेत्रको लागि तोकिएको भू उपयोग बमोजिम नगरपालिकाले आफ्नो बृहत उद्देश्य प्राप्तिका लागि त्यस्ता क्षेत्रका लागि परिपुरक नीति नियमको व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति ग. भू उपयोग क्षेत्र तोकदा सम्बन्धित समुदायको पहिचान जनाउने तथा सडक/यातायात पहुचको हिसाबले उपयुक्त किसिमको हुने छ ।

नीति घ. भू उपयोग अभ्यासमा नगरका नदिहरूको बेल्ट र ROW लाइ बाधा नपर्ने गरी विकास निर्माण कार्य गरिने छ । नदि नजिकका तथा वतावरणीय हिसाबले जोखिममा रहेका सम्पूर्ण बस्तिलाई उचित स्थानमा पुनर्स्थापना गरिने छ ।

नीति ड. बस्ती क्षेत्र तथा मानव स्वास्थ्यलाई असर गर्ने पशुपंछी पालन, उद्योग व्यवसाय, र भू वर्गाकरण बमोजिम अन्य सबै प्रयोजनलाई अन्यत्र स्थानान्तरण गरिने छ ।

नीति च. विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्र अन्तर्गत आवाशिय क्षेत्र तोकदा सकेसम्म मिश्रित किसिमको (mixed use) प्रयोग सृजना हुने गरी योजना बनाउने ताकी यातायातका कारण दैनिक प्रयोजनको लागि चाहिने उपोभोक्ता वस्तु तथा कारोबारलाई कम दुरीमा सम्पन्न गर्न सक्ने बनाइने छ ।

नीति छ. एकल किसिमको भू उपयोग क्षेत्र, जस्तै आवाशीय, ब्यापारिक, औद्योगिक क्षेत्र तोकन परेको खण्डमा सो क्षेत्रहरूमा आवश्यकता अनुसार खुद्रा ब्यापारिक स्थानहरूको (retail centre) पनि प्रावधान ल्याइने छ ।

नीति ज. समुदायले परम्परागत रूपमा प्रयोजनमा ल्याइरहेको मध्यम तथा ठुला वर्गका बजार क्षेत्रलाई व्यवस्थापन तथा नयाँ इलाकामा बजार क्षेत्र बिस्तार गरिने छ ।

नीति भ. आवासीय क्षेत्रहरू तोक्दा र आवासहरूको निर्माण गर्दा/गराउदा सबै किसिमका आवासहरू [single family detached dwelling, townhouse, अपाङ्गमैत्री आवास (special needs housing), अपार्टमेन्टहरू, किफायती आवास (affordable housing) आदि] सबैको प्रावधान राखेर योजना बनाइने छ।

नीति ज. नयाँ क्षेत्र/प्रयोग तोक्दा सर्वसाधारणको सहज पहुँच हुने गरी तोकिने छ (बसपार्क, बसस्टप, पार्क इत्यादि)

नीति प. नगरपालिकाले विभिन्न भू उपयोग क्षेत्र छुट्टाउने क्रममा चलि आएका प्रयोजन/संरचनालाई यथावत रहन दिने व्यवस्था (grandfather clause) राखेतापनि भविष्यमा सो प्रयोजन/संरचनालाई निर्धारित प्रयोजनमै ल्याउने प्रावधान बनाउने छ ।

नीति फ. नगरपालिकाले भू-उपयोग योजना बनाउँदा अन्तर नगर/गाउँपालिका, प्रादेशिक सरकार तथा संघिय सरकारको अन्य योजना तथा आवश्यकतालाई मध्यनजर राखेर बनाउने छ ।

नीति ब. नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनामा आवश्यकता अनुसार संरक्षित क्षेत्रहरू भनि -प्राकृतिक स्रोतहरू, खुल्ला क्षेत्र, खानि खनिज क्षेत्र, सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र आदि भनी छुट्टाइने छ । सो कार्यको लागि नगरपालिकाले यस्ता सबै क्षेत्रहरूको पूर्वअध्ययन गरी निर्धारण गर्ने छ र संरक्षण र प्रयोगका लागि नीति, नियम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने छ ।

नीति भ. नगरमा छरिएका सबै बस्तिहरूलाई एकीकृत (urban consolidation) गरिने छ ।

उद्देश्य ५: पुराना, अव्यवस्थित, जिर्ण भवन, सडक, तथा अन्य शहरी संरचनालाई सोहि ठाउँमा अभ्र प्रभावकारी, आधुनिक र वातावरणमैत्री तवरले पुनस्थापना गर्नु ।

नीति क. आवश्यकता अनुसार पुनरविकास क्षेत्र/स्थान पहिचान, पुनरविकास योजना तर्जुमा, र पुनरविकास बजेट सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख. कृषि योग्य, वन क्षेत्र, संरक्षित क्षेत्र बाहेक अरु बसोबास गर्न मिल्ने क्षेत्रमा खाली, बाँझो, पुरानो बस्ती, तथा अन्य पुराना भवन भएका जमिनहरूमा मात्र पुर्नविकास गर्न पाइने छ ।

नीति ग. निजि जमिन प्लटिङ्ग गर्दा नगरपालिकाको सडक, ढल, विधुत, पानि आदि सेवाको संजाल संग मेल हुने गरी नगरपालिकामा निवेदन दिए पश्चात, नगरपालिकाको मुल्याकन र स्वीकृति भएपछि मात्र मालपोत/नापी कार्यालयमा सिफरिश हुने छ ।

नीति घ . भवनहरूमा एकरूपता ल्याउन विशेष शैली निर्धारण गरी भवनहरूमा समान अधिल्लो मोहडालाई (facade) नीति, प्रोत्साहन र सहूलियतको व्यवस्था गरीने छ ।

नीति ड. Land pooling गर्दा स्थानीय मापदण्ड अनुरूप उपयुक्त निश्चित प्रतिशत जग्गा/कित्ता pooling को योजनामा हुनु पर्ने छ । Pooling को योजनामा नआएका जग्गाधनिको हकमा Pooling मा आएका जग्गाधनि सरह व्यवस्था गरीने छ ।

उद्देश्य ६: ऐलानी, सार्वजनिक, र सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई सुरक्षित पुनस्थापना तथा उक्त जमिनहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. संकलित भूमि सम्बन्धि तथ्यांकको आधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा ऐलानी, सार्वजनिक, र सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई उचित स्थान निर्धारण गरि पुनर्स्थापना गरीने छ ।

नीति ख. संकलित तथ्यांकको आधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा यसरी प्रयोग भइ आएका सबै जमिनको उचित व्यवस्थापन तथा पुनरविकास गरीने छ ।

उद्देश्य ७ : स्थानीय भू उपयोग योजना र प्रदेश तथा संघको योजनाका विचमा सामञ्जस्यता कायाम गर्नु ।

नीति क. नगरपालिकाको भु-उपयोग योजना संघिय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको अधिनमा रही, राष्ट्र भू उपयोग ऐन २०७६ र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ मा निर्धारित व्यवस्था अनुसार तयार गरिने छ ।

नीति ख. योजना बनाउँदा तथा संशोधन गर्दा मान्यता प्राप्त राष्ट्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तर, दिगो विकास लक्ष्य (SDG), ISO, NS standard अन्तर्राष्ट्रिय best practice आदि समावेश गरिने छ ।

उद्देश्य ८: भू-उपयोग योजनालाई समय सान्दर्भिक बनाइराख्नु ।

नीति क. स्थानीय भू उपयोग योजना आवश्यकता अनुसार संशोधन गरिने छ, जसमा हेरफेर भएका खण्डहरूलाई मात्र परिमार्जन गरेर बाँकीलाई यथावत राखिने छ ।

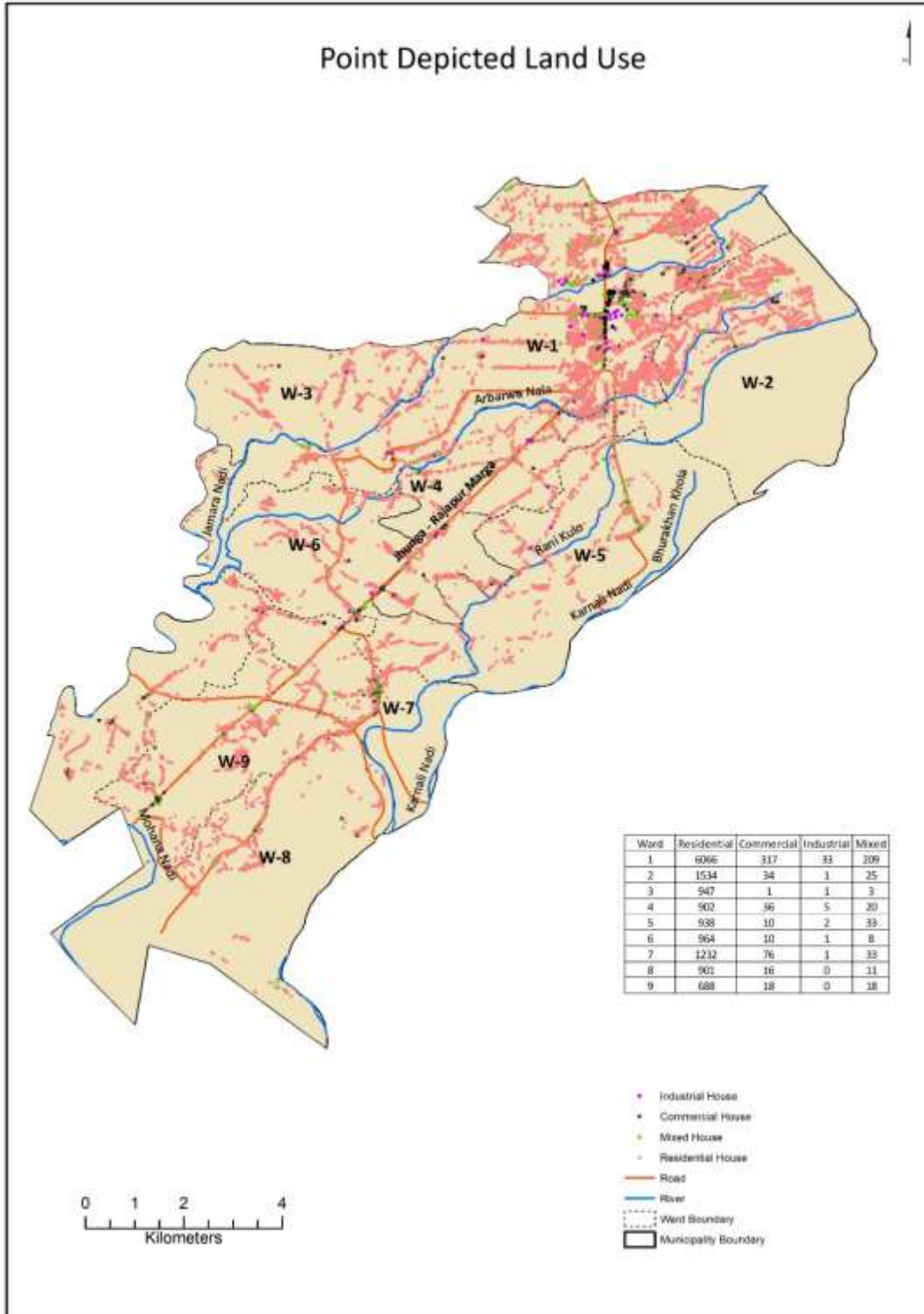
नीति ख. भू उपयोग योजना संशोधन गर्दा अपनाउने प्रक्रियामा अधिकम नागरिक सहभागिता सुनिश्चित हुने पद्धति अपनाइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका : ५.४.१ : भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
टीकापुर नगरपालिकाले निकट देखि दिर्घकालिन भविष्यको लागि उथान्सिल, आकर्शक, सुरक्षित तथा तालमेल मिलेको समुदाय, गाउँ तथा शहर सृजना गर्ने उद्देश्य लिएको हुनाले यो कार्यलाई मुर्त रूप दिन विभिन्न कानुनी व्यवस्था एवं औजारको आवश्यक हुन्छ। हालको सन्दर्भमा यस नगरपालिकामा भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ति विकास, र भवन निर्माण सम्बन्धि गतिविधि नियमन गर्ने कानुनी औजारहरू न्युन छन् । तात्कालिन टीकापुर विकास समितिद्वारा लागु गरिएका नीति नियम पनि निस्कृय सरह छ। संघिय स्तरमा भू-उपयोग ऐन २०७६ लागु भइ सकेको अवस्था छ । यस परिवेशमा नगरले प्राथमिकताको आधारमा सान्दर्भिक ऐन कानुन निर्माणको लागि संघ तथा प्रदेश संग समन्वय, मौजुदा ऐन, कानुन, मापदण्डलाई स्थानीय परिवेश सुहाउदो गरी परिमार्जन/संसोधन, तथा आवश्यक ऐन कानुन निर्माण गर्ने छ ।	स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ३ बमोजिम, संघिय तथा प्रदेश कानुनको अधिनमा रही शहरी विकास, बस्ति विकास, र भवन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने । आवश्यक ऐनहरू ● स्थानीय भू उपयोग ऐन/निति/कार्यविधि ● भू उपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धि कार्यविधि	प्रदेश स्तरमा भूमि तथा वातावरण अदालत (Land/Planning and Environment Court) जस्तो विशेष संरचना सहितको कानुनी रूपमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण मामिलामा सक्षम नगरपालिका बन्ने ।
स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरूप स्थानीय भु-उपयोग ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाई स्थानीय परिवेश र सवालहरूलाई समेटि संघ र प्रदेश संग समन्वय गर्ने । स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम भू-उपयोग, नक्सा पास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यको प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन, र मुल्यांकनका लागि		

<p>कार्यान्वयन कार्यविधि (enforcement guideline) बनाउने ।</p> <p>घर जग्गा निर्माण व्यवसायी, भवन निर्माणकर्मी, engineering consultancy आदि का licensing को लागी आवश्यक कार्यविधि तयार गर्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय भूमि ऐन ● जग्गा प्लानिग ऐन/ कार्यनिति ● स्थानीय शहरी (तथा ग्रामिण) योजना/ व्यवस्थापन ऐन ● भवन निर्माण/ घर नक्शा सम्बन्धि मापदण्ड र ऐन (परिमार्जित र स्थानीय परिवेशलाइ सुहाउदो) ● अव्यवस्थित, असुरक्षित, र गैरकानुनी बस्ति व्यवस्थापन ऐन 	
<p>सामान्यता भू-उपयोग तथा शहरी नियोजन र बस्ति विकासको (Land use and Urban planning) नीति नियम निर्माण र अभ्यासमा ल्याउदा एककल विषयबस्तुको रूपमा हेरी रहेको पाइन्छ । तर यस क्षेत्रको प्रभावकारी अभ्यास र सोचे बमोजिम प्रतिफल हासिल गर्न अब को दिनहरूमा नगरपालिकाले यस क्षेत्र संग अन्य विभिन्न क्षेत्र तथा सवाललाइ जोडेर वा समेटेर अगाडी बढ्नु पर्ने छ । त्यसैले सामान्य अर्थमा भू-उपयोग भनेको उपलब्ध जमिनको प्रयोग भन्ने बुझिँएतापनि भू-उपयोगको अर्थ र प्रयोगको दायरा व्यापक रहेको छ । भू-उपयोगमा योजनावद्ध विकास तथा शासकीय अभ्यासलाइ प्रभाव पार्ने आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक, कानुनी तथा प्रशासनीक विषय तथा सवाल समेत समेटिन्छ । भू-उपयोगको बारे सोच्दा विभिन्न क्षेत्रको आवश्यकता र भू-उपयोग अभ्यासका विचमा सामञ्जस्यता कायाम गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ । प्रभावकारी भू-उपयोग अभ्यास कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले विभिन्न पक्षसँग सहकार्य र साभेदारी गर्नुपर्ने हुन्छ भने त्यसका लागि स्पष्ट र अन्तरसम्बन्धित कानुनी आधार, आवश्यकता अनुसार परम्परागत अभ्यास र आधुनिक प्रविधिको उपयुक्त प्रयोग तथा राजनीतिक इच्छाशक्ति र प्रतिवद्धता आवश्यक पर्छ ।</p>		
<p>भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विषयलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, वातावरण/सरसफाई, यातायात जस्ता आधारभूत क्षेत्रहरूको नीति नियममा समेत आवद्ध गर्न शुरु गर्ने ।</p> <p>नगरपालिका भित्रको सबै तहमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषयलाइ वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर लैजाने र सो को अन्तरसम्बन्ध बारे प्रस्ट हुने ।</p>	<p>अन्य सबै क्षेत्र र उपक्षेत्रको (वातावरण, सामाजिक, भौतिक, र आर्थिक) ऐन, कानुन, नीति निर्माणको क्रममा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विषयलाइ मध्यनजरमा राखेर अधि बढ्ने ।</p> <p>भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषयलाइ वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर र अन्तरसम्बन्धित रूपमा काम कारवाही अगाडी बढाउने ।</p>	<p>अन्तरसम्बन्धित कानुनी अभ्यासको सुनिश्चितता ।</p> <p>सबै क्षेत्रको अन्तरसम्बन्ध बोध सहित प्रभावकारी काम कारवाही, अनुगमन, मुल्यांकन आदि ।</p>
<p>कुनैपनि क्षेत्रको नीति नियम कानुन जतिकै महत्व बोकेको नीतिगत दस्तावेज सो क्षेत्रको योजना वा गुरुयोजना हुन्छ । नीति नियम कानुनले सम्बन्धित क्षेत्रको कार्य गर्न मार्गप्रसस्त तथा नियमन गर्छ भने योजना वा गुरुयोजनाले सो क्षेत्रको कार्यसम्पादन गर्न मार्गनिर्देशन गर्दछ । विभिन्न राष्ट्रिय नीति तथा भू-उपयोग ऐन २०७६ बमोजिम तथा नगरको अन्तरिक आवश्यकताको आधारमा पनि भूमिको तथा भूमिमा हुने सम्पूर्ण गतिविधिको व्यवस्थित र वैज्ञानिक उपयोग सुनिश्चितताको लागि भू-उपयोग योजना निर्माण गर्न नगरपालिका तत्पर छ । त्यसकारण आवश्यक समन्वय तथा अध्ययन पुरा गरी नगरलाइ सुहाउदो योजना तर्जुमा गरीने छ ।</p>		
<p>भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू- उपयोग योजना तर्जुमाकालागि संघिय र प्रदेश सरकार तथा सरोकारवाला संघसंस्था, विज्ञ समूह आदि संग समन्वय सुरुवात गर्ने ।</p>	<p>भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू उपयोग योजना तर्जुमाका लागि नगरपालिकाले भूमिको वस्तुस्थिति, जनसंख्या वृद्धिदर, खाध</p>	<p>संकलित सबै तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक गर्ने । तर्जुमा भएका योजनाहरूको अल्पकालीन र मध्यकालीन समिक्षा/पुनरावलोकन गर्दै अध्यावधिक गर्ने र पुन कार्यान्वयन गर्ने । साथै यस विधिलाइ दिगोरूपमा निरन्तरता दिने ।</p>

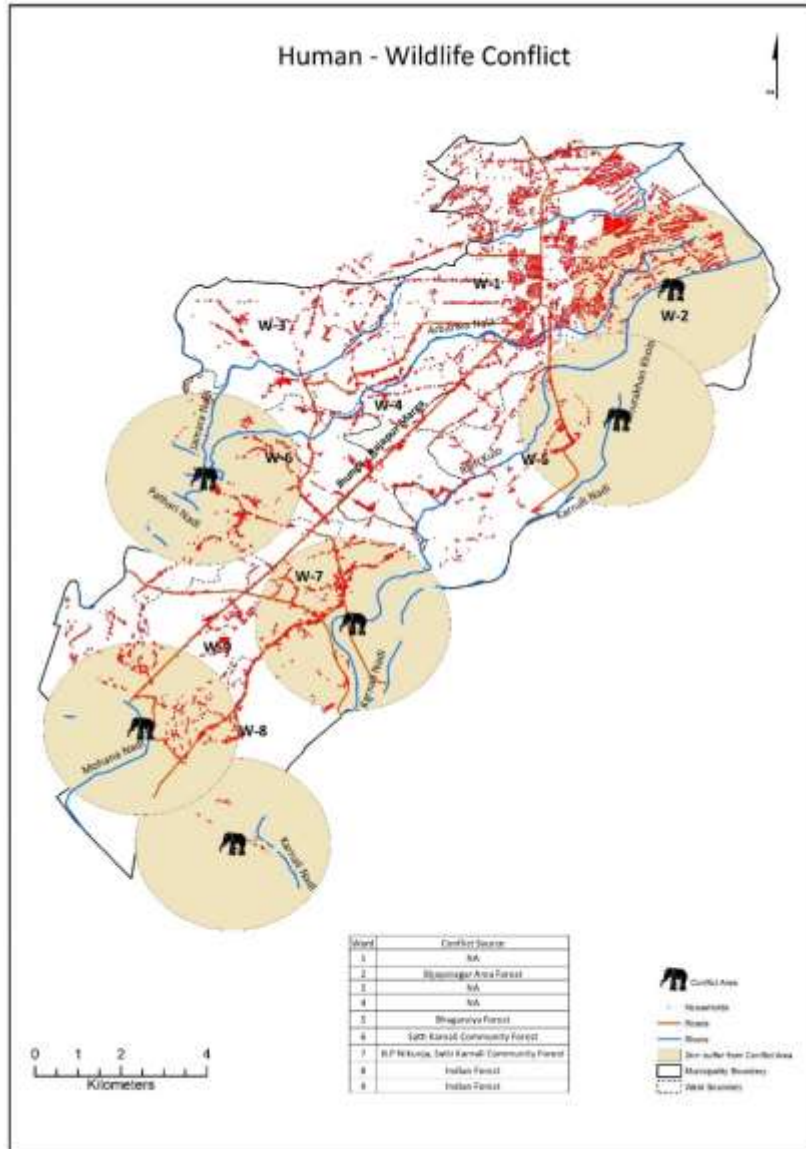
	<p>तथा आवासको आवश्यकता, आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि भूमिको मागमा हुने वृद्धि लगायतका विषयमा अध्ययन गर्ने । आवश्यकता अनुसार ग्रामीण र शहरी क्षेत्रको बेग्लाबेग्लै योजना तर्जुमा गरेर कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	
<p>भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ति विकास, र भवन निर्माण क्षेत्रमा तथ्यांकको प्रयोग प्रमुख हुन्छ । विशेष गरी भूमि संग सम्बन्धित विभिन्न भौगोलिक तथ्यांक तथा त्यस्तो तथ्यांकहरूलाई अझ प्रस्ट रूपमा चित्रण गर्ने नक्साहरूको प्रयोग बृहत हुन्छ । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय उत्तम अभ्यासहरूलाई नियाल्दा यस क्षेत्रमा व्यापक तथ्यांक तथा नक्साहरूको प्रयोगद्वारा भूमिको बस्तुस्थिति, खाद्य तथा आवासको आवश्यकता, भूमिको माग, परियोजना कार्यान्वयन र अन्य निर्णय तथा नीति निर्माण प्रक्रियामा आवश्यक पर्ने अध्ययन, मुल्यांकन आदि हुने गर्छ । यस सन्दर्भमा नगरमा तथ्यांक र नक्साको संकलन/निर्माण, भण्डारण, प्रयोग तथा अद्यावधिक गर्ने अभ्यास न्युन र प्रारम्भिक चरणमा छ । तथ्यांक, नक्सा, तथा भू सूचना प्रणाली र विद्युतीय प्रविधिको प्रयोगद्वारा विभिन्न कार्यलाई सहजीकरण र योजाना तर्जुमा गर्नु पर्छ भन्ने सोच सहित नगरले निम्न बमोजिम कार्यक्रम तय गरेको छ ।</p>		
<p>जारी रहेका सबै भू-उपयोग सुची (Land Use Inventory) संकलन कार्यलाई निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाई अद्यावधिक गरेर एकरूपता दिने । विशेष गरी नगरबासीको माग अनुरूप कृषि जमिनको (माटोको प्रकार र उब्जनी सम्भाव्यता अनुसार) पनि बर्गिकरण गरी/गराइ सरोकारवाला सबैलाई उपलब्ध गर्ने ।</p> <p>उपलब्ध सम्पूर्ण सिमाना, कित्ता तथा भवन नक्शा, घर नम्बर नक्सा, सडक संजाल नक्सा, विद्युतीय नक्शांकन, पानी वितरण नक्शांकन लगायत अन्य भूगोल र सेवा सम्बन्धि सबै नक्साहरूको केंद्रिकित र व्यवस्थित भण्डारण प्रयासको थालनी गर्ने र थप digitization गर्दै लैजाने ।</p>	<p>भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम स्थानीय भू उपयोग बर्गिकरण (zoning), स्थानीय भू उपयोग नक्सा तयारी, मन्त्रालय बाट तयार गरिएको नक्सा प्राप्त र परिमार्जन, प्राकृतिक जोखिम क्षेत्रको पहिचान र नक्सांकन लगायत सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>उच्च श्रेणीको भू-बर्गिकरण नक्सा सहितको प्रभावकारी भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण अभ्यास गर्ने ।</p>

नक्शा १/५.४.१. टीकापुर नगरपालिकाको संकलित जी पी एस तथ्यांकको आधारमा भवनहरूको प्रयोग ।

नक्शाले वडा १ र २ मा सघन बस्ति र मिश्रित तथा व्यवसायिक प्रयोग इंगित गर्द छ । बाँँक वडामा छरिएको, पातलो बस्ति, र थोरै मात्रमा व्यवसायिक र औद्योगिक प्रयोग देखिन्छ । त्यस्तै नक्सा भित्रको विवरणमा प्रत्येक वडामा व्यवसायिक, मिश्रित, आवासीय, र औद्योगिक प्रयोगको आधारमा भवन संख्या पनि उल्लेखित छ ।

भूमिको अवैज्ञानिक प्रयोग तथा तालमेल नमिल्नाले (land use conflict), अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास र यस्तै समस्यायुक्त भू-प्रयोग नगरपालिकामा विद्यमान छ । वडाहरूमा विशेष गरी कर्णाली, रानीकुला, अबरुवा, भेडेखोला, मोहना, जमरा, पथरैया आदि बाट बस्ति/खेतिमा डुबान र कटान, विभिन्न वन क्षेत्र नजिकका बस्ति/खेतिमा हात्ती लगायत बन्धजन्तु समस्या, सडक निर्माण/विस्तार क्रममा छेउका खेतियोग्य जमिनमा प्रभाव, इट्टा उद्योगले खेतियोग्य जमिनमा प्रभाव, खेतियोग्य जमिनमा प्लटिंग लगायत परस्पर विरोधी भू प्रयोग (land use conflict) भई रहेको छ । त्यस्तै बर्गिकरण अव्यवस्थित बसोबास, तालमेल नमिलेका भू उपयोग (land use conflict), भवनहरूमा एकरूपता नहुनु (uniform urban character), भूमि बर्गिकरण (zoning) अनुसार भूमिको प्रयोग नहुनु, भूमि र निर्माणमा हुने गैरकानुनी गतिविधि, अवैज्ञानिक रूपमा भू-खण्डिकरण (plotting) हुनु आदि पनि नगरमा देखा परेका भू-उपयोग तथा शहरी विकास सम्बन्धि मुख्य समस्याहरू हुन् ।

नक्शा २/५.४.१. जंगली जनावर र मानव विच द्वन्द्व सम्भाव्य वस्ती

वडा परामर्शद्वारा स्थापित बन्धजन्तु प्रभावित क्षेत्रको २ कि.मि. भित्र पर्ने वस्तीको नशसांकन । नक्सा भित्रको विवरणमा बन्ध जन्तु प्रभावित क्षेत्र नजिकका वन वडागत रूपमा देखाइएको छ ।

त्यस्तै जनसंख्या पूर्वानुमानको आंकड़ा हेर्दा हालको ८०,६९० जनसंख्या, १.३५ प्रतिशत वृद्धि दरले २०९८ साल सम्म १,१०,०७३ पुग्ने छ . केन्द्रिय तथ्यांक विभागको औसत परिवार संख्या ४.७ ले नगरपालिकाको त्यस बेला को परिवार संख्या २३,४२० हुने छ . यो हालको परिवार संख्या १८,६२० मा करीब ४,८०० परिवार थप हो . यो हिसाबमा प्रति परिवार एक आवासको प्रक्षेपण गर्दा नगरपालिकामा त्यसबेला सम्म क्रमिक रुपमा ४,८०० आवासको आवश्यकता पर्ने देखिन्छ . यस कारण आवासको माग पूर्ति गर्न नगरले विभिन्न किसिमको आवास व्यवस्थापन गर्ने गरी अगाडी बढ्ने छ ।

यस कारण संचालनमा रहेको राष्ट्रिय भूउपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) बाट प्राप्त हुने नक्सा, प्रतिवेदन, तथ्यांक सहित विभिन्न किसिमका भू-तथ्यांक, आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक तथ्यांक आदि संकलन गरी र प्रयोगमा ल्याई विभिन्न अवधिमा तल उल्लेख गरिएका कार्यहरू सम्पन्न गरिने छ ।

भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि उच्च गुणस्तरको सबै खाले नक्सा, [कित्ता नक्सा सहित (parcel level data)] तयारी र प्रयोगमा ल्याउने । साथै राष्ट्रिय भूउपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) सिंग्र समापनकालागि मन्त्रालय र नापी विभाग संग निरन्तर समन्वय गर्ने । त्यस्तै यी सबको आधारमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) को पहिचान गर्ने र भू-उपयोग योजनामा समावेश गर्ने ।

हालको जनसंख्यालाइ अधार मानि, भावी जनसंख्या वृद्धि दर र पूर्वानुमानको हिसाबले नगरमा आवश्यक पर्ने आवासीय घर तथा फ्ल्याट निर्धारण गर्ने ।

भू-सूचना प्रणाली र विभिन्न नक्सा, नीति नियम कानुन, भू बर्गिकरण, भू उपयोग योजना आदिको सहेता र आधारमा भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) हासिल गर्न नगरमा देखा परेका सबै किसिमको नकारात्मक/अनपेक्षित भू-उपयोग अभ्यासको न्यूनीकरण र निरुत्साहन गर्ने ।

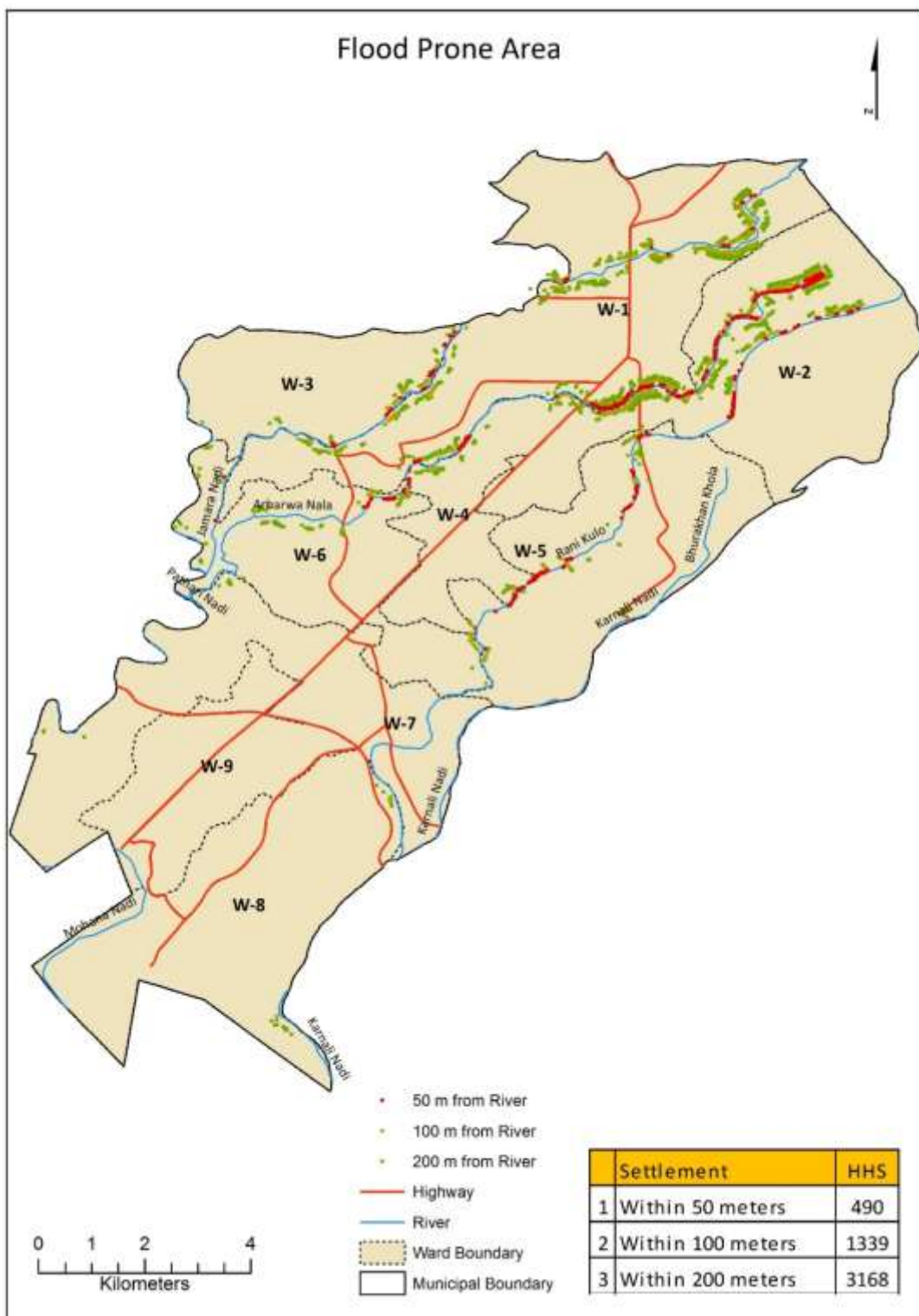
राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) नक्सा र तथ्यांक सहित अन्य सबै भू नक्सा, तथ्यांक, योजना, सूचनालाइ केन्द्रिकित गर्दै सेवा प्रवाह, योजना तर्जुमा, र नीति, नियम, निर्णय प्रक्रियामा प्रयोग गर्ने ।

भविष्यमा आवश्यक पर्ने आवासहरू उपयुक्त, व्यवस्थित तथा सुरक्षित ठाउँमा निर्धारण गर्ने, साथै नगरले आफै पनि land pooling तथा किफायती बसोबास (affordable housing) परियोजना, निजि क्षेत्रको कोलोनी र high-rise अपार्टमेन्टहरू, एककल आवासीय गृह (detached dwelling) आदि विविधता सहितको आवासीय घर तथा फ्ल्याटको माग पूर्ति हुने गरी व्यवस्थापन गर्ने । साथै यसो गर्दा निश्चित संख्यामा अपाङ्गमैत्री आवासहरूको पनि व्यवस्था गर्ने ।

भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) पूर्ण रुपमा हासिल गर्ने ।

विभिन्न वडा तथा नगरस्तरीय परामर्शद्वारा नगरमा लालपुर्जा/नक्सामा उल्लेखित जग्गाको नापी विवरण र जमिनको वास्तविक साँध/सिमानामा प्राय समानता नभएको भन्ने समस्यालाइ मध्यनजर गर्दै र भावी भू-उपयोग योजनाको एक प्रमुख आधार र

<p>कर प्रयोजनमा समेत अति महत्वपूर्ण भएकोले हरेक कित्ताको सहि र वास्तविक तथ्यांक तथा विवरण कायम गर्न नगरले विभिन्न अवधिमा निम्न बमोजिम कार्ययोजना तोकेको छ ।</p>		
<p>नापी कार्यालय संग समन्वय गरेर समस्या रहेको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाई सच्याउने प्रयासको थालनी गर्ने । यसका लागि आवश्यकता अनुसार पुनरनापी (field work) र (desk work) दुवै विधि अवलम्बन गर्ने ।</p>	<p>कित्ता नक्सालाई सच्याउने कार्यलाई समापन तिर लैजाने र निरन्तर अद्यावधिक गर्ने प्रणाली स्थापना गरेर भण्डारण गर्ने । यस प्रणालीलाई सेवा प्रवाहमा पनि प्रयोग गर्ने, जस्तै नयाँ नक्सा वितरण, जग्गा नामसारी, कित्ताकाट तथा सिमा हेरफेर, कर तथा सम्पति विवरण प्रयोजन आदि ।</p>	<p>सच्चाईएको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाई भू उपयोग नक्सा, भू उपयोग योजना, केंद्रिकित नक्सा प्रणाली, भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली, र अन्य भू सूचना तथा सेवा प्रणाली संग एकीकृत गरेर सेवा प्रवाह गर्ने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकामा नक्सा पास प्रक्रिया परम्परागत रूपमा हुँदै आएको हुनाले यसलाई थप आधुनिकीकरण र प्रविधिमुलक बनाउन जरुरी छ । हाल सम्म कागजीरूपमा हुने नक्सा पास प्रक्रियालाई विधुतिय (digital) माध्यमद्वारा अगाडी बढाउने र सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाई एकिकृत गर्ने (Integrated Building Permit System) नीति सहित नगर अगाडी बढ्ने छ । विशेष गरी सेवाग्राहीको सहजता र शुलभतालाई ध्यानमा राख्दै र अन्तरसम्बन्धित निकायहरूको तालमेलको कमीले गर्दा शहरी र प्राकृतिक वातावरणमा पर्ने नकारात्मक असरलाई न्यूनीकरण गर्न यो कार्यलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<p>इलेक्ट्रोनिक भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाई (Electronic Building Permit System) यथासिग्न संचालनमा ल्याउने ।</p>	<p>भवन निर्माण स्वीकृति कार्य र प्रणालीलाई थप आधुनिकीकरण र प्रभावकरी बनाउन अन्य सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय संग समन्वय गर्ने र एकिकृत स्वीकृति प्रणालीको (Integrated Building Permit System) थालनी गर्ने ।</p>	<p>सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली एकिकृत गर्ने ।</p>
<p>नगरको बसोबास र बस्तीको समग्र सुरक्षाको अवस्था हेर्दा विभिन्न नदीहरू तथा भरनबाट समेत हुने गरेको डुबान एवं कट्टान, बन क्षेत्र नजिकका बस्तिहरूमा बन्यजन्तु आतंक, तथा ऐलानी तथा सार्वजनिक जमिनमा बसोबास र जमिन अतिक्रमणको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । कानुनी आधारमा पनि सम्पूर्ण जोखिममा रहेका बस्ति तथा गैरकानुनी र अव्यवस्थित बस्तिको सुरक्षित, व्यवस्थित एवं दिगो व्यवस्थापन गर्नु स्थानीय सरकारको दायित्व हो, र विध्यमान परिस्थितिमा समुदायस्तरमा पनि स्थानीय सरकार प्रति नै बढी अपेक्षा रहेको हुँदा आवधिक रूपमा निम्न बमोजिम कार्यविभाजन गरिएको छ । साथै यसो गर्दा नगरले कम्जोर तथा सिमान्तकृत वर्गको विशेष ध्यान राख्ने छ ।</p>		
<p>स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम भू जोखिम संबेदनशिलताका आधारमा जग्गाको उपयोग सम्बन्धी मापदण्ड तोक्न पर्ने हुनाले यस कार्य यथासिग्न सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>भू जोखिम संबेदनशिल जग्गामा विकास निर्माण, बसोबास निरुत्साहित गर्ने र स्थानान्तरण गर्ने नीति बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ११ (SDG Goal 11) र राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्ध्रौ योजना अनुरूप समावेशी, सुरक्षित, सबल र दिगो शहर र समुदाय (Inclusive, Safe, Resilient, and Sustainable Cities and Communities) हासिल गर्ने ।</p>
<p>जोखिम बस्ति, असुरक्षित बस्ति, अव्यवस्थित बस्ति, ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी जग्गाका सुकुम्बासी बस्ति, अतिक्रमित जग्गा र अन्य गैरकानुनी बस्तिको पहिचान, व्यवस्थापन/नियन्त्रण, एवम स्थानान्तरणको निम्ती आवश्यक अध्ययन, तथ्यांक संकलन, नीति कानुन निर्माण, कार्यक्रम र समन्वयलाई अगाडी बढाउने ।</p>	<p>महिला तथा बालबालिका, अपांगता भएका, कम्जोर आर्थिक अवस्थामा रहेका, दलित, जनजाती, लोपोन्मुख र सिमान्तीकृत नगरिककालागि सुरक्षित, किफायती र वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्था गर्ने ।</p>	

नक्शा १/५.४.१. बाढी सम्भाव्य जोखिम बस्ती

नगरपालिकामा बाढी तथा कटानको कारण जोखिम बस्ति सम्बन्धि विवरण । नक्सामा नगरको विभिन्न नदिको ५०, १००, र २०० मिटर आसपास बस्ति चित्रण गरिएको छ, त्यस्तै विवरणमा नदि आसपासको बस्ति संख्या पनि उल्लेखित छ । नक्साको आधारमा बस्ति स्थानान्तरण कार्य अगाडी बढाउन मद्दत पुग्छ ।

<p>विभिन्न बडा तथा नगरस्तरीय परामर्शको आधारमा बडा तथा टोलमा अवस्थित र भविष्यमा बन्ने भवन तथा व्यक्तिगत घरहरूको शैलीमा (uniform urban character) एकरूपता ल्याउने नीति तथा सो को कार्यान्वयनमा सकारात्मकता देखिएको छ । कम्तिमा समान रंगरोगन वा अगिल्लो मोहडालाइ, र केहि हद सम्म भवन को उचाईलाइ एक नास गराउनाले टोल तथा बस्तिको स्वरूपमा समानता देखिने र यसको प्रमुख उदेश्य सामाजिक विभेद न्यूनीकरण र बस्तिको भौतिक सुन्दरता र पहिचान कायम गर्नु नै हो । एकरूप भवनहरूले सामाजिक विभेदमा न्यूनीकरण हुने कारण भनेको घर को आधारमा सामाजिक अस्तित्व वा वर्ग नछुट्टिनु वा देखिनु हो । यस कारण नगरले विशेष नीति तथा कार्यक्रमहरू अगाडी बढाउने छ ।</p>		
<p>विशेष गरी आवासीय तथा आवश्यक अन्य भवनहरूमा एकरूपता ल्याउन अध्ययन, परामर्श तथा नीतिगत तयारी सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>भवनहरूमा एकरूपता ल्याउन नीतिगत निर्णय गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।</p>	<p>एकरूप तथा समान भवनहरू भएका टोल, बडा, र नगरपालिकाको रूपमा स्थापित हुने ।</p>
<p>भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ति विकास, तथा भवन निर्माण प्राविधिक विषय भएकोले कार्यसम्पादनको लागि पनि प्राविधिक जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ । हालको अवस्थामा नगरपालिकामा पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवस्थापन शाखा भएतापनि सिमित ईन्जिनियर तथा अभिनहरूद्वारा कार्यसम्पादन भइ रहेको छ । यस कारणले विभिन्न कालखण्डमा नगरले हालको शाखालाइ पूर्णता दिदै थप दक्ष जनशक्ति नियुक्ति गर्ने, कर्मचारीहरूको विभिन्न विधिद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र शाखालाइ निरन्तर विस्तार गर्दै थप प्रभावकारी बनाउने योजना राखेको छ ।</p>		
<p>सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवस्थापन शाखा र त्यसका उपशाखाहरूलाइ यथासिग्न पूर्णता दिने ।</p> <p>कर्मचारीलाई भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने साथै नया दक्ष प्राविधिक कर्मचारी नियुक्ति गर्ने ।</p>	<p>विशेष गरि भवन तथा बस्ति/शहरी विकास शाखालाइ अझै आधुनिक र प्रभावकारी बनाउन urban planner, architect, geologist, GIS technician, transportation engineer, बातावरणविद आदि थप प्राविधिक जनशक्ति सहित को महाशाखा बनाएर काम कारवाहीको थालनी गर्ने । साथै यस क्षेत्रमा लाने सबै किसिमका आधुनिक प्रविधि र उपकरणहरू प्रयोगमा ल्याउने ।</p> <p>कर्मचारीलाई भू उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि professional exchange program, exposure visit, field visit द्वारा क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने ।</p>	<p>भवन तथा बस्ति/शहरी विकास महाशाखालाइ वातावरण, विपद व्यवस्थापन, यातायात/सडक, पार्क/खुला क्षेत्र, सम्पदा संरक्षण र अन्य पूर्वाधार शाखा समेत भएको छुट्टै र विशेष अधिकार सहितको विभागको रूपमा विकसित गरेर लैजाने ।</p> <p>विभिन्न अन्तरिक तथा बाह्य क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम र विधिहरूलाइ निरन्तरता दिने ।</p>
<p>नव ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिम भू-उपयोग संयन्त्रहरू गठन गरी क्रियाशील बनाउने र सम्बन्धित शाखा तथा कर्मचारीहरू संगको निकट समन्वयमा काम गर्ने गरी प्राथमिकीकरण गरिएको छ ।</p>		
<p>भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद ४ बमोजिम भू-उपयोग संरचनाहरू (स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समिति) यथासिग्न स्थापना गरी क्रियाशील गर्ने ।</p>	<p>स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समितिलाइ माथि उल्लेखित महाशाखा संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रूपमा विकास गर्दै लैजाने ।</p>	<p>स्थानीय भू उपयोग परिषद र स्थानीय भू उपयोग कार्यान्वयन समितिलाइ माथि उल्लेखित विभाग संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रूपमा विकास गर्दै लैजाने ।</p>
<p>भू-उपयोग, सो को अभ्यास र सम्बन्धित विषयबस्तुहरू नगरपालिकाको लागि तुलनात्मक रूपमा नयाँ हो । प्राविधिक विषय भएकोले कम्तिमा यसको नीतिगत तथा व्यवहारिक पाटो जनप्रतिनिधि तथा इच्छुक सबै नगर कार्यपालिका कार्यालय अधिकारीहरूले बुझ्न जरुरी छ भने बाह्य सरोकारवाला संघसंस्था तथा व्यक्तिलाइ पनि यस विषय थप अभिमुखीकरण तथा सचेतना वृद्धि गराउन जरुरी छ । यस कारण नगरले विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम तय गरेको छ ।</p>		

<p>जनप्रतिनिधिलाइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्य गर्ने ।</p> <p>नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमता विकासमा मात्र नभइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सङ्ग प्रतक्ष सरोकार राख्ने बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना वृद्धि र licensing कार्यलाई पनि अगाडी बढाउने । जस्तै घर जग्गा निर्माण ब्यवसायी, भवन निर्माणकर्मी, engineering consultancy आदि ।</p>	<p>जनप्रतिनिधिलाइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि सचेतनामुलक कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन तथा आवश्यक परिमार्जन सहित क्षमता विकासका कार्यक्रमको निरन्तरता ।</p>	<p>भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि परिवर्तित सन्दर्भ तथा आयामका आधारमा सचेतनाकुलक कार्यक्रमलाई पसिरमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p> <p>नगरपालिकाको आन्तरिक संरचना तथा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास कार्यक्रमको निरन्तरता ।</p>
--	--	---

५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन

पार्क तथा मनोरञ्जन अर्थात् सार्वजनिक प्रयोजनको लागि बनेका फुर्सतको समयमा उपयोगी, व्यायाम र मनोरञ्जनात्मक गतिविधि तथा मनोबिनोदमा सहजीकरण गर्ने स्रोत, साधन र स्थलहरू हुन् । आम नागरिकको दैनिक जीवनको गुणस्तरीयताका लागि यस्ता स्रोतहरू अपरिहार्य हुन्छन् । यस्ता स्रोतहरू सार्वजनिक स्थल, खुला क्षेत्र र सुविधाहरू जस्तै पार्क, शहरी प्लाजा वा स्क्वेर (city plaza and square), हरित क्षेत्र, उद्यान, बगैचा, पैदल मार्ग (tracks and trails), तथा निर्मित संरचनाहरू जस्तै खेलकुद मैदान, मनोरञ्जनात्मक स्थल, ज्ञान/कलात्मक स्थल, सभा, सम्मेलन, मेला, सांगीतिक कार्यक्रम स्थल आदि हुन् । पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल तथा सेवा/सुविधाहरूले आर्थिक, सामाजिक, स्वास्थ्य तथा वातावरणीय महत्व बोकेको पाइन्छ ।

आर्थिक दृष्टिकोणले यस्ता सेवा सुविधा सम्पन्न क्षेत्रको स्थानीय राजस्व र जमिनको मूल्यमा वृद्धि हुन्छ । साथै सो क्षेत्रले थप बसाइसराइ एवं व्यापार व्यवसायलाई पनि आकर्षित गर्दछ । सामाजिक हिसाबले पार्क तथा मनोरञ्जन सामुदायिक जीवनस्तर गुणस्तर र पहिचानको मूर्त प्रतिबिम्ब हो । प्रायः समुदायको बसोबास योग्यता (livable community) मापनको प्रमुख सूचकको रूपमा पनि पार्क तथा मनोरञ्जन सेवा सुविधाको उपलब्धतालाई लिइन्छ । त्यस्तै सामुदायिक मेलमिलाप, अन्तर्क्रिया, विविध सिकाई र आपत्कालीन आश्रयको लागि पनि यस्ता स्थानहरू महत्वपूर्ण हुन्छन् । नागरिक स्वास्थ्यको कोणबाट शारीरिक रूपमा सक्रिय हुने अवसर प्रधान गर्ने हुनाले, बालबालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक लगायतको हितमा पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाले विशेष टेवा पुराउदछ । पार्क, हरित क्षेत्र, उद्यान तथा बगैचाको वातावरणिय सन्तुलन र सुधारमा पनि ठुलो भूमिका रहन्छ जस्तै गर्दा मानव स्वास्थ्यमा समेत सकारात्मक प्रभाव देखिन्छ । यी स्थानहरूबाट पनि गुणस्तर सुधार, भूमिगत पानिको संरक्षण, बाढी/कटान न्यूनीकरण, स्वच्छ हावामा वृद्धि, विभिन्न प्रदूषण नियन्त्रण, बन्यजन्तु र बनस्पति संरक्षण लगायत धेरै प्राकृतिक एवं वातावरणिय लाभ लिन सकिन्छ । सहि स्थानमा पार्क, हरित क्षेत्र र पैदल मार्ग, उद्यान तथा बगैचा विकास गर्नाले आवासीय र सडक वा औद्योगिक क्षेत्र बीच बफरको (buffer) रूपमा पनि काम गर्दछ ।

यी विषयका आधारमा टीकापुर नगरपालिकालाई पर्याप्त र व्यवस्थित पार्क, खुला स्थान र मनोरञ्जन स्थल सहितको नगर बनाउने लक्ष्यका साथ पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धि उद्देश्य तथा नीति निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल निर्माण एवं व्यवस्थापन र संरक्षणको लागि संयन्त्र गठन तथा परिचलान गर्ने ।

नीति क. सबै वडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन समिति गठन गरिने छ । साथै यसै समिति अन्तर्गत आवश्यकता अनुसार पार्क विशेष व्यवस्थापन समिति पनि गठन गरिने छ ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन इकाई गठन गरिने छ ।

नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन, समन्वय, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र इकाई को विशेष भूमिका सुनिश्चित गरीने छ ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र इकाई द्वारा सबै किसिमको पार्क तथा मनोरञ्जन स्थान/क्षेत्र अध्ययन तथा तथ्यांक संकलन थालनी गराइने छ ।

उद्देश्य २: हालको तथा भविष्यको जनसंख्या पूर्वानुमानलाई आधार मानी पार्क, खेल क्षेत्र, शहरी खुल्ला क्षेत्रहरू स्थापना गर्ने ।

नीति क. नगरपालिका भित्र रहेका सबै किसिमको पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको निम्नानुसार वर्गिकरण गरिनेछ ।

- शहरी प्लाजा, पाटी, चौतारा, चोक
- टोल स्थिरिय पार्कहरू (केही मनोरञ्जन/व्यायामका उपकरण सहित) प्रत्येक ८०० जनसंख्यालाई एक
- वडा सामुदायिक पार्कहरू (विभिन्न मनोरञ्जन सुविधाहरूका साथ) प्रत्येक १०,००० जनसंख्यालाई एक
- नगरपालिका पार्कहरू (समारोहका मैदान) प्रत्येक २०,००० जनसंख्यालाई एक, प्रत्येक शहरलाई एक
- प्राकृतिक संरक्षण पार्क - सिमसार क्षेत्र, सामुदायिक बन स्थित पार्क, वा वातावरण ऐन, कानून, निर्देशिकामा तोकिए बमोजिम ।
- विशेष पार्क - नगरमा रहेका र निर्माण हुने माथि उल्लेखित बाहेकका विशेष महत्त्व वा प्रयोजनका पार्क । जस्तै टीकापुर पार्क ।

नीति ख. पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका योजनाहरू बनाइने छ र भविष्यमा आवश्यकता अनुसार यस्ता क्षेत्रहरू थप गरिने छ ।

नीति ग. पार्क तथा खुला क्षेत्र प्रयोजनकालागि सार्वजनिक तथा खाली जमिनहरू प्रयोगमा ल्याइने छ ।

नीति घ. पार्क तथा खुल्ला जमिनको अभावलाई सुल्झाउन घर, जग्गा, निर्माण व्यवसायी तथा निजि क्षेत्र संग साभेदारी गरी व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ड. पार्क तथा खुला क्षेत्र व्यवस्थापन गर्दा न्यूनतम मापदण्डहरू पालनामा ल्याइने छ ।

नीति च. हरेक पार्कको संरक्षण साथै गुणस्तरिय मनोरञ्जन अवसरहरू र प्राकृतिक र साँस्कृतिक पक्षको सन्तुलन गरिने छ ।

नीति छ. पार्कको लागि चाहिने जमिनको व्यवस्थापन हाल तथा भावि जनसंख्या तथा विद्यमान मापदण्ड अनुसार गरिने छ ।

नीति ज. नयाँ बन्ने हाउजिङ्ग कोलोनी तथा आवासीय क्षेत्रहरूमा पनि पार्क तथा खुल्ला क्षेत्र नगरपालिका/शहरी विकास मापदण्ड अनुसार अनिवार्य गरिने छ ।

नीति झ. हालको र भविष्यमा निर्माण हुने पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरूलाई महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्ग मैत्री बनाइने छ ।

नीति ञ. पार्क, खेलमैदान तथा खुल्ला क्षेत्र अतिक्रमण हुन बाट जोगाइने छ ।

उद्देश्य ३: नगरपालिकामा रहेका पार्क, मनोरञ्जन तथा खेलमैदानको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. पार्क भित्र रहेका सेवा/सुविधा, उपकरण/संरचनालाई उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरिने छ र आवश्यकता अनुसार थप गरिने छ ।

नीति ख. खेलकुद विकास तथा नागरिकको स्वास्थ्यलाई ध्यानमा राख्दै नगरपालिकामा अवस्थित खेलमैदानहरूको उचित संरक्षण, स्तर उन्नति र व्यवस्थापन गरिने छ र आवश्यकता अनुसार थप गरिने छ ।

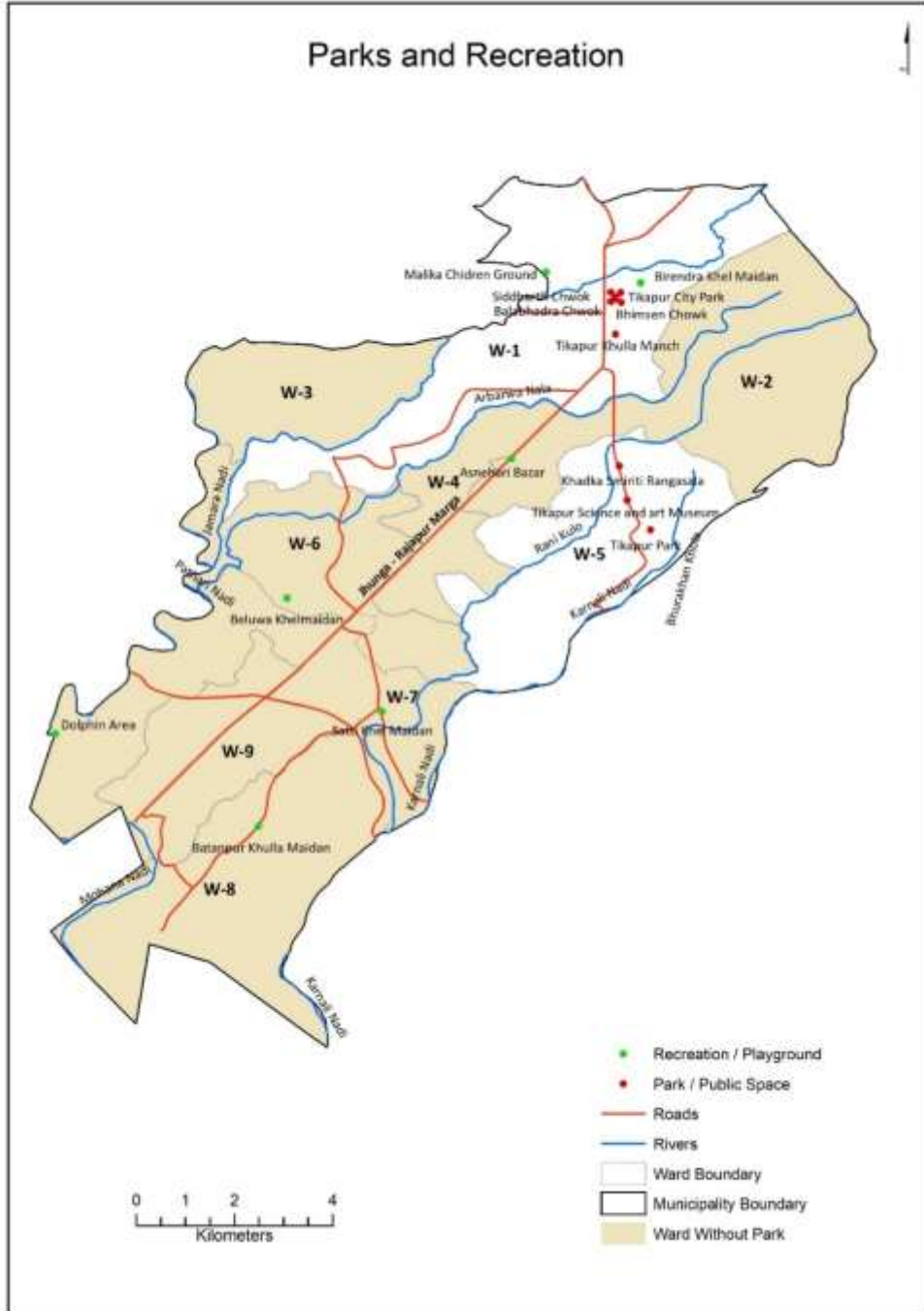
नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाको पहुँच बढाउन नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक विद्यालयका खेलमैदानलाई अझ व्यवस्थित र सुविधायुक्त बनाइ विद्यालय र विद्यालय समयलाई प्रातिकुल असर नपर्ने गरी सर्वसाधारणलाई खुला गरिने छ ।

नीति घ. मनोरञ्जनका सेवा/सुविधा/संरचना स्थापना गर्दा वरिपरिका आवासीय तथा अन्य क्षेत्रलाई असर नपर्ने गरी स्थापना तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.२ : पार्क तथा मनोरञ्जन

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
नगरमा पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधि, खेल तथा खेलकुद मैदान सम्बन्धि ऐन कानून तथा योजनाहरू न्युन छन् । विभिन्न कानुनी व्यवस्था र वडा तथा नगरस्तरीय परामर्शद्वारा नगरपालिकाले अब यस्ता कानुनी औजारहरूलाई प्रयोगमा ल्याएर यस क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने स्थापित भएको छ । नागरिकको स्वास्थ्य, वातावरणीय, तथा राजस्व अभिवृद्धि दृष्टिकोण बाट समेत महत्वपूर्ण यस क्षेत्रको उचित व्यवस्थापनको लागि नगरले विभिन्न कानून, मापदण्ड, तथा योजना बनाएर अगाडी बढ्ने योजना राखेको छ ।		
स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानून अनुरूप स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाई स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटिने गरी बनाउने ।	स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ, को उप दफा ४. क बमोजिम पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने । <i>आवश्यक ऐन, योजना, मापदण्ड पार्क, मनोरञ्जन स्थल, खेलकुद मैदान संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि आवश्यक नियम, कानून, कार्यविधि र योजना</i>	पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धि प्रभावकारी ऐन सहितको पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।
अन्य क्षेत्रभै यस क्षेत्रको व्यवस्थापनको निम्ति पनि तथ्यांकको प्रयोग अपरिहार्य छ । नगरमा यस्ता तथ्यांकहरू रहेतापनि पुराना, छरिएरको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । यस अवस्थाबाट आधुनिकता तर्फ उन्मुख हुन र तथ्यांकको प्रयोगबाट बैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्न, नगरले तथ्यांक सम्बन्धि कार्यहरू पनि विभिन्न चरणमा सम्पन्न गरिने छ ।		
जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्यमा सबै खाले पार्क, मनोरञ्जन क्षेत्र, खेलमैदान आदिको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाई अद्यावधिक गरेर एकरूपता दिने ।	पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र, खेलमैदान सम्बन्धि विभिन्न तथ्यांक र Land Use Inventory लाई प्रयोगमा ल्याई पार्क, खेलमैदान तथा मनोरञ्जन क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संरक्षणका कार्य गर्ने । शहरी र ग्रामिण पार्कका वर्गीकरण साथै यस्ता पार्कहरूको पूर्वाधार आवश्यकता infrastructure need assessment गर्ने र आर्थिक स्रोतले	संकलित सबै तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक, साथै तथ्यांकको प्रयोगद्वारा सेवा प्रवाह र मागआपूर्ति, अन्तर पहिचान आदिमा निरन्तरता ।

	भ्याए सम्म पूर्वाधार निर्माण /व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।	
सेवा प्रवाह अन्तर्गत पनि पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधि, खेल तथा खेलकुद मैदान सम्बन्धि विभिन्न कार्य पहिचान गरिएको छ । नगरमा अवस्थित यस्ता सेवा सुविधाको गुणस्तर वृद्धि तथा प्रवर्धन, नयाँ अवसर पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन, र नयाँ सेवा सुविधा निर्माण तथा विस्तार लगायात कार्यक्रमहरू विभिन्न चरणमा तय गरिएको छ ।		
<p>पर्यटकीय हिसाबले महत्वपूर्ण पार्क, मनोरञ्जन स्थल, सिमसार क्षेत्र आदिको प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने ।</p> <p>नागरिकको सुझाव अनुरूप ऐलानी जमिन, सामुदायिक बन क्षेत्र, नदि किनार, ताल क्षेत्र लगायत अन्य क्षेत्रमा पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल निर्माणको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।</p> <p>प्रस्तावित, निर्माणाधीन, र स्तर उन्नति हुने पार्क, खेलमैदान, कबड हल र विशेष गरी २०७६/७७ को नीति तथा कार्यक्रममा उल्लेखित सम्पूर्ण पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धि कार्यक्रम सम्पन्न गरेर संचालन मा ल्याउने ।</p> <p>नगरमा रहेको सम्पूर्ण पार्क, खेलमैदान, मनोरञ्जन स्थलको गुणस्तर वृद्धि, तार बार, संरचना निर्माण, उपकरण जडान आदिको थालनी र सो सम्म पुग्न बाटो व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>पर्यटकीय खेलहरू साथै औद्योगिक पर्यटन, सभा सम्मेलन पर्यटन, तथा अन्य व्यावसायिक पर्यटनको अध्ययन र सो को लागि पूर्वाधार विकासको सुरुवात ।</p>	<p>यस्ता सबै क्षेत्रमा सम्भाव्यता अध्ययन अनुसार पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल निर्माण कार्य थालनी र सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>वडा नागरिकको सुझाव अनुरूप नगर स्तरिय कबड हल र वडाहरूको विशिष्ट आवश्यकता अनुसार फुटबल वा भलिबल वा व्याडमिन्टन (वा बहु.उपयोगी) खेलमैदानको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>हरेक वडा अन्तर्गत कम्तिमा एक सेवा/सुविधाका उपकरण/संरचना युक्त वडा सामुदायिक पार्कको व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>पहिचानमा आएका सम्पूर्ण पर्यटकीय खेल साथै औद्योगिक पर्यटन, सभा सम्मेलन पर्यटन, तथा अन्य व्यावसायिक पर्यटनका क्षेत्र र पार्कहरूको निरन्तर प्रचार प्रसार र व्यवस्थापन गर्ने । साथै नयाँ बन्ने वा पहिचान भएका र निर्माण हुने यस्ता क्षेत्रको लागि बजेट तर्जुमा गर्ने ।</p>	<p>विभिन्न पर्यटकीय खेल र Hiking, Camping, Rafting, River Recreation, Cycling, Meetings, Conference, Exhibition जस्ता गतिविधि सहित मनोरञ्जनका बहुविधाको प्रवर्द्धन भएको नगरपालिकाको रूपमा प्रस्तुत हुने ।</p>

नक्शा १/ ५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल

नगरको वडाहरूमा अवस्थित पार्क तथा सार्वजनिक स्थल, मनोरञ्जन स्थल, र खेलकुद मैदान को नक्सांकन । प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा पार्क/सार्वजनिक स्थल हुनु पर्ने नगरको नीति, तथा संघिय सरकारको मापदण्ड पालना गर्न यो नक्सा सहयोगी छ ।

माथि उल्लेखित सम्पूर्ण कार्यसम्पादनको निम्ति नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा सरोकारवालाहरूको आवश्यकता पर्ने हुनाले । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि र सहकार्य पनि महत्त्वपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ ।

<p>सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा अन्तर्गत पार्क तथा मनोरञ्जन इकाई स्थापना गर्ने ।</p> <p>पार्क तथा मनोरञ्जन व्यवस्थापनको लागि नगरस्तरिय समिति गठन तथा परिचलान गर्ने ।</p> <p>पार्क तथा मनोरञ्जन इकाईको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमता विकासमा मात्र नभई पार्क तथा मनोरञ्जन क्षेत्र सङ्ग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक, स्थानीय युवा क्लब, खेलकुद क्लब, बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना, र सहकार्य वृद्धिमा पनि ध्यान दिन । साथै नगर प्रहरी, अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, वन विभाग, आदि) र स्थानीय को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू संरक्षण गर्ने र दिर्घकालिन रुपमा निरन्तरता दिने ।</p>	<p>पार्क तथा मनोरञ्जन इकाई मा प्राविधिक जनशक्ति र आधुनिक प्रविधि र उपकरणहरू भित्राउदै र प्रयोगमा ल्याउदै जाने ।</p> <p>कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने ।</p> <p>तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।</p>	<p>कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने ।</p> <p>तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।</p>
--	---	---

५.४.३. यातायात

सडक सञ्जाल तथा यातायात आर्थिक विकास, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सामाजिक एकीकरणको माध्यम हो । विकासको प्रमुख स्तम्भको रूपमा रहेका यातायातका पूर्वाधार र सेवाको माध्यमबाट क्षेत्रीय असमानता कम गर्न, आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशीलता प्रदान गर्न र अन्य क्षेत्रको विकास तथा सेवा प्रवाहलाई सहज बनाउन सकिन्छ । कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासकालाई गतिशील बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक तथा यातायात सेवा एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ । हालसम्म नेपालमा सडकलाई यातायातको मुख्य माध्यमको रूपमा लिइदै आएको भए तापनि, हवाईमार्ग, रेलमार्ग, जलमार्ग, राजमार्गजस्ता अन्य माध्यमहरूको विकासबाट पनि पर्याप्त फाइदा लिन सकिने सम्भावना रहेको छ । टीकापुर नगरपालिकाको सन्दर्भमा सडक यातायात प्रमुख यातायात पूर्वाधार हो भने हवाई यातायातलाई नगरले वैकल्पिक यातायात पूर्वाधारका रूपमा लिएको छ ।

नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका शहरी विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्न पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । विस्तृत रूपमा हेर्दा संघिय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको जिल्ला अर्न्तराज्यीय तथा अन्तर स्थानीय क्षेत्राधिकारको सडकहरू परेतापनि कृषि सडक, स्थानीय सडकहरू तथा नगरपालिका स्तरका सडकहरू स्थानीयले नै योजना बनाई अगाडि बढाउन सक्ने संवैधानिक व्यवस्था छ ।

टीकापुर नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा पक्की सडकको विस्तार भइनसकेका पनि कच्ची सडकको विस्तार भएको छ । नगरपालिकामा सडक सञ्जालको पहुँच राम्रो रहेको छ । २०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरपालिकाको ९४ प्रतिशत परिवारको घर सडक सञ्जालमा जोडिएका छन् । यहाँ राजमार्ग, सहायक राजमार्ग, पक्की तथा कालोपत्रे, ग्राभेल र कच्ची सबै प्रकारका सडकहरू रहेका छन् । शहरी क्षेत्रमा सडकको अवस्था केही राम्रो भएपनि भरपर्दो र व्यवस्थित बनाउन सिकिएको छैन । पक्की सडकको लम्माई बढिरहेको भएता पनि ग्रामीण क्षेत्रका सडक सामान्यतया: कच्ची अवस्थामा छन् । २०७५ को तथ्यांक अनुसार ११ प्रतिशत परिवारको घरमात्र पक्की सडकसँग अवद्ध छन् भने र ४३ प्रतिशत घर ग्राभेल सडकमा अवद्ध छन् । विशेषगरी नगरपालिका भित्र पर्ने रणनीतिक महत्वपूर्ण सडक सञ्जालको सेरोफेरोमा बस्ती बढि विस्तार भएको छ । लम्की खक्रौला सडकको स्तरोन्नती प्रक्रिया अघि बढ्नु नगरको यातायात क्षेत्रका लागि महत्वपूर्ण उपलब्धीको रूपमा रहेको छ ।

नगरपालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको छ । साइकल, इ-रिक्सा, टेम्पो, ट्याक्सी, मोटरसाइकलहरूको समेत यातायातको आधारभूत साधनका रूपमा उपयोगमा छन् । नगरपालिकाको सडकमार्ग राम्रो भएका मार्गहरूमा वाह्य यातायातको साधनको रूपमा बस सेवा सञ्चालनमा छ । यसबाट आन्तरिक यातायातमा समेत योगदान पगेको छ । नगरपालिकामा नीजि सवारी साधनहरूको संख्या पनि बढ्दै गइरहेको छ तर स्थानीय बस सेवा वा समयवद्ध स्थानीय सार्वजनिक यातायात सेवा सञ्चालन भएको छैन । सञ्चालनमा रहेका यातायात सेवाको गुणस्तर भाडादर निर्धारण वा नियमनको कार्य पनि व्यवस्थित गर्न बाँकी छ । टीकापुर नगरपालिकामा रहेको विमानस्थल हाल सञ्चालनमा छैन । यसमा रहेको संचरचना तथा पूर्वाधार पनि प्रयोग विहिन अवस्थामा रहेका छन् ।

नेपाल सरकारले अनुकुलन गरेको सडक सुरक्षामा सुधार गर्दै सुरक्षित, धान्न सकिने, सहज र दिगो यातायात व्यवस्थामा पहुँच उपलब्ध गराउने लक्ष्य टीकापुर नगरपालिकाले पछ्याइरहेको छ । २०३० सम्म ५० प्रतिशत जनसंख्यामा शुरुकति सडक तथा भरपर्दो यातायातको पहुँच सुनिश्चित गर्न टीकापुर नगरपालिका सक्षम हुने देखिन्छ तर नगरपालिकाको वर्तमान विकासक्रमलाई आधार मान्दा २०३० सम्ममा ८० प्रतिशत जनसंख्यामा

शुर्क्षित, भरपर्दो र सडक सञ्जाल र यातायातको सेवा सुनिश्चित गर्ने र २०३९ सम्ममा यो हिस्सालाई ९० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ ।

सबै समस्यालाई मध्यनजर राख्दै, आफ्नो अधिकारको प्रयोग गरी, अवसरको प्रयोगमा ल्याई चुनौति सामना गर्दै टीकापुर नगरपालिकाले यातायात क्षेत्रको समस्या सामाधानका केन्द्रीत भई निर्धारित लक्ष्य प्राप्तिका लागि यातायात क्षेत्रको निम्नानुसार उद्देश्य तथा नीति अवलम्बन गरिने छ ।

उद्देश्य १: नगरका सडक पुर्वाधारलाई व्यवस्थित र पहुँचयोग्य बनाउनु ।

नीति क: गरी सडक सञ्जाल निर्माण र विस्तार गर्दा अधिकतम नगरवासीलाई नगर भित्र र बाहिरको आवत जावतमा सहजिकरण गर्ने गरी आर्थिक, सामाजिक तथा वातावरणीय पक्षहरूमा पर्याप्त ध्यान दिई सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने कुरामा जोड दिइने छ ।

नीति ख. हरेक सडक तथा यातायातको कार्यक्रम बनाउँदा महिला, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँचमा पर्याप्त ध्यान दिइने छ ।

नीति ग: नगरपालिका भित्र तथा बाहिरको सडकहरूलाई एकिकृत तवरले यातायातको सुविधा पुऱ्याउन नगर यातायात गुरुयोजना (Municipal Transportation Master Plan MTMP) तयार गरिनेछ र सडक सञ्जाल निर्माण र विस्तार गर्दा MTMP अनुरूप गरिने छ ।

नीति घ. सडक पुर्वाधार निर्माण गर्दा उपयुक्त डिजाइन गरी सडकको आधिकारीक रूपमा तोकिएको कार्यात्मक वर्गिकरण प्रणाली (functional classification system) प्रयोग गरिन्छ ।

नीति ङ . हरेक सडकको सेवा स्तर न्यूनतम सेवा स्तर भन्दा कम हुन नदिन डिजाइन तथा निर्माणमा उपयुक्त प्राविधिक विधि अपनाइने छ ।

नीति च. सडक योजना तथा निर्माण गर्दा सरोकारवाला समुदाय तथा बस्तीको समस्या पहिचान गरी सो समस्या समाधानमा केन्द्रीत गरी बनाइने छ ।

नीति छ. नगरपालिकाको सामाजिक, आर्थिक विकास तथा हरेक जरुरी सेवा प्रवाहको लागि चाहिने सडक तथा यातायातको सुविधा हुने गरी यातायातका कार्यक्रम तय गरिने छ । विशेष गरी कृषि क्षेत्र, उद्योग व्यवसाय, पर्यटन क्षेत्र र सेवा क्षेत्रका आवश्यकता सम्बोधनलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति ज. नगरवाट हुने सडकको डिजाइन तथा निर्माण संघीय सरकारको सडक विभागद्वारा तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड भित्र रही गरिने छ । नगरपालिका भित्र विना प्राविधिक ममापदण्ड खुलेका सडकको निश्चित डिजाइन गरी सडक विस्तार र स्तरोन्नती मार्फत निश्चित इन्जिनियरिङ्ग मापदण्डमा पुऱ्याइने छ ।

नीति झ. सडक सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट दुर्घटनाको सम्भाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै Road Safety Auditing गर्नुका साथै सडक सुरक्षा सम्बन्धि विभिन्न उपायहरू अपनाइने छ ।

नीति ञ. नगरपालिका स्तरीय बसपार्क निर्माण सम्पन्न गरिनुका साथै सेवा केन्द्रहरू, औधोगिक, व्यवसायिक र पर्यटकीय क्षेत्र लक्षित पार्किङको व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिइने छ । त्यसका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वय गरिने छ ।

उद्देश्य २ : सडक निर्माणलाई भू उपयोग योजना अनुकूल बनाउँदै लागत प्रभावकारीता हाँसील गर्नु ।

नीति क. यातायातका पूर्वाधार र सेवाका कार्यक्रम तय गर्दा भू-उपयोग योजनामा तालमेल मिल्ने गरी तय छ । विशेष गरी आवास क्षेत्रमा सार्वजनिक यातायातको पहुँच सुनिश्चितता हुने करामा मुख्य प्राथमिकता दिइनेछ भने सार्वजनिक यातायातको मागको आधारमा पार्क क्षेत्र, सम्पदा क्षेत्र, पर्यटन, औद्योगिक र व्यवसायिक क्षेत्र लक्षित आयोजनालाई पनि प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ख. वार्षिक बजेट तथा पुँजी सुधार कार्यक्रम तथा सडक गुरु योजनामा उल्लेखित बढी लाभका सडक पूर्वाधार आयोजनामा प्राथमिकताका साथ बजेट विनियोजन गरिने छ ।

नीति ग. सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार खर्च सहित प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष लागतलाई दृष्टिगत गरेर मात्र यातायातका कार्यक्रमको अन्तिम छनोट गरिने छ ।

नीति घ. परियोजनाको लागत घटाउन तथा प्रतिकूल प्रभावहरू घटाउन परियोजनाको शुरुवात हुने भन्दा पहिले नै सडकले लिने क्षेत्रलाई नगरको स्वामित्व तथा सडक क्षेत्र अन्तर्गत ल्याइने छ ।

नीति ङ. सडकमा रकम विनियोजन गर्दा निश्चित कार्य पुरा हुने गरी विनियोजन गरिने छ । पर्याप्त स्रोत नभएको अवस्थामा प्राथमिकता प्राप्त सडकको निश्चित खण्ड पुरा गर्नमा जोड दिइने छ ।

उद्देश्य ३ : यातायातका कार्यक्रम विस्तार गर्दा समुदायमा पर्ने नकारात्मक भौतिक र वातावरणीय प्रभाव न्यूनिकरण गर्नु ।

नीति क : टीकापुर विमान स्थलको भौतिक पूर्वाधार, ययरपोर्ट सञ्चालनका प्रभाव सम्बन्धमा सामुदाय स्तरमा पर्याप्त छलफल गरी टीकापुर विमान स्थल सञ्चालनमा ल्याई आपतकालिन यातायात र वैकल्पिक यातायात सेवाका रूपमा हवाई सेवा शुरु गर्न समन्वयात्मक प्रयास गरिने छ ।

नीति ख. यातायातका पूर्वाधारको कार्यक्रम तय गर्दा संरक्षण गर्न तोकिएको पानीका स्रोतहरू, वनजंगल क्षेत्रहरू, प्राकृतिक स्रोतहरू, सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्रहरू अथवा भविष्यमा तोकिएका सक्ने पानी तथा वातावरणका कुनै संरक्षण हुन सक्ने क्षेत्रहरूलाई विस्थापित नहुने गरी डिजाइन गरिने छ ।

नीति ग. समुदाय तथा बस्ती र बासिन्दाहरूलाई न्यून नकारात्मक प्रभाव हुने गरी यातायातका योजनाहरू तथा यातायात सेवा र सुविधाहरूको डिजाइन गरिने छ ।

नीति घ. यातायातका लागि प्रयोजनमा आउने गाडी तथा उपकरणहरूले न्यून सवारी साधन प्रदुषण हुने गरी राष्ट्रिय प्रदुषण मानक पुरा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङ. सडकमा भएका फोहोर र धुलोले सामुदाय तथा सडक प्रयोग गर्ने सर्वसाधारणलाई न्यून असर पर्ने गरी सडकको संरचना निर्माण गरिनुका साथै तदनुकूल सडकको अवस्था कायाम गरिने छ ।

नीति च. सडकबाट बगेको वर्षातको पानीलाई प्रभावकारी आधुनिक नविन विधिहरूबाट व्यवस्थित गरिने छ । सडक शुरुक्षा र सरसफाईको कार्यक्रमका रूपमा समेत यो कार्यक्रम अघि बढाइने छ ।

नीति छ. सडकको ट्राफिकलाई बाधा पुऱ्याउने प्राकृतिक अवरोधहरू तथा जीवजन्तुलाई हरेक समय सडकबाट हटाइने छ ।

नीति ठ. समग्र नगरपालिकाको ट्राफिक व्यवस्थापनको लागि ठूलो सेवा सुविधा दिने कार्यालय निर्माण गर्नु पर्दा ट्राफिक प्रभाव मूल्यांकन अर्थात् Traffic Impact Assessment (TIA) गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइने छ । विभिन्न बाटोहरू लाई एकतफी गरी ट्राफिक व्यवस्थापनलाई चुस्त दुरुस्त गरिनेछ ।

उद्देश्य ४ : सार्वजनिक यातायातको सहज र सरल पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

क. टेम्पो तथा इ-रिक्साहरूले मात्र दिगो, भरपर्दो र सुरक्षित यातायात सेवाको आवश्यकता पुरा गर्न नसक्ने भएकोले पूर्व तयारीका साथ सार्वजनिक यातायात सेवाको भरपर्दो विकल्प तयार पारिने छ । हाल सञ्चालनमा रहेका यातायातका साधनको सेवालार्ई नियमित र व्यवस्थित गरिने छ ।

नीति ख. नगरपालिकाले सबै बजार, जनसंख्या तथा यातायात सेवाको मागको अध्ययन गरी न्यूनतम हरेक वडा सम्म पुग्ने गरी नगर बस सेवा सञ्चालनमा ल्याउने छ । नगर बस सञ्चालनमा ल्याउँदा नगरको सहजकर्ता र सहयोगी भूमिका रहने गरी निजी क्षेत्रबाट सञ्चालन गर्ने नीति लिइने छ ।

नीति ग. एकलो प्रयोजनमा आउने गाडी, मोटरसाइकलको गर्नु नपर्ने गरी स्थानीय यातायात सेवा सुधार र विस्तार गरी आम परिवहन (यातायात सेवा) प्रयोगलाई प्रोत्साहन दिइने छ ।

नीति घ : यातायातका साधन र सुविधालाई बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्तिका लागि उपयुक्त र पहुँचयोग्य बनाइने छ ।

उद्देश्य ५ : सडक र यातायातलाई सुरक्षित बनाउनु ।

नीति क : नगरवासीलाई यातायात सेवाको पहुँच विस्तारसँगै सडक दुर्घटना लगायत सडक अशुर्क्षा न्यूनीकरण गर्न संचरचनागत र प्रवर्द्धनात्मक कार्य प्राथमिकताका साथ अधि बढाइने छ ।

नीति ख. पैदल यात्रुलाई प्रोत्साहन तथा सुरक्षाको लागि सडक किनारमा सुरक्षित पैदलमार्ग वा सडकपेटीको व्यवस्था गरिने छ । सडक तथा अन्य सुविधाको निर्माणको समयमा पैदल यात्रुको सहजता र सुरक्षाको उपाय अपनाइने छ ।

नीति ग. साइकल प्रयोगकर्ताको सुरक्षालाई ध्यान दिँदै साइकल ट्रयाक निर्माण वा लेन कायाम गर्न जोड गरिने छ । सबै किसिमका सवारी साधनको गति नियन्त्रणका लागि उपयुक्त विधि अपनाइने छ ।

नीति घ. रातको समयमा पनि सडकलाई सुरक्षित र सहज बनाउनका लागि सडक निर्माण र सडक बत्ती जडानको कार्यलाई सँगसँगै लगिने छ । सडक क्षेत्र सुरक्षाको लागि नेपाल प्रहरी सँगको समन्वयमा उपयुक्त स्थानमा सीसी क्यामेरा जडान र व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ड. सडकमा पैदल यात्रु तथा अन्य गाडी चालकहरूको सुरक्षाको लागि ध्वनी प्रदुषण कम गर्ने उपाय अपनाइनुका साथै ट्राफिक प्रहरीसँगको समन्वयमा प्रदुषण निरुत्सायित गर्ने कानुनी प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति च : सुरक्षित यातायात व्यवहारका लागि सडक प्रयोगकर्ता, सवारी चालक र समन्वित सरोकारवाला लक्षित सडक र सवारी सुरक्षा सम्वन्धि सचेतनामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य ६: यातायात सेवा प्रवाहको नगरको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क. नगर भित्र यातायातको पुर्वाधार तथा यातायात सेवाको व्यवस्थान, समन्वय र निगरानीका लागि निश्चित जनशक्ति तथा उपकरण सहितको यातायात शाखाको विकास गरिने छ ।

नीति ख : यातायात क्षेत्रको भू-सूचना संकलन, विश्लेषण र अध्यावधिक गर्न सक्ने गरी नगरको जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ ।

नीति ग : आम नागरिकको यातायात सम्बन्धि आधारभुत शिक्षाको लागि गोष्ठी, तालिम, सेमिनारहरू आयोजना गरिने छ ।

नीति घ : नगरका प्राविधिक जनशक्तिलाई आवश्यक पर्ने उपकरणको उपलब्धता गराइनुका साथै कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र क्षमता विकास पद्धति विकास गरिने छ ।

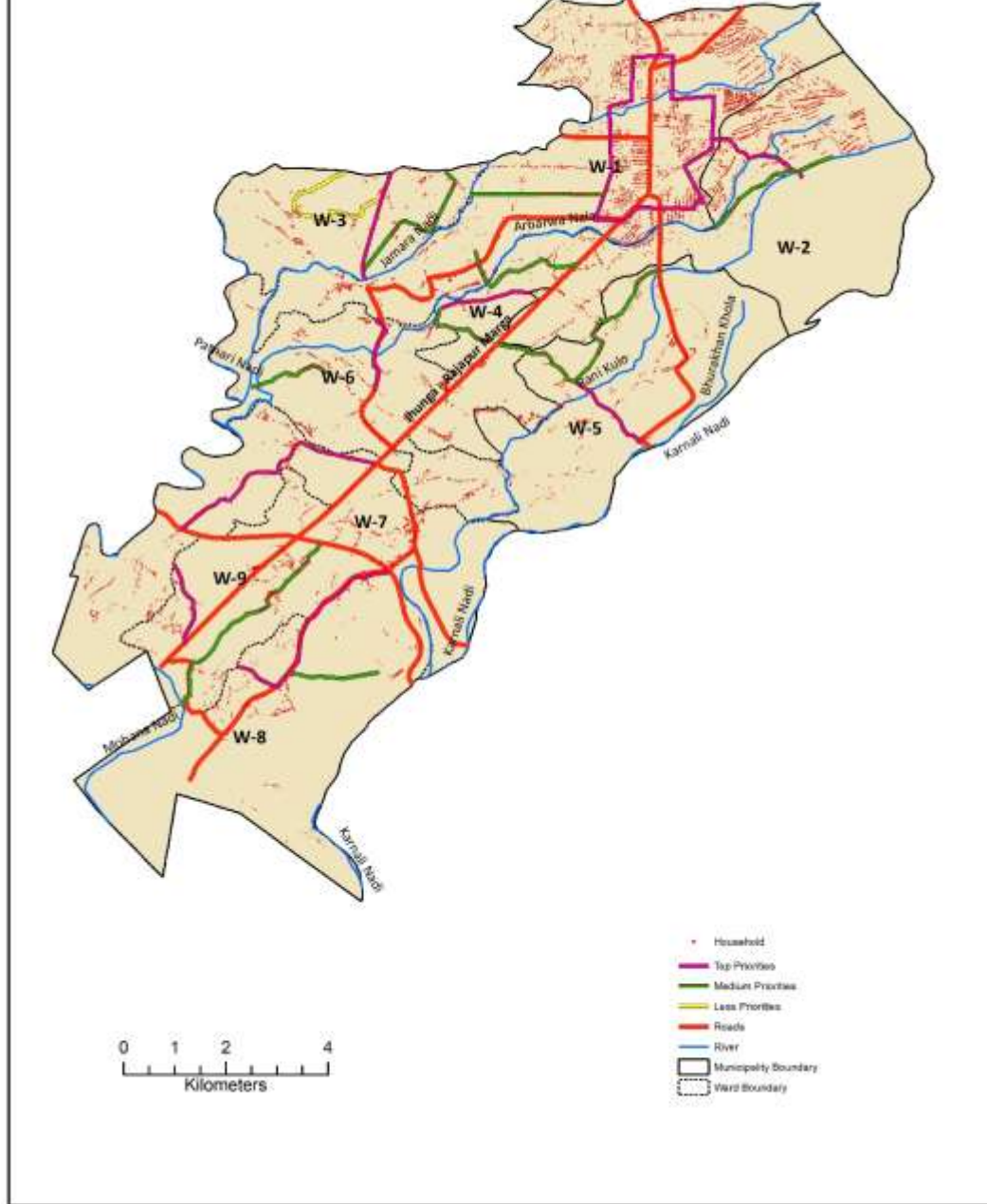
आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.३ : यातायात

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>नेपालको संविधानको अनुसूची ८(१६) मा रहेको नगरको सडक सम्बन्धि एकल अधिकार तथा अनुसूची ९(१५) मा रहेको सवारी अनतुमति सम्बन्धि साभ्मा अधिकार मध्ये स्थानीय सडक, कृषि सडक तथा ग्रामिण सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा र स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ११(ख) अनुसार स्थानीय सरकारको यातायात क्षेत्र व्यवस्थापनको भूमिकामा स्पष्टता ल्याई स्थानीय यातायात सेवा व्यवस्थापन, पहुँच प्रवर्द्धन तथा यात्रु तथा यातायात शुरक्षा सम्बन्धि आवश्यक कानुन निर्माण नगरको अहिलेको प्राथमिकता हो भने संघीय र प्रदेश सरकारको क्षेत्राधिकार भित्र रहेका नगर क्षेत्रको सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा सम्बन्धि अधिकार र दायित्वमा समेत प्रष्टता ल्याउनु पनि जरुरी छ । स्थानीय यातायात नीतिलाई सबैकालागि दिगो, भरपर्दो र शुरक्षित यातायात सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने नगरको लक्ष्य प्राप्तिमा केन्द्रीत गर्न थप रणनीति निर्माण र स्थानीय यातायात कानुनको समयवद्ध समिक्षा र परिमार्जन मध्यकालिन र दिर्घकालिन प्राथमिकता हो ।</p>		
<p>अटो रिक्सा लगायत स्थानीय सवारी साधनको अनुमति, भाडादर, सेवा, पहुँच, यात्री शुरक्षा र स्थानीय यातायातसेवाको रुट निर्धारण सम्बन्धि कार्यविधि बनाउने ।</p> <p>संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा लम्की खक्रौला लगायत राजमार्ग र मुख्य सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका सम्बन्धमा नीतिगत स्पष्टता ल्याउने ।</p>	<p>राष्ट्रिय सोच, दिगो विकास लक्ष्य र नगरको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुसार नगर स्तरको यातायात सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि दिर्घकालिन नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>यातायात व्यवस्थापन नीति अनुरुप नवीकरणीय उर्जामा आधारित यातायात सेवा तथा साइकल यात्रीको शुरक्षा र व्यवस्थापनका लागि पुर्वाधार विकास र शुरक्षा सम्बन्धि निर्देशिका तथा मापदण्ड निर्माण गर्ने ।</p> <p>सार्वजनिक यातायातमा अपांगता भएका व्यक्ति, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिकको शुरक्षित पहुँच सुनिश्चित गर्न स्थानीय कानुन बनाउने ।</p> <p>यातायात सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि अल्पकालमा बनेका स्थानीय कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन र संशोधन गर्ने ।</p>	<p>दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिमा नगरको उपलब्धिको अवस्थालाई आवधिक रुपमा समिक्षा गरी कमी पहिचान गर्ने र त्यसको पुर्तिको रणनीतिलाई वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समेट्दै जाने ।</p> <p>नवीकरणीय उर्जामा आधारित स्थानीय यातायात सेवाको प्रवर्द्धन र साइकल प्रयोगलाई शुरक्षित बनाउन तय गरिएका नीति कार्यान्वयनको हरेक दुई वर्षमा समिक्षा गर्ने ।</p> <p>सम्बन्धित कानुन कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गरी नगरको यातायात क्षेत्रलाई, अपांगता भएका व्यक्ति, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मैत्री सुनिश्चितता गर्ने ।</p> <p>यातायातको क्षेत्रमा आउने नविनतालाई आत्मसात गर्दै आवश्यकता अनुसार सडक</p>

		तथा सार्वजनिक यातायातका नीति तथा कानून, निर्माण र परिमार्जन गर्ने ।
<p>संविधानतः स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडक स्थानीय सरकारको एकल अधिकार भित्र रहेको सडक निर्माण तथा व्यवस्थापनको काम नगपालिका स्वयंको हो । त्यसैले स्थानीय सडकको पुर्वाधार सम्बन्धि कानून बनाउने तथा सबै किसिमका सडकको निर्माण, विकास र सेवा सञ्चालनको प्राथमिकता सहितको नगर यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने कार्य नगरको प्राथमिककरण नीतिगत कार्य हुन् । संघीय तथा प्रदेशको अधिकार अन्तर्गत रहेका नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सडकको व्यवस्थापनमा संविधानतः नगरको भूमिका नहुने भएपनि व्यवहारिक रूपमा ती सडकका सन्दर्भमा समेत नगरबाट कतिपय कार्य गर्नुपर्ने भएकोले त्यस्ता सडकको उपयोग तथा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका स्पष्ट गर्नु पनि अहिलेको प्राथमिकता हो । आगामी वर्षमा तयार हुने यातायात गुरुयोजना र यातायात सम्बन्धि कानूनको समयवद्ध समिक्षा र परिमार्जन तथा परिवर्तित सन्दर्भमा नयाँ नीति तथा कानून बनाउनु मध्यकालिन तथा दिर्घकालिन प्राथमिकता हो ।</p>		
<p>संविधान अनुसार नगरको एकल अधिकार भित्र नरहेका सडकको व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्बन्धी नगरको भूमिकामा स्पष्टता ल्याउने ।</p> <p>स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडकको नाम सहित वर्गीकरण, मापदण्डको कार्यान्वयन र सडक उपयोग तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन तथा सम्बन्धित नियम र निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p> <p>नगरको यातायात गुरुयोजना बनाउने । सडक निर्माणमा स्रोतको अधिकतम उपयोगका लागि सडक निर्माण, मर्मत र स्तरोन्नतीको प्राथमिककरण र बजेट विनियोजनको मापदण्ड निर्माण गर्ने ।</p>	<p>यातायात गुरुयोजना कार्यान्वयनको अवस्था पुनरावलोकन गर्ने, कमी पहिचान गर्ने पुर्तिको रणनीति बनाउने तथा गुरुयोजनामामा आवश्यक सुधार र अध्यावधिक गर्ने ।</p> <p>सडक तथा सम्बन्धित यातायातका पुर्वाधारमा अपांगता भएका व्यक्ति तथा बालबालिका, जेष्ठ नागरिक लगायतको पहुँच र शुरुआत सम्बन्धि प्रावधान समेटी सडक उपयोग तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि स्थानीय कानून निर्माण गर्ने ।</p>	<p>नगरको यातायात गुरु योजना कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी समयानुकूल अध्यावधिक गर्ने।</p> <p>सडक उपयोग तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि स्थानीय कानून कार्यान्वयनको अवस्थाको अध्ययन गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन र परिमार्जन गर्ने ।</p>
<p>यातायातका पुर्वाधार विकास र सेवा व्यवस्थापनका लागि योजना प्राथमिककरण र स्रोत विनियोजनलाई वैज्ञानिक सूचना विश्लेषणमा आधारित बनाउनु पर्ने आवश्यकता छ । सयौंको संख्यामा रहेका स्थानीय सडक तथा तीनको लम्बाई, चौडाई तथा पुर्वाधारको स्तरमा रहेका विभिन्न गार्दा टीकापुर नगरपालिकालाई सडकको वर्गीकरण, मापदण्ड निर्धारण, प्राथमिककरण, स्रोत विनियोजन र स्तरोन्नतीको कार्यलाई वैज्ञानिक बनाउनमा समस्या भइरहेको पृष्ठभूमिमा सडक तथा यातायात सेवा सम्बन्धि सूचना संकलन, व्यवस्थापन र अध्यावधिक गर्ने कार्यलाई नगरको तत्काल तथा निरन्तर प्राथमिकताको कामका रूपमा अगाडी बढाइने छ । जस अनुसार ती कामको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।</p>		
<p>नगरमा रहेका सबै सडकको लम्बाई, तथा शुरु र अन्तिम बिन्दु सहित नामाकरण गरी कृषि सडक, स्थानीय सडक र ग्रामिण सडकमा वर्गीकरण गर्ने। नगरको एकल अधिकार भित्र नरहेका सडकको वर्गीकरण र स्थानीय वर्गीकरणलाई एकीकृत गर्ने ।</p>	<p>सडक तथा यातायात सम्बन्धि तथ्यांक अध्यावधिक गरी पुर्वाधार निर्माण र यातायात सेवा प्रवाहमा उपयोगको अभ्यासलाई संस्थागत गर्ने । सडक बाहेक यातायात सेवा (सवारी साधन संख्या, रुट, उपयोग विवरण आदि) सूचना संकलन र व्यवस्थापनको कार्य शुरु गर्ने ।</p>	<p>यातायात सूचना व्यवस्थापनलाई संस्थागत प्रणालीका रूपमा विकास र उपयोग गर्ने ।</p>
<p>यस नगरपालिकाको नगर केन्द्रबाट करीव १५ किलोमिटरमा पुर्व पश्चिम राजमार्ग रहेको छ भने नगरका प्रमुख मार्गहरूको नामाकरण गरिएको छ । २०७५ को तथ्यांक अनुसार ९४ प्रतिशत घर सडक सञ्जालमा आवद्ध रहेको अवस्था छ । संघीय सरकार</p>		

मार्फत लम्की खक्रौला र हुलाकी सडकको टीकापुर खण्ड सकेतको पुर्वाधार विकासको कार्य अधि बढिरहेको छ भने केहि आन्तरिक सडक कालोपत्रे भएको वा हुँदै गरेको अवस्था छ। तर, नगरका १५ प्रतिशत भन्दा कम घरलाई मात्र कालोपत्रे सडकले छोएको तथा करीव ७९ प्रतिशत घरलाई ग्रावेल वा कच्ची सडकले छोएको ६ प्रतिशत घर सडक सञ्जालभन्दा बाहिर रहेको वर्तमान अवस्थामा सुधार गरी दिगो भरपर्दो र शुरक्षित सडकको पहुँचमा आम नगरवासीलाई ल्याउनका लागि योजनावद्ध रुपमा सडकको सिमांकन, चौडा, माटो पटानी, ग्रावेल र कालोपत्रेको कार्य अधि बढाउनु पर्ने अवस्था छ। एउटै वडामा रहेका सडको चौडाई तथा पुर्वाधारको स्तरमा रहेको विविधता हटाई प्राथमिकता प्राप्त सडकबाट शुरु गरी सबै सडकलाई निश्चत चौडाई र पुर्वाधार स्तरमा पुर्‍याउने र भू उपयोग योजना अनुकूल सुव्यवस्थित शहर वा वस्ती विकासका लागि आवश्यक पर्ने नयाँ सडकका पुर्वाधार समेत तय गर्ने गरी सडकको पुर्वाधार विकासको नगरवाटै गरिने कामको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ।

Priorities Road For Improvement

नक्शा १/५.४.३ : नगरको विकास प्राथमिकतामा रहेका सडक

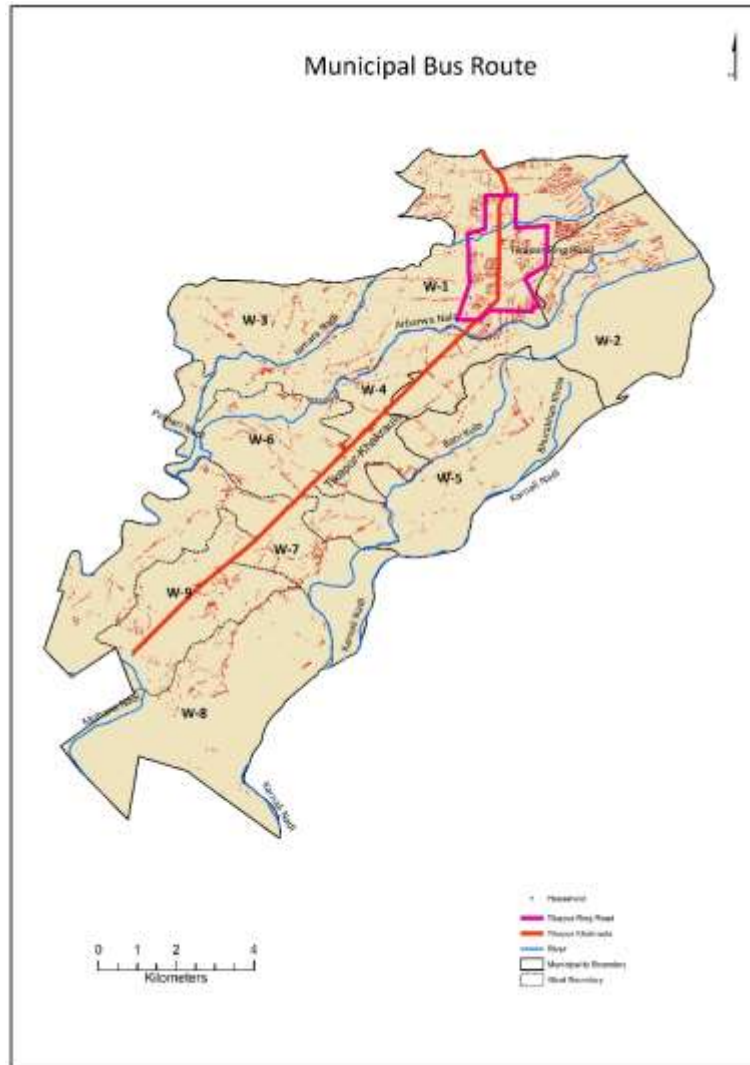
सडक निर्माण र स्तरोन्नतीको कार्यलाई प्राथमिकतामा आधारित बनाउन सके यो क्षेत्रको लगनी उपलब्धीकूलक हुने हुनाले माथिको नक्शामा प्राथमिकता प्राप्त सडक प्रस्तुत छ । यसका लागि बढि जनसंख्या समेट्ने, वडाको बढि क्षेत्र जोड्ने तथा आवश्यकतालाई आधार मानिएको छ ।

<p>नगर र वडा स्तरका बाटोमा रहेको चौडाईको विभिन्नता हटाई हरेक बाटोको शुरु देखि अन्तिम बिन्दुसम्मको चौडाईमा एकरूपमा ल्याउने र नीजी जग्गामा रहेको बाटो र सडकमा हुनुपर्ने तर नीजी रूपमा उपभोग भइरहेको बाटोको क्षेत्र निर्धारण गर्ने र सिमांकन गरिसक्ने ।</p> <p>राजमार्ग वाहेक आम नगरबासीको यातायातको पहुँच विस्तार तथा पर्यटन र कृषि लगायत आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान गर्ने सडक पहिचान गरी नगर गौरवको आयोजनाका रूपमा अधि बढाउने । हाल वडा गौरवका आयोजना अन्तर्गत १ किलोमिटर सडकलाई ५ किलोमिटर कालोपत्रे भएको अवस्थामा पुऱ्याउने । सिमांकन गरिएका वा ट्रयाक खुलेका नगर र वडा स्तरका प्रमूख सडकको चौडाई पुरा गर्ने र ती सडकमा माटो पटानीको कार्य पुरा गर्ने । नगर र वडा स्तरीय सडकमा उपयुक्त निकास सहितको अस्थायी नाला निर्माण गरिसक्ने ।</p> <p>अटो रिक्शाको सेवा सवै वडामा पुग्ने नगर केन्द्रबाट सवै वडा केन्द्रसम्मको बाटोमा आवश्यकता अनुसार माटो पटानी, अस्थायी नाला तथा ग्रावेलसम्मको कार्य सम्पन्न गर्ने सुधार गर्ने ।</p>	<p>सडक मापदण्डको पुर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरी नगरका सवै सडकको नक्शा तयार वा परिमार्जन गरिसक्ने ।</p> <p>सवै सडकको मापदण्ड अनुसार चौडाई, सिमांकन र माटो पटानीको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>सवै घरलाई सडक सञ्जालमा ल्याईसक्ने । नगरका सवै घरमा आपतकालिन यातायात सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।</p> <p>नगरका सवै सडक मापदण्ड अनुसार चौडा गर्ने, माटो पटानी गर्ने गर्ने तथा कम्तिमा दुइओटा टोल (२०० घर) जोड्ने वडा स्तरका सडकमा पक्की नाला सहित कालोपत्रे वाहेकको पुर्वाधार पुरा गर्ने । ती सडकमा रिक्साको पहुँच पुऱ्याउने ।</p> <p>आवश्यक संख्यामा कलभर्ट वा पुल सहित नगर केन्द्रबाट सवै वडा केन्द्रसम्म तथा सवै वडा केन्द्रबाट लम्की खक्रौला वा हुलाकी सडक सम्मको बाटो कालोपत्रे गरिसक्ने वा पक्की बनाइसक्ने</p>	<p>टोल स्तरसम्मका सवै सडक कालोपत्रे वा पक्की बनाइसक्ने र सवै सडकको नियमित मर्मत सम्भार गर्ने ।</p> <p>भू उपयोग योजना, बस्ती विकास योजना, औद्योगिक र पर्यटन रणनीति आदिमा केन्द्रीत रहेर नयाँ सडक निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>सडक, बस्ती र भू उपयोगका विचमा सामञ्जस्यता कायाम गर्दै लैजाने ।</p>
<p>नगरपालिकाको सिमित स्रोत र निश्चित क्षेत्रका कारण ठूला सडक पुर्वाधार निर्माण वा स्तरोन्नतीका लागि संघ, प्रदेश, संघ तथा प्रदेश अन्तर्गतका निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम तथा छिमेकी स्थानीय तह तथा वाह्य निकायसँग समन्वय, सहकार्य सहकार्य र साभेदारी गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । नगर चक्रपथ निर्माण गर्ने, नगर बसपार्क , लंकी खक्रौला तथा हुलाकी सडकको टीकापुर खण्ड निर्धानाधिन ठूला परियोजनाको कार्य सम्पन्न गर्ने तथा सम्भाव्य नयाँ कार्यक्रमको प्राथमिककरण गरी स्रोत प्राप्तिका लागि नगरले नेतृत्वदायी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।</p>	<p>केन्द्र, प्रदेश सरकार तथा निर्वाचन क्षेत्र पुर्वाधार कार्यक्रमसँगको समन्वयमा नगर चक्रपथको सिमांकन, चौडा, माटो पटानी तथा ग्रावेलसम्मको कार्य पुरा गर्ने ।</p> <p>नगर बसपार्क निर्माणको कार्य सम्पन्न गरिसक्ने</p>	<p>नगर चक्रपथ निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>संघ तथा प्रदेश सरकार मार्फत वा वाह्य निकायको सहयोगमा निर्माण हुने सवै सडकको उपयुक्त व्यवस्थापन र मर्मत सम्भारको</p>
<p>चक्रपथ निर्माणको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी प्रदेश सरकारको समन्वयमा निर्माणको प्रक्रिया अधि बढाउने । वाह्य चक्रपथ निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।</p> <p>केन्द्र सरकारको सहयोगमा निर्माणधिन लम्की खक्रौला सडकको टीकापुर खण्ड</p>	<p>नगर चक्रपथ निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>संघ तथा प्रदेश सरकार मार्फत वा वाह्य निकायको सहयोगमा निर्माण हुने सवै सडकको उपयुक्त व्यवस्थापन र मर्मत सम्भारको</p>	<p>नगर चक्रपथ निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>संघ तथा प्रदेश सरकार मार्फत वा वाह्य निकायको सहयोगमा निर्माण हुने सवै सडकको उपयुक्त व्यवस्थापन र मर्मत सम्भारको</p>

<p>चौडा र कालोपत्रे गर्ने काम सम्पन्न गर्ने र हुलाकी सडकको कार्य समयमा सम्पन्न गर्न आवश्यक सहजीकरण गर्ने ।</p> <p>रानी जमरा कुलारिया आयोजनाको तटवन्द क्षेत्रमा टीकापुर पार्क हुँदै कर्णाली नदि जोड्ने पर्यटन सडक निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने । (जानकी र लम्कीचुहा नगरपालिकासँगको समन्वय)</p>	<p>रानी जमरा कुलारिया सिचाई आयोजनाबाट निर्माणधिन कृषि सडक पुरा गर्न तथा कृषि उपज समयमा भित्र्याउन तथा बजार लैजानमा कमी देखिएका क्षेत्रमा खेती योग्य जमिन सकेसम्म नमासिने गरी कृषि सडक विस्तार गर्ने ।</p> <p>टीकापुर बाट अन्य स्थानीय तह वा जिल्ला (जानकी, भजनी, राजापुर) जोड्ने पुलको सम्भाव्यता अध्ययन र डिपिआर गरी निर्माण शुरु भइसक्ने गरी वाह्य सहायता सुनिश्चित गर्ने ।</p> <p>सम्भाव्यताका आधारमा टीकापुर पार्क कर्णाली नदि पुल जोड्ने सडक पुर्वाधार विकासको कार्य अघि बढाउने ।</p>	<p>कार्यमा संस्थागत समन्वयलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।</p> <p>सम्भाव्यताका आधारमा रानी जमरा कुलारिया आयोजनाको तटवन्द क्षेत्रमा टीकापुर पार्क हुँदै कर्णाली नदि जोड्ने पर्यटन सडक निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>
<p>कर्णाली नदी लगायतका नदी प्रणाली एवं रानी कुलोका कारण टीकापुर नगरपालिका बाढी र डुवानको जोखिममा रहेको छ । त्यसैले वर्षा याममा पानीको निकास अवरुद्ध भई यायायत सेवामा समस्या आउनुका साथै सडकका पुर्वाधारमा समेत क्षती हुने गरेको छ । त्यसैले निश्चित उचाई लगायतका मापदण्ड सहित सयांको संख्यामा कलभर्ट निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता छ भने नगरको आन्तरिक र वाह्य सम्पर्कका लागि कतिपय स्थानमा पुलहरू समेत निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरिएकोले निर्माण गर्नुपर्ने पुल तथा कलभर्टहरूको सूची बनाई तल उल्लिखित प्राथमिकताका आधारमा तीनको निर्माण र पुर्वाधार विकास गरिने छ ।</p>		
<p>सवै सडकमा आवश्यक देखिएका कलभर्ट वा पुलको सुची बनाई वडा र नगर स्तरीय सडकमा सम्बन्धित कलभर्टको आवश्यकताको प्राथमिकिकरण गर्ने ।</p> <p>भरनहरूको व्यवस्थानका प्रमुख विन्दुहरू निर्धारण गर्ने ।</p>	<p>नगर भित्र कम्तिमा एक वडा एक प्रमुख सडक तथा अन्तर वडा सम्पर्कका बाटोमा कलभर्ट वा पुल निर्माण सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>कालोपत्रे बाहेकको पुर्वाधार निर्माण सम्पन्न भएका वडा स्तरका प्रमुख बाटोका लागि आवश्यक भरन व्यवस्थापन, पुल तथा कलभर्टहरूको व्यवस्थापन गरीसक्ने ।</p>	<p>अल्पकाल र मध्यकालमा पहिचान गरिएको आवश्यकता अनुसार भरन, नाला, कलभर्ट र पुलहरू निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>अवश्यकताका आधारमा नयाँ पुल, कलभर्ट तथा भरन व्यवस्थापन गर्नुका साथै तीनको मर्मत सम्भारलाई नियमित रुपमा अघि बढाउने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकाले नगरलाई उत्पादनशिल र पर्यटकीय नगरको स्तरमा लैजाने दुरदृष्टि बनाएको टीकापुरको विशेषता समेत भल्कने गरी सडक सुन्दरताको कार्य अघि बढाउने छ । सडक क्षेत्र कायाम गरी सडक दायँवायाँ बृक्षारोपण, सडक साजसज्जा, सरसफाई तथा आम रुपमा सडक सुन्दरताका मापदण्ड एवं पर्यटन सडकका अलग मापदण्ड कार्यान्वयनलाई आवधिक प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<p>सडक सुन्दरताका मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन शुरु गर्ने ।</p>	<p>सडक सुन्दरताका लागि बृक्षारोपण लगायतका कार्य गर्ने ।</p> <p>टीकापुर पार्क, विपि स्मृतिपार्क, डलफिल क्षेत्र, पदम प्रकाशेश्वर मन्दिर, केरा खेती क्षेत्र लगायत प्रमुख कृषि पर्यटन गन्तव्य र पर्यटकीय स्थल तथा थारु सांस्कृतिक केन्द्र</p>	<p>सवै बजार र बस्ती क्षेत्रका सडकको सफाई र सुन्दरता लाई टीकापुर नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने ।</p>

जोडने मार्गहरूमा पर्यटक आकर्षण गर्ने किसिमले सडक सुन्दरताका कार्य गर्ने। बसपार्क र बढि मानिसको जमघट हुने स्थानमा बस सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गर्ने ।

टीकापुर नगरपालिकाको शहरी क्षेत्र तथा तुलनात्मक रुपमा पुर्वाधारयुक्त सडकका अटोरिक्शा तथा टेम्पोले सार्वजनिक यातायातको सेवाका रुपमा योगदान गरिरहेका छन् । टीकापुर र सती बसपार्कबाट नगर बाहिर जाने यातायातका साधनले केहि रुपमा स्थानीय यातायात पनि काम गरेका छन् । तथापि स्थानीय बस सेवा नहुँदा नगरवासीले उनीहरूको समयमा स्थानीय यातायातको सेवा प्राप्त गर्न नसकेकोले नगर स्तरको बस सेवा सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरी उपयुक्त विधिमाफत यो सेवा तत्काल शुरु गर्ने र स्थानीय यातायातका साधनको सेवा, भाडादर आदिमा निरन्तर सुधार गर्ने आवधिक प्राथमिकतामा रहेको छ । आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्दै लाने गरी टिकापुर खक्रौला र आन्तरिक चक्रपथमा नगर बस सञ्चालन गर्ने गरी तलको नक्शामा देखाइए अनुसारको रुट प्रस्ताव गरेको छ । यसैगरी पार्किङ व्यवस्थानका कार्यलाई पनि यातायात क्षेत्रको प्राथमिकताका रुपमा समेटिएको छ ।

नक्शा १/५.४.३ : नगर बसको प्रस्तावित अल्पकालिन रुट

<p>नगरको मुख्य बसपार्क, सीटी बसपार्क तथा सती बसपार्कको विन्दु तथा नगर चक्रपथमा समेटिने वडाका मुख्य वस्ती भएर जाने क्षेत्र समेटी स्थानीय यातायातको रुट तय गर्ने ।</p> <p>यातायात व्यवसायीसँगको समन्वयमा स्थानीय बस सेवा शुरु गर्ने ।</p> <p>राजमार्गमा बस चल्ने समय र क्षेत्रमा नसमेटिएको समय र क्षेत्रलाई स्थानीय बस सञ्चालनको रुटका रूपमा निर्धारण गरी निर्धारण गरी सेवा शुरु गर्ने ।</p> <p>नगर स्तरमा सञ्चालन हुने सबै यातायात सेवाको अधिकतमा भाडादर निर्धारण गर्ने ।</p>	<p>स्थानीय यातायातको सेवा तथा भाडादरको समयवद्ध मुल्यांकन तथा पुनरावलोकन गर्ने ।</p> <p>सार्वजनिक यातायात सञ्चालन हुने नगर र वडा स्तरका सबै सडकमा बस विसौनीको न्यूनतम पुर्वाधार तयार गर्ने ।</p> <p>यातायातका साधन सडक क्षेत्रमा पार्किङ गर्न नमिल्ने गरी पार्किङ क्षेत्र निर्धारण र सोको नियमन गर्ने ।</p>	<p>चक्रपथ तथा स्थानीय सडकहरूमा सबै समय (रात्री अवेर समेत) मा साना तथा ठूला स्थानीय सवारी साधन सञ्चालनको सुनिश्चितता गर्ने ।</p> <p>यातायात सेवा तथा भाडा प्रणालीलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउने ।</p> <p>छिमेकी स्थानीय तहसँगको साभकारीमा पुल तथा सडक सञ्जालको सम्पर्क विस्तार गरी अन्तरपालिका यातायात सेवा सञ्चालन गर्ने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकामा रहेको विमानस्थल विगत लामो समयदेखि सञ्चालनमा छैन । यसबाट वाह्य पश्चिम पहाडी जिल्लासँगको सम्बन्ध, वाह्य यातायात तथा आपतकालिन यातायात सेवाको संभावनाको उपयोग हुन नसकेको अवस्था छ । संघीय सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेको विमानस्थल सञ्चालको अधिकार अनुसार टीकापुर एअरपोर्ट सञ्चालनार्थ सम्बन्धित पक्षसँग समन्वय गरी सेवा पुनः सुरु गराउने नगरको प्राथमिकता रहेको छ ।</p>		
<p>टीकापुर विमानस्थलमा नागरिक उड्ययन सेवा पुनः सञ्चालनका लागि संस्थागत समन्वय अधि बढाउने ।</p>	<p>आवश्यक मर्मत सम्भार र न्यूनतम विस्तार गरी टीकापुर एअरपोर्टलाई आपतकालिन यातायात सेवाका लागि उपयुक्त अवस्थामा पुऱ्याई सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>टीकापुर विमानस्थल सुचारु गर्नुका साथै आड्ने क्षेत्र र सेवा विस्तार र स्तरोन्नतीको सम्भाव्यता सम्बन्धि छलफल र अध्ययन गरी सम्भाव्यताका आधारमा कार्य अधि बढाउने ।</p>
<p>यस नगरपालिका भित्रका सडकमा यातायातका साधनको संख्या विस्तार र विभिन्नतासँगै सडक दुर्घटनाको जोखिम बढेको छ । साइकल यात्रीको सुरक्षा चुनौती पनि त्यतिकै रहेको छ । पुर्वाधार विस्तार विकाससँगै स्थानीय र वाह्य यातायातका साधनको उपयोगमा हुने विस्तारले यो जोखिम अझै बढाउने अवस्था छ । यसलाई दृष्टिगत गरी सडक सुरक्षाका निम्नानुसारका प्राथमिकता तय गरी आवधिक योजनाको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । सडक सुरक्षा सम्बन्धि नगरको संवैधानिक दायित्व पुरा गर्न प्रहरीका सम्बन्धित तह लगायत विभिन्न पक्षसँग समन्वय गरिने छ ।</p>		
<p>जिल्ला ट्राफिक कार्यालयको समन्वयमा नगरभित्र नगर ट्राफिक कार्यालय स्थापनाको प्रक्रिया पुरा गर्ने ।</p> <p>नगर क्षेत्रमा एउटा साइकल ट्रायाक तथा प्रमुख एउटा सडकमा साइकल लेनको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।</p>	<p>सबै पक्की सडकमा सवारी संकेत, चिन्ह, जेन्ना क्रस आदिको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>पक्की सडक निर्माण पुरा भएका वा सघन वस्ती क्षेत्रमा पक्की सडक पेटी र सबै बजार क्षेत्रमा पैदल यात्रीको लागि शुरुकृत साइड बाटो तयार गर्ने ।</p>	<p>सबै वस्ती र बजार क्षेत्रमा रेलिङ सहितको सडक पेटी निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>सबै पक्की सडकमा सवारी संकेत, चिन्ह, जेन्ना क्रस र बस विसौनी क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्ने ।</p>

		सडक शुरक्षामा रहेका जोखिम विश्लेषण गरी जोखिम अल्पिकरण र न्यूनिकरणका
<p>यस नगरपालिकामा २ जना इन्जिनियर र ९ जना सहायक सब इन्जिनियर तथा ३ अभिन सहितको प्राविधिक कर्मचारीको उपलब्धता रहेको छ । नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको दरवन्दी तथा नगरको आवश्यकताका आधारमा ५ जना प्राविधिक करारमा नियुक्त गरी हालका लागि अस्थायी व्यवस्थापन गरिएको हो । नगरमा पुर्वाधार विकास शाखा अन्तर्गत सडक तथा अन्य पुर्वाधार विकास उपशाखा र बस्ती विकास तथा भवन निर्माण उपशाखा रहेको छ । तर पुर्वाधार बाहेका यातायातको समग्र पक्ष हेर्ने छुट्टै इकाई भने छैन । यसर्थ, सडक मात्र नभई यातायात क्षेत्रको समग्र पक्षमा अध्ययन, तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापन एवं विकास र सेवाको सुपरिवेक्षण सहितको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन निम्नानुसार संगठन संरचना निर्माण, कार्यसम्पादन मापन, क्षमता विकास तथा प्रोत्साहन प्रणाली तयारी र कार्यान्वयनको अवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ । यातायात लगायत सम्पूर्ण पुर्वाधार र शहरी सेवालाई दिर्घकालमा शहरी विकास महाशाखाकै अंग बनाउने गरी क्षमता विकासलाई चरणबद्ध रूपमा अधि बढाइने छ ।</p>		
<p>नगरको प्राविधिक शाखा अन्तर्गत अधिकृत स्तरको कर्मचारी (सिभिल इन्जिनियर) सहितको वेग्लै यातायात इकाई निर्माण गर्ने।</p> <p>यातायात इकाईमा सडक तथा यातायातका पुर्वाधार तथा यातायात सेवाको अवस्था समेतको डिजिटल इन्भेन्टरी तयारी र स्वतः अध्यावधिक हुने प्रणाली विकास गर्ने । यातायात इकाईको मुख्य प्राविधिक भूमिका हुने गरी यातायातका पुर्वाधार र सेवाको गुणस्तर निर्धारण, अनुगमन, मुल्यांकन विधि (पद्धति, फर्महरू, प्रतिवेदन ढाँचा) निर्माण वा परिमार्जन गर्ने । यातायात सेवा, सडक र यातायात शुरक्षा र पुर्वाधार क्षेत्रका नविनतालाई आत्मसात गर्ने गरी प्राविधिक इकाईको क्षमता विकासका आधारभूत तथा एडभान्सड तालिम कार्यक्रमहरू तय गर्ने । अवरुद्ध सडक सञ्चालन र समयबद्ध मर्मत संभारका लागि नगर र वडा स्तरमा उपकरण र जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने ।</p>	<p>नगरको यातायात इकाईमा सीभिल इन्जीनियर तथा फिल्डमा परिचालित हुने जुनियर इन्जिनियर र सहायक जुनियर इन्जिनियर सहितको जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>सडक तथा यातायात क्षेत्र हेर्ने प्रशासनीक कर्मचारी पनि प्राविधिक शाखामा रहने व्यवस्था गर्ने र इकाईलाई न्यूनतम उपकरण र प्रविधियुक्त बनाउने । यातायातका पुर्वाधार र सेवा सम्बन्धि सूचना नियमित अध्यावधिक भएको सुनिश्चितता गर्ने ।</p> <p>यातायात पुर्वाधार निर्माणको गुणस्तरीयता र समयबद्धता जस्ता विषय समेटी विस्तृत कार्यसम्पादन शुचक बनाई यातायात इकाई तथा सम्बन्धित प्राविधिक कर्मचारीको उत्प्रेरणा प्रणालीमा आवद्ध गर्ने।</p> <p>प्राविधिक इकाईका क्षमता विकासका कार्यक्रमलाई नियमित कार्यक्रमका रूपमा कार्यान्वयन गर्ने । वास्तव्य क्षमता विकासका उपलब्ध अवसर स्थानीय कर्मचारीलाई पनि उपलब्ध गराउने पद्धति विकास गर्ने।</p> <p>स्थलगत रूपमा परिचालित हुने प्राविधिक कर्मचारीका लागि यातायातको साधन तथा इन्धन लगायत आवश्यक बन्दोबस्तीका सामग्रीको व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>यातायात शाखाबाट कर्मचारी परिचालन योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>प्राविधिक र प्रशासनीक कर्मचारी सहितको यातायात शाखा स्थापना गरी सो अन्तर्गत यातायात सेवा र पुर्वाधारका कार्य हेर्ने वेग्लैवेग्लै दुई इकाई निर्माण गर्ने । यातायात शाखालाई शहरी विकास महाशाखाको अंग बनाउने ।</p> <p>प्राविधिक तथा नीतिगत ज्ञान र सीप उपलब्ध गराई यातायात पुर्वाधार इकाईलाई मध्यम स्तरका आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयार गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउने ।</p> <p>निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण तथा अनुगमनमा खट्ने करारमा कार्यरत प्राविधिक कर्मचारी समेतको भौतिक र सामाजिक शुरक्षाको प्रत्याभूति हुने कार्यक्रम बनाउने । निर्माण स्थलमा खट्ने कर्मचारीले फिल्डमा रहँदा अनिवार्य रूपमा शुरक्षाका सबै उपाय अपनाएको सुनिश्चितता गर्ने ।</p>

तालिका ५.४.३ : टीकापुर नगरपालिकाले निर्माण र स्तरोन्नतीका लागि प्राथमिकता प्राप्त सडकको विवरण

क्रम	सडकको नाम	लम्बाई (किमि)	लाभान्वित जनसंख्या	हालको अवस्था
१	टीकापुर चक्रपथ	११	२२ हजार	ग्रावेल
१	आँखा अस्पतालबाट मिलनचोक हुँदै संकटीघाट	५		२ किमि कालोपत्रे र ग्रावेल
१	जानकी गापाको दुर्घौली, हिममतपुर, चिलिम चौराह, रामपुर चौराह, पुछरी, बेलवाबोभी, नारायणपुर चौराह खक्रौला कृषि सडक सडक	१४	७ हजार	ग्रावेल
१	अस्नेरी देखि जनप्रकाश आधारभूत विद्यालय हुँदै अम्बासा सिमानासम्म	३	२ हजार	१०० मी कालोपत्रे र ग्रावेल
१	दौलतपुरघाट देखि कर्मिडाँडा हुँदै अस्नेरी चोक (कोठापूरदेखि, डोडपुर, मनिकापुर)	६	२ हजार	५० मी. कालोपत्रे र ग्रावेल
१	वडा नं ६ आम्बासा बेलुवाबोभीदेखि वडा नं. ७ बेलुवा जोड्ने सडक	६	२ हजार	ग्रावेल
१	खक्रौला- बेलवा चौराह- दिव्यपुर- बैदी- कालाकुण्डा	७	२ हजार	ग्रावेल
१	शूर्यपुर खक्रौला सडक	६	३ हजार	१०० मी कालोपत्रे
१	रोइनीबोजीदेखि बैदि शुनाफाँटा जाने बाटो	४	२ हजार	ग्रावेल
२	टिकापुर बजारबाट, बनगाउँको को वीचपुरुवा, कटानपूर हुँदै रामपुर	८	५ हजार	ग्रावेल
२	अस्नेरीदेखि कोठारपुर, बन्दीपूर, सितापूर करुणा स्कूल, मिलनचोक, विजय नगरहुँदै जानकी गाउँपाकिला को कटासे	१०	५ हजार	५० मीटर कालोपत्रे र ग्रावेल
२	एनसेल टावरदेखि कटानपुर, बगाले चौतारीबाट, संकरपुर टीकापुर पशु हाटबजार, रामपुर, कटानपूर हुँदै हिमालय स्कूल	५	२ हजार	५० मी कालोपत्रे र ग्रावेल
२	वडा नं ४ मोरनीयादेखि ठानापूर अम्बासा हुँदै बाघमाराको जनप्रकाश आधारभूत विद्यालय देखि ज्ञानीपूर हुँदै वाडा नं ३ सम्म		५ सय	ग्रावेल
२	उर्दिपूर, भण्जटपुर, मनिकापुर, बसन्तादेखि पहाडीपूरहुँदै इन्द्रैया र मोरनीया	१०	३ हजार	ग्रावेल
२	पर्सेनीदेखि वी.पी. निकुञ्जसम्म जाने बाटो	३	१ हजार	ग्रावेल
२	हुलाकी सडक देखि सत्ती, पदमपुर, डाडाबोजी (चौराह) हुँदै टिकापूर (कृषि सडक)	३	१ हजार	ग्रावेल
२	खक्रौला देखि वडा कार्यालय हुँदै हुलाकी सडक कर्णाली पुल जोड्ने सडक	३	१ हजार	ग्रावेल
२	हुलाकी सडकबाट सेतीमैयाँ विद्यालय हुँदै भुंगा, टाँडा, बौनियाँ हुँदै पायलगाउँ चोकदेखि भन्सारसम्म जाने बाटो	६	४ हजार	२ किमि ग्रावेल
३	वडा नं १ विचका पुरुवा, बनगाउँ स्कूल देखि संकरपुर (वाड नं ३) रामपुर चौराह, सानो घिया लालपुर बाणी जानकी गापाको मकरी			

५.४.४. सार्वजनिक निर्माण

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणका सेवा अन्तर्गत स्थानीय सरकारले आफैं वा वाह्य सहयोगमा विभिन्न सेवा प्रवाहका लागि निर्माण गरिने भौतिक पूर्वाधारहरू पर्दछन् । यो खण्डमा सार्वजनिक निर्माण अन्तर्गत खानेपानी र सरफाईका पूर्वाधार, सिंचाईका पूर्वाधार, सार्वजनिक भवनहरू, विद्युत र सञ्चार जस्ता पूर्वाधारका नीति तथा कार्यक्रम समेटिएका छन् । क्षेत्रगत वर्गीकरणमा सामाजिक विकास अन्तर्गत पर्ने सेवा प्रवाहका भौतिक पूर्वाधारलाई पनि यो खण्डमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ ।

टीकापुर नगरपालिका योजनावद्ध सहरी विकासको आफ्नै अनुभव रहेको नगरपालिका हो । योजनावद्ध शहर निर्माणको विधिबाट विकास भएको नगरको केन्द्र भाग तथा योजनावद्ध विकासको अंग भन्दा वेग्लै तवरबाट अघि बढेका ग्रामिण भेग मिसिएर बनेको अहिलेको टीकापुर नगरपालिकामा भने योजनावद्ध विकासको अभ्यास भएको छैन । त्यसैले सार्वजनिक सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कार्यलाई प्राथमिकतामा आधारित र योजनावद्ध बनाउनु पर्ने आवश्यकता छ । यो खण्डमा यातायात वाहेकका सार्वजनिक सेवाका पूर्वाधार विकासको विधिलाई व्यवस्थित र योजनावद्ध बनाउने विधिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सार्वजनिक/सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चारका पूर्वाधार निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापनका कार्यलाई व्यवस्थित गर्नु यो क्षेत्रको नीति तथा योजना तर्जुमाको मुल उद्देश्य हो । शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक विकास, पार्क तथा मनोरञ्जन जस्ता सेवाका पूर्वाधार निर्माणलाई निर्देशित र व्यवस्थित आधारभूत नीतिहरू पनि यो खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ । यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गर्दा निम्न विषयलाई नियमित र व्यवस्थित गरिएको छ ।

- सार्वजनिक निर्माणका आधारभूत पक्षहरू
- सार्वजनिक सेवाका पूर्वाधार निर्माण र सञ्चालनमा नगरपालिको भूमिका
- सार्वजनिक निर्माण सेवाको प्राथमिककरणका विधि
- विशिष्ट सार्वजनिक निर्माणको स्थानको छनोट, ओगट्ने क्षेत्र, सडक तथा त्यहाँ सम्मको पहुँच
- सेवाको मापदण्ड, उपलब्ध हुने सेवाको स्तर र सोको प्राप्तीका लागि अपनाइने प्रक्रिया ।
- सार्वजनिक निर्माण अन्तर्गत निर्धारित आयोजना निर्धारित समयमा शुरुवात तथा समापन गरी सञ्चालनमा ल्याउनका लागि बहुवर्षिय पुँजी सुधार योजना तथा कार्यतालिका निर्धारण

यहाँ उल्लेख गरिएका उद्देश्यहरू हरेक विशिष्ट सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा सम्बन्धित समुदायको लागि लाभ गर्ने, ज्यादा आर्थिक भार नपर्ने, तथा समुदायको स्वास्थ्य, सुरक्षा, सम्मान तथा भू-उपयोगको उपयुक्तता समेतलाई ध्यान दिई तयार गरिएका छन् ।

उद्देश्य १: सार्वजनिक संरचनामा आधारित सेवाको पहुँच बाहिर रहेका नगरवासीलाई पहुँचमा ल्याउनु ।

नीति क. सार्वजनिक संचरचना निर्माण गर्दा बढी जनसंख्या समेट्ने कार्यक्रमलाई मुख्य प्राथमिकता दिइनेछ ।

नीति ख. साभा हितका संचरचना बनाउँदा बढि समुदाय तथा घरधुरीलाई पायक पर्ने स्थानमा बनाइने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रममा दोहोरोपनालाई निरुत्सायित र नियन्त्रित गरिने छ । सोही प्रकृतिको कार्य पुनः गर्नुपर्दा अपुग पुरा गर्नमा केन्द्रित हुने गरी मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । अन्तर क्षेत्र तथा

समुदाय तथा माथिल्लो सरकारी स्तरबाट हुने विकासका कार्यक्रमको समन्वय तथा त्यसबाट उत्पन्न हुने नकरात्मक प्रभाव नियन्त्रणका लागि उपयुक्त संयन्त्र निर्माण र क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति घ. सार्वजनिक भौतिक संरचना निर्माण गर्दा न्यूनतम मात्रा तथा गुणस्तरको सेवा प्रवाह हुने गरी गरिने छ । सम्बन्धित पुर्वाधारको सेवा प्रवाह क्षमता र उपयोगिताको विचमा सन्तुलन आउने कुरालाई ध्यान दिइने छ ।

उद्देश्य २ : सार्वजनिक निर्माणको कार्यमा मितव्ययिता, कार्यकुशलता र समयबद्धता हाँसील गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका नगर स्तरीय पुर्वाधार निर्माण गर्दा पुँजी सुधार कार्यक्रम (Capital Improvement Program (CIP) मार्फत गरिने छ । यसरी निर्माणका कार्यक्रम अघि बढाउँदा निम्न विषयलाई आधार बनाइने छ ।

१) बृहत योजनाको प्राथमिकतामा उल्लेख भएका कार्यक्रम

२) समुदायको स्वास्थ्य, सुरक्षा, स्याहार र हेविचारकाको विशेष कारणले निर्माण आवश्यक देखिएको

३) विशेष प्रयोजनमा गठन भएको इकाईको सिफारिस, नगरको योजना तथा बजेट शाखा मार्फत बृहत्तर नगर हितका कार्यक्रमका रूपमा पर्याप्त आधार सहित आर्थिक विकास तथा बजेट तथा योजना समितिमा पेश भई तथा नगर कार्यपालिका समेतबाट निर्णय भई प्रशासनीक प्रक्रिया पुगेका कार्यक्रम ।

नीति ख. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्दा सम्बन्ति समुदायको न्यूनतम आवश्यकता पुरा हुने तथा गुणस्तरका नगर मापदण्ड पुग्ने गरी मात्र गरिने छ ।

नीति ग. निर्माण गरी सञ्चालनमा आइसकेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारलाई अपुग विश्लेषणका आधारमा न्यूनतम मापदण्डमा पुऱ्याइनेछ ।

उद्देश्य ३: सार्वजनिक सेवाको माग र विकासको आवश्यकता अनुसार सन्तुलित पुर्वाधार व्यवस्था गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक निर्माणका नयाँ संरचनाहरू बनाउँदा आकार वा क्षमता निर्धारण गर्दा जनसंख्याको प्रक्षेपणलाई आधार बनाइने छ ।

नीति ख. पुँजी सुधार कार्यक्रममा सार्वजनिक निर्माण पुर्व यकिन गरिनुपर्ने जग्गा, उपकरण तथा अन्य सेवाहरूको आवश्यकता र उपलब्धताको विषय समेटिने छ । यसको अलावा CIP मा नरहेपनि आर्थिक वृद्धिमा योगदान गर्न सक्ने आवसीय, वाणिज्य, औद्योगिक विकासकामा योगदान गर्ने सार्वजनिक निर्माणका नयाँ कार्यक्रमलाई बृहत योजनामा समेटिने छ ।

नीति ग. नयाँ कार्यक्रममा उत्तम विकल्पको कार्यक्रमका रूपमा समेटेर बृहत योजनालाई संशोधन गर्नु अघि सार्वजनिक निर्माणहरूका सुविधाहरूको पर्याप्तताको मुल्यांकन गरिने छ । पर्याप्तता नहुने देखिएमा परिमार्जन गरेर मात्र बृहत योजनामा समावेश गरिने छ ।

नीति घ. भविष्यको वृद्धिलाई मध्यनजर गर्दै सार्वजनिक निर्माणहरूका सुविधाहरूको लागि जमिनहरू सुनिश्चित गरी राखिने छ । महत्वपूर्ण सार्वजनिक सेवा पुर्वाधार विकासका लागि आवश्यक सार्वजनिक साधन (जमिन लगायत) सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित निकायसँगको समन्वयमा अधिग्रहण गरिनेछ ।

नीति ड. सञ्चालमा रहेका वा विगतमा संचालनमा रहेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार कुनै कारण बन्द भएमा त्यस्ता पुर्वाधारले चर्चेको क्षेत्र वा अन्य संचरना सार्वजनिक सेवाका अन्य पुर्वाधार निर्माण र सञ्चालनका लागि मात्र उपयोग गरिने छ ।

उद्देश्य ४: समुदायको वर्तमान भू उपयोग तथा भविष्यमा भू उपयोग योजनामा नकरात्मक प्रभाव नहुने गरी सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार व्यवस्थित गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधाररुको स्थान भु-उपयोगको योजना अनुसार हुने गरी तय गरिने छ ।

नीति ख. लागत प्रभावकारी तथा एउटै पुर्वाधारबाट एकभन्दा बढि समुदायलाई लाभ हुने पुर्वाधार निर्माणमा जोड दिइने छ तर यसबाट सबै समुदायको भू उपयोगमा नकरात्मक प्रभाव हुन नदिन सावधानीका उपाय अपनाइने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक पुर्वाधारको डिजाइन गर्दा स्थानीय विशेषतामा र सामुदायिक विशिष्टतामा ध्यान दिइने छ ।

नीति घ. सार्वजनिक सेवाका सबै पुर्वाधार निर्माण गर्दा नगरले तोकेको संहिता तथा मापदण्डको पुर्ण पालना गरिने छ । यदि स्थान विशेषका लागि कुनै संरचनाको स्थान, आकार, उचाई, आगट्ने अधिकतम वा न्यूनतम क्षेत्र आदि कानूनमा तोकिएको भए ती सबै व्यवस्थाको पुर्ण पालना गरिने छ ।

उद्देश्य ५: सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको साइट छनोट गर्दा पर्याप्तता, उपयुक्तता र पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. पुर्वाधार निर्माणको विकल्प छनोट गर्दा पुर्वाधारको प्रकृति अनुसार पुर्वाधार रहेको क्षेत्र सम्म न्यूनतम मापदण्ड पुगेका दुईतर्फी रूपमा ठूला गाडी आवत जावत गर्नसक्ने सडक भएको वा हुने एकीन गरिने छ । सार्वजनिक निर्माणहरूको अन्तर्गतमा सामुदायिक पार्क, विद्यालय तथा सामुदायिक पुस्तकालयहरू पनि संलग्न गरिने भएकोले यहाँ पैदल फुटपाथको प्रावधान पनि हुनु पर्ने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणका साइट छनोट गर्दा वर्तमान समस्या समाधान तथा भविष्यको चापलाई सम्बोधन र वर्तमान र भविष्यको पहुँच समेत ख्याल गरिने छ । यसका लागि जग्गा वा नीजि सम्पति अधिग्रहण गर्नु अधि यो कुराको पर्याप्त विश्लेषण गरिने छ ।

नीति घ. सार्वजनिक निर्माणका लागि तोकिएको ठाउँको माटो, भिरालापन र अन्य जोखिम लाग्यतमा इन्जिनियरिङ्ग सुझाव दिएर मात्र यसको निर्माण लागत विश्लेषण गरिने छ ।

नीति ड. सेवाको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको मुख्य संचरचना रहने स्थानमा विजुली, सञ्चार, पानी तथा ढलको लाइन जोडिएको हुनु पर्ने छ । त्यसका लागि सार्वजनिक जमिनको प्रयोग गर्दा अधिकतम उपयोगिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति च. नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणको समिक्षा विधि तय गरी नगरको भू उपयोग योजना तथा नीति सँग तालमेल हुने गरी साइट छनोट गरिने छ ।

उद्देश्य ६: नगरपालिकाको सार्वजनिक पुर्वाधार व्यवस्थापन र सेवा प्रवाहको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क. हरेक सार्वजनिक सेवा प्रवाह व्यवस्थित गराउन आवश्यक भौतिक पुर्वाधार निर्माणका लागि नगरका तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने सार्वजनिक निर्माण शाखा र सो अन्तर्गतका विशिष्ट इकाई गठन गरिने ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणसँग सम्बन्धित शाखाका लागि चाहिने न्यूनतम प्राविधिक र व्यवस्थापकीय क्षमता निर्धारण गरी सो स्तरमा पुग्ने गरी नगर आफैँ वा अन्य पक्षको सहयोग र साभेदारीमा क्षमता विकासका उद्देश्यमुलक कार्यक्रम चरणबद्ध रूपमा सञ्चालन गर्ने ।

नीति ग. सार्वजनिक निर्माण शाखा तथा अन्तर्गतका इकाईहरूलाई आवश्यक पर्ने उपकरण तथा पुर्वाधारका लागि न्यूनतम बजेट सुनिश्चित गर्ने ।

नीति घ : सार्वजनिक निर्माण शाखा तथा इकाई सूचना प्रविधि शाखा लगायत नगरका अन्य शाखा तथा इकाईसँगको समन्वयन र परस्पर सहयोगको वातावरण निर्माण गर्ने ।

नीति ङ : प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको समयलाई प्रशासनीक मात्र नभई नीतिगत र समन्वयकारी भूमिका निर्वाहमा पनि पर्याप्त रूपमा उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने र सार्वजनिक निर्माण शाखाका लागि पनि साप्ताहिक रूपमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको समय उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाउने ।

सार्वजनिक निर्माणहरूका तत्व (Components of Public Works)

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणसँग सम्बन्धित सेवा अन्तर्गत पर्ने क) खानेपानी वितरण;

ख) सार्वजनिक सरसफाई (ढल, फाहोर संकलन र व्यवस्थापन तथा नाला व्यवस्थापन) ग) सिचाई;

घ) विद्युत ङ) सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय च) सञ्चार लाई यो भागमा समेटिएको छ ।।

नगरवासीको दैनिक जनजिवन तथा औद्योगिक र व्यावसायिक गतिविधि सञ्चालनका लागि नगरले उपलब्ध गराउने यी क्षेत्रका सेवाले समग्र नगरको विकास र समृद्धि प्रभावित हुने भएकोले यो क्षेत्रको भौतिक पुर्वाधार निर्माणलाई निर्देशित गर्न गरिएको छ ।

खानेपानी (Drinking Water)

टीकापुर नगरपालिका विस्तारै शहरउन्मुख भईरहेको सन्दर्भमा नगरवासीको सेवा सुविधाको माग पनि बढिरहेको छ । २०७५ सालको तथ्यांक अनुसार नगरका ७६.३२ प्रतिशत परिवारले ट्युबेलको पानीलाई खानेपानीको प्रमुख स्रोतको रूपमा उपयोग गरिरहेको अवस्था छ । नगर केन्द्रमा सुरक्षित खानेपानीको पहुँच विस्तारको क्रममा रहेकोले र टीकापुर खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना सम्पन्न भएसँगै सुरक्षित खानेपानीको पहुँचमा पुग्ने परिवार संख्या ३३ प्रतिशत पुग्नेछ । घरधुरी स्तरमा एकीकृत वितरण प्रणालीमा आधारित धारा जडान भएको स्थानमा पनि न्यूनतम शहरी मापदण्ड अनुसार खानेपानी आपूर्तिको अपेक्षा भने पुरा भएको छ । टीकापुर साना शहरी खानेपानी आयोजनाबाट आपूर्ति हुने पानीको गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्नका लागि सुद्विकरणका थप उपाय अपनाउनु पर्ने आवश्यकता पनि छ । ग्रामिण भेगका केहि वडामा विस्तार हुने गरी निर्माण प्रारम्भ भएका खानेपानी ओजना सम्पन्न भएका सन् २०२० सम्ममा करीव ४५ प्रतिशत जनसंख्यामा तुलनात्मक रूपमा सुरक्षित खानेपानीको पहुँच पुग्नेछ । यस आधारमा टीकापुर नगरपालिकाले सन् २०२२ सम्ममा ६८ प्रतिशत र २०२५ सम्ममा ७६.५ प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९० प्रतिशत जनसंख्यामा सुरक्षित खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउने दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीका लागि थप प्रयास गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

उद्देश्य ६: भुउपयोग योजना अनुसार खानेपानीका पुर्वाधारको उपयुक्त स्थान निर्धारण गरी हरेक घर र व्यवसाय, कारखानासम्म शुद्ध पानीको पहुँच पुऱ्याउनु

नीति क. भौगर्भिक पानीका स्रोत एकिकृत गरी टीकापुर नगरपालिकाभरका लागि समान पानी वितरण प्रणाली तयार गरिने छ । यसका लागि आवश्यकता अनुसार नीजि क्षेत्र तथा सामुदायिक संघसंस्थासँग सहकार्य गरिने छ ।

नीति ख. जनसंख्याको चाप र अधिकतम पहुँच दिलाउने गरी क्लस्टर, वडा, बस्ती वा समुदाय स्तरमा उपयुक्त स्थानहरूमा पानी संकलन ट्यांकी निर्माण गरी तोकिएको वितरण केन्द्र वा सम्यन्त्र मार्फत उपभोक्ताको घरसम्म पानी वितरण गर्ने ।

नीति ग. वितरणको लागि जटिल हुने र अधिक लागत लाग्ने तर बस्ती सार्न नसकिने साना बस्ती वा एकाध परिवारका पानी आपूर्ति गर्न पम्पीड विधि अपनाइने छ ।

नीति घ. पानीको स्रोतबाट भण्डारण तथा वितरणमा चाहिने पूर्वाधार निर्माणका लागि चाहिने जमिन व्यवस्था गर्दा अन्य भू उपयोगमा असर नगर्ने सार्वजनिक जग्गा, सामुदायिक योगदानका जग्गा वा खरीद गर्नुपर्ने जग्गा निर्माण प्रक्रिया शुरु हुनु अघि नै प्राप्ती वा अधिग्रहण गरिसकिने छ ।

नीति ङ : नयाँ बस्ती विकास गर्नुअघि अघि नै भुउपयोग योजनाद्वारा निर्धारित क्षेत्रहरूमा पानीको बन्दोबस्त गर्ने जमिन निर्धारण र प्राप्ती गरिनेछ ।

नीति च. पानीको संकलन तथा वितरणका लाइन बनाउँदा वातावरण शंरक्षण वन, तथा पानीका भौगर्भिक वा सिमसार क्षेत्रहरूमा अवरोध नहुने गरी व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति छ : शहरी विकास मन्त्रालयद्वारा स्थापित संहिता तथा मापदण्ड अनुसार न्यूनतम ८० लिटर प्रति व्यक्ति प्रति दिन को दरमा पानीको आपूर्ति हुने गरी स्रोत र संरचनाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ज. पानी संकलन तथा शुद्धिकरणको लागि उपभोक्ता संख्याका आधारमा संकलन केन्द्रका लागि चाहिने न्यूनतम जग्गाको मापदण्ड बनाइने छ ।

नीति झ: सम्भाव्य आगलागि नियन्त्रणका सवै पानी संकलन ट्यांकीमा कम्तिमा १ चौथाई पानी रहरहने कुराको सुनिश्चिता गरिने छ भने व्यापारिक कम्प्लेक्स तथा उद्योग परिसरमा न्यूनतम पानी संकलन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ञ. हरेक नगर स्तरीय खानेपानी आयोजनाका लागि पुँजी सुधार योजना अनुसार निर्माण सम्पन्न नभएसम्मका लागि वार्षिक रुपमा श्रोत उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ठ. खानेपानीका सवै उपभोक्ताले मिटर जडान गरी पानीको वितरणको आधारमा बिलिङ्ग गर्ने तथा समय विल भुक्तानी नगर्ने उपभोक्तालाई विलम्ब दस्तुर तथा जरीवाना तथा अन्य सेवाबाट वञ्चीत गर्ने सम्मको कानुनी व्यवस्था गरिने छ । खानेपानीको चुहावट हुने तथा संरचना विगाने अभ्यास नियन्त्रणका लागि उपयुक्त कानुनी व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ड : स्थानीय स्तरमा वनेका पानी संकलन ट्यांकीमा आवश्यक परेको अवस्थामा नदि प्रणालीको पानी प्रशोधन गरी पानी थप्ने व्यवस्था गरिने छ । त्यसका लागि सम्वन्धित पक्षसँग समन्वय गरिने छ ।

सार्वजनिक सरसफाई (Public Sanitation)

खुला दिशामुक्त भइसेकको टीकापुर नगरपालिकामा शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको आधारमा दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा २०२२ सम्ममा प्राप्त हुने अपेक्षित उपलब्धी हाँसील गरिसकेको छ । तर अभै

५० प्रतिशत भन्दा बढि परिवारले साधारण चर्पी प्रयोग गरिरहेकोले सुदृढ सरसफाई संरचनाको उपयोग गर्ने जनसंख्या २०२२ सम्ममा ७० प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९५ प्रतिशत पुऱ्याउनका लागि नगरले ठोस कदम चाल्नुपर्ने अवस्था छ । नगरपालिकामा आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्थापन हुन सकेको छैन ।

नगरले आफुँग रहेका ट्रक तथा रिक्शामा ठोस फाहोर संकलन गरी तोकिएको स्थानमा थुपार्ने गरेको छ । फाहोरमैला व्यवस्थापनका लागि व्यवस्थित ल्याण्डफिल्ड साइट भने छैन । फोहोर प्रशोधनको अभ्यास पनि नगरमा छैन । ढल निकासको प्रवन्ध हुन बाँकी रहेको अवस्था छ । घरधुरी स्तरको शौचालयको सेप्टिक ट्यांकको फाहोर व्यवस्थापन सुरक्षित रूपमा गर्न सकिएको अवस्था छैन । घरधुरी स्तरको सेप्टिक ट्यांक भरिएमा त्यसलाई निकालेर सम्बन्धित परिवारले चाहेको स्थानमा विसर्जन गर्न सशुल्क सक्सन सेवा नगरले सञ्चालन गरेको छ, तर विसर्जनको सुरक्षित पद्धति भने विकास गर्न बाँकी छ ।

यस पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक सरसफाईका क्षेत्रसँग सम्बन्धित वर्तमान समस्या समाधानका लागि निम्न उद्देश्य तथा नीतिहरू तय गरिएको छ ।

उद्देश्य ७ : दिशाजन्य फोहोरको सुरक्षित व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापनका लागि प्रशोधन प्रणाली स्थापनाको कार्य अघि बढाइने छ । यसबाट फाहोर पानीलाई खुला रूपमा बगाउन योग्य बनाई नाई नदि वा नहरमा मिसाउने वा वैकल्पिक रूपमा सिंचाईमा उपयोगमा लगाइने छ ।

नीति ख : आधारभूत रूपमा मानवीय फोहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्डमा आवश्यक परिमार्जन गरी अनुसार घरधुरी स्तरको सेप्टिक ट्यांक निर्माणलाई अनिवार्य बनाउने नीतिलाई निरन्तरता दिइने छ । नगरपालिकाभर सेप्टिक ट्यांक प्रणाली व्यवस्थापनका बारेमा जनचेतना तथा अभिमुखीकरण गरिने छ ।

नीति ख. निश्चित मापदण्ड सहितको सेप्टिक ट्याङ्क घरघरमा निर्माणलाई अनिवार्य गराउन उपयुक्त मापदण्ड बनाई शौचालय निर्माणलाई घर निर्माणको अनुमति प्रक्रियामा आवद्ध गरिने छ ।

नीति ग. नयाँ बस्ती विकास गर्दा पानी र फाहोर छुट्याउने प्राविधि सहितको सामुदायिक सेप्टिक ट्यांकी निर्माणको प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि नगरका तर्फबाट आवश्यक सहूलियत उपलब्ध गराइने छ ।

नीति घ. घरधुरी स्तरमा सेप्टिक ट्याङ्क निर्माण गर्दा नगरपालिकाले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुसार वातावरणीय, खानेपानीको प्रयोजनमा उपयोगमा रहेको जमिनमुनिको पानी प्रदुषण तथा स्वास्थ्यमा धक्का नपर्ने गरी स्थान पहिचान गरिने छ ।

नीति ङ. सेप्टिक ट्याङ्कको कारण जमिनमुनिको पानी प्रदुषण हुन सक्ने भएकोले खानेपानी प्रयोजनमा पानी निकाल्ने र संकलन गर्ने स्रोतको निश्चित दुरी सम्म कुनै सेप्टिक ट्याङ्क राख्न दिइने छैन ।

नीति च. सेप्टिक ट्यांकाका कारण पानी प्रदुषणको सम्भावना धेरै हुने भएकोले नगरपालिकाले एकिकृत पानी आपूर्ति प्रणाली सञ्चालन गरेको स्थानमा विशेष अवस्थामा बाहेक व्यक्तिगत नल सञ्चालन वा तथा बोरिङ्ग गर्न दिने छैन ।

नीति छ. नगरपालिकाले बिग्रिँदै जाने सेप्टिक ट्याङ्कबाट जमिनमुनीको पानी तथा स्वास्थ्यमा हानी हुने भएकोले हरेक सेप्टिक ट्याङ्कको अवस्था जाँच गरी मर्मत सम्भार गर्ने निर्देशिका तथा समुदाय स्तरमा आवश्यक जनशक्ती तयार गरिने छ ।

उद्देश्य ८ : प्रभावकारी फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम मार्फत नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त बनाउनु ।

नीति क. आ.व. २०७७/७८ भित्र घर, व्यवसाय तथा कारखानाहरूबाट निस्केका ठोस फोहरको पुनचक्रण तथा व्यवस्थापन योजना सहितको विस्तृत फोहरमैला व्यवस्थापन योजना तयार गरिने छ र यसको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नीति नियम र जनशक्ति व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ख. नगरले आन्तरिक र वाह्य श्रोत मार्फत फाहोर प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्नेछ र आफैँ वा नीजी क्षेत्र वा अन्य संघ संस्थासँग गरिने सेवा सेवा करार मार्फत ढोका ढोकामै संकलन गरी प्रशोधन केन्द्रमा प्रशोधन र पुनर्चक्रण र व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ग. फोहोर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क संकलन, संकलनको वारम्बारता, प्रशोधनका क्रममा उत्पादित जैविक मलको मुल्य निर्धारण आदिका लागि नगरको सरसफाई इकाईले समन्वयत्मक र नियमनकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

नीति घ. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि स्थानीय कानून मार्फत पुनचक्रण हुने तथा नहुने तथा सड्ने र नसड्ने फाहोरको विवरण तथा विभिन्न पक्षको भूमिका संकलनका विन्दुहरू लगायतको नियमन र व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ङ. फाहोरमैला विसर्जन, प्रशोधन तथा व्यवस्थापन हुने मुख्य केन्द्र तथा संकलन विन्दु तय गर्दा बसोबास क्षेत्रको वातावरण तथा भू उपयोगको तालमेत विग्रन नदिने गरी साइट छनोट गरिने छ ।

नीति च. कम फोहोर उत्पादन गर्ने, पुनःप्रयोग तथा पुनरचक्रणका जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुऱ्याइनुका साथै घरधुरी स्तरबाट फोहोर कम गर्ने, पुनरप्रयोग गर्ने तथा अन्तिम विकल्पका रूपमा पुनरचक्रण गरिने आवश्यकतालाई आधार बनाई उत्प्रेरणात्मक र सचेतात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ. छनोट गरिएका फाहोर व्यवस्थापन केन्द्रको अवधि ख्याल गरी जनसंख्या प्रक्षेपणका आधारमा भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू तय गरी उपयुक्त विधिबाट नगरको स्वामित्वमा ल्याइने छ ।

सिंचाई (Irrigation)

यस नगरका अधिकांश खेतीयोग्य जमिन समेत सिंचाई रानीजमरा कुलरीया सिंचाई आयोजना मार्फत १४ हजार हे. भन्दा बढि क्षेत्रफलमा सिंचाई सुविधा पुग्ने गरी राष्ट्रिय गौरवको आयोजना कार्यान्वयन भइरहेको छ । तर सन् २०१८ मा सम्पन्न भइसक्नुपर्ने यो आयोजना यो नीति निर्माणको समयसम्म सम्पन्न हुन सकेको छैन । यो आयोजना सम्पन्न भएसँगै नगरको सिंचाईको पुर्वाधारको मुख्य आवश्यकता पुरा हुनेछ । यो आयोजनाको पहिलो चरण सम्पन्न भइसक्दा पनि मुख्य नहरबाट पानी वितरण हुने कुला निर्माणको कार्य बाँकी रहने छ । आयोजनाले नसमेट्ने क्षेत्रको सिंचाई सुविधाका लागि नगरले आफैँ वा प्रदेश र केन्द्र सरकारको सहयोगमा वोरिड तथा कुलो निर्माण वा मर्मत सम्भारको कार्य गर्नुपर्ने छ । सबै किसिमका सिंचाईका कार्यक्रमबाट उपलब्ध हुने पानी वितरण र आयोजनाको निरन्तर संचालनमा पनि नगरको भूमिका रहनुपर्ने देखिन्छ । यस पृष्ठभूमिका नगरको सिंचाईको नीति निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य ९ : टीकापुर नगरपालिकालाई कृषि उत्पादनशिल नगरको पहिचान बनाउने गरी कृषियोग्य जमिनमा बाह्र महिना सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउनु ।

नीति क : टीकापुर नगरपालिकाको कृषि क्षेत्र विकासको महत्वपूर्ण आधारको रूपमा रहेको रानीजमरा कुलरीया आयोजना चाँडो सम्पन्न गर्न नगरको तर्फबाट निरन्तर पहल गरिने छ । निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा आएपछि पानी सञ्चालन र वितरणको प्राभावकारीतका लागि आन्तरिक संरचना बनाई परिचालन गरिने छ ।

नीति ख : वैकल्पिक सिंचाईको संरचनाका रूपमा रहेका परम्परागत कुलोको मर्मत सम्भार र सञ्चालनका लागि सम्बन्धित कृषक समुहसँग आवश्यक समन्वय र साभेदारी गरिने छ ।

नीति घ : रानीकुलो तथा परम्परागत कुलोले नसमेट्ने क्षेत्रमा व्यवसायिक उत्पादन गर्ने गरी डिप वोरिड र पम्पीडका कार्यक्रमका लागि लागत सहभागिताका आधारमा आर्थिक र प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराइने छ ।

नीति घ : नगरको भू उपयोग योजना अनुकूल कृषि पकेट क्षेत्रमा व्यवसायिक कृषि उत्पादनका लागि कुलो विस्तार वा पम्पीडका लागि सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ड : आकासे पानी व्यवस्थापन र दिशाजन्य फाहोर प्रशोधनबाट निस्कने पानी पनि अधिकतम रूपमा सिंचाईमा लगाउने पर्यत्न गरिने छ ।

नीति च : नगर भित्र वा बाह्य स्रोतबाट निर्माण वा स्तरोन्नतीबाट तयार हुने सिंचाईका ठूला तथा मझौला आयोजनाको नियमित मर्मत सम्भार र सञ्चालनका लागि शुल्क संकलन, मर्मत सम्भार कोष स्थापना र संचालन लगायतका लागि नगर स्तरीय संयन्त्रबाट समन्वयकारी र सहयोगी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय (Public Buildings and Libraries)

नगरपालिकाको स्वामित्व वा अधिनमा विभिन्न १७ वटा भवन रहेको नगरपार्श्वचित्र २०७५ मा उल्लेख छ । नगरका भवनहरू सेवा प्रवाहमा तथा आन्तरिक राजश्वको स्रोतका रूपमा व्यवसायिक प्रयोजनमा गाइएका छन् । नगरपालिकाले आधारभूत सेवा प्रवाहका लागि कार्यालय व्यवस्थापन गरेता पनि ४ वटा वडाको आफ्नो कार्यालय भवन छैन । वडा कार्यालयका लागि चाहिने कम्प्युटर लगायतको भौतिक पूर्वाधारका पनि पर्याप्तता छैन । नगरमा दुइ वटा सार्वजनिक पुस्तकालय सञ्चालनमा छन् । नगर र तथा वडा स्तरमा विभिन्न आवश्यकताका भवन निर्माण हुनपर्ने जनचाहना रहेकोमा कमी पुर्तिका लागि नगरले धेरै काम गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । यस पृष्ठभूमिका यो क्षेत्रको नीति तथा उद्देश्य निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १० : नगरपालिकाले आधारभूत सार्वजनिक सेवा प्रवाहका लागि पर्याप्त भवनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : टीकापुर नगरपालिकाको हालको संगठन संरचना तथा विषयगत विभाग, शाखा वा इकाई सहितको भावी संगठन संरचना समेतलाई दृष्टिगत गरी पर्याप्त मात्रामा कार्य कक्ष, बैठक कक्ष तथा सभाहल सहितको भौतिक पूर्वाधारको उपलब्धता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख : न्यूनतम प्राविधिक कर्मचारी समेत रहने गरी बैठक कक्ष सहितको आफ्नै वडा कार्यालय भवनको पूर्वाधार तयार गरिने छ ।

नीति ग : नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने सरसफाई सेवा, स्वास्थ्य सेवा, शैक्षिक सेवा जस्ता सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक भवनहरू निर्माण वा मर्मत सम्भारको कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अधि बढाइने छ ।

नीति घ : नगरपालिकाबाट सवै किसिमका भवन निर्माण गर्दा भवन संहिता तथा मापदण्ड एवं भू उपयोग योजनाको पूर्ण कार्यान्वयन गरिने छ । भने सार्वजनिक भवन निर्माणमा बढि भन्दा बढि जनसंख्यालाई पयाक पर्ने स्थानमा निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य ११ : बौद्धिक अभ्यास तथा आर्थिक र सामाजिक हित हित प्रवर्द्धन गर्ने गरी न्यूनतम सामुदायिक भवनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : आर्थिक गतिविधिमा योगदान गर्ने तथा आन्तरिक राजश्वको भरपर्दो स्रोतका रूपमा योगदान गर्न सक्ने गरी लागत प्रभावकारीता विश्लेषणका आधारमा आफ्नो स्वामित्वमा रहेको भूउपयोगको तालमेल नविग्रने जग्गामा व्यापारिक प्रयोजनका भवन निर्माण गरी भाडामा लागउने अभ्यासलाई निरन्तरता दिइने छ ।

नीति ख : नगरमा उपलब्ध प्रयोग विहिन वा मर्मत संभार गरी प्रयोगमा ल्याउन सकिने भवनको वास्तविक अवस्था यकिन गरी एक वडा एक पुस्तकालय तथा प्रत्येक एक हजार परिवारमा एक पुस्तकालय हुने गरी पुस्तकालय भवन निर्माण, मर्मत सम्भार र सञ्चालन गरिने छ । यसका लागि सामुदायिक संघ संस्थासँगको साभेदारीलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ग : जेष्ठ नागरिक हेरविचार केन्द्र, बाल मनोरञ्जन केन्द्र जस्ता भवन निर्माण पनि नगरपालिको प्राथमिकतामा रहनेछ । यसका लागि साभेदारीका विकल्पहरूको खोजी गरिने छ ।

नीति घ : स्थानीय संस्कृतिको जगेर्ना तथा प्रवर्द्धन गर्ने वा स्वरोजगारीका क्रियाकलाप संचालन हुने भवन निर्माणका लागत प्रभावकारी प्रस्तावलाई बृहत योजनाको अभिन्न अंगको रूपमा समेटि कार्यान्वयनमा लगिने छ ।

विद्युत

सन् २०१८ को तथ्यांक अनुसार टीकापुर नगरपालिकामा ९० प्रतिशत भन्दा बढि परिवारमा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा रहेको छ । कतिपय स्थानमा सडक, खेत वा घर छेउमा विद्युतका पोल अव्यवस्थित रूपमा रहेको अवस्था पनि छ । श्री फेज लाइन विस्तार हुन बाँकी ग्रामिण भेगमा कृषि उपकरण तथा पानी तान्ने प्रयोजनका लागि विद्युत आपूर्ति कम छ ।

नगरको विकास र समृद्धिका लागि विद्युत आपूर्ति महत्वपूर्ण हुन्छ । एक मेघावाटसम्मको जलविद्युत उत्पादन र वैकल्पिक उर्जा वाहेक विद्युत सम्बन्धि सेवा प्रवाहमा नगरको मुख्य भूमिका नहुने सवैधानिक व्यवस्था छ । तर शहरी विकासका सन्दर्भमा विद्युतको सेवाको जिम्मेवारी अन्यत्र पन्छाउन सक्ने अवस्थामा पनि नगरपालिका छैना

त्यसैले **सवै नगरवासीमा विद्युत सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने** लक्ष्यका साथ यो सेवाका सन्दर्भमा नगरले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने गरी निम्न उद्देश्य र नीति तय गरेको छ ।

उद्देश्य १२: विद्युत सेवाको पहुँच बाहिर रहेका परिवारलाई पहुँचमा ल्याउनु ।

नीति क. बिजुलीको सेवा नपुगेका घरधुरीहरूमा बिजुली पुऱ्याउन उपकरण तथा लाइन विस्तारका लागि चाहिने जमिन व्यवस्थापनमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग आवश्यक समन्वयन गरी नगरको तर्फबाट यस कार्यको सहजिकरण गरिने छ ।

नीति ख: ऐलानी जग्गामा घर बनाएका तथा भूमिहिनहरूलाई समेत विद्युत सेवाबाट वञ्चीत हुन नपर्ने वातावरण बनाउन विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वयमा लालपुरजा वाहेकको वैकल्पिक अस्थायी सेवाग्राही परिचय पत्र बनाउन सहजिकरण गरिने छ ।

नीति ग. विद्युतीय जोखिम न्यूनिकरण तथा विद्युत प्राधिकरणबाट स्रोत उपलब्ध नभएका स्थानका लागि विद्युत सेवा प्रवाहमा न्यूनतम बजेट व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।

नीति घ. प्राधिकरणको सेवा नहुने निश्चित भएमा शौर्य वस्तीका लागि नगरका तर्फबाट न्यूनतम सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।

उद्देश्य १३ : विद्युत सेवा प्रबन्ध भएका क्षेत्रहरूमा अविच्छिन्न रुपमा विद्युत उपलब्ध गराउनु ।

नीति क. बिजुलीको मिटर जडान नगरी उपयोग गर्ने घरधुरी स्तरमा मिटर जडानलाई अनिवार्य बनाइने छ ।

नीति ख. बिजुलीको सेवामा समस्या भएका अथवा बढाउनु पर्ने अवस्थामा विद्युतीय उपकरणहरूको विस्तार गर्ने चाहिने जमिनको बन्दोबस्त गर्नमा विद्युत प्राधिकरण र समुदायलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ग. राष्ट्रिय रुपमा विद्युत आपूर्तिमा हुने सम्भाव्य बृद्धिलाई मध्यनजर गरी दाउरा विस्थापन गर्दै खाना पकाउने उर्जाका रुपमा विद्युत प्रयोग गर्नेगरी उत्प्रेरणात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति घ. विद्युतीय पोल तथा तारको व्यवस्थापन गर्दा दुर सञ्चार, इन्टरनेट जस्ता लाइन तथा सडक , नाला आदिका विचमा बेलाबखत देखिने समन्वयको कमी हटाउन नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति च. विद्युत लाइन विस्तार गर्दा सडकको फैलाओट तथा सार्वजनिक सेवाका लाइनहरूमा अवरोध हुन नदिन शहरी क्षेत्रमा जमिन मुनीबाट लाइन विस्तार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य गरिने छ ।

नीति छ. औद्योगिक क्षेत्र, व्यापारिक कम्प्लेक्स आदि खुल्नु अघि पर्याप्त विद्युत आपूर्ति एकिन गर्न सम्बन्धित पक्षको तर्फबाट नगरले पहल गर्नेछ ।

नीति ज. थ्री फेज लाइन विस्तारका लागि उर्जाको माग विश्लेषण नगरपालिकाको तर्फबाट गरी सोका आधारमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा सहयोगका लागि औपचारिक समन्वयन गरिने छ ।

सञ्चार सेवा

वि.सं. २०७५ को तथ्यांक अनुसार टीकापुर नगरपालिकाका ८८.२१ प्रतिशत परिवारले कुनै न कुनै किसिमको मोबाइल टेलिफोन सेवा उपयोग गरिरहेको अवस्था छ । नगरमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोबाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएका छन् । तथापि, बेला बखत टेलीफोनको नेटवर्क नआउने समस्या नगरभित्र रहेको छ । नगरका कतिपय वडाहरूमा ल्याण्डलाइन टेलीफोन विस्तार नहुँदा ग्रामिण भेगमा कार्यालय प्रयोजनमा समेत मोबाइल फोन प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । इन्टरनेट सेवा नगरका वडाहरूसम्म विस्तार भएको भएपनि नगरका घरधुरी मध्ये २ प्रतिशत हाराहरीले मात्र मोबाइल नेटवर्क बाहेकको इन्टरनेट सेवा घरमा जडान गरेको अवस्था छ ।

सञ्चारको सेवाका लागि तारविहिन विधिलाई प्रशय दिने गरी सञ्चारको सेवा नगरपालिका भित्रको सबै घर तथा व्यवसायसम्म पुऱ्याउने र यसको लागि चाहिने एन्टेना, पोल, ता तथा अन्य उपकरण स्थापनामा सहजीकरण समेत गर्ने गरी यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य १४: सञ्चार सुविधालाई आम नगरवासीको अधिकतम पहुँचमा पुऱ्याउने गरी व्यवस्थित र नियमित गर्नु

नीति क. नगरपालिकाका हरेक घर तथा व्यवसायको लागि आवश्यक सञ्चार सुविधा (टेलीफोन र इन्टरनेट) उपलब्ध गराउन सेवा प्रदायकका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने ।

नीति ख. हरेक किसिमको सञ्चारको माध्यमको सेवाको गुणस्तर बढाउन सेवा प्रदायकहरूसँग गुणस्तर नियन्त्रणका नियम बनाइ नगरको सूचना प्रविधि इकाई मार्फत अनुगमन र नियमन गर्ने ।

नीति ग. सवै बडा केन्द्र, पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल, समुदाय तथा टोलहरूमा सशुल्क तार रहित इन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराउनका लागि नगर केन्द्रमा सेवा प्रदान गरिरहेका सेवा प्रदायकहरूलाई उत्प्रेरित गरिने छ ।

नीति घ. मोबाइल टेलीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको स्थानमा टेलीफोन टावर स्थापनाका लागि नेपाल टेलीकम लगायतका सेवा प्रदायकसँग आवश्यक समन्वयन गरिने छ । टेलीफोनका टावर स्थापना गर्दा समुदायबाट टाढा, सुरक्षित र शहरी सौन्दर्यमा नकरात्मक असर नगर्ने गरी स्थापना गर्न लगाइने छ ।

नीति ङ. विद्युत, टेलिफोन, टेलिभिजन आदि सेवाका लागि प्रयोगमा आउने टावरको क्षमता बढाउने सम्भावनाको अधिकतम उपयोग गर्न सेवा प्रदायकलाई उत्प्रेरित गरी टावरहरूको संख्या सिमित गराइने छ ।

नीति ड. भवनमा सञ्चार उपकरण राख्नुपर्ने अवस्थामा ठूला उपकरण निश्चित उचाई भन्दा अग्लो व्यवसायिक भवनको छतमा निश्चित मापदण्ड अनुसार मात्र राख्न पाइने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति च. सञ्चारका उपकरण ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदामा हानी नपुग्ने स्थानहरूमा मात्र राख्न पाइने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति छ. सञ्चार उपकरण स्थापना तथा सञ्चालन गर्दा हाल तथा भविष्यमा यातायात तथा अन्य सार्वजनिक सुविधाको विस्तारमा असर नपर्ने गरी गरिने छ ।

नीति ज : स्थानीय एफ एम रेडियोलाई किसानको समय समेत विचार गरी टीकापुर नगर केन्द्रीत कृषि कार्यक्रम उत्पादन र प्रसारण तथा यहाँको पर्यटन प्रवर्द्धनका कार्यक्रम उत्पादन र प्रवर्द्धनका लागि प्रोत्साहित गरिने छ ।

नीति झ : इन्टरनेट, दुरसञ्चार, एफ एम रेडियो तथा छापा तथा अनलाइन सञ्चार माध्यमलाई नगरपालिकाबाट हुने आर्थिक गतिविधि तथा सेवा प्रवाहका सन्दर्भमा आम सरोकारका जानकारी उपलब्ध गराउन प्रेरित गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.४ : सार्वजनिक निर्माण

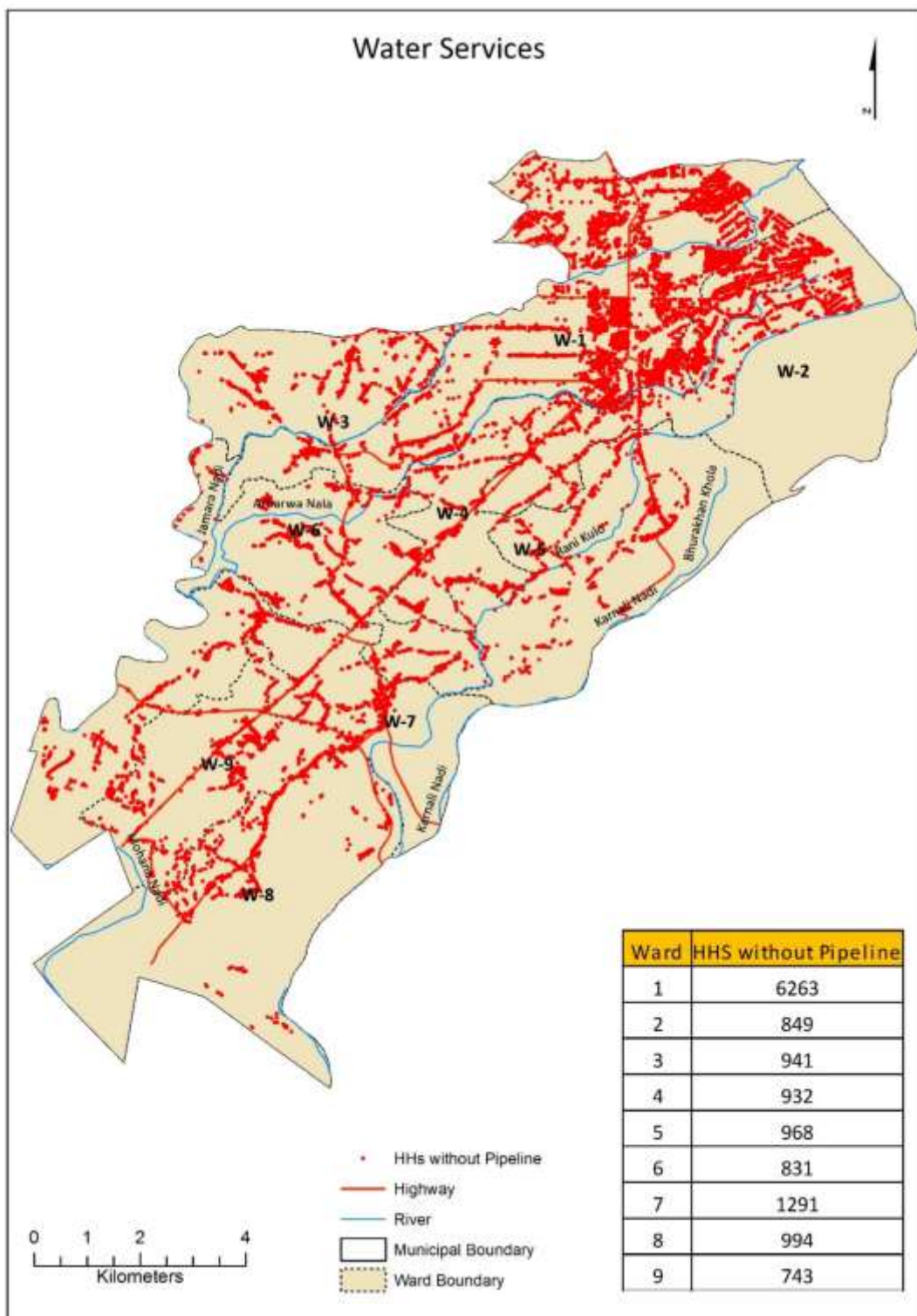
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>नेपालको संविधानले नगरपालिका लगायत स्थानीय तहलाई खानेपानी सम्बन्धि अधिकारलाई एकल अधिकारको रूपमा समेटेको छ । टीकापुर नगरपालिका विभिन्न वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तथा विभिन्न निर्णय मार्फत यो अधिकार अनुसारको जिम्मेवारी पुरा गर्न पर्यत्नशील छ । तथापि खानेपानीको कमी पुर्तिको दिर्घकालिन नीति तथा सम्बन्धित स्थानीय कानून बनाउन भने बाँकी रहेको छ ।</p> <p>नेपाल सरकारको योजना निर्माणको संहिता तथा मापदण्ड २०७२ ले नगरको जनसंख्याका आधारमा प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन खानेपानी आपुर्तिको न्यूनतम मापदण्ड पनि निर्धारण गरेको छ । सो मापदण्ड अनुसार टीकापुरको जनसंख्याका आधारमा यस नगरमा प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन ८० देखि १०० लिटर पानी आपुर्तिको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने भएता पनि नगरको भौगोलिक विशिष्टता तथा वस्तीको विभिन्नताका आधारमा स्थानीय मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि महशुष गरिएको छ ।</p> <p>२०३० सम्ममा सवैलाई सुरक्षित पानीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने दिगो विकास लक्ष्य हाँसील गर्न नगरका खानेपानी सम्बन्धि क्रियाकलापलाई थप उपलब्धीमुलक बनाउनु पर्ने भएकोले खानेपानी तथा सरसफाइको नीति, कानून तथा मापदण्ड तत्काल निर्माण गरी लागु गर्ने र कार्यान्वयनको अवस्थाको समयवद्ध लेखाजोखा गरी मध्यकालममा आवश्यक परिमार्जन तथा संशोधन र दिगो विकास लक्ष्य तथा खानेपानी तथा सरसफाईको नगरको लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगति समिक्षाका आधारमा कमी देखिएमा कमी पुर्तिको रणनीति समेत बनाउने गरी नीति तथा कानून सम्बन्धि आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।</p>		

<p>खानेपानी तथा सरसफाईका पुर्वाधार निर्माण, सेवा व्यवस्थापन जस्ता विषय समेटेको खानेपानी तथा सरसफाई नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>टीकापुर नगरपालिकाको खानेपानी आपूर्तिको न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गर्ने ।</p> <p>खानेपानीको प्रयोजनामा गरिने भौगर्भिक पानीको उपयोग तथा सुद्धिकरणको नीर्दिशिका जारी गर्ने ।</p> <p>मापदण्डलाई खानेपानीका पुर्वाधार निर्माण र वितरण सम्बन्धि प्राविधिक कार्यसँग अवद्ध गर्ने निर्देशिका बनाउने ।</p> <p>खानेपानी तथा सरसफाईको सेवा प्रवाह र उपयोग तथा शुल्क निर्धारण सम्बन्धि मापदण्ड तयार गरी नगरवाट प्रवाह गरिने त्यस्ता सेवाका शुल्क समेत निर्धारण गर्ने ।</p>	<p>खानेपानी तथा सरसफाई नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा र आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>खानेपानी तथा सरसफाईका मौजुदा कानुन तथा मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा गरी समयानुकुल परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>आवासीय प्रयोजन वाहेक व्यवसायिक तथा संस्थागत प्रयोजनाका लागि खानेपानी आपूर्ति तथा व्यवस्थापनको मापदण्ड बनाउने ।</p> <p>नगरको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमलाई खानेपानी र सरसफाईका विषय समेट्दा दिगो विकास लक्ष्य, राष्ट्रिय लक्ष्य तथा स्थानीय अवस्थामा आधारित बनाउँदै लैजाने ।</p>	<p>खानेपानी तथा सरसफाई नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा, संशोधन र आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>सिंचाई, सरसफाई, सूचना तथा सञ्चार र विद्युत सम्बन्धि नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>टीकापुर नगरपालिकाको जनसंख्यालाई शत प्रतिशत मानेर सबैका लागि सफा पानी र सरसफाईको पहुँचमा पुग्न दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा प्राप्त उपलब्धिको आवधिक समिक्षा (सन् २०२५ र २०२९) गरी कमी पुर्तिको रणनीति बनाउने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकाले आवश्यक पुर्वाधार तयार गरी ठोस फाहोर व्यवस्थापन सेवालार्ई व्यवस्थित बनाउने प्रक्रिया प्रारम्भिक चरणमा छ भने भवन निर्माण निर्माण अनुमति प्रक्रियाको अंगका रुपमा शौचालय निर्माणको विषय समेटेको छ । तथापि आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाईको अधिकार संविधानतः स्थानीय सरकारलाई रहेकोमा समग्र सरसफाई क्षेत्र समेटेको स्थानीय नीति तथा कानुन टीकापुर नगरपालिकामा बनाउन बाँकी छ । नगरपालिकाले सार्वजनिक सरसफाईमा टोल विकास संस्थाको भूमिका वढाउने नीति लिएको भएपनि उक्त स्वयंसेवी संस्थालार्ई नगरको अपेक्षा अनुसार परिचालित हुने वातावरण निर्माणको विधि भने तय भएको छैन ।</p> <p>सार्वजनिक सरसफाई अन्तर्गत खानेपानीको अन्तरम्बन्धित क्षेत्रका रुपमा रहेको भाग तथा ठोस फाहोर रादिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापनको विशिष्ट कार्य समेत समावेश गरी नगरपालिकालार्ई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर बनाउन निजी क्षेत्र तथा समुदायसँग गरिने सम्भावित साभेदारीका आधार तथा सरसफाईका अन्य पक्ष समेटेर यो दिर्घकालिन नीति, कानुन र मापदण्ड बनाउनु पर्ने हुनाले तीनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।</p>		
<p>ठोस फाहोर व्यवस्थापनका लागि निर्माण तथा सञ्चालन गरिने सरसफाई केन्द्र तथा सार्वजनिक शौचालय, दिशाजन्य फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धि नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>ठोस फाहोर व्यवस्थापन तथा पुनरचक्रणका लागि सार्वजनिक निजी साभेदारीको विधि निर्धारण सहित स्थानीय फाहोर व्यवस्थापन</p>	<p>सार्वजनिक सरसफाईका नीति, कानुन एवं मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>सरसफाई र खासगरी दिशाजन्य फोहोर प्रशोधन तथा ठोस फाहोर व्यवस्थापन र पुनरचक्रणको क्षेत्रमा सार्वजनिक</p>	<p>नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर बनाउने सन्दर्भमा भएका प्रगति समिक्षा गरी कमी पुर्तिका रणनीति बनाउने ।</p>

<p>र सरसफाई सम्बन्धि ऐन, नियमावली र आवश्यक कार्यविधि बनाउने ।</p> <p>फाहोरमैला व्यवस्थापनमा टोल विकास संस्था परिचालन गर्ने नगरको नीतिलाई समग्र सरसफाई नीतिको अंगका रूपमा परिस्कृत गर्ने ।</p>	<p>नीजि साभेदारीको अभ्यासलाई थप प्रभावकारी बनाउने गरी सरसफाई सेवा व्यवस्थापन विधिका आधारमा सरसफाईको सेवा करार सम्बन्धि निर्देशिका बनाउने ।</p>	
<p>कृषि उत्पादनशील नगर बनाउने दुरदृष्टी सहित अधि बढेको यस नगरपालिकामा स्थानीय कृषकले निर्माण गरेका वृहत परम्परागत नहर तथा मझौला तथा साना कुला रहेकोमा सिंचाई कुलो निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका क्रमशः बढिरहेको छ । नगरले समग्र नगरको भू उपयोग योजना निर्माणसँगै सिंचाई सुविधा व्यवस्थापनलाई थप वैज्ञानिक बनाउनुपर्ने अवस्था छ । एकल अधिकारका रूपमा स्थानीय तहले पाएको संवैधानिक अधिकार कार्यान्वयन गर्न सबै किसिमका सिंचाईका पुर्वाधार निर्माण र सेवा व्यवस्थापन गर्न सिंचाई नीति बनाउनु पर्ने भएकोले कृषि नीतिको अंगका रूपमा सिंचाई नीति निर्माण तथा समयबद्ध रूपमा कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन र संशोधनको कार्य आवधिक तालिका सहित प्रस्तुत छ ।</p>		
<p>साना सिंचाईका पुर्वाधार निर्माण, सञ्चालन लगायत सिंचाई नीति बनाइ यसलाई कृषि नीतिको अंग बनाउने ।</p>	<p>सिंचाईलाई भू उपयोग नीति तथा कृषि पकेट क्षेत्र र तीनको विविधिकरणका आधारमा नीति र कार्ययोजनामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p>	<p>सिंचाई नीति कार्यान्वयनको समिक्षा गरी ठूला सिंचाई सेवा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी समेतका आधारमा सिंचाई नीतिमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p>
<p>संविधानतः दुर सञ्चार सम्बन्धि अधिकार संविधान अनुसार स्थानीय तहलाई नभए पनि रेडियो सञ्चालन सम्बन्धि अधिकार तथा स्थानीय सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि अधिकारका स्थानीय तहलाई भएको तथा टीकापुर नगरपालिकाले स्थानीय रेडियो सञ्चालन कार्यविधि समेत बनाइसकेको सम्दर्भमा सञ्चार सेवा व्यवस्थापन र विकासका लागि निम्न नीतिगत कार्यतालिका बनाएको छ ।</p>		
<p>स्थानीय सञ्चार माध्यम सञ्चालन, इन्टरनेट सेवा व्यवस्थापन लगायत सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धि स्थानीय कानून तर्जुमा गर्ने । स्थानीय रेडियो सञ्चालन कार्यविधिलाईलाई ऐनको स्वरूप दिने ।</p>	<p>नगरको सेवा प्रवाहलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउन प्रविधि मैत्री नगर निर्माणमा नगरपालिका र नीजि क्षेत्रको भूमिकालाई सञ्चार नीति मार्फत स्पष्ट पार्ने ।</p>	<p>सञ्चार क्षेत्रको नवप्रवर्तन अनुकूल सम्बन्धित विषय व्यवस्थापनको स्थानीय कानून, कार्यविधि वा निर्देशिका बनाउने ।</p>
<p>विद्युत सेवा सम्बन्धि अधिकार संविधानतः संघ प्रदेश र स्थानीय तहको साभ्भा अधिकारका रूपमा रहेकोले नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रको निक्कोल हुन वाँकी छ । एक मेघावाट सम्मको जलविद्युत आयोजना सम्बन्धि अधिकारको उपयोग टीकापुर नगरपालिकाको सन्दर्भमा त्काल हुने अवस्था नदेखिएकोले दैनिक रूपमा नगरपालिकाले सम्बोधन गर्नुपर्ने जलविद्युत सम्बन्धि सेवाका सन्दर्भमा आफ्नो भूमिकामा स्पष्टता ल्याउनु प्रमूख स्थानीय नीतिगत कार्य भएको महशुष गरी सो कार्यलाई अल्पकालिन कार्यका रूपमा समेटिएको छ । अन्य सान्त्तिर्भिक विषयलाई आवधिक प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<p>विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वयमा विजुलीको तार, पोल, ट्रान्स्फर्मर परिवर्तन, सेवा प्रवाह र चुहावट नियन्त्रण लगायतमा नगरको भूमिका स्पष्ट बनाउने ।</p>	<p>साभ्भा अधिकारको व्याख्या भई स्थानीय अधिकारमा आएको स्पष्टताका आधारमा जलविद्युत तथा एकल अधिकारका रूपमा रहेको वैकल्पिक उर्जा सम्बन्धि कानून बनाउने ।</p>	<p>जलविद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा सम्बन्धि स्थानीय कानूनमा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन र संशोधन गर्ने ।</p>

<p>सार्वजनिक निर्माणका कार्य गर्दा त्यसको वातावरणीय प्रभाव विश्लेषण अपरिहार्य हुन्छ तर सबै आयोजनाको वैज्ञानिक तवरले वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन गर्नु लागत र समयका आधारमा व्यवहारिक नहुने हुनाले आयोजनाको लागत र प्रकृति अनुसार वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको विधि र स्तरमा विविधकरण गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुष गरी यो क्षेत्रको नीतिगत प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।</p>		
<p>खानेपानी तथा सरसफाई लगायत सार्वजनिक निर्माणको निश्चित रकम भन्दा माथिका आयोजना कार्यान्वयन गर्नु अघि वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन सम्बन्धि नियम वा निर्देशिका बनाउने ।</p>	<p>वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको निर्देशिकामा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गरी सबै किसिमका आयोजनाको वातावरणीय प्रभाव विश्लेषणको स्तर वर्गीकरण गरी निर्देशिकालाई थप विस्तृत बनाउने ।</p>	<p>वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन सम्बन्धि निर्देशिकालाई परिवर्तित सन्दर्भमा उपयोगी बनाउने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकाले स्थानीय भवन निर्माण मापदण्ड कार्यान्वयन गरिरहेको छ । संरचनागत मजभुतीका मापदण्ड (भवन संहिता) सबै किसिमका भवनमा समान रूपमा लागु हुने भएता पनि विभिन्न किसिमका भवनको कोठाको आकार, अपांता भएका व्यक्ति तथा बालबालिका लगाएतको पहुँच तथा भूकम्प बाहेकको जोखिम न्यूनिकरणका मापदण्ड समेत समेटेटी बाढीको समयका लागि बनाइने उच्च भवन, विभिन्न सेवा प्रदायकका भवन तथा पुस्तकालयका लागि भवन निर्माणको मापदण्ड बनाउनु पर्ने आवश्यकता महशुष गरी त्यसको प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।</p>		
<p>नगरपालिका अन्तर्गतका कार्यालय, शुरक्षित भवन तथा सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालयका पुर्वाधारको न्यूनतम मापदण्ड तयार गर्ने ।</p>	<p>सार्वजनिक तथा सामुदायिक भवन निर्माणको मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधिक (३ बर्षमा एकपटक) समिक्षा गर्ने ।</p>	<p>आवश्यकता अनुसार सामुदायिक भवन तथा विशेष उद्देश्यले वन्ने भवनको मापदण्ड निर्माण वा परिमार्जन गर्ने ।</p>
<p>नगरपालिकाले उपभोक्ता समिति मार्फत कार्यान्वयन गर्ने सार्वजनिक निर्माणका कार्यलाई सहभागितामुलक र व्यवस्थित गर्न उपभोक्ता समिति गठन परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि २०७५ जारी गरेको छ । तथापि सार्वजनिक निर्माणका योजना तर्जुमा, कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मुल्यांकन एवं सबै उपभोक्ता वा निर्माण व्यवसायी वा अमानतमा हुने निर्माणका सबै प्रक्रियामा नागरिक अनुगमन तथा निगरानी सुनिश्चित गर्न थप कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्ने महशुष गरिएकोले निम्न कार्यलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<p>नगरपालिकाको उपभोक्ता समिति गठन परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि २०७५ को दायरा विस्तार गरी सबै किसिमका कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता सहितको संस्थागत अभ्यासका लागि कानुनी आधार तयार पार्ने ।</p>	<p>सहभागितामुलक स्थानीय आयोजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र निगरानी सम्बन्धि कार्यविधि कार्यान्वयनको अवस्था वार्षिक रूपमा समिक्षा गर्ने ।</p>	<p>विभिन्न प्रकृतिका सार्वजनिक निर्माणका विभिन्न चरणमा हुने नागरिक सहभागिता प्रवर्द्धनका लागि मौजूदा कानुनमा आवश्यक संशोधन र परिमार्जन गर्ने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकाको मुख्य शहरी इलाकामा एकीकृत साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना मार्फत दैनिक प्रतिव्यक्ति १०० लिटर पानी आपूर्तिको सुनिश्चता सहितको घरधुरी स्तरको धारा जडानको कार्य भएको छ भने ग्रामिण वडाहरूमा पनि पाइपलाइनमा आधारित खानेपानी सेवा विस्तारका लागि संरचना तयारीका केहि कार्य अघि बढेको छ । तथापि ६० प्रतिशत भन्दा भन्दा बढि घरधुरीले अबैधानि ट्युबेलको पानीलाई खानेपानीको प्रमूख स्रोतका रूपमा उपयोग गरिरहेको सन्दर्भमा खानेपानीका संरचनाको अवस्था, पानीको स्रोत तथा सुदृढता आदिको यथार्थ अवस्था अध्यावधिक गर्ने र कमी पुर्तिमा केन्द्रीत रहि सबैका लागि शुरक्षित र पर्याप्त खानेपानी घरधुरी स्तरमा नै उपलब्ध गराउने गरी खानेपानी क्षेत्रको सूचना व्यवस्थापन, संरचना निर्माण र सेवा प्रवाहका कार्यको प्राथमिककरण गरिएको छ ।</p>		

तलको नक्शामा शुरक्षित खानेपानीको पहुँच सुनिश्चिततामा रहेको कमी प्रस्तुत गरिएको छ । २०७५ को तथ्यांकका आधारमा तयार गरिएको तलको नक्शा अनुसार सवैजसो वडामा अहिले पनि ट्युबेलको पानी खानेपानीको प्रमूख स्रोतका रुपमा रहेको छ । टीकापुर खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाले नगर केन्द्रको क्षेत्र तथा वडा नं २,३,४ र ५ को शहरी क्षेत्रमा खानेपानीको धारा विस्तार गरिरहेकोमा नगरमा १८६२० परिवार मध्ये १३ हजार ७ सय ४३ परिवारका लागि खानेपानीको धारा विस्तार गर्न बाँकी रहेको आवश्यकता रहेको छ ।

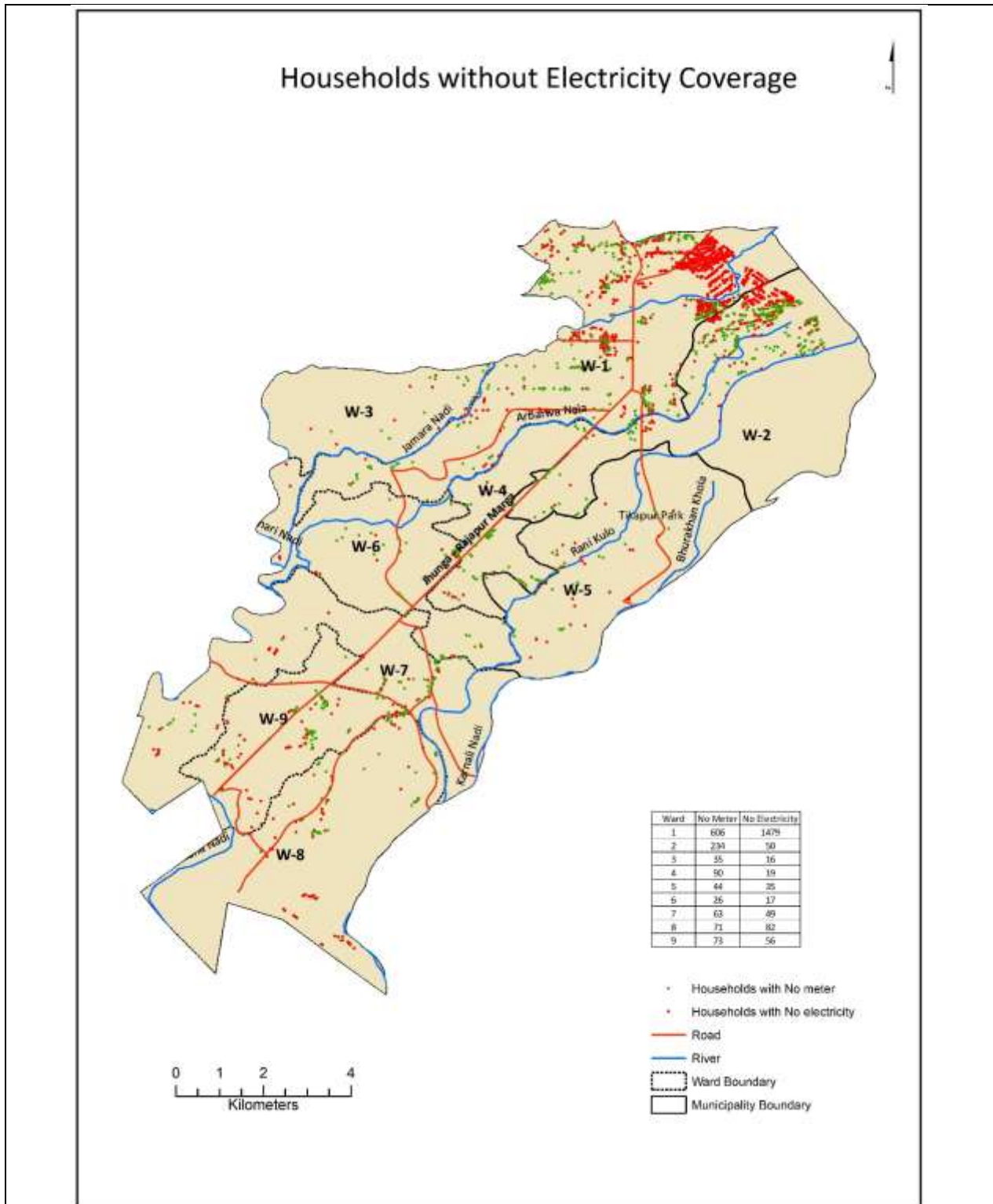
नक्शा १/५.४.४ : खानेपानीको धारा जडान नभएका परिवार

निजी र सामुदायिक रूपमा खानेपानी उपभोगको अवस्था तथा सञ्चालनमा रहेका वा निर्माणधिन खानेपानी

पानीको वितरण र उपयोगको अवस्थाको तथ्यांक अद्यावधिक गर्ने ।

खानेपानीको नगर मापदण्ड अनुसार (प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन ८० देखि १०० लिटर) पानी

<p>योजना/आयोजनाको विवरण (संकलन ट्यांकी, वितरण प्रणाली र धारा वा घरधुरी स्तरको नल) सहित जिपएसमा आधारित तथ्यांक तयार पार्ने ।</p> <p>साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना र अन्य दुई ओटा निर्माणाधीन मझौला खानेपानी आयोजना (वडा नं ६ देखि ९) ले नसमेट्ने वडा, टोल र घरधुरीको तथ्यांक संकलन गर्ने र अपुग एकीन गर्ने ।</p>	<p>नलको पानीलाई खानेपानी वाहेकको प्रयोजनमा सिमित गराई नगरभर न्यूनतम पानी आपूर्ति सहित एक घर एक धारा जडान गरिसक्ने । पानी संकलन ट्यांकी मार्फत खानेपानी वितरण प्रणालीमा छुट्ने घरहरूका लागि तथा मझौला अयोजना थप गरी वडाहरूलाई क्लस्टर बनाई साभा (३ वडाको एउटा) वितरण प्रणालीको विकास गर्ने ।</p>	<p>आपूर्ति हुने गरी पानी संकलन ट्यांकी लगायतका संचरना तयार गरी सबै घरका धारालाई २४ घण्टा पानी प्राप्त हुने अवस्थामा पुऱ्याउने । पानीको उपयोगका आधारमा सञ्चालन र मर्मत सम्भारका लागि योगदान (महशुल) प्रणालीमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p>
<p>यस नगरपालिकाले ठोस फाहोर संकलनका लागि सवारी साधनको व्यवस्थापन गरी शहरी क्षेत्रको फाहोर समय समयमा संकलन गरी निश्चित स्थानमा दैनिक र साप्ताहिक रूपमा वडा नं १ कोको निर्धारित स्थानमा थुपार्ने गरिएको छ । नगरले सुन्य जिरो वेस्ट (सुन्य फाहोर) को अवधारणा अनुसार फाहो संकलन तथा व्यवस्थापन केन्द्र निर्माणको लागि नीतिगत निर्णय गरी स्थान निर्धारणका लागि प्रक्रिया पनि अघि बढाएको छ । तर हालसम्म ठोस फाहोर व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पुर्वाधार र व्यवस्थित सेवा शुरु नभएको सन्दर्भमा ठोस फाहोर व्यवस्थापन सम्बन्धि प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।</p>		
<p>सिमित रूपमा संकलन हुने गरेको ठोस फाहोर व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त स्थान चयन गरी सोही स्थानमा व्यवस्थापन शुरु गर्ने ।</p> <p>आवश्यकता अनुसार जानकी र भजनी गाउँपालिकासँगको समन्वयमा फोहोरमैला थुपार्ने तथा पुनः प्रयोग र पुनरचक्रण (रिसाइकल) का लागि उपयुक्त क्षेत्र पहिचान गरी सरसफाई केन्द्र निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन पुरा गर्ने ।</p>	<p>ठोस फाहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि व्यवस्थित सरसफाई केन्द्र (ल्याण्ड फिल्ड साइट तथा फाहोर प्रशोधन केन्द्र) स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याउने ।</p> <p>सरसफाई सेवा सञ्चालनका लागि समुदायिक संस्था वा निजी क्षेत्रसँग सेवा करार गर्ने ।</p>	<p>सरसफाई केन्द्र पुर्ण संचालनमा ल्याउने, सेवामा सबै वडालाई समेटिसक्ने र नगरलाई प्लास्टिक जन्य फाहोर रहित नगर बनाउने ।</p> <p>फोहोरमैला व्यवस्थापन सेवाको समिक्षा गरी सेवालार्इ थप प्रभावकारी बनाउन सेवा प्रवाहाको विधिमा आवश्यक सुधार गर्ने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिका यसअघि नै खुला दिशामुक्त नगर भइसकेको भएपनि सुकुम्बासी बस्ती तथा विस्थापित बस्तीका परिवारको आफ्नै शौचालय नहुँदा पुर्ण सरसफाईको स्तरमा पुग्न चुनौती रहेको छ । नगरमा २०७५ को तथ्यांक अनुसार आफ्नै शौचालय नहुने वा कच्ची शौचालय मात्र हुने परिवारको अवस्था तलको नक्षामा चित्रण गरिएको छ ।</p>		

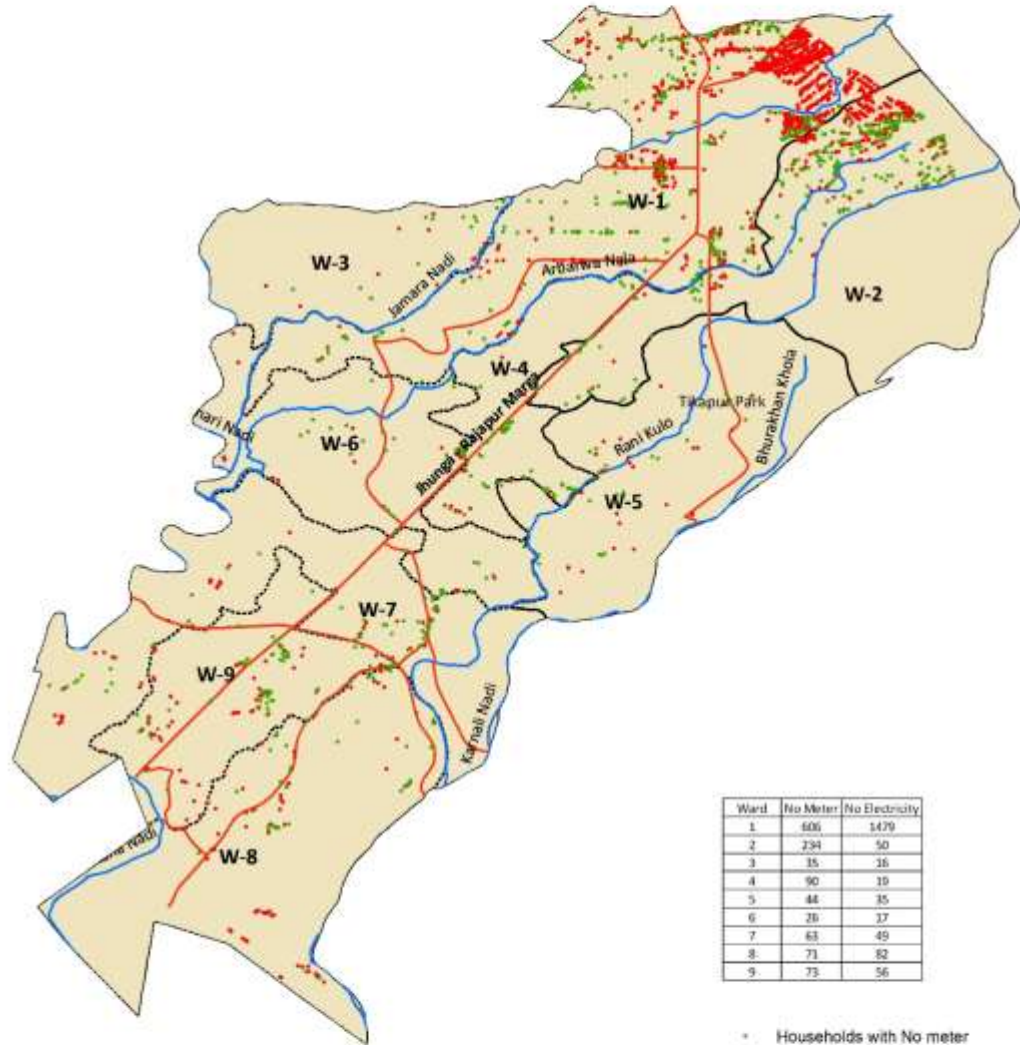
नक्शा: २/५.४.४ : शौचालयको व्यवस्था नभएका परिवार

बाढी तथा डुवानको उच्च जोखिम तथा समथल भूभागका कारण सार्वजनिक ढल प्रणाली स्थापना र संजालन खर्चीलो हुने महशुष गरी नगरपालिकाले घर धुरी तथा सामुदायिक शौचालयलाई निश्चित मापदण्डमा पुऱ्याई सेप्टिक ट्यांकको

<p>दिसाजन्य फाहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना र सञ्चालन गर्दै टीकापुरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगरको स्तरमा पुऱ्याउन निम्नानुसार प्राथमिकताका कार्यक्रम तय गरिएको छ ।</p>		
<p>विपन्न परिवारलाई आवश्यकताका आधारमा न्यूनतम सहयोग गरी सबै घरमा सेप्टिक ट्यांक सहितको व्यवस्थित शौचालय निर्माणको अभियान संचालन गरी कच्ची शौचालय विस्थापन गर्ने ।</p> <p>सकसन पाइपवाट संकलन गरी खेतमा विसर्जन गरिने फाहोरको विकल्प तयार पारी शुरक्षित विसर्जन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।</p>	<p>सामुदायिक संस्थाहरूबाट व्यवस्थापन हुने गरी टीकापुर बजारका वाह्य ब्लक क्षेत्र तथा तथा बढि जमघट हुने स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याउने । सार्वजनिक ढल व्यवस्थापनको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने । पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर बनाउने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षाको पद्धति विकास गरी अभ्यास शुरु गर्ने ।</p>	<p>शौचालयको फाहोर प्रशोधन प्रणाली तथा पानीको उपयुक्त प्रयोगको प्रवन्ध सहित कम्तिमा नगरका सबै घरलाई दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापन प्रणाली (नीजि, सामुदायिक, सार्वजनिक) मा आवद्ध गरिसक्ने । सबै घरका पक्की शौचालय निर्माण गरिसक्ने ।</p> <p>सम्भाव्यता र स्रोत उपलब्धताका आधारमा शहरी क्षेत्रमा सार्वजनिक ढलको पुर्वाधार निर्माणको कार्य अधि बढाउने ।</p>
<p>१४ हजार हे. भन्दा बढि क्षेत्रफलमा सिंचाई सुविधा पुग्ने गरी राष्ट्रिय गौरवको रानीजमरा कुलरीया सिंचाई आयोजना कार्यान्वयन भइरहेकोले यो आयोजना सम्पन्न भएसँगै यस नगरको पनि सिंचाईको ठूलो आवश्यकता पुरा हुनेछ । तथापि कतिपय स्थानमा परम्परागत सामान र मभौला कुलाको सञ्चालन, कुलालेले नसमेट्ने भेगका लागि पम्पीकड योजना सञ्चालनमा सहयोग तथा रानी जमरा कुलरीया सिंचाई आयोजनाको मुल नहरवाट पानी वितरण हुने कुला तथा ड्र्याम हरूको उपयुक्त व्यवस्थापन र पानी वितरणमा समेत नगरको भूमिका हुने कुरालाई समेत दृष्टिगत गरी सिंचाई क्षेत्रको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।</p>		
<p>रानी जमरा कुलरीया सिंचाई आयोजनाको सबै संरचनागत कार्य समयमा पुरा गर्न स्थानीय रुपमा वातावरण बनाउने र संघीय सरकारसँग त्यसका लागि आवश्यक समन्वय गर्ने ।</p> <p>रानी जमरा कुलरीया सिंचाई आयोजनाले नसमेट्ने खतीयोग्य जमिनको क्षत्रफल एकीन गरी सिंचाईको अपर्याप्तता निर्धारण गर्ने र सामुदायिक सिंचाई प्रणालीमा आधारित सम्भाव्य साना वाटर पम्पीड सिंचाई योजनाको शुची तयार पार्ने ।</p>	<p>रानी जमरा कुलरीया सिंचाई आयोजनाबाट पानी वितरणको अवस्थाको अध्ययन गरी समस्या समाधानका आवश्यक संचरचना निर्माण वमा सुधार गर्ने ।</p> <p>राष्ट्रिय गौरवको सिंचाई आयोजनाबाट अपुग हुने जग्गा मध्ये समुदायबाट कम्तिमा एक तिहाई लागत (रकम वा श्रम) बेहोरिने सुनिश्चितता भएका आयोजना सम्पन्न गर्ने । नहरवाट पानी वितरणका लागि आवश्यक (२० हेक्टर बढि क्षेत्र सिंचित हुने) कुलो निर्माण सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>राष्ट्रिय गौरवको सिंचाई आयोजना तथा स्थानीय मभौला सिंचाई आयोजनाको व्यवस्थापन र पानी वितरणको अवस्थाका त्रीवार्षिक समिक्षा ।</p> <p>साना तथा मभौलाई सिंचाई योजनाको समुदाय स्तरबाटवाटै सञ्चालन, मर्मत सम्भार र व्यवस्थापनको सुनिश्चितता गर्ने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकाको कार्यालय सञ्चालनका हालका लागि पर्याप्त कार्यकक्ष तथा वैठक कक्ष सहितका आफ्नै नयाँ भवन निर्माण भई प्रयोगमा आइसकेको छ । २ ओटा वडा कार्यालयको आफ्नो भवन रहेको छ भने विभिन्न सामुदायिक भवन समेत नगर क्षेत्रमा रहेका छन् । नगरले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको जग्गामा व्यापारिक भवन बनाई राजश्वको आधारको रुपमा भाडामा पनि लगाउने गरेको छ । जस अन्तर्गत थप एउटा भवन निर्माणाधिन छ । आफ्नै कार्यालय</p>		

<p>भवन नभएका ७ ओटा वडा मध्ये ३ ओटाको भवन (वडा नं २, ५ र ९) निर्माणको प्रक्रियामा रहेको छ भने ४ ओटा (१,३,४,६)को प्रक्रिया प्रारम्भ भएको छैन । नगरका व्यवस्थित पुस्तकालय नभएकोमा नेपाल सरकारको शहरी योजना संहिता तथा मापदण्ड अनुसार नगरमा एउटा केन्द्रीय पुस्तकालय र हरेक १० हजार जनसंख्यामा एउटा व्यवस्थित पुस्तकालय हेनुपर्ने प्रावधान अनुसार पुस्तकालय स्थापना र सञ्चालन गर्ने विषय समेतका आधारमा सार्वजनिक भवन सम्बन्धि निम्न प्राथमिकता तय गरिएको छ ।</p>		
<p>नगरपालिकाको कार्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तयारी, सबै वडा कार्यालयको आफ्नै भवन निर्माणको शुरुवात ।</p> <p>टीकापुर बजारमा रहेको सीटी हललाई पुस्तकालय लगायत बहु उपयोगमा ल्याउने । पुस्तकालय विकासका लागि वाह्य संघ संस्थासँग सम्पर्क र समन्वयन गर्ने ।</p> <p>नगर स्तरमा एउटा व्यापारिक भवन निर्माण सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>सबै वडा कार्यालयको आफ्नै कार्यालय भवन निर्माण गरिसक्ने ।</p> <p>सबै वडा केन्द्र वा धेरै वडाबासीको सहज पहुँच हुने क्षेत्रका आधारमा कम्तिमा नगर केन्द्रमा एक र अन्य वडाका ३ वडाको एक क्लष्टर बनाई थप तीनओटा पुस्तकालयको भौतिक पूर्वाधार तयारीको कार्य अघि बढाउने।</p> <p>व्यापारिक प्रयोजनमा बनेका सबै भवन प्रयोगमा ल्याउने ।</p>	<p>सबै पुस्तकालय भवन निर्माण सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याउने ।</p> <p>नगरपालिका, वडा कार्यालय तथा पुस्तकालय भवनहरूलाई न्यूनतम पूर्वाधार र प्रविधियुक्त बनाउने ।</p>
<p>नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन, दुर सञ्चार सेवालाई नगर मापदण्ड अनुकूल बनाउन सूचना र सञ्चारको सेवालाई थप पहुँचयोग्य बनाउन सबै सामुदायिक भवन, सेवा प्रदायकका कार्यालय तथा घरधुरी स्तरमा टेलिफोन र इन्टरनेट सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्न संघीय सरकारको अधिकार अन्तर्गत रहेको दुरसञ्चार सेवाको क्षेत्राधिकारमा असर नगर्ने गरी यो क्षेत्रको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।</p>		
<p>नेपाल टेलिकम तथा अन्य सेवा प्रदायसँगको समन्वयमा टेलीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको क्षेत्रमा टावरहरूको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक समन्वय गर्ने ।</p> <p>इन्टरनेट सेवा प्रदायकसँगको समन्वयमा कम्तिमा सबै सार्वजनिक सेवा प्रदायक निकाय, माध्यमिक विद्यालय र सामुदायिक भवनसम्म इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउने ।</p>	<p>टेलीकमसँगको समन्वयमा ल्याण्डलाइन टेलीफोन सेवा सबै वडासम्म विस्तार गर्ने ।</p> <p>टेलीकम र निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा सबै टोलसम्म वाइफाईको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।</p> <p>सबै घरमा पक्की शौचालयको सुनिश्चिता गरी त्रैवार्षिक रुपमा खुला दिशा मुक्त नगर एकिन गर्ने । यसका लागि प्राविधिक सहायता वडा स्तरबाट उपलब्ध गराउनुका साथै सचेतनामुलक गतिविधि पनि सञ्चालन गर्ने।</p>	<p>निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा नगरबाट उपलब्ध हुने सेवा प्रवाह तथा राजश्व भुक्तानी समुदाय वा घरबाटै हुनसक्ने गरी सबै घरमा इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्ने ।</p>
<p>सुकुम्बासी बस्ती तथा अस्थायी रुपमा विस्थापितहरूको बस्तीका कारण यस नगरपालिकाका भण्डै १० प्रतिशत परिवारमा विद्युत सेवा नपुगेको देखिएता पनि यो अस्थायी समस्या हो । २०७५ को तथ्यांक अनुसार विद्युत सेवा नपुगेका र मिटर जडान हुन बाँकी घरकोको अवस्था तलको नकशामा प्रस्तुत छ । ती सबै घरमा विद्युत सेवा सुनिश्चित गर्नु नगरको प्राथमिकता हो ।</p>		

Households without Electricity Coverage

0 1 2 4
Kilometers

- * Households with No meter
- * Households with No electricity
- Road
- River
- Ward Boundary
- Municipality Boundary

नक्शा : ३/५.३.४ : विद्युत सेवा नपुगेका वा मिटर जडान नभएका घरधुरी

<p>यस नगरपालिकामा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा ठूलो समस्या नरहेता पनि ग्रामिण क्षेत्रमा विद्युतको श्री फेज लाइन नहुँदा खेतमा पानी तान्न तथा मिल चलाउनका लागि असहज हुने गरेको नागरिकको अनुभव रहेको छ । विद्युतका काठका पोल विस्थापन नहुँदा तथा पोलको उचाई तथा सडक क्षेत्र लगायत अशुर्क्षित रूपमा रहेका पोल र तार आदिका कारण विद्युतीय जोखिम समेत रहेको छ । सामान्य तथा राष्ट्रिय प्रशाखरण लाइन बाट वितरण हुने विद्युत सेवा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका कम रहने भएपनि भूमिहिनका लागि वैकल्पिक परिचयपत्रका आधारमा विद्युत लाइन जडान गरिएको भएपनि विद्युतका पुर्वाधार विकासमा ती समुदायलाई समेट्न नगरपालिका नै भूमिका खेलीरहनु परेको अवस्था छ भने टान्स्फर्मरमा आउने समस्या, पोलको व्यवस्थापन लगायतमा समेत नगरको सहयोगको अपेक्षा नागरिकले गर्ने गरेको सन्दर्भमा विद्युत क्षेत्रका यी सेवा व्यवस्थापनका प्रथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।</p>		
<p>विद्युत प्राधिकरणको समन्वयमा सबै काठका पोललाई सिमेन्ट वा फलामे पोलले विस्थापित गरिसक्ने । टीकापुर बजार क्षेत्र बाहिर कम्तिमा वडा केन्द्र सम्म श्री फेज लाइन विस्तार गर्ने र विद्युतीय जोखिम रहेका क्षेत्र (सडक छेउ वा घरको छेउ) मा रहेका विद्युतको पोल तथा तारको उचित व्यवस्थापन गर्ने । काठका र अस्थायी पोललाई सिमेन्ट वा फलामे पोलले विस्थापन गरिसक्नुपर्ने ।</p>	<p>विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वय र सहयोगमा पानी तानी सिंचाई गर्नुपर्ने क्षेत्र तथा विद्युतीय उर्जाम आधारित उद्योग वा कलकारखना शुरु हुन लागेका क्षेत्र सम्मसम्म श्री फेज लाईन विस्तार गरिसक्ने ।</p>	<p>नगरमा दाउरा वा पेट्रोलियमको विकल्पका रूपमा जलविद्युत तथा वैकल्पिक उर्जालाई भान्छाको प्रमुख उर्जाको रूपमा उपयोग हुने अवस्थामा लाने गरी प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।</p>
<p>टीकापुर नगरपालिकामा पुर्वाधार सम्बन्धि सबै कार्यक्रम कार्यान्वयन र सुपरिवेक्षणको प्रशासनीक र प्राविधिक जिम्मेवारी सहितको प्राविधिक शाखा रहेको छ । यद्यपी खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार, सिंचाई, सर्वाजनिक भवन आदिका लागि वेग्ला वेग्लै जिम्मेवारी सहितका इकाई वा जनशक्तिको व्यवस्थापन भने हुन सकेको छैन । त्यसैगरी स्थानीय जनशक्ति तथा खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समिति लगायत सम्बन्धित सम्यन्त्रको क्षमता विकासका आर्यक्रम वेला वेलामा सञ्चालन हुने गरहेको भएता पनि योजनावद्ध रूपमा आवश्यकता अनुसारका कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयनको अभ्यासलाई नियमित र संस्थागन गर्न सकिएको छैन । वातावरण सरसफाई शाखा, सूचना प्रविधि शाखा तथा सीर्बजनिक निर्माण शाखाका कामका विचमा समन्वय र सामञ्जस्याता ल्याउनमा पनि केहि कमी महशुष गरिएको छ । यस पृष्ठभूमिका समग्र संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणको नतिजाका आधारमा यो क्षेत्रको संगठन सरचनामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने गरी हालका लागि संगठन संरचना र क्षमता विकासका कार्यलाई निम्नानुसार प्राथमिकिकरण गरिएको छ ।</p>		
<p>प्राविधिक शाखामा निर्धारित संगठन संरचना अनुसार रिक्त प्राविधिक पदपुर्ति गरी भवन, यातायात र खानेपानी, सिंचाई तथा सरसफाईका पुर्वाधार जन्य कार्यको प्राविधिक नेतृत्व गर्ने अधिकृत स्तरको फोकल पर्शन तोक्ने ।</p> <p>नगरको प्राविधिक शाखामा निर्धारित फोकल पर्शन तथा सरसफाई शाखाको विचमा प्रशासनीक र समन्वयात्मक सहयोग रहने गरी संगठनात्मक स्वरुपलाई परिभाषित गर्ने ।</p> <p>नगरको प्राविधिक शाखामा निर्धारित फोकल पर्शन तथा सरसफाई शाखाको विचमा प्रशासनीक र समन्वयात्मक सहयोग रहने</p>	<p>प्राविधिक, जिआइएस र प्रशासकीय कर्मचारी सहितको खानेपानी तथा सरसफाई एकाई गठन गरी खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता प्रवर्द्धनका कार्यलाई एउटै एकाई मार्फत कार्यान्वयन र सुपरिवेक्षण हुने व्यवस्था गर्ने । शाखाको न्यूनतम जिम्मेवारी र कार्यसम्पादन सुचक निर्धारण गर्ने ।</p> <p>वडा र समुदाय स्तरमा पानीको नियमित जाँच र सुद्धिकरण गर्नसक्ने गरी उपकरण र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने ।</p> <p>खानेपानी तथा सरसफाई एकाईलाई खानेपानी,</p>	<p>खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता शाखा तथा सम्बन्धित एकाईलाई शहरी विकास विभाग (वा महाशाखा) को अंगको रूपमा विकास गर्ने । वडा स्तरमा खानेपानी तथा सरसफाई हेर्ने न्यूनतम कर्मचारीको व्यवस्थापन गर्ने र नगरका शाखा र एकाईलाई अनुगमन र सुपरिवेक्षणको भूमिकामा केन्द्रीत गर्दै लैजाने।</p> <p>सरसफाई केन्द्रका लागि न्यूनतम कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने ।</p>

<p>गरी संगठनात्मक स्वरूपलाई परिभाषित गर्ने ।</p> <p>नगर र वडा स्तरको खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समितिलाई आधारभूत अनुशिक्षण दिई क्रियाशिल गराउने ।</p> <p>समुदायमा उपलब्ध हुने प्राविधिक सीपको कमी पुर्ति खानेपानी तथा सरसफाई व्यवस्थापन र आयआर्जनका कार्यमा सामञ्जस्यता ल्याउने गरी समुदाय समेटिने गरी प्लम्बर तालिम उपलब्ध गराउने ।</p>	<p>सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समिति को सचिवालयको रुपमा विकास गर्ने ।</p> <p>सिंचाईका कार्यक्रम हेर्न प्राविधिक शाखा अन्तर्गत जिम्मेवारी तोकिएका इन्जिनियर र सहायक कर्मचारी तथा खानेपानी तथा सरसफाई एकाई प्राविधिक तथा प्रशासनीक कर्मचारीलाई क्षमता विकासको तालिम वा पुनर्ताजगिका कार्यक्रममा सहभागिताको अवसर वार्षिक रुपमा उपलब्ध गराउने ।</p>	
--	--	--

तालिका ५.४.४ : सार्वजनिक निर्माण सेवाका परिमाणात्मक लक्ष्य

सुचक	आधार बर्ष २०७६/७७	२०७८/७९	२०८३/८४	२०९५/९६
धारा पाइपको पहुँच पुगेको परिवार (%)	३०	४५	८०	९०
घरधुरीमा धारा जडान भएको परिवार (%)	३०	४५	८०	९०
व्यवस्थित सेप्टिक ट्यांक सहितको शौचालय भएको परिवार (%)	३१.३	४०	८०	१००
शौचालयको फाहोर व्यवस्थापनका लागि ढल वा दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा रहेको परिवार (%)			३०	८०
सार्वजनिक शौचालय संख्या	७	८	१०	१२
ठोस फाहोर व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा रहेका परिवार (%)			३०	८०
नगर मापदण्ड अनुसार सुरक्षित र पर्याप्त पानीको पहुँचमा रहेको जनसंख्या (%)	३०	४५	८०	९०
सार्वजनिक पुस्तकालयको पहुँचमा भएको जनसंख्या (%)			५०	८०
आफ्ना वडा कार्यालय भवन	५	६	९	
मेवाइल डाटा वाहेकको इन्टरनेट सेवा प्रयोग कर्ता परिवार (प्रतिशत)	२	२०	५०	७५

५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन

यो खण्डमा टीकापुर नगरपालिकाको प्राकृतिक स्रोत, वातावरण, विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन नीति तथा प्राथमिकता समेटिएको छ। वन लगायत स्थानीय प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता र उपयोग एवं सबै किसिमका प्रकोप, विपद् तथा आपतकालिन प्रतिकार्यमा नगरको भूमिकालाई पनि यो क्षेत्रमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

५.५.१. प्राकृतिक स्रोत र वातावरण

प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धि विषय तथा वातावरण संरक्षणका विभिन्न पक्षलाई दुई भागमा विभाजन गरी उद्देश्य तथा नीति प्रस्तुत गरिएको छ।

क. प्राकृतिक स्रोत

सुदूरपश्चिम प्रदेश को कैलाली जिल्लामा अवस्थित टीकापुर नगरपालिका स्वच्छ एवं हरियाली नगर हो जुन दक्षिण महेन्द्रनगर राजमार्गबाट १४ किलोमिटर र भारतबाट १४ किलोमिटर उत्तरमा रहेको छ। यो नगर पूर्वमा कर्णाली नदी, उत्तरमा जानकी गाउँपालिका, दक्षिणमा भारत र पश्चिममा भजनी नगरपालिकाले घेरिएको छ। यस नगरपालिकाको उत्तरी भागमा हिमालको हावाको प्रभावले साथै उचाइ पनि धेरै भएको कारण ज्यादा जाडो हुने र दक्षिणी भाग भित्री मधेससँग जोडिएको र बेशी भाग भएकोले चैत्रदेखि जेठसम्म गर्मी हुन्छ। यहाँ लेकाली, समशीतोष्ण र अर्ध-उष्ण हावापानी पाइन्छ। जेष्ठको अन्त्यदेखि असोजको सुरुसम्म मनसुनी वायुका कारण प्रसस्त वर्षा हुने गर्छ। यहाँको औषत अधिकतम तापक्रम ३८.१ डिग्री सेल्सियस देखि औषत न्यूनतम ७.७ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्न जान्छ।

टीकापुर नगरपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले सम्पन्न नगरपालिकाको हो। यस नगरपालिकामा उष्ण (Tropical) देखि समशीतोष्ण (Temperate Climate) मा हुने वन्यजस्तु तथा वनस्पतिहरू पाईएका छन्। टीकापुर नगरपालिकामा पाइने प्रमुख वनस्पतिका प्रजातिहरूमा साल, श्रीखण्ड, अस्ना, प्रजाती, चिउरी, सिमल, चाँप, टुनी, खयर, ओखर, सतिसाल, अर्जुन, रातो सिरिस, भिमल, गिठा, काउलो, अमला, सुगन्ध कोकिला, दालचिनी, बर, सुगन्धवाल पाषणवेद पाइन्छ। साथै धामन, तिरीच, घोरगराईच, हरियो काना, सुगा सर्प, दुई मुखे, पानी सर्प, डोम जातका सर्प, गोहोरा, सुन गोहोरो आदि घिसिने जनावर पाइन्छन् भने विभिन्न चराचुरुङ्गीहरू पनि रहेका छन्। यस टीकापुर नगरपालिकामा ११ वटा सामुदायिक वनहरूलाई वन उपभोक्ता समूहमा हस्तान्तरण गरिएको छ। सामुदायिक वनले यस नगरपालिकामा १२१७.६३ हे. क्षेत्रफल ओगटेको छ। जसबाट ७,६५४ घरपरिवार लाभान्वित भएका छन्। यस नगरपालिकामा जडिबुटिको प्रचुर सम्भावना रहेको छ। यहाँ वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा रिट्टा, टिमुर, सतावरी, बोभो, कुरिलो, दालचिनी, पावन, तेजपात, चिउरी, हरो, बरो, राजवृक्ष, सजीवन, चिराँईतो लहरेगुर्जा, सुगन्धवाल, रुदिलो, तितेपाती आदि जडिबुटीहरू सङ्कलन तथा विक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

टीकापुर नगरपालिका जलश्रोतमा पनि धनि मान्न सकिन्छ। नगरपालिका भएर विभिन्न नदीनालाहरू जस्तै रानी जमारा रानीकुला, अबरुवा, भेडे, बनकुला, गमूवा, लोहरो कुला, कर्णाली, रानीकुला, पथरैया, जमारा, गैरी नाला, पथरैया मोहना, मोहना इत्यादि नदीहरू बग्ने गरेको छ। नगरमा उपलब्ध हुने अन्य कच्चा पदार्थमा रोडा, ढुङ्गा, बालुवा आदि प्रसस्त मात्रामा पाइन्छ। नगरमा रहेको सम्भावना पहिल्याएर विभिन्न प्राकृतिक स्रोतको प्रशोधन गरी उद्योगको विकास तथा अर्थतन्त्र सबल हुने सम्भावना देखिन्छ।

यस नगरपालिका पार्कहरूले पनि सुसज्जित छन्। टीकापुर वृहत पार्क यस नगरको प्रमुख आकर्षण रहेको छ। साथै नेपालको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु ऐन, २०२९ को संरक्षित जनावर र “दुर्लभ वन्यजन्तु तथा

वनस्पतिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार महासन्धी (साईटिस) Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), 1995 को नेपालमा पाइने जीवमा समावेश भएको लोपोन्मुख प्रजातिको रूपमा रहेको डल्फिन समेत मोहना नदीमा रहेको छ ।

प्राकृतिक सम्पदाहरू प्रशस्त रहेतापनि यसको संरक्षणको अभावले गर्दा प्राकृतिक स्रोतहरू नाश हुँदै गइरहेको छ । घेराबारको अभावले वनपैदावर एवं वन्यजन्तुको अवैध चोरी निकासीको समस्या बढ्दै गइरहेको छ । नदीहरू पनि प्रदुषण हुने क्रममा छ । आवश्यक ऐन कानून एवं मापदण्डका अभावले पूर्वाधार निर्माणका कार्यकलापहरूले गर्दा प्राकृतिक स्रोतहरू मासिँदै गएको छ ।

तसर्थ प्राकृतिक स्रोतहरू जस्तै वनजंगल, जैविक विविधता तथा जलाधारहरूको दिगो व्यवस्थापन मार्फत आय र रोजगारी वृद्धि गरी नगरको समृद्धिमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने लक्ष्य सहित यो क्षेत्रको उद्देश्य एवं नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: वन लगायत प्रकृतिमा आधारित पर्यटनको विकास एवं वस्तु र सेवाको विस्तार र विविधिकरण गर्नु ।

नीति क. वन कार्यालयसगँको सहमति एवं समन्वयमा वनहरूमा काष्ठ तथा गैर काष्ठ वन पैदावरको उत्पादन वृद्धि हुने गरी नगरमा रहेका वनहरूको व्यवस्थापन योजनाहरूलाई परिमार्जित गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. खडेरी तथा बाढीप्रभावित भूमि लगायत अन्य भूमि तथा माटोमा आएको ह्रासलाई सुधार गरी पहिलेकै अवस्थामा पुऱ्याउने पहल गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा रहेका वनहरूलाई प्रकृतिमा आधारित पर्यटकीय गन्तव्य बनाउँदै पर्यटकहरूको संख्या उल्लेख्य वृद्धि गरिनेछ ।

नीति घ. व्यवसायिकरण हुन सक्ने जडिबुटि एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको सम्भाव्य अध्ययन गरी पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी खेति प्रविधिको विकास र विस्तार एवं जडिबुटि प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

नीति ड. गैर काष्ठ वनपैदावर एवं जडिबुटिमा आधारित मफौला वा ठूलो उद्योगको स्थापना गरी नगरमा गैरकाष्ठ वन पैदावरको स्वदेशी उत्पादन र आपूर्ति बढाई आयातलाई प्रतिस्थापन गरिनेछ ।

नीति च. वन क्षेत्रमा सामुदायिक वन लगायत वन व्यवस्थापन पद्धतिमा लैगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण रणनीतिलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी संस्थागत गरी यसबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गरिने छ ।

उद्देश्य २: वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको एकीकृत रूपमा संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. वन, चरनक्षेत्र, सिम्सार र जैविक विविधता संरक्षणलाई समेत सम्बोधन हुने गरी दिगो व्यवस्थापन योजना निर्माण र रैथाने तथा संकटासन्न अवस्थामा रहेका प्रजातिको संरक्षण कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. वन्यजन्तु र तिनको बासस्थान तथा दुर्लभ वनस्पतिको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि जैविक स्रोत संरक्षण अभियानलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति ग. वन नर्सरीहरू स्थापना गरिने छ ।

नीति घ. नगरमा रहेका जंगलहरूको दिगो व्यवस्थापनलाई प्रवर्द्धन गरिने साथै वन फाँडानी नियन्त्रित गरिने र मासिएका जंगलहरूको पुर्नस्थापना एवं वनक्षेत्र वृद्धि गरिने छ ।

नीति ड. वनमा संलग्न समुह लगायत अन्य नगरवासीको समेत वनजंगल एवं जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धि चेतनास्तर बढाउन उपयुक्त कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

उद्देश्य ३: वैकल्पिक/नवीकरणीय उर्जाको विस्तार गरी उर्जा आपूर्ति प्रणालीको महत्वपूर्ण अंशको रूपमा विकास र बहुउपयोग प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क. लघु तथा साना जलविद्युत, सौर्य उर्जा, जैविक उर्जा जस्ता वैकल्पिक उर्जाको उपयोग, विकास एवं विस्तार गरिनुका साथै उत्पादित उर्जाको उपयोग बढाउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ख. सौर्य उर्जाको सम्भाव्य अध्ययन गरी स्थलगत तथ्यांक संकलन गरी सौर्य उर्जा प्रणालीको विकास गरिने छ ।

नीति ग. वैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था गरी ग्रामिण महिला एवं बालबालिकाहरूको स्वास्थ्यमा सुधार गरिनेछ ।

नीति घ. कृषि तथा पशुपालन र उद्योगहरूसँग सहकार्यमा सो क्षेत्रबाट उत्पादित जैविक पदार्थ/फोहरको प्रयोग गरी बायोग्याँस उत्पादन गरिने साथै बायोस्लरीबाट प्राङ्गारिक मल उत्पादन गरिने छ ।

उद्देश्य ४: नदी प्रणालीमा आधारित एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. नदी प्रणालीको विभिन्न तहको समन्वयमा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन नीति तथा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको आंकलन गरी निर्दिष्ट क्षेत्रहरूबाट त्यस्ता वस्तुहरूको उत्खनन्, संकलन, प्रशोधन, ओसारपसार र विक्री वितरणलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइनेछ ।

नीति ग. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन् प्रक्रियालाई अनिवार्य रूपमा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसारको परिणाममा गर्नका लागि प्रतिवेदन प्रमाणीकरण प्रक्रियालाई पारदर्शी बनाउने साथै नियमित अनुगमन गरिनेछ ।

नीति घ. नेपालको लोपोन्मुख जातिमा पर्ने डल्फीन संरक्षण गरिने साथै सोको प्रचारप्रसारका लागि आवश्यक अभियान चलाइनेछ ।

ख. वातावरण

शहरीकरणको धेरै प्रभाव नभएता पनि बढ्दो जनसंख्या, अव्यवस्थित शहरीकरण, परिवर्तित शहरी जीवनयापन, प्रविधि विकास सँगै उपकरणहरू प्रयोग, पूर्वाधार विकास र वातावरण बीचको असन्तुलन, एकीकृत र योजनाबद्ध विकासको अभाव, मापदण्ड एवं नीति निर्देशनको अभाव एवं वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको अभावका कारण टीकापुर नगरपालिकामा पनि दिनानुदिन वातावरणीय प्रदुषण एवं प्राकृतिक सम्पदाहरूको विनाश बढ्दै गईरहेको छ । फोहरमैलाको समस्या, ढलनिकाशको समस्या, वायु, ध्वनी प्रदुषण जस्ता समस्याहरू नगरका प्रमुख समस्या बन्दै गईरहेको छ । हार्भेष्टर मेसिनको प्रयोग, श्रेसरबाट निस्कने धुला, पुराना सवारी साधन, सडकबाट निस्कने धुलोका कारणले वायु प्रदुषण बढ्दै गईरहेको छ । विवाह जस्ता सामाजिक कार्यमा लाउड स्पीकरको प्रयोग, ट्याक्टर जस्ता सवारी साधनहरूको प्रयोगका कारणले पनि ध्वनि प्रदुषण भइरहेको छ । यसका साथै नगरमा

फोहर व्यवस्थापनका पुर्वाधार नबनेको र संकलन र व्यवस्थापनको अभ्यास नभएकोले होटलबाट निस्कने फोहरहरू नदीमा मिसाउने समस्या पनि यथावत नै रहेको छ ।

यस सन्दर्भमा प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण सँगै वातावरण स्वच्छ हराभरा राख्नु तद्कारो आवश्यक देखिन्छ । साथै प्राकृतिक सौन्दर्यको धनी, जैविक विविधता एवं सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण रहेका टीकापुर नगरपालिका ऐतिहासिक महत्वको साथै यहाँको प्राकृतिक सौन्दर्यता, नदीहरू र हरियाली प्राकृतिक रमणीयतामा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आकर्षण हुने गर्दछ । तसर्थ जैविक विविधता र प्राकृतिक वातावरण नै पर्यटन विकास एवं औद्योगिक विकासको मेरुदण्ड भएका कारण वातावरणीय स्वच्छता एवं सुन्दरताका लागि सबै पक्ष र सरोकारवालाहरूले समेत ध्यान दिनु आवश्यक छ । दिगो लक्ष्य विकास हाँसिल गर्न वातावरणीय पक्षलाई समेत विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुनाले वातावरण व्यवस्थापन गर्न सरकार, विश्वविद्यालय र गैर सरकारी संस्थाहरू लगायत सबै सरोकारवालाहरूको सहयोग आवश्यकता रहेको छ ।

यी सबै विविध पक्षहरूलाई मध्यनजर राख्दै, टीकापुर नगरपालिकाले संविधानले दिएको प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको सुनिश्चिता गर्ने कुरालाई प्राथमिकतामा राख्दै टीकापुर नगरपालिकाको वातावरण संरक्षण वातावरण संरक्षणलाई टेवा पुऱ्याउन ध्वनी, जल, जमिन र वायुसँग सम्बन्धित प्रदुषण रोकथाम र नियन्त्रणका साथै हरियाली प्रवर्द्धन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राखी उद्देश्य एवं नीतिहरू तयार गरिने छ ।

उद्देश्य १: प्रदुषण रहित स्वस्थ जल सम्पदाहरू जगेर्ना गरि दिगो व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. पानी गुणस्तर र फोहर पानी विसर्जनका लागि आवश्यक मापदण्ड, निर्देशिका निर्माण गरिनेछ ।

नीति ख. नगरमा रहेका उद्योग एवं अन्य व्यवसायबाट निष्काशन हुने फोहर पानीहरू जलस्रोतमा मिसाउने कार्यलाई निरुत्साहित बनाउन आवश्यक दण्ड सजाय सहितको निर्देशिकाहरू विकास गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा रहेका नदी, खोला, जलाधार, पोखरीहरूको भौगर्भिक सुचना प्रणाली GIS को माध्यमद्वारा नक्शाकन तयार गरिने छ ।

नीति घ. जलाधार संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न सार्वजनिक र निजी जग्गामा जल पुनर्भरण water recharge का विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ. जलस्रोत विकास र व्यवस्थापन समग्रमा, व्यवस्थित ढंगले, एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन integrated water resource management को आधारमा विकास गरिने छ ।

नीति च. जलस्रोत विकास र व्यवस्थापनमा आर्थिक दक्षता तथा सामाजिक समानतालाई प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति छ. जलसम्पदाहरूको दिगो संरक्षणमा समुदायको सहभागितालाई बढावा दिइने तथा संस्थागत क्षमता र समन्वय वृद्धि गरिने । साथै जलस्रोतको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नका लागि आवश्यक जनचेतनाका कार्यक्रमहरू, तालिम, गोष्ठी, सेमिनारहरू समयसमयमा गरिने छ ।

उद्देश्य २: : ध्वनी, माटो र वायु प्रदुषण तहको स्थानीय मापदण्ड तयार गरी सबै प्रकारका प्रदुषणको रोकथाम र नियन्त्रण गर्नु ।

नीति क. जमिन, ध्वनी, वायु प्रदुषण रोकथाम सम्बन्धि अन्तर्राष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय मापदण्ड अनुकूल कार्यविधि एवं निर्देशिकाहरू तयार गरी कार्यान्वयन साथै प्रदुषण पीडितलाई प्रदुषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्धता गराउन पहल गरिनेछ र सोको नियमित अनुगमन पनि गरिनेछ ।

नीति ख. बजार, औद्योगिक क्षेत्र र जोखिममा रहेका क्षेत्रहरूको वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्शांकन, वायु प्रदुषण क्षमता यकिन र पूर्वानुमान गरी उत्सर्जनका गतिविधिमा नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति ग. औद्योगिक क्षेत्रहरूमा प्रदुषण नियन्त्रण प्रणाली स्थापना गरिने छ ।

नीति घ. उद्योग एवं अन्य व्यवसायहरूबाट निष्काशन हुने प्रदुषणयुक्त धुँवाधुलो पानीलाई व्यवस्थित गर्न वातावरणमैत्री प्रविधि कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

नीति ङ. उद्योगहरू स्थापनाका लागि औद्योगिक क्षेत्रबाट कुनै पनि वातावरणीय प्रदुषण नगरिने प्रतिवेदनका साथ प्रमाणपत्र लिनुपने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति च. कृषिफार्म, उद्योग र अन्य व्यवसायहरूमा प्रयोग गरिने विषादी एवं उक्त स्थानहरूबाट निष्कासन हुने रसायन, ग्याँसहरूको निरुत्साहित गरिने तथा विकल्पको खोजी गरिनेछ ।

नीति छ. ध्वनी प्रदुषण हुने गरी कोलाहल मच्चाउनु र अत्यधिक पुराना सवारी साधनहरू चलाउन प्रतिबन्धका साथै यसरी चलाएमा ऐन बमोजिम दण्ड जरिवाना समेतको व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ज. विषादी प्रयोग न्यूनिकरणका लागि विषादी परिक्षण प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ र प्राङ्गारिक खेती गर्ने किसानलाई प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति झ. माटो, जमिन, पानी, ध्वनी, वायु प्रदुषण मापन, परिक्षण एवं अध्ययन अनुसन्धानका लागि नगरमा वातावरण प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ ।

नीति ञ. वातावरणीय प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगरमा स्थानीय लगायत, उद्योग व्यवसायी, कृषक लगायत अन्य सरोकारवालाहरूलाई जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू गरिने छ ।

उद्देश्य ३: नगरमा वर्षातको पानी एवं दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका लागि एक विस्तृत ढल निकास प्रणाली स्थापना गर्नु ।

नीति क. सेप्टिक ट्याङ्क घरघरमा स्थापना गर्न उपयुक्त मापदण्ड बनाई शौचालय निर्माणलाई घर निर्माणको अनुमति प्रक्रियामा अन्तरनिहित गर्ने ।

नीति ख. वर्षातको पानी व्यवस्थापनका लागि बस्तीहरूमा ढल निकास प्रणालीको विस्तार गरिने छ र बस्तीबाट अप्रशोधित ढल खुल्ला निष्काशन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरिने छ ।

नीति ग. उचित ढल निकासको व्यवस्था नभएका र सेप्टिक ट्याङ्क एवं फोहर पानी निष्काशनको समस्या भएका स्थानहरूको पहिचान गरी ढल पूर्वाधार सहितको शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरिने छ ।

नीति घ. ढल प्रणालीको नियमित मर्मत तथा सञ्चालन खर्च स्थानीय तह एवं लाभग्राही समुहको लागत सहभागितामा व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ४: सबै नगरबासीलाई आधारभुत स्तरको सरसफाई सेवामा पहुँच तथा मानव मलमुत्र र फोहर पानीको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छता कायम गर्नु ।

नीति क. पानी तथा सरसफाईसँग सम्बन्धित नीति नियम, मापदण्ड निर्देशिका तर्जुमा तथा समयानुकूल परिमार्जन गरिने छ ।

नीति ख. आधारभुत खानेपानी तथा सरसफाईबाट वञ्चित रहेका क्षेत्रमा सरसफाई सेवा पुऱ्याउने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग. सरसफाई लगायत पानीको भण्डारण तथा शुद्धिकरण सम्बन्धि चेतना अभिवृद्धि एवं तालिमहरू सञ्चालनका लागि राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय, सामुदायिक एवं अन्य सरोकारवालाहरू सँग समन्वय गरिने छ ।

नीति घ. स्थानीयको सरसफाई अभियान, वृक्षारोपण र पोखरी संरक्षण गतिविधिहरूमा सक्रिय सहभागितालाई प्रोत्साहन गरिने छ ।

नीति ङ. फोहर पानी संकलन गर्ने प्रणालीको निर्माण र प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।

नीति च. नगरका प्रत्येक वडामा महिला, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक र वातावरणमैत्री शौचालयको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति छ. नगरमा अस्थायी बस्तीहरूका बासिन्दा सँग सहकार्य गर्दै यी बस्तीहरूमा शौचालयको निर्माण एवं सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ज. पूर्ण सरसफाईयुक्त नगरको रूपमा विकास गरी पर्यटन व्यवसायलाई टेवा पुऱ्याइने छ ।

उद्देश्य ५: फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि स्थानीय लगायत निजी क्षेत्रको सहभागिता सहित नवीन प्रविधिको अवलम्बन गर्नु ।

नीति क. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि स्पष्ट नीति, मापदण्ड एवं कार्यविधि, निर्देशनहरू तर्जुमा गरिने छ ।

नीति ख. फोहरमैला संकलनको लागि door to door collection लाई विस्तार गरिने र यसको लागि गुणस्तरीय ढुवानी साधनको व्यवस्था गरिने छ । साथै फोहरमैला संकलनका लागि नगरले गैर सरकारी संस्थालाई सम्भौता मार्फत नाफामुलक किसिमले सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ग. फोहर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क मार्फत हरेक घर, व्यवसाय तथा कारखानाहरू, अस्पताल एवं शैक्षिक क्षेत्रबाट संकलन गरिने छ । नगरपालिकाले संकलन गर्ने टोलीलाई फोहरको दैनिक आयतन अनुसार शुल्क तोक्न सकिने छ । आवासीय क्षेत्रका फोहरहरू सामान्यतया हप्ताको ३ दिन (दुई दिन कुहिने फोहर र एक दिन नकुहिने) गरी संकलन गरिने छ भने फोहरहरूको आयतन हेरी होटल तथा रेष्टुरेन्टहरूमा भने माग अनुसार संकलन गरिने दिनहरू बढाउन सकिने छ ।

नीति घ. अस्पतालजनीय फोहरहरू बिसर्जन गर्न दिँदा शुरुमै जीवाणु रहित (sterilized) गरेपश्चात मात्र संकलनकर्तालाई दिईने प्रावधान बनाई लागु गरिने छ । यसका लागि नगरमा स्थापित अस्पताल तथा अन्य स्वास्थ्यचौकीहरूमा जीवाणु रहित बनाउने उपकरणहरूको व्यवस्था अनिवार्य हुनुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङ. फोहरमैला व्यवस्थापनका अध्यादेशमा पुनचक्रण गर्न सकिने तथा पुनचक्रण गर्ने नसकिने वस्तुहरू वर्गिकरण गरिएको हुनु पर्नेछ ।

नीति च. तोकिएको मापदण्ड बाहेकका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिबन्ध र प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुनःप्रयोगको नीति अवलम्बन गरिने छ

नीति छ. नदिको स्वच्छता कायम राख्न फोहरमैला नदी एवं अन्य जलस्रोतमा मिसाउने कार्य नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति ज. संकलन भएका फोहरहरूको लागि आवश्यक स्थानान्तरण स्टेशन transfer station हरू एवं resource recovery center एवं ल्याण्डफिल्ड साइटको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति झ. ल्याण्डफिल्ड साइट तथा स्थानान्तरण स्टेशनहरू छनौट गर्दा अर्न्तराष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय नीति एवं मापदण्ड अनुरूप निर्माण एवं सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ञ. नगरमा उत्पादित पुनःचक्रिय योग्य फोहरहरू सदुपयोग गर्ने उद्योगहरू स्थापना गरिने छ ।

नीति ट. वातावरणमैत्री कार्ययोजना तयार गरी जैविक उर्जा, प्राङ्गारिक मल उत्पादन जस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ठ. नगरक्षेत्रबाट निष्काशित फोहरहरूमध्ये अत्यन्त न्यून प्रतिशत मात्र ल्याण्डफिल्डमा जाने अवधारणालाई आत्मसात गरिने छ ।

नीति ड. स्थानीय समुदायको सहकार्यमा नगरमा विभिन्न स्थान एवं सडक किनारामा वृक्षारोपण र पुष्पबाटिका निर्माण जस्ता हरियाली प्रवर्द्धन कार्य गरिने छ ।

नीति ढ. कम प्रयोग, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रणका जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुर्याउने तथा 3R' concept अवधारणालाई प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू गर्ने । सो कार्यक्रम मार्फत फोहरहरूको कम खपतको आधारलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.५.१ : प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
नगरमा विशेषत ढुङ्गा, चुनढुङ्गा, गिट्टी बालुवा जस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूको अत्यधिक मात्रामा प्रयोग भइरहेको छ । यस्ता नदीजन्य पदार्थहरूको अत्यधिक एवं अव्यवस्थित दोहनले नदी कतानको समस्या भइरहेको छ । यसरी अव्यवस्थित तरिकाले यस्ता प्राकृतिक पदार्थहरूको उत्खननले वातावरणीय पारिस्थितिक प्रणालीमा ह्रास हुनुका साथै वातावरणीय प्रदुषण बढ्दै गइरहेको छ । तसर्थ प्राकृतिक स्रोतहरूको समुचित उपयोग र व्यवस्थापन तथा मानव निर्मित संरचनालाई पर्यावरणमैत्री कायम गर्न वातावरण संरक्षण ऐन एवं नियमावली अत्यावश्यक देखिन्छ । यसरी सरोकालवालाहरूलाई नगरमा भएका स्रोतहरूको दिगो संकलन गर्न प्रेरित गर्दै समय परिवर्तन सँगै नीति नियमहरूको संशोधन पनि आवश्यक देखिन्छ ।		
वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन एवं नियमावली निर्माण गर्ने । वातावरण विकास संरक्षण कोष (सञ्चालन) कार्यविधि निर्माण गर्ने । वातावरण संरक्षणका दृष्टिकोणले अत्यन्त महत्वपूर्ण मानिने प्राकृतिक वा सौन्दर्यपरक,	नगरमा रहेका प्राकृतिक स्रोतहरूको उत्खनन सम्बन्धि निर्देशिकामा आवश्यकता र समय अनुसार संशोधन गरी कार्यान्वयन गर्ने । वातावरण व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाई स्वच्छ	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्राथमिकता प्राप्त आयोजना र वातावरणमा प्रभाव पार्ने अन्य आयोजनाहरू व्यवस्थित गर्न वातावरण व्यवस्थापनको समग्र पक्ष समेट्ने गरी कानुन, मापदण्ड

<p>पानीको मुहान, दुर्लभ वन्यजन्तु, जैविक विविधता, जलाधार क्षेत्र, वनस्पति, ऐतिहासिक एवं सांस्कृतिक महत्त्वका स्थलहरूलाई राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी वातावरण संरक्षण क्षेत्र कायम गर्ने ।</p> <p>परियोजना प्रस्तावकले वातावरणमैत्री विकास आयोजना निर्माण गर्न तोकिए बमोजिमका क्षेत्रमा परियोजना प्रस्तावहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन अनिवार्य गर्ने ।</p> <p>नदीजन्य वस्तुहरू जस्तै ढुंगा, बालुवा, गिट्टीको आँकलन गरी निर्दिष्ट क्षेत्रहरूबाट त्यस्ता वस्तुहरूको उत्खनन, संकलन, प्रशोधन, ओसार पसार र विक्री वितरणलाई व्यवस्थित एवं प्रभावकारी बनाउने ।</p>	<p>र स्वस्थ वातावरण सृजना गर्दै प्राकृतिक स्रोतहरूको प्रभावकारी प्रयोगको माध्यमले दिगो लक्ष्य हाँसिल गर्न आवश्यक सहकार्यका साथै कोषको विवेकशील प्रयोग गर्ने ।</p> <p>उत्खनन भइरहेका स्थानहरूमा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन अनुसार स्रोतहरूको उत्खनन भएको हो वा होइन भनी नियमित अनुगमन गर्ने ।</p>	<p>तर्जुमा तथा संशोधन गरी कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्ने ।</p> <p>विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी नगरको वातावरण संरक्षण कोषको मुलधनको आकार वृद्धि गर्ने।</p>
<p>नगरमा रहेका नदीहरूमा प्रदुषणको समस्या भइरहेको छ । होटलबाट निस्कने फोहोर लगायत अस्पतालजन्य फोहोरहरू जमरा लगायत नगरका अन्य नदीमा फाल्ने गरेको छ । नगरका साना नदीहरूमा प्रदुषण अझ अधिक बढेको छ । साथै नगरमा जलचर सम्बन्धि कुनै पनि नीति नभएका कारण स्थानीयले नदिमा विषादी हालेर माछा मार्ने र करेन्ट लगाएर पनि माछा मार्ने गरेको छ । तसर्थ जलस्रोतको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गर्न एवं त्यस्तो उपयोगबाट हुने वातावरणीय प्रभाव तथा अन्य हानीकारक प्रभावको रोकथाम गर्ने तथा जलस्रोतलाई प्रदुषण मुक्त राख्ने सम्बन्धमा ऐन, नियमावली एवं निर्देशिका निर्माण गर्नु अत्यावश्यक छ । यसका साथै नगरको स्वास्थ्य तथा सरसफाई कार्यविधि, २०७५ मा नदी संरक्षण लगायत अन्य सार्वजनिक क्षेत्रको सरसफाई सम्बन्धि कुनै पनि विषय नसमेटेकोले सो सम्बन्धि कार्यविधि पनि आवश्यक देखिन्छ ।</p>		
<p>जलचर संरक्षण ऐन निर्माण गर्ने ।</p> <p>नदी तथा अन्य सार्वजनिक क्षेत्रको सरसफाई सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>स्थानीयहरूमा जलचर सम्बन्धि जानकारीको कमी भएकोले जलचर एवं जलस्रोत सम्बन्धि जनचेतनाका अभियानहरू गर्ने र नदी संरक्षणमा सर्वसाधारण जनताको अग्रसरता बढाउने ।</p> <p>नगरको प्रमुख आकर्षणको रूपमा रहेको डल्फीनको संरक्षण एवं यसको प्रचारप्रसारका लागि कार्ययोजनाहरू निर्माण गर्ने ।</p>	<p>जलस्रोत संरक्षणमा भएका ऐन तथा नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>नगरमा डल्फीन बचाउ कार्यक्रम सँगै आन्तरिक एवं बाह्य पर्यटक वृद्धिका लागि प्रचारप्रसारका अभियान चलाउने ।</p>	<p>जल संरक्षणमा आवश्यक कानुन, नीति, नियम, निर्देशिकाहरू पुनरावलोकन, परिमार्जन र संशोधन गर्दै जाने ।</p>
<p>नगरमा जडिबुटिको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । नगरमा रहेका तीन सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहहरूले वनजंगलको उचित संरक्षण भएतापनि जीवजन्तु एवं वनस्पतिको चोरीशिकार तथा अवैध ओसारपसार भइरहेको छ । चोरीशिकार तथा अवैध ओसारपसार पनि नगरको समस्या बन्दै गरेकोले सो अन्त्य गर्न तत्काल कारवाहीका लागि कानुनको व्यवस्था गनुपर्दछ । यि वस्तुहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी कुनै पनि नीति नभएकाले सोको स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै जडिबुटिको उचित संरक्षण, व्यवस्थापन, खेती विकास र प्रशोधन एवं जडिबुटिको संकलन, ओसार-पसार तथा निकासीलाई सरल, सहज, व्यवस्थित, पारदर्शी तथा उत्तरदायी बनाउदै रोजगारमय नगर बनाउन आवश्यक छ ।</p>		

<p>जडिबुटिहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>जीवजन्तु एवं वनस्पतिको चोरीशिकारी अन्त्य गर्न आवश्यक ऐनको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा नगरपालिका क्षेत्रभित्र ऊन, जडिबुटि, वनकस र अन्य मृत वा मारिएका जीवजन्तुको हाड, सिङ्ग, प्वाखं, छाला जस्ता वस्तुको व्यवसायिक कारोबार गरेबापत कर लगाइने व्यवस्था भएतापनि करको दायरामा स्थानीयलाई ल्याउन नसकेको कारण नगरपालिकाको कर तथा गैर कर राजश्व लगाउने र उठाउने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न स्पष्ट ऐन बनाउने ।</p> <p>वन कार्यालयको अनुमतिमा नगरमा पाइने जडिबुटिहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने ।</p> <p>वन क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र जैविक विविधता संरक्षण गर्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति सदस्यहरू समेतको क्षमता र सीप विकास तथा प्रचार प्रसार कार्यका लागि रणनीतिहरू बनाउने ।</p>	<p>जडिबुटिहरूको दिगो संकलन गर्नका लागि नगरमा भएका नीति एवं कार्यविधिहरूमा आवश्यकता अनुरूप संशोधन गर्ने ।</p> <p>नगरमा रहेका वनजंगलहरूमा घेराबार लगाई संरक्षण गर्ने ।</p> <p>नगरमा जडिबुटि प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने र जडिबुटिको बजारीकरण गर्ने ।</p>	<p>नगरमा रहेका स्थानीय श्रोतहरूको दिगो संकलन गर्ने उद्देश्यका साथ नगरमा स्थानीय, उद्योग वाणिज्य संघ एवं सरोकारवालाहरू सँग सहकार्य गरी थप ठुला तथा मझौला उद्योगहरू स्थापना गरी पूर्ण रोजगारमय नगर निर्माण गर्ने ।</p> <p>महिला, अपांगता भएका व्यक्ति, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक एवं अनाथ, असहाय समेतलाई लक्षित गर्दै समय परिवर्तन सँगै वातावरण र प्राकृतिक स्रोत दिगो संरक्षणमा भएका आविष्कार प्रविधि विकास एवं नवीनतम सोचलाई आत्मसात गर्दै नीति निर्माण एवं परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।</p>
<p>नगरपालिकामा स्वास्थ्य तथा सरसफाई कार्यविधिमा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि केही कार्यविधिहरू समावेश भएतापनि फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि छुट्टै ऐन नबनेको साथै नगरमा कार्यविधि अनुरूप प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा आउन नसकेको अवस्था रहेको छ । होटल व्यवसायहरूबाट निस्कने फोहोरहरू व्यवस्थापनका लागि स्पष्ट ऐनको अभाव एवं फोहोरमैला व्यवस्थापनको निमित्त आवश्यक प्रणालीको विकास नभएको कारण फोहोरहरू जथाभावी बिसर्जन गर्ने समस्या रहेको छ । यसका साथै नगरले बजार क्षेत्रमा मात्र फोहोरहरू संकलन गर्ने व्यवस्था भएकोले फोहोरहरूको समस्या बढ्दो रहेको छ । तसर्थ फोहोर समस्या समाधानका निमित्त नगरपालिकामा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन कानुन कार्यविधि बनाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक छ ।</p>		
<p>नगरपालिकामा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन कानुन कार्यविधि बनाउने र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा सार्वजनिक नीजि साभेदारीको अभ्यासलाई अपनाई फोहोरमैला व्यवस्थापनमा संघ संस्थाहरूलाई पनि आवद्ध गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>नगरमा रहेको बजार अनुगमन निर्देशिकामा फोहोरमैला व्यवस्थापन एवं वातावरण समावेश नभएका कारण फोहोरमैला व्यवस्थापनलाई समेत दृष्टिगत गरी उपभोक्ताको स्वास्थ्य, सुविधा र आर्थिक</p>	<p>फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि भएका नीति नियमहरूको आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>घरदैलो (Door-to-door) फोहोर संकलनका लागि पर्याप्त सवारी साधनहरूको व्यवस्था गरी उक्त सुविधा नगरका प्रत्येक घर एवं फोहोर निष्काशन हुने स्थानहरूमा पुर्याउने ।</p> <p>वैज्ञानिक तवरले व्यवस्थापनका लागि नगरमा resource recovery center हरू निर्माण गर्ने ।</p>	<p>फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि भएका नवीनतम खोजहरूलाई अँगाल्दै फोहोरमैला व्यवस्थापनमा भएका नीतिहरू परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने ।</p> <p>छनौट गरिएका ल्याण्डफिल्ड साइटको अवधि खयाल राखी, भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू रोजेर अधिकरणमा ल्याउने ।</p>

<p>हित कायम राख्न आवश्यकता अनुरूप संशोधन गर्ने ।</p> <p>फोहोरमैलाको सही ढंगले व्यवस्थापन गर्नका लागि नगरमा आधारभुत अध्ययन नभएका कारण सर्वप्रथम फोहरहरूको परिमाण, प्रकार र व्यवस्थापन बारे विस्तृत जानकारीको लागि नगरमा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि आधारभुत अध्ययन (baseline study) गर्ने ।</p> <p>फोहरमैला व्यवस्थापन अन्तर्गत यस नगरपालिका क्षेत्र भित्रको फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यका लागि फोहर Segregation Block, Composition Block र Storage Block सहितको पूर्वाधार निर्माणको लागि निर्माण कार्य गर्ने ।</p> <p>पर्यटकीय दृष्टिकोणले एकदमै महत्वपूर्ण भएका कारण नगरका मुख्य मुख्य स्थान, बसपार्क, पैदल मार्गहरूमा डस्टविनहरू व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई अनुशरण गर्दै ल्याण्डफिल्ड साइटको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।</p>	<p>ल्याण्डफिल्ड साइट सञ्चालन एवं अपग्रेडका लागि परिचालन निर्देशिका निर्माण गरी फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि बिलिङ्ग र राजश्व संकलन प्रणालीहरूको व्यवस्था एवं सुधार गर्ने ।</p> <p>स्यानिटरी प्याडहरू विसर्जनका लागि नगरमा वातावरणमैत्री भस्मीकरण यन्त्र (Incinerator) को व्यवस्था गर्ने ।</p>	
<p>नगरमा जैविक फोहोर समेत उचित फोहोर व्यवस्थापनका कार्ययोजनाहरूको अभावले स्थानीयले जलाउने गरेका छन् । यसका साथै नगरमा सामुदायिक छाडा पशुचौपायाहरूको समस्या पनि यथावत नै रहेको छ । जसले नगरमा फोहोरहरूको समस्या एवं नगरको सौन्दर्यमा ह्रास ल्याएको छ । तसर्थ जैविक फोहोरहरू व्यवस्थित ढंगले व्यवस्थापन फोहोरहरूको समेत उपयोग गर्नका निमित्त नीति तथा कार्यक्रमहरूको आवश्यकता रहेको छ ।</p>		
<p>आफुले पालेका वा आफ्नो नियन्त्रणमा रहेको पशुपंक्षी सार्वजनिक स्थलमा छोड्न नहुने उल्लेख गर्दै जरिवाना समेत हुने गरी स्पष्ट नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>नगरमा हाल रहेका सामुदायिक छाडा पशुचौपायालाई समेत समाधान गर्ने उद्देश्यका साथ एकै स्थानमा राखेर गोबर ग्याँस साथै मलहरू समेत बनाउने कार्ययोजना तयार गर्ने ।</p> <p>पशुपालन एवं अन्य स्रोतहरूबाट नगरक्षेत्रभित्रमा संकलित गोबर र नगर क्षेत्र भित्रबाट उत्पादित सड्ने फोहोरहरूको यथोचित प्रयोग गरी बायोग्याँस (जैविक उर्जा) उत्पादन प्रक्रिया अगाडी बढाउने ।</p>	<p>फोहोरबाट मोहर भन्ने अवधारणालाई नगरका समुदायमा विकास गराउन फोहोरहरूलाई कच्चा पदार्थको रूपमा उपयोग गरी स्थापना गर्न सकिने उद्योगहरूबारेमा जानकारी एवं प्रशिक्षण एवं यस्ता उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने व्यक्ति वा समुदायलाई नगरले प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रमहरू गर्ने ।</p> <p>जैविक फोहोरहरूको व्यवस्थापनका लागि समुदाय स्तरमा सामुदायिक कम्पोष्ट मल प्लाण्टहरू राख्ने ।</p>	<p>जैविक फोहोरहरूको व्यवस्थापनका लागि नगरमा ठुलो स्केलको कम्पोष्ट प्लाण्ट राख्ने ।</p> <p>फोहोरबाट बायोग्याँस निष्काशनका लागि नगरमा ठुलो स्केलको बायोग्याँस प्लाण्ट राख्ने र उक्त ग्याँस घरघरमा वितरण गर्ने प्रणाली समेत व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने ।</p>

नगरमा प्लाष्टिक समस्या विकराल रूपमा रहेको छ । स्थानीय लगायत औद्योगिक व्यवसायिहरूले प्लाष्टिकहरू जथाभावी जलाउनाले वातावरण एवं स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर परिरहेको छ । स्थानीयले प्लाष्टिक व्यवस्थापनका लागि उचित समाधानका व्यवस्था नभएकाले प्लाष्टिकहरू यत्रतत्र फाल्ने र बाल्ने गरिएको साथै उर्जाको स्रोतको रूपमा पनि प्लाष्टिक बाल्ने प्रवृत्ति रहेको छ । यस्तै नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ को दफा ७ को उपदफा (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७३ बमोजिम दर्ता भई सञ्चालनमा रहेको उद्योगहरूलाई खुल्ला रूपमा फोहर जलाउन प्रतिबन्ध लगाईएको भएतापनि नगरमा औद्योगिक फोहोरहरू जलाउने गरेका छन् । तसर्थ प्लाष्टिकको वैकल्पिक व्यवस्थापन र निषेधात्मक कार्यक्रम ल्याउन नगरपालिकामा प्लाष्टिक व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्ययोजनाहरूको आवश्यकता देखिन्छ ।

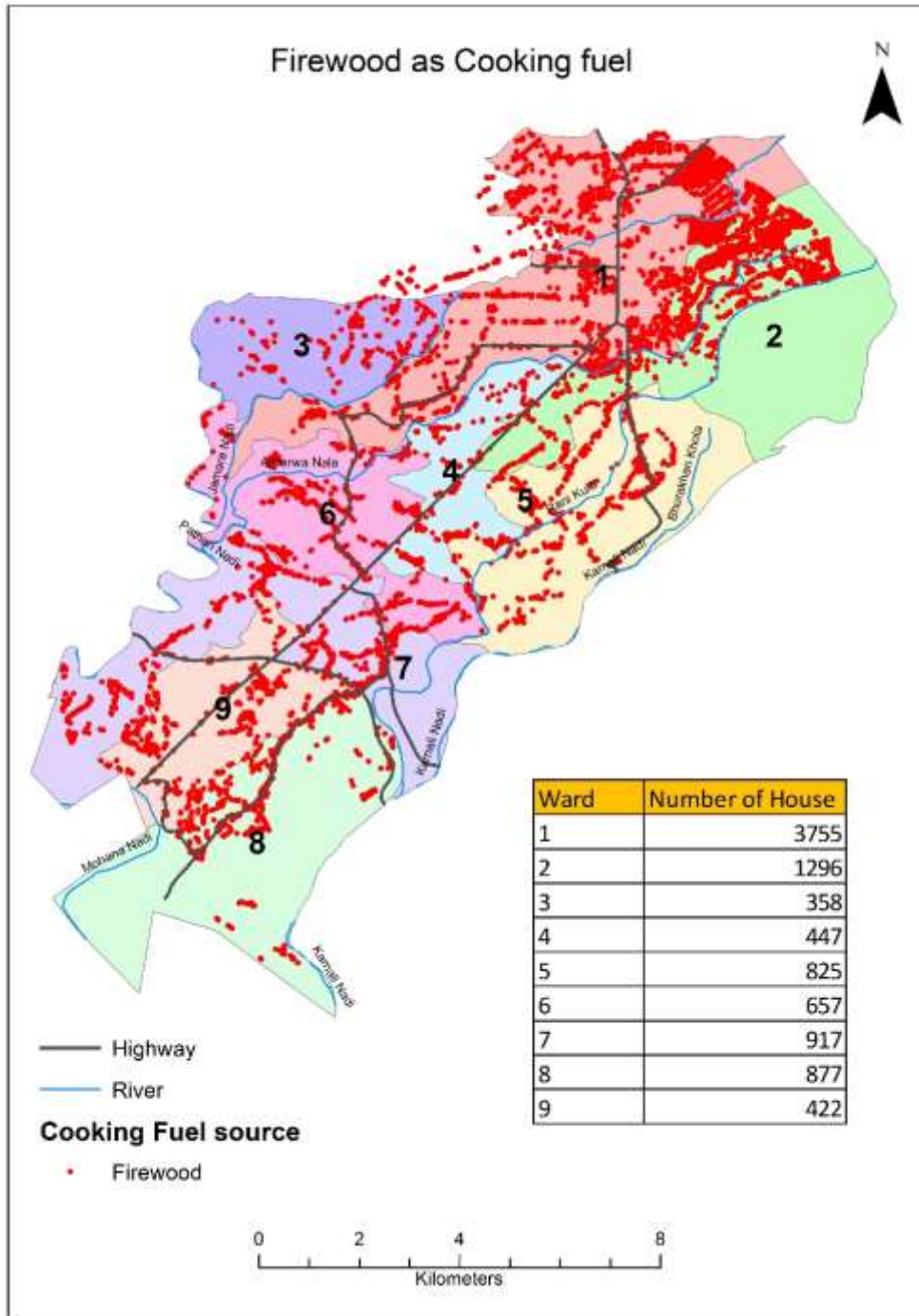
औद्योगिक फोहोरहरू जलाउन प्रतिबन्ध लगाएको बारे उद्योग व्यवसायीहरूलाई समेत जानकारीमा ल्याई सो को दिगो व्यवस्थापनका लागि प्लाष्टिक व्यवस्थापनका विविध उपायहरूको खोजी गरी नगरमा वैकल्पिक कार्ययोजनाहरू निर्माण गर्ने ।
 तोकिएको मापदण्ड बाहेकका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिबन्ध र प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुनःप्रयोगको नीति अबलम्बन गर्ने ।
 वातावरणमैत्री भोला प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनको निमित्त नगरका महिलाहरूको सक्रिय भूमिकामा वातावरणमैत्री भोला उत्पादन सम्बन्धि आवश्यक परामर्श एवं तालिमहरूको व्यवस्था गर्ने ।
 नेपाल सरकारले प्लाष्टिक जलाउन रोक लगाएको भएतापनि नगरमा प्लाष्टिकहरू जलाउने गर्दै गरेकाले अनुगमन सहित समुदायमा यसबारे जनचेतना जगाउने ।

प्लाष्टिक उत्पादन, प्रयोग एवं विसर्जन प्रक्रियाहरूको नियमित अनुगमन एवं समुदायस्तरमा जनचेतना जगाउने क्रियाकलापहरूको निरन्तरता दिने ।
 पुनःप्रयोग, पुनःचक्रण, कम प्रयोग (3R' concept) लाई अबलम्बन गर्दै अधिकतम सदुपयोग गरी नगरमा अत्यन्तै थोरै फोहरहरू मात्र विसर्जन गर्ने प्रणाली तयार गर्ने ।

प्लाष्टिकको मात्रा बढेसगै प्लाष्टिक व्यवस्थापनका नवीनतम उपायहरूलाई अबलम्बन गर्दै जाने ।
 पुनःचक्रण गर्न सकिने फोहरहरूलाई व्यवस्थापन गर्न सो सम्बन्धित उद्योगहरू पहिचान गरी स्थापना गर्ने ।

नगरमा धेरैजसो घरपरिवारले ट्युबवेल र हातेपम्पको पानी पिउने गरेको र सो पानी पिउन वा अन्य प्रयोगका लागि पूर्णरूपमा सुरक्षित नहुने सम्भावना बढी रहेको उक्त पानी पिउन योग्य वा अयोग्य जाँच गर्नका लागि नगरमा कुनै पनि किसिमको प्रयोगशाला समेत नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ दिगो विकास लक्ष्य Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० समेतलाई आधार बनाई नगरमा स्वच्छ खानेपानीको आपूर्ति गरी स्वच्छ खानेपानी उपभोग जनसङ्ख्या क्रमश वृद्धि गर्नको निमित्त नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीति निर्देशिका एवं पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिकाको आवश्यकता देखिन्छ ।

<p>खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीति निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p> <p>पानी शुद्धिकरण सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p> <p>जमिनमुनिको पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षणका लागि आवश्यक प्रयोगशाला एवं दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>पानी शुद्धिकरणका विविध उपायहरू सम्बन्धि नगरबासीहरूलाई तालिमहरू दिने एवं सुरक्षित पानी सम्बन्धि व्यापक जनचेतना फैलाउने ।</p>	<p>खानेपानी आयोजना वृद्धि सँगै नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि नीतिहरू आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने ।</p>	<p>खानेपानी सम्बन्धि नीति निर्देशिकाहरूको समिक्षा गर्ने एवं संशोधन एवं परिमार्जन गरी पुर्ण स्वच्छ खानेपानी उपभोग नगर निर्माण गर्ने ।</p>
<p>नगरमा ५५.५४ प्रतिशत घरधुरीले काठ दाउरा, ३७.२१ प्रतिशतले ग्याँस चुलो, ०.०६ प्रतिशतले मट्टितेल, ०.०६ प्रतिशतले विद्युत, ६.७६ प्रतिशत गोबर ग्याँस, ०.३ प्रतिशत गोबर/गुइँठा र ०.०७ प्रतिशतले अन्य स्रोतलाई घरेलु इन्धनको रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको छ । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कातर्फ धुवाँ र दाउरा सकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समय र बढी खर्च भएको छ ।</p>		

नक्शा १/५.५.१. काठ दाउरालाई खाना पकाउने उर्जाको प्रमूख स्रोत बनाउने घरधुरी

माथिको नक्शामा देखाइएको छ । जस अनुसार वडा नं १ बाहेक सबैजसो वडामा काठ दाउरालाई खाना पकाउने उर्जाको प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या आधा भन्दा बढि रहको छ ।

नगरपालिकामा भएका स्रोत र साधनहरूको प्रयोग गरी नवीकरणीय उर्जाहरूको खोजी, उत्पादन एवं कार्यान्वयनका लागि नीति निर्देशिकाहरू निर्माण गर्दै नगरबासीमा उर्जाको सहज उपलब्धताको सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ । त्यसलै सम्भाव्यताका आधारमा ठोस फाहोरमा आधारित उर्जा, विद्युत् तथा वैकल्पिक उर्जा मार्फत काठ दाउरालाई इन्धनको रूपमा उपयोगको अवस्थामा कमी ल्याउन तल उल्लिखित कार्यक्रमले योगदान गर्नेछ ।

<p>नगरमा परिवार तथा समुदाय स्तरमा बायोग्याँसको सम्भावना बढी भएका कारण बायोग्याँस प्लाण्ट निर्माण र सञ्चालन सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p> <p>सौर्य उर्जाका लागि नगरमा सम्भाव्यता अध्ययन प्रक्रिया अगाडि बढाउने ।</p> <p>विद्युत आपूर्तिको कमी पूर्तिको पूर्वाधार निर्माणका लागि समन्वय गर्ने ।</p>	<p>जलविद्युतमा आधारित उर्जा उपयोग र सौर्य उर्जा उपयोगका विचको तुलनात्मक लाभका आधारमा सौर्य उर्जाको उपयोग गर्ने र नगरका घरहरूमा सहूलियतमा सौर्य उपकरणहरू जडान गर्ने र सडक बत्तीहरू नगरका मुख्य मुख्य स्थानहरूमा राख्ने ।</p> <p>जलविद्युत आपूर्ति बढाउन समन्वयात्मक प्रयास गरी दाउराको उपयोगलाई गोठको उपयोगमाच सिमित गराउने ।</p>	<p>नगरमा कम मूल्यमा घरेलु माग पुरा गर्न लागत प्रभावी मध्यम जलविद्युत आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न अध्ययन गर्ने ।</p> <p>वैकल्पिक उर्जाहरू जस्तै सौर्य उर्जा, सुधारिएको चुलो, बायोग्याँस आदि जस्ता वैकल्पिक उर्जाको खपत बढाई कार्वन उत्सर्जनमा न्यूनिकरण गर्ने ।</p>
<p>२०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरको १०.२६ प्रतिशत घरपरिवारमा उपयुक्त चर्पीको व्यवस्था छैन । अस्थायी बस्तीहरूमा शौचालयको निर्माण एवं सञ्चालन गर्न नसकिएको अवस्था रहेको छ । चर्पीको प्रयोग नै नगर्नु व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यका हिसाबले जोखिम बढी रहन्छ । तसर्थ खुल्ला दिसामुक्त नेपाल भएसँगै नगरमा अस्थायी बस्तीहरूमा बसोबास गर्ने घरपरिवारमा चर्पीको प्रयोग अत्यन्त न्यून भएकाले उक्त स्थानहरूमा शौचालय निर्माण एवं सञ्चालन गरी सरसफाई र स्वच्छता कायम राख्न आवश्यक देखिन्छ ।</p>		
<p>नगरमा सेप्टिक ट्याङ्क सहितको चर्पीको प्रयोगलाई अनिवार्य गर्न नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>अस्थायी बस्तीहरूमा बसोबास गर्ने बासिन्दा सँग सहकार्य गर्दै यी बस्तीहरूमा शौचालयको निर्माण एवं सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>महिला बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक अपांगमैत्री शौचालयहरू नगरका मुख्य मुख्य स्थानहरू, बजार क्षेत्र, बसपार्कहरूमा निर्माण गर्ने र शौचालयको नियमित अनुगमन गर्ने ।</p>	<p>शौचालयहरूको मर्मत सम्भार गर्दै शौचालय प्रयोगको अनुगमन एवं समिक्षा गर्ने ।</p>
<p>नगरमा विवाह तथा अन्य सामाजिक कार्यमा मनोरञ्जनको लागि प्रयोग गरिने स्पीकरबाट मानव कानले सुन्न सक्ने ध्वनी भन्दा पनि चर्को आवाजमा गीत संगित घन्काउने भएकाले ध्वनी प्रदुषणको समस्या रहेको छ । तसर्थ नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुरूप ध्वनी प्रदुषण स्तर प्रत्येक वर्ष जाँच गर्ने र मावन कानले सुन्न सक्ने ध्वनीको मात्रा भन्दा धेरै ध्वनी प्रदुषण भएमा दण्ड सजायको समेत व्यवस्था गर्न आवश्यक देखिन्छ ।</p>		
<p>परम्परा देखि चल्दै आएको विवाह जस्तो सामाजिक कार्यमा स्थानीयलाई मानव कानले सुन्न सक्ने आवाजमा मात्र गीतहरू बजाउन निर्देशन दिनका लागि आवश्यक नीति निर्देशनहरू निर्माण गर्ने ।</p>	<p>नगरको ध्वनी मापनका लागि ध्वनी मापन यन्त्रको व्यवस्थापनका साथै समय समयमा अत्यधिक ध्वनी निष्काशन हुने स्थानहरू जस्तै मानव बस्ती, ट्राफिक, कलकारखाना इत्यादिमा मापन गर्ने र राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप भए नभएको जाँच गर्ने ।</p>	<p>अत्यधिक ध्वनी निष्काशन हुने स्थानहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।</p>
<p>थ्रेसर, हार्भेष्टर, क्रसर जस्ता मेसिनको प्रयोगले धुलोहरू बढेको छ । साथै नगरका सडकहरूबाट पनि धुवाँ धुलो निस्कने गरेकोले नगरमा वायु प्रदुषण बढेको र नगरमा Particulate matter PM_{2.5} पनि अत्यधिक मात्रामा रहेको छ । यस्तै गरी कृषिबालीमा प्रयोग गरिने विषादीले पनि वायु प्रदुषण लगायत अन्य वातावरणीय प्रदुषण भइरेको छ । तसर्थ वायु प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगरमा निर्देशिका सँगै अनुगमनको आवश्यकता रहेको छ ।</p>		

<p>विषादीजन्य पदार्थ न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा नियमन सम्बन्धी निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p> <p>नगरमा यातायात व्यवसायी संघसँग समन्वय गरी उच्च वायु प्रदुषण गर्ने पुराना सवारी साधनहरू हटाउने साथै वातावरणीय प्रदुषणलाई मध्यनजर गरी ग्रामिण कच्ची सडकहरूको स्तरोन्नती गर्ने र नगरमा सञ्चालित गाडीहरूको नियमित अनुगमन गरी वातावरणमैत्री सडकहरू निर्माण प्रक्रियालाई प्राथमिकता दिने ।</p> <p>कृषिफार्म, उद्योग र अन्य व्यवसायहरूमा प्रयोग गर्ने विषादीको नियमन र नियन्त्रण गर्ने ।</p>	<p>बजार क्षेत्र, औद्योगिक प्रतिष्ठान र जोखिममा रहेका क्षेत्रमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन, वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्साकन, वायु प्रदुषण क्षमता एकिन र पुर्वानुमान गरी उत्सर्जन गतिविधिमा नियन्त्रण गर्ने ।</p>	<p>विषादीजन्य पदार्थ सम्बन्धि बनेका निर्देशिकाहरूको परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने ।</p> <p>वातावरणीय प्रदुषण परिक्षण प्रयोगशालाका लागि आवश्यक दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।</p>
<p>नगरमा खडेरीको समस्या भइरहेको छ । साथै वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत नगरमा बजेट छुट्टिने भएकाले वातावरण विषयमा छुट्टिएको रकम एकदमै न्यून भएका कारण वातावरण सम्बन्धि विविध क्रियाकलापहरू प्रभावकारी रूपमा सकिरहेको छैन । वातावरणीय प्रदुषणले नगरको शोभा समेत घट्ने भएकाले वृक्षारोपण एव बगैँचा निर्माणले नगरको सौन्दर्यता लगायत वातावरण सन्तुलन कायम राख्ने भएकाले निम्न कार्यहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<p>नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गर्दै ठाउँ ठाउँमा रिचार्ज पोखरीहरू निर्माण गर्ने ।</p> <p>नगरका प्रत्येक घरहरूमा आकाशे पानी संकलन संरचनाहरू निर्माण गर्न पहल गर्ने ।</p> <p>खाली जग्गाहरूमा वृक्षारोपण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने ।</p> <p>एक वडा एक बगैँचाको अवधारणाले खुला तथा सार्वजनिक स्थलमा वृक्षारोपण गरी हरियाली कायम गर्ने साथै सडकपेटी किनारामा सुहाउंदो वृक्षारोपण गरि नगरको सौन्दर्यतामा वृद्धि तथा वातावरण सन्तुलनमा योगदान पुऱ्याउने ।</p>	<p>वृक्षारोपण कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने र एक वडा एक बगैँचा कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिँदै बगैँचाको संरक्षण गर्ने ।</p>	<p>वातावरणीय समस्या समाधानका लागि वातावरण विषयलाई अन्य विकास निर्माणका गतिविधिहरूमा मुलप्रवाहीकरण गर्दै लैजाने ।</p>
<p>नगरपालिकामा वातावरण तथा सरसफाई उप-शाखा रहेको छ। नगरमा बढ्दो वातावरणीय प्रदुषण निराकरणका साथै वन, जङ्गल, वन्यजन्तु, चराचुरुङ्गी, जल उपयोग, वातावरण तथा जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन गर्नका साथै जडीबुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी, सर्वेक्षण, उत्पादन, सङ्कलन, प्रवर्द्धन, प्रशोधन, र बजार व्यवस्थापन र सरसफाई तथा स्वास्थ्यजन्य फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्नका निमित्त नगरमा जिम्मेवारी सहित कर्मचारी व्यवस्थापन भएको छैन । यसका साथै नगरबासीमा वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको पनि कमि देखिन्छ । तसर्थ मानव संशाधनको व्यवस्था सँगै क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू आवश्यक देखिन्छ ।</p>		

<p>वातावरण सम्बन्धि बालबालिका समेतमा चेतना जगाउन विद्यालयको वार्षिक कार्ययोजनामा वातावरण विषय समावेश गर्ने र कम्तीमा महिनाको एक पटक वातावरण सम्बन्धि अतिरिक्त क्रियाकलापहरू समावेश गर्ने ।</p> <p>वातावरण सम्बन्धि विविध गतिविधि सचालनका लागि प्रमुख समन्वयकारी भुमिका निर्वाहका लागि नगरमा वातावरण सम्बन्धि दक्षता हाँसिल गरेका निपुण कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>वातावरण, वनजंगल, जैविक विविधता सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू एवं तालिमहरू नियमित सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>विभागमा फोहोर व्यवस्थापन अधिकारी, वातावरण विद्, वातावरण इन्जिनियर, रणनीतिक कार्य गर्न वातावरणीय अधिकृत एवं फोहोरमैला एवं सरसफाईमा कार्य गर्ने कर्मचारीहरूको समेत व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>वातावरण विषय एकदमै बहुआयामिक विषय भएका कारण यसका विविध पक्षहरूमा समावेशी रूपमा कार्यहरू गर्नका लागि नगरमा फोहोरमैला, खानेपानी तथा सरसफाई, जलस्रोत, उर्जा जस्ता विषयहरूका लागि छुट्टाछुट्टै इकाई निर्माण गर्ने र वातावरणमैत्री टीकापुर नगर निर्माण गर्ने ।</p>
---	--	--

५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

भरपर्दो र विश्वसनीय विपद् पुर्व तयारी र प्रतिकार्यको प्रणालीको उपलब्धता तथा नागरिकलाई शुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउनु आम नागरिकमा नगरप्रतिको विश्वसनीयता हाँसील गर्ने र विपद् तथा असुरक्षाको कारणले जीवन तथा नीजि तथा सार्वजनिक सम्पतिको क्षति कम गर्न अपरिहार्य हुन्छ। बाढीको बढि जोखिममा रहेको यस नगरपालिकामा विपद् प्रभावितको तत्काल उद्धार र राहतमा केन्द्रीत गतिविधि सञ्चालन गर्ने गरेको भएपनि विपद् पुर्व तयारीका कार्यक्रमलाई अपेक्षित प्राथमिकतामा राख्न सकिएको छैन। विश्वव्यापी समस्यामा रहेको जलवायु परिवर्तन अनुकुलनमा समेत नगरले थप ध्यान दिनुपर्ने अवस्था छ।

बाढी र डुबानका कारण पटक पटक विपद्को सामना गरेको यस नगरपालिकाले स्रोत सिमितता तथा तत्कालिन आवश्यकताको सम्बोधनका विषयमा नै केन्द्रित हुनुपर्दा नदी किनारको सुरक्षा, बस्ती क्षेत्रको वैकल्पिक निकास, तटवन्धन लगायत विपद् पुर्वतयारीका कार्यमा पर्याप्त ध्यान दिन नसकेको अवस्थाले गर्दा यस क्षेत्रका प्रमुख कार्य बाह्य निर्भरतामा आधारित बन्न पुगेको छ। विगतको अनुभवको आधारमा टीकापुर नगरपालिका भुकम्पबाट तुलनात्मक रूपमा कम प्रभावित देखिएपनि नेपाल उच्च भुकम्पीय जोखिममा रहेकोले टीकापुर पनि जोखिम बाहिर छैन। विश्वव्यापी जलवायु परिवर्तनको प्रभावका कारण पर्नसक्ने सम्भाव्य नकरात्मक प्रभावबाट पनि यो नगर बाहिर छैन। नगरपालिका क्षेत्रमा डुबान, बाढी, आगलागी, हावाहुरी, शीतलहर, खडेरी, महामारी जस्ता प्राकृतिक र मानव सिर्जित प्रकोप यस नगरमा रहेको छ। सडक विस्तार र सवारीको चाँपसँगै सडक दुर्घटनाको जोखिम पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ।

नगरका सबैजसो वडा बाढी र डुबानको जोखिममा रहेको विगतको अनुभवले देखाउँछ। कर्णाली नदीले निरन्तर गरिरहेको भूमि कटान, यहाँको भू-बनोट र बस्तीको अवस्थाको आधारमा नगरका सबै वडा बाढी र डुबानको उच्च जोखिममा रहेको छ।

२०७३ को बाढीले सिंगो टीकापुरलाई प्रभावित गर्दा त्यसबेला विस्थापित परिवारको पुर्नस्थापनको कार्य अभै पुरा हुन सकेको छैन। नगरमा विपद् व्यवस्थापन तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका लागि नगरभित्र आपतकालिन कार्य संचालन केन्द्र निर्माण भएकोमा हाल यो एकाई क्रियाशिल छैन तथापि विपद् व्यवस्थापन हेर्ने प्रमुख कर्मचारी तोकनुका साथै वडा स्तरमा प्राथमिक उपचार, खोज उद्धार जस्ता विपद् प्रतिकार्य टोली गठन गरी आधारभूत प्रशिक्षण उपलब्ध गराइएको छ।

भारतीय सीमाबाट नजिक रहेकोले सिमापार अपराध र शुरक्षा यस नगरमा केहि शुरक्षा जोखिम रहेको छ। टीकापुर नगरपालिका भित्र वडा प्रहरी कार्यालय, प्रहारी विटहरू र सशस्त्र प्रहरी कार्यालय पनि रहेकोले शान्ति शुरक्षाको न्यूनतम प्रत्याभूति रहेको छ। नगरपालिकाले आफ्नो कार्यालय हाता भित्रको शुरक्षाका लागि नगर ६ जना प्रहरी नियुक्त गरी परिचालन पनि गरिरहेको छ। तर नगर प्रहरी सम्बन्धि स्थानीय कानु निर्माण गरी सांस्कृतिक जमघट, मेला तथा महोत्सव, बजार तथा सवारीको जथाभावी पार्किङ नियन्त्रण आदि नगरको समग्र शुरक्षाका लागि नगर प्रहरी परिचालनको अभ्यास भने गर्न सकिएको छैन।

उल्लिखित पृष्ठभूमिमा टीकापुरलाई विपद् उत्थानशिल र शुरक्षित नगर बनाउने लक्ष्यका साथ निम्नानुसार विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ।

उद्देश्य १ : विपद् व्यवस्थापनका नीतिगत र संरचनागत प्रवन्ध सुनिश्चित गर्नु।

नीति क : नगरको विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तन अनुकुलन कार्ययोजना बनाई विपद् व्यवस्थापन चक्रका सबै चरणलाई योजनावद्ध एवं व्यवस्थित वानइने छ।

नीति ख : विपद् तथा जलवायु उत्थानशिल योजनाले निर्देश गरे अनुरूप बाढी, आगलागी तथा स्वास्थ्य महामारी नियन्त्रणका तथा तत्काल प्रतिकार्यका लागि चाहिने खुला स्थान निर्धारण गर्नुका साथै वडा र नगर स्तरमा विपद् व्यवस्थापनका न्यूनतम जनशक्ति, पुर्वाधार एवं उपकरणको व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ग : नगरको विपद् व्यवस्थापन शाखालाई प्रकोप, विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका समस्या सम्बन्धि सूचना संकलन, विश्लेषण, पुर्व तयारी र प्रतिकार्यका गतिविधि नियमित रुपमा सञ्चालन गर्न तथा शान्ति सुरक्षा सहित आपतकालिन गतिविधि व्यवस्थित गर्न दक्ष जनशक्ति सहितको उपयुक्त संस्थागत संचरना निर्माण गरिने छ ।

नीति ग : नगरको विपद् प्रतिकार्यका मापदण्ड निर्धारण गरी सोही अनुसार विपद् व्यवस्थापन चक्रका समग्र कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गरिने छ ।

नीति घ : स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानीशील योजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सालवसली रुपमा न्यूनतम स्रोत व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ङ : विपद् तथा जलवायु उत्थानीशील व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन गरी बृहत योजनाको अंग बनाउँदै लगिने छ ।

नीति च: पुर्वाधार, उपकरण तथा नीति निर्धारणका लागि संघीय प्रदेश तथा वाह्य सहायता निकायसंग संस्थागत समन्वय गरिने छ ।

उद्देश्य २ : विपद् पुर्वतयारी तथा अल्पिकरणका कार्यलाई संस्थागत र व्यवस्थित गर्नु

नीति क. बाढि तथा अन्य प्रकोपका दृष्टिकोणले उच्च र न्यून जोखिम क्षेत्र पहिचान गर्नुका साथै प्रत्येक प्रकारको विपद्का लागि सुरक्षित स्थानहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. आपतकालिन अवस्थामा नागरिकहरूको सुरक्षाका लागि उपयुक्त शुरक्षा प्रवन्ध सहितको आश्रय स्थल, खाद्यान्न भण्डार स्थल तथा गैरखाद्य सामग्री एवं उपकरणको पुर्वव्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग. नगरपालिकाले कुनै पनि विपद् हुनुअघि समयमै स्थानान्तरण गर्न र साथै आपतकालिन समयमा तत्काल प्रतिकार्य र पनर्लाभ केन्द्रित सञ्चार योजना निर्माण गरिनेछ ।

नीति घ. विपद् प्रभावभित परिवार तथा नागरिकलाई आपतकालिन सेवावाट वञ्चित हुन नदिन आश्रय स्थलका लागि सुरक्षित मार्ग र यातायात व्यवस्थापनका लागि आपतकालिन सेवमा संलग्न हुने जिम्मेवार कर्मचारी, सम्बन्धित निकाय (नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी र नेपाली सेना लगायत) र स्वयंसेवक सहितको आपतकालिन व्यवस्थापन संयन्त्र तयार गरिनेछ ।

नीति ङ . नगरपालिकाले सुरक्षित आपतकालिन व्यवस्थापन प्रणालीको अभिन्न अंगका रुपमा संकाटासन्न परिवार लक्षित सामुदायिक अनुशिक्षण तथा सचेतनामूलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति च. विपद् प्रतिकार्यको क्षमताको चुस्तता एकिन गर्न तथा समुदायमा विपद् पुर्व तयारीको सन्देश प्रवाहका लागि अर्धवार्षिक रुपमा कृतिम घटना अभ्यास सञ्चालन गरिने छ ।

नीति छ. विपद् तथा आपतकालिन पुर्वतयारी योजना निर्माण गर्दा महिला, जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति, बालबालिका, गर्भवती आदिको शुरक्षाका उपायहरू समावेश गरिनेछ ।

नीति ज. विपद् प्रभावितको व्यक्तिगत शुरक्षा वाहेक पुर्वतयारी योजनामा व्यक्तिगत सम्पति तथा खाध्यान शुरक्षा एवं घरपालुवा पशुपंक्षी स्थानान्तरण तथा व्यवस्थापनका विषय पनि समावेश गरिने गरिने छ ।

नीति ठ. नगरपालिकाले आपतकालिन समयमा ठूलो परिमाणमा आपतकालिन आवश्यकता संवोधन गर्न सक्ने

गरी स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आवश्यक जनशक्ति तथा उपकरण तथा सेवाका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ड : कर्णाली, मोहना, पथरैया नदी तथा रानी जमरा, कुलरीया सिंचाई आयोजना बाट सिर्जना हुने सम्भाव्य बाढी तथा डुवान जोखिम कम गर्न दीर्घकालिन बस्ती व्यवस्थापन तथा जोखिम न्यूननिर्माण र अल्पिकरणका कार्यलाई दीर्घकालिन मुख्य प्राथमिकताको कार्यक्रमका रूपमा अधि बढाइने छ ।

नीति ढ : वर्षाको पानी तथा नालाको पानी जन्य डुवान नियन्त्रणका लागि आकासे पानी व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गरी सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ण: वडा स्तरमा शुरक्षित आश्रय स्थल निर्धारण गरिने छ । शुरक्षित भवन निर्माणको वेगलै मापदण्ड बनाई लागु गरिने छ ।

नीति त: शुरक्षित भवन निर्माणमा नगरको स्रोत तथा वाह्य स्रोतको अधिकतम उपयोग गरी हरेक वडा तथा डुवान जोखिम बस्ती समेटिएको क्लस्टरमा निश्चित जनसंख्यालाई आश्रय उपलब्ध गराउन सक्ने गरी शुरक्षित भवन निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : विपद् उत्थानशील समुदाय निर्माण गर्नु ।

नीति क : आवास निर्माण, पेशा व्यवसाय सञ्चालन तथा परिवार र समुदायवाट हुने सबै विकासमुलक गतिविधिलाई विपद् प्रतिरोधी बनाउनका लागि सचेतनामुलक र प्रवर्द्धनात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ख : वार्षिक रूपमा प्रकोप तथा जोखिम मुल्यांकन र संकटासन्नता तथा क्षमता आँकलनका अभ्यासलाई सामुदायिक सचेतनाको अभिन्न माध्यमका रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग : विपद् जोखिम व्यवस्थापनका विभिन्न पक्षमा समुदाय स्तरीय तालिम तथा अनुशिक्षण सञ्चालन गरिने छ ।

नीति घ : वडा स्तरीय विपद् व्यवस्थापन कार्यदल गठन गरी उनीहरूलाई लक्षित गरी प्राथमिक उपचार तालिम, खोज तथा उद्धार सम्बन्धि अनुशिक्षण सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ: विपद् र प्रकोप सम्बन्धि जनहितका शन्देश प्रवाहमा स्थानीय सञ्चार माध्यमको अधिकतम उपयोग गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : विपद् प्रभावितको सम्मान सुरक्षा, राहत र तत्काल पुनर्लाभ सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : कुनै पनि प्रकारको प्रकोप सिर्जित विपद् प्रतिकार्य गर्दा प्रभावित हरूको सेवा तथा सुरक्षा मापदण्डको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : विपद्को समयमा अपांगता भएका, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका र गर्भवती र विरामीहरूको सेवाको लागि विशेष प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति ग: स्पेयर मापदण्ड (Sphere Standards) लगाएत विपद् पश्चातको सेवाका विभिन्न आधार तथा मापिदण्डको अधितम पालना गरिने छ ।

नीति घ. नगरपालिकाले विपद् प्रभावित परिवार तथा नगरवासीका लागि नगरका तर्फवाट उपलब्ध गराइने तत्कालिक राहत तथा अवस्था अनुसार नगद सहयोग उपलब्ध गराउन नगरको विपद् व्यवस्थापन कोषलाई सवल बनाइने छ ।

नीति ड: विपद् प्रतिकार्यका सम्बन्धमा नगर, संघ र प्रदेश स्तरका सम्बन्धित निकायसंग प्रभावकारी समन्वय गरिने छ । क्षेत्री मुल्यांकन र संकटासन्नताको आधारमा त्यस्ता सेवा तथा सुविधा उपलब्ध गराइने छ ।

नीति च. प्रकोप पीडितहरूलाई सहायता प्रदान गर्न र उनीहरूको बिमा दावी प्राप्तीमा सहजिकरण गर्न तथा स्वयं पुनर्लाभका कार्यक्रमका लागि सहयोग गर्न नगरको निर्धारित शाखा वा इकाई मार्फत समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।

नीति छ. नगरपालिका वा सम्बन्धित घरधुरीकै योगदानमा गर्ने पुनर्लाभका कार्यलाई लागत प्रभावकारी र समयवद्ध बनाउन न्यून लागतमा सीप प्रविधि तथा नीर्माण सेवा उपलब्ध गराउने विधि तय गरी लागु गर्ने छ ।

नीति घ. विपद् पछिको पुनर्लाभको चरणमा जोखिम अल्पिकरणका संचरचना निर्माण तथा वस्ती स्थानान्तरण हुने नयाँ स्थानमा न्यूनतम सेवा र सुविधाका लागि आधारभूत आवश्यकतामा केन्द्रीत रहेर स्रोत तथा सहयोग उपलब्ध गराउने छ ।

उद्देश्य ५ : सुरक्षा चुनौती घटाई नगरलाई सुरक्षित बनाउनु ।

नीति क. संविधान अनुसार नगर प्रहरी सम्बन्धि स्थानीय कानून तर्जुमा गरी नगर प्रहरी परिचालनलाई संस्थागत र व्यवस्थित गरिने छ ।

नीति ख. नगर प्रहरीलाई नगर शुरक्षाका अतिरिक्त आपतकालिन सेवा व्यवस्थापन विभिन्न कारणले हुने प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, बजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा समेत परिचालन गरिनेछ ।

नीति ग. ट्राफिक प्रहरी तथा जनपद प्रहरीका तथा सशस्त्र प्रहरीको सम्बन्धित तहमा समन्वय गरी नगरको शान्ति शुरक्षा, लागु औषध नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति घ. वस्ती विकास तथा विस्तार, औधोगि तथा व्यवसायिक गतिवधि, पर्यटक आवागमन आदिको आधारमा सम्बन्धित निकायसंगको समन्वयमा आवश्यक स्थानमा प्रहरीको स्थानीय इकाई वा विट व्यवस्थापना गरिनेछ ।

नीति ड: नगरवासी, नगरमा आउने पर्यटक तथा विभिन्न प्रयोजनमा आउने आगन्तुकको शुरक्षाका लागि प्रहरीसंगको समन्वयमा शुरक्षा जोखिम विश्लेषण गरी शुरक्षा रणनीति निर्माणमा प्रहरीको स्थानीय इकाईसंग आवश्यक सहयोग र समन्वय गरिने छ ।

नीति च : संघ तथा प्रदेश सरकारको नीति प्रतिकूल नहुने गरी शुरक्षा निकायका स्थानीय इकाईको क्षमता विकास तथा तीनलाई स्रोत साधनयुक्त बनाउन समन्वयकारी र सहयोगी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति घ. नयाँ प्रहरी चौकी र प्रहरी स्टेशनहरू निर्माण गर्दा अग्नी नियन्त्रण लगायत अन्य आपतकालिन सेवा व्यवस्थापनका पक्षहरूको समेत विश्लेषण गरिने छ भने शुरक्षा निकायका भवनलाई शुरक्षित र सुविधायुक्त बनाउन नगरका तर्फबाट आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।

उद्देश्य ६ : आपतकालिन सेवालालाई सुनिश्चित र व्यवस्थित गर्नु ।

नीति क : बाढी लगायत विपद् सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुका साथै शुरक्षा निकायसंगको समन्वयमा बाढी जन्य विपद् प्रतिकार्यका लागि नगर र वडा स्तरमा खोज तथा उद्धारको विशिष्टीकृत सीप सहितको जनशक्ति पुर्व तयार अवस्थामा राखि समयवद्ध रूपमा परिचालित हुने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ख: आगलागि नियन्त्रणका लागि उपलब्ध वारुण यन्त्रको पहुँच विश्लेषण गरी १५ मिनेट भित्र नगरका आगलागी स्थलमा पुगिसक्ने गरी वारुण यन्त्र व्यवस्थापन गरी २४ घण्टा सञ्चालन गरिने छ । वारुण यन्त्रसँगै आगलागि नियन्त्रणको प्राविधिक तालिमयुक्त जनशक्ती परिचालित हुने व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति ग: वारुण यन्त्रमा नै आगलागि जन्य स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्या कम गर्न प्राथमिक उपचार गर्न सक्ने जनशक्ति तथा स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्था गरिने छ । आगलागि स्थलमा आपतकालिन स्वास्थ्य सेवाका लागि उपयुक्त सवारी सधानको पुर्व व्यवस्था गरिने छ ।

नीति घ. नगरपालिकाले वारुणयन्त्र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक सामग्रीहरू जस्तै पानी, रसायन, बालुवाहरू स्टेशन साइटहरूमा र नगरका सम्भाव्य भएका उपयुक्त स्थानहरूमा सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ङ : आवसीय तथा व्यवसायिक भवन तथा प्रतिष्ठानमा आगलागि जोखिम अल्पिकरण तथा अग्नि नियन्त्रणका लागि फायर एक्स्टिङ्ग्वीजर राख्न सम्बन्धित पक्षलाई उत्प्रेरित गरिनुका साथै संस्थागत भवनमा पानीको न्यूनतम मौज्दात रहनुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

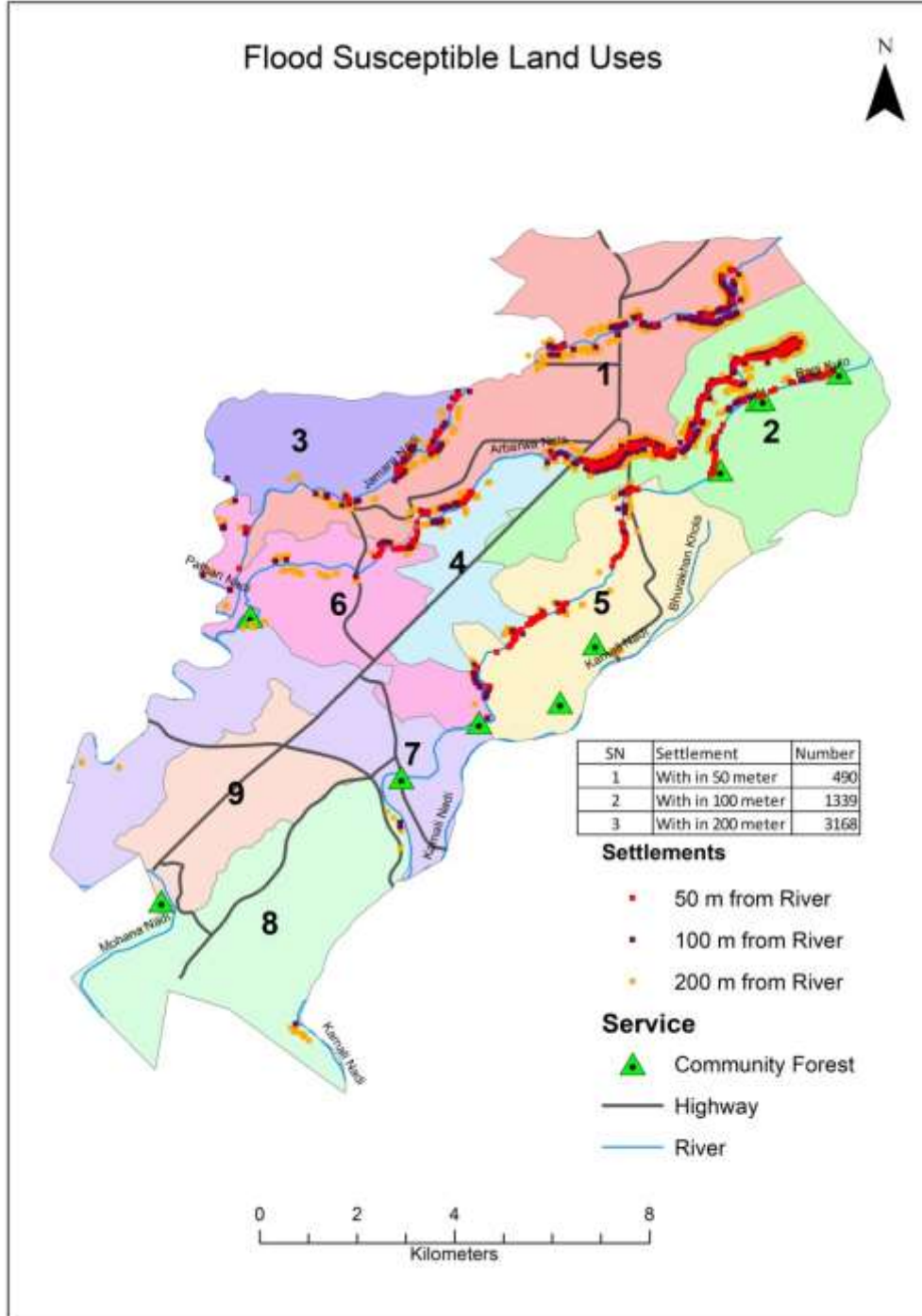
नीति च : स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण तथा प्रतिकार्यका लागि नगर स्तरमा द्रुत प्रतिकार्य टोली बनाइनुका साथै अस्पतालमा महामारी नियन्त्रण एकाई गठनमा सहयोगी र समन्वयनकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति छ : नगर स्तरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सडक दुर्घटना लगायतका कारणले चोटपटक लाग्ने तथा अंगभंग हुने विरामीको सिघ्र उपचारका लागि स्थानीय ट्रमा सेवा स्थापना र सञ्चालनका लागि समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

प्राथमिकता तालिका ५.५.२ : विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>संविधानको अनुसूची ८ मा विपद् व्यवस्थापनलाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ। त्यसैगरी अनुसूची ९ ले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा समेत विपद् व्यवस्थापनलाई समेटेको छ। नगरपालिकामा नगर विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७५ रहेको छ तर विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन अन्तर्गत निर्माण हुनुपर्ने कार्यविधि नहुनुका साथै स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना निर्माण नभएको अवस्था रहेको छ। तसर्थ ऐनको प्रावधान अनुसार नगरको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली, कार्यविधि, रणनीति र कार्यक्रम तय गरी स्थानीय तहको विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापनको संस्थागत नेतृत्व नगरपालिकाले लिने गरी विपद् तथा जलवायु उत्थानशील नगर निर्माण गर्न निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> नगरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन अन्तर्गत नियमावली तथा निम्नानुसारको नियमावली, कार्यविधि तथा निर्देशिका बनाउने। विद्यमान विपद् व्यवस्थापन ऐनमा जलवायु अनुकुलन तथा आपतकालिन व्यवस्थापन (शान्ति सुरक्षा, आगलागी नियन्त्रण, सडक सुरक्षा, वन्यजन्तु आतंक, स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण) का विषय समेटी संशोधन गर्ने। पुर्वाधार निर्माणमा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने। दिगो विकास लक्ष्य १३ लाई समेटे लक्षित गर्दै नगरपालिकाले जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकुलनका उपायहरूलाई आफ्नो योजनाहरूमा समायोजन गर्ने। 	<ul style="list-style-type: none"> विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्धि कानूनको पुनरावलोकन र संशोधन गर्ने। पुर्वाधार निर्माण सम्बन्धि स्थानीय कानूनमा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलताको विषय समेट्ने सम्बन्धि प्रावधान समेट्ने। स्थानीय तथा सामुदायिक विपद् तथा जलवायु उत्थानशिल योजना कार्यान्वयनको वार्षिक रूपमा समिक्षा तथा परिमार्जन गर्ने। जलवायु परिवर्तन अनुकुलन मैत्री बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निर्देशिका तयार गर्ने। 	<ul style="list-style-type: none"> परिवर्तित सन्दर्भमा विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन र जलवायु अनुकुलन सम्बन्धी स्थानीय कानूनमा आवश्यक परिमार्जन तथा नयाँ कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गर्ने। आर्थिक विकास, सामाजिक विकास र पुर्वाधार विकास अन्तर्गतका कार्यक्रममा संलग्न गरिएका विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलनका मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गर्ने। स्थानीय बजेट लाई जलवायु परिवर्तन अनुकुलनमा केन्द्रित बजेट वर्गिकरणको पद्धति विकास गर्ने।
<p>संविधानको भाग ४ धारा ५१ 'छ' को प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीतिअन्तर्गत जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण गर्ने तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्वसूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनर्स्थापना गर्ने कुरा उल्लेख छ। नगरमा बाढी डुबान एउटा प्रमुख विपद्को रूपमा रहेको छ। तसर्थ समाज वा वातावरणलाई क्षति पुऱ्याउन सक्ने संभावित घटना वा आपत् स्थितिको विश्लेषण गरी त्यस्ता घटना वा परिस्थितिलाई प्रभावकारी एवं उपयुक्त ढङ्गले सामना गर्न सक्षम हुनको निमित्त विभिन्न योजनाहरू निर्माण एवं प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता देखिन्छ।</p>		

विभिन्न नदी प्रणालीबाट जोखिम क्षेत्रमा रहेका तथा बनजंगल आसपास रहेका बस्तीलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। जस अनुसार वडा नं २,३,४ र ५ मा नदिबाट ५० मिटरमा रहेका घरको संख्या बढि देखिन्छ भने वडा नं २ मा बन क्षेत्रका नजिक घरहरू रहेको अवस्था छ।

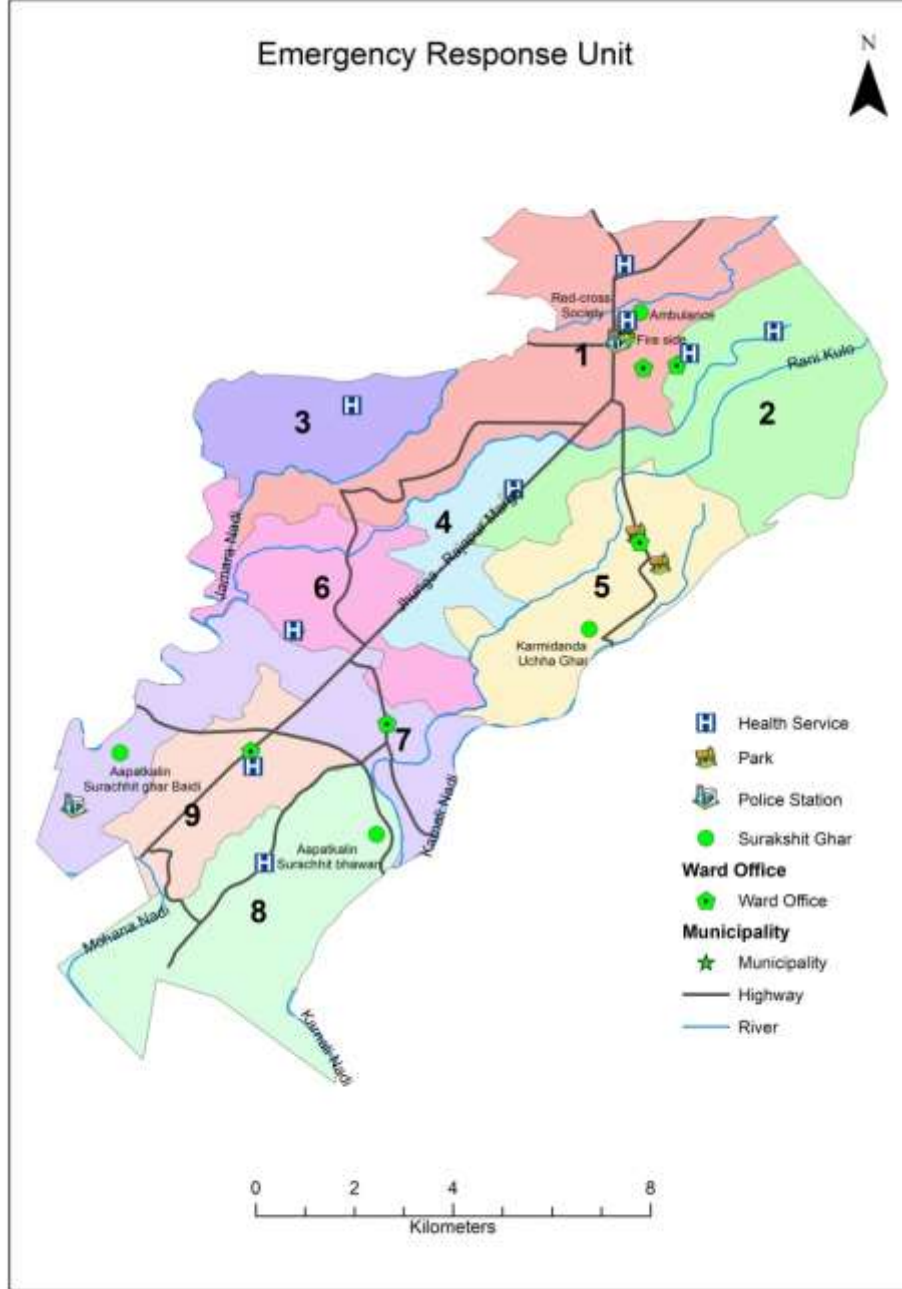

नक्शा १/५.५२ : बाढी तथा बनजन्य जोखिममा रहेका बस्ती

<ul style="list-style-type: none"> ● नगर स्तरमा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा वडा स्तरमा सामुदायिक विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना बनाउने । ● विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण गर्ने । ● प्रकोप तथा सम्भाव्य विपद् सम्बन्धि सूचना सहितको भौगोलिक सुचना प्रणाली (GIS based) विकास गर्ने । ● बाढी तथा डुवानको जोखिममा रहेका स्थानहरू तथा वस्तीहरूको सुरक्षाका लागि संकटासन्न क्षेत्रमा भू-क्षय तथा नदी कटान रोकथामका लागि तटबन्धन कार्यक्रम संचालन गर्ने । ● हरेक वर्खायाम अघि नाला सफाइ अभियान सञ्चालन गर्ने । ● संभावित हानी, नोक्सानी एवं क्षति कम गर्न जोखिम क्षेत्रमा रहेका व्यक्ति, समुदाय एवम् सङ्घ/संस्थाहरूलाई पूर्वतयारीमा रहन र समयमा नै उपयुक्त ढङ्गले कार्य गर्न आवश्यक पर्ने पूर्वसूचना चेतावनी प्रणालीको विकास गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● मुख्य नदीहरूमा बाढीको अनुगमन गरी पूर्वसूचना प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाउने । ● बाढी, डुवानबाट बच्न सुरक्षित भवन निर्माण, कटान रोकथामका लागि तटबन्धन निर्माण, पक्की पर्खाल निर्माण, पक्की नाला निर्माण जस्ता कार्ययोजनाहरूलाई निरन्तरता दिने । ● प्राकृतिक प्रकोपका हिसावले जोखिममा रहेका स्थानहरूमा वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्दै हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने । ● भौतिक पूर्वाधारका योजनाहरूलाई जलवायु अनुकूल बनाउदै लैजाने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● साभेदारीमा जलवायु समानुकुलित विकास योजनाहरू सञ्चालन गर्दै आगामी वर्षहरूमा नगरपालिका आफैले विगतका साभेदारीमा भएका सकारात्मक कार्ययोजनाहरूको अनुशरण गर्दै विपद् व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजना बनाई विपद्बाट नगर सुरक्षित राख्ने ।
<p>नगरपालिकामा खोज, उद्धार तथा राहत एवं शिघ्र पुर्नलाभका लागि आवश्यक केही सामग्रीहरू नगरपालिका कार्यालयमा रहेको छ । तर विपद् व्यवस्थापन ऐनमा व्यवस्था गरिए अनुसार राहतको न्यूनतम मापदण्ड तय नगरिएको तथा राहत सामग्रीको न्यूनतम पुर्व व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ आपत्कालीन अवस्थामा जन/धनको सुरक्षा तथा सेवा प्रदान गर्न आकस्मिक योजना लगायत विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरूको व्यवस्था गरी वडास्तरमा समेत प्रतिकार्य एवं राहतका सामग्री एवं गोदाम घरको व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह गर्नको निमित्त निम्न बुँदाहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● विपद्को समयमा अपांगता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका एवं ज्येष्ठ नागरिकको शुरक्षा तथा आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्बन्धि स्फेयर कार्यठाँचा अनुकूलका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधि निर्माण गर्ने । ● नगरपालिकाको बजार अनुगमन निर्देशिका मा आपतकालिन अवस्थामा बजारको नियमन सम्बन्धि व्यवस्था समेत समेट्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● सरोकारवालासँगको समन्वय बढाई विपद् व्यवस्थापन कोषमा जुट्ने सहयोगको दायरा विस्तार गरी मुलधनको आकार वृद्धि गरी सवै किसिमका विपद् प्रतिकार्य गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउने । ● विपद् व्यवस्थापनका निमित्त बनाइने गोदाम घरको सञ्चालन एवं व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गरी आवश्यकता हेरी गोदाम घरको व्यवस्था प्रत्येक वडामा गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● विभिन्न संघ संस्थाहरूसँ ग समन्वय गरी विपद् प्रतिकार्य कोषको रकम वृद्धि गर्ने । ● क्लस्टरगत रूपमा रहेका विपद् प्रतिकार्य औजारमा आवश्यक थपघट तथा सामुहिक बसोबासका सामग्रीको अपुग पुर्ति र उपयोगिता कायम गर्ने ।

<ul style="list-style-type: none"> ● विपद् प्रभावितका विपद् प्रतिकार्य कोष सञ्चालन तथा राहत वितरण कार्यविधि निर्माण गर्ने । ● विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गर्ने । ● खोज तथा उद्धार सामग्रीहरूको पुर्वव्यवस्था गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● विपद् व्यवस्थापन (पूर्वतयारी, आपतकालिन प्रतिकार्य र पुनर्लाभ) को वित्तीय रणनीति तयार गरी लागु गर्ने । ● विपद् प्रतिकार्य र प्राथमिक उपचार टोलीको कार्य अनुगमन पद्धतिको विकास र वार्षिक रुपमा पुर्नताजगी । ● विपद् प्रतिकार्यका औजारहरू उपयुक्त अवस्थामा राख्नुका साथै क्लस्टरगत रुपमा सामुहिक बसोबासको सामग्री सेटको पुर्व व्यवस्था गर्ने । 	
--	---	--

नगरपालिकामा भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयनका लागि भवन तथा बस्ती विकास उपशाखा रहेको छ । भवन तथा शहरी विकास उपशाखाको बहु प्राथमिकताका कारण बस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण सम्बन्धि मापदण्ड २०७२ अनुरूप सबै किसिमका भवनको स्वीकृति तथा निर्माणको अनुगमन प्रक्रियामा स्थलगत रुपमा अध्ययन गरी सुरक्षाका मापदण्ड पुर्ण पालना भएको एकिन गर्नमा जनशक्तिको अपर्याप्तता रहेको छ । तसर्थ मानवीय जीवन सुरक्षा र हित सुनिश्चित गर्न र गर्नुका साथै नभत्कने खालका सुरक्षित भवन संरचना निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको डिजाइन, निर्माण पद्धति, निर्माण सामग्री, मर्मत-संभार परिमार्जन, भोगचलन जस्ता पक्षहरूको नियमन तथा नियन्त्रणका निम्ति जारी अध्यादेश वा नियम/विनियम तथा सम्बद्ध मापदण्डहरूको आवश्यकता देखिन्छ । त्यसैगरी नगरको आवश्यकता अनुसार शुरक्षित निश्चित मापदण्ड सहितको भवनहरू पनि बनाउनु पर्ने हुन्छ ।

नक्शा २/५.५.२ : सुरक्षित भवन, खुला क्षेत्र तथा प्रतिकार्य आपतकालिन इकाई

नगरको वडां ८ र ९ मा रहेका ३ ओटा सुरक्षित भवन तलको नक्शामा प्रस्तुत गरिएको छ । ती भवनको कुल क्षमता करीव ३०० जना रहेकोले टीकापुर नगरपालिकाको जनसंख्याको २ प्रतिशतलाई आधार मान्ने हो भने आगामी २० वर्षका लागि कमिमा १० ओटा प्रति भवन २०० व्यक्ति अटाउने थप सुरक्षित भवन निर्माण गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । त्यसैगरी २ किलोमिटर आसपास सुरक्षित भवन नभएको क्षेत्रमा सुरक्षित भवन थप्नुपर्ने आवश्यकता पनि छ ।

विपद्का दृष्टिकोणले आपतकालिन आश्रय स्थलको रूपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुल्ला स्थान, सुरक्षित भवन र पार्कहरूको संख्यामा अपर्याप्तता भएकाले निम्न बुँदाहरू प्राथमिकतामा राखिएका छन् ।

<ul style="list-style-type: none"> ● वडागत रूपमा सुरक्षित स्थान पहिचान गरी नागरिकलाई सुसूचित गर्ने । नगर केन्द्र तथा वडा स्तरमा रहेका सुरक्षित भवनको अवस्था विश्लेषण गर्ने । ● भूकम्पीय सुरक्षा बाहेक सुरक्षित निर्माणको बहु आयामलाई समेटेर भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिक सहायता गर्न सक्ने गरी प्राविधिक शाखाको क्षमता विकास गर्ने । ● पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन शाखाका कर्मचारीका लागि विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धि आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने । ● बाल तथा अपाङ्ग मैत्री र विपद् प्रतिरोधात्मक बहुउपयोगी शौचालय, खानेपानी, बैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था भएको सुरक्षित आश्रय स्थलको निर्माण गर्ने । ● विपद् परेको समयमा प्रयोग गर्नका लागि खुल्ला स्थान तथा चौरहरूको पहिचान र नक्सांकन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● प्रत्येक नगरवासीको पहुँचमा पुग्ने गरी नगरमा सुविधायुक्त सुरक्षित भवनहरू निर्माण गरी समुदायको जानकारीमा ल्याउने । ● भौतिक पुर्वाधारका योजनाहरूलाई जलवायु अनुकूल बनाउदै लैजाने । ● आवश्यकता हेरी भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिकहरू थप गर्ने र उक्त शाखाका कर्मचारीहरूका लागि अनुशिक्षण उपलब्धतालाई निरन्तरता दिने । ● निर्माण भएका सुरक्षित स्थलहरूको नियमित अनुगमन गर्ने । ● खुल्ला स्थानहरूको संरक्षणमा स्थानीयलाई प्राथमिकता दिँदै सरसफाई लगायत संरक्षणका कार्यक्रमहरू गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरण गरी भू उपयोग योजना बमोजिम कम्तिमा ५ ओटा सुरक्षित एकीकृत बस्ती निर्माण गर्ने । ● सुरक्षित आश्रय स्थलको व्यवस्थापन तथा उपयोगिता कायम राख्ने वा बढाउने ।
--	--	---

नगरमा ६ जना नगर प्रहरी रहेका छन् । नगर प्रहरीलाई आपतकालिन समयमा साथै हाट तथा अन्य प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, बजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा परिचालन गर्नका निमित्त नगर प्रहरी व्यवस्थापन सम्बन्धि नीति निर्देशिकाको आवश्यकता देखिन्छ ।

<ul style="list-style-type: none"> ● नगर प्रहरी गठन र सञ्चालन सम्बन्धि ऐन र नियमावली निर्माण गर्ने । ● विपद् प्रतिकार्य तथा आपतकालिन सेवा प्रवाहमा आवश्यकता अनुसार नगर प्रहरी परिचालनको अभ्यास शुरु गर्ने । ● समुदाय स्वयं तथा नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, सेना आदि) को सहयोगमा सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने । ● नगरपालिकामा तोकिएका विपद् व्यवस्थापन फोकल पर्शनको विपद् पुर्वतयारी तथा व्यवस्थापनको जिम्मवारीहरू निर्धारण गर्ने । आपतकालिन व्यवस्थापनमा अन्य कर्मचारीका क्रियाकलापलाई समेत सोही समितिको कार्यमा आवद्ध गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● सम्बन्धित निकायसँगको समन्वयमा नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइलाई स्थानीय शान्ति सुरक्षाको चुनौती सामना गर्न सघाउने गरी क्षमता विकासका सैद्धान्तिक कक्षा सञ्चालन गर्ने । ● नगर प्रहरी, अन्य सुरक्षा संयन्त्र र स्थानीय (प्रहरी, वन विभाग, आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू संरक्षण गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगर प्रहरी सञ्चालन सम्बन्धि बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुरूप संशोधन गर्ने ।
--	--	--

नगरमा सडक दुर्घटना पनि प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । सामुदायिक छाडा गाईवस्तुहरूले गर्दा पनि नगरमा दुर्घटना हुने क्रम बढ्दो रहेकोले सडक सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट दुर्घटनाको सम्भाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै सडक सुरक्षा कायम गर्न विभिन्न नीतिका साथै सडक स्तरोन्नति आवश्यक भएकाले निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

<ul style="list-style-type: none"> ● घरपालुवा पशुहरू सार्वजनिक स्थलमा जथाभावी छोड्न रोक लगाउनको निमित्त स्पष्ट नीति एवं निर्देशिका निर्माण गर्ने । ● सडक दुर्घटना कम गर्नका लागि सामुदायिक पशु चौपाया व्यवस्थापन स्थल तय गरी उपयुक्त व्यवस्थापन गर्ने । ● सडक दुर्घटना लगायत दुर्घटनाका विरामीको तत्काल स्वास्थ्य सेवा तथा प्रेषणका लागि टीकापुर अस्पतालमा स्थानीय ट्रमा सेवा व्यवस्थित गर्ने । ● सडक दुर्घटना एवं अन्य सामाजिक अपराधका गतिविधि न्यूनिकरण गर्न राजमार्ग क्षेत्र र सघन वस्ती एवं अन्य स्थानहरूमा सीसी क्यामेराको व्यवस्था गर्ने । ● समुदाय र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा वडानं १ तथा वाट्य व्यवसायिक केन्द्र आसपासका सडक क्षेत्रमा सडक बत्तीको व्यवस्थापन गर्ने । ● सडक दुर्घटनालाई मध्यनजर गरी आवश्यक स्थानमा सडक चिन्हहरू, सिग्नलहरू, जेब्राक्रस एवं ट्राफिक पोलिसहरूको व्यवस्था गर्ने । ● सडक दुर्घटना हुने क्षेत्रहरूको पहिचान गरी न्यूनिकरणका लागि ट्राफिक सचेतना कार्यक्रमका साथै प्रहरी विटहरूको व्यवस्थापन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● ट्राफिक प्रहरीसँगको समन्वयमा सडक सुरक्षा तथा दुर्घटना न्यूनिकरण सम्वन्धि स्थानीय कानून निर्माण गरी लागु गर्ने । ● नगर प्रहरीको सेवाको निरन्तरता र विस्तार गर्दै जाने । ● सडक दुर्घटना कम गर्न आवश्यक स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइट एवं ट्राफिकहरूको व्यवस्था गर्ने । ● सडक बत्ति एवं सि.सि क्यामेराको व्यवस्था नगरका प्रत्येक स्थानमा पुऱ्याउने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● आवश्यकता हेरी नगरमा रहेका स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइटहरूको मर्मत सम्भार गर्ने । ● शहरीकरण बढेसँगै ट्राफिक विट एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको थप व्यवस्था गर्ने । ● सडक दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि भएका प्रविधिहरूको विकासलाई संभाव्यता हेरी नगरमा व्यवस्था गरी सडक दुर्घटना एकदमै न्यून बनाउने ।
--	--	--

आपतकालिन अवस्थाका लागि नगरमा एम्बुलेन्स एवं वारुणयन्त्रहरू एवं यी साधनहरू सञ्चालन गर्ने पर्याप्त कर्मचारीहरूको व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ । यसका साथै नगरमा आगलागी जस्ता विपद्को लागि कुनै पनि नीति निर्देशिकाका साथै कार्यान्वयनका प्रावधानहरू नभएका कारण निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

<ul style="list-style-type: none"> ● वारुण यन्त्र सञ्चालन तथा फायरम्यान परिचालन सम्वन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने । ● एम्बुलेन्स सञ्चालन कार्यविधि निर्माण गर्ने । ● व्यवसायिक, संस्थागत तथा सामुदायिक भवन, विद्यालय, सरकारी भवन, कलकारखाना जस्ता मानिसको बढि जमघट हुने संचरनामा अग्नि नियन्त्रक ग्याँस Fire 	<ul style="list-style-type: none"> ● वारुण यन्त्रहरूको संख्या वृद्धि सँगै प्रशिक्षित फायरम्यानहरूको व्यवस्था गर्ने । ● वारुण यन्त्र तथा एम्बुलेन्सको सेवा सर्वैतिर समयमा पुऱ्याउनका लागि भौतिक पुर्वाधार, 	<ul style="list-style-type: none"> ● एम्बुलेन्स लगायतका आपतकालिन सेवामा जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) को निशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
--	---	---

<p>Extinguisher अनिवार्य रूपमा राख्ने सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गरी लागु गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> आगलागि नियन्त्रण गर्न प्रत्येक वडाको पहुँचमा पुग्ने गरी स्थान पहिचान गरी पानी संकलन विन्दु निर्धारण र पूर्वाधार व्यवस्थापन गर्ने । 	<p>जनशक्ति तथा सम्बन्धित उपकरणको व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> सवै किसिमका आपतकालिन सेवा कम्तिमा टोल स्तरमा पुग्ने गरी वडा स्तरका सडकलाई ग्राभेल गरिसक्ने र क्लस्टर स्तरमा एम्बुलेन्स रहने गरी स्थानीय र वाह्य संघ संस्था तथा नीजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने । नगर अस्पताल मार्फत ख वर्गको (स्वास्थ्य सहायक सहितको) एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गर्ने । बढि जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) लाई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सहयोग गर्न एम्बुलेन्स सेवा निशुल्क गराउन नगरपालिकाबाट लागत बेहोर्ने व्यवस्था मिलाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> ख वर्गको एम्बुलेन्स सेवामा सवै नागरिकको पहुँच सुनिश्चित हुने गरी कम्तिमा ३ ओटा एम्बुलेन्स नगर अस्पताल वा क्लस्टर स्तर बाट सञ्चालन गरी हालको एम्बुलेन्स सेवालार्ई विस्था पित गर्ने । वारुण यन्त्रको संख्या र पहुँच विस्तार गरी सवै घरमा १५ मिनेट भित्र वारुण यन्त्र पुग्ने पद्धति विकास गर्ने ।
<p>टीकापुर नगरपालिकामा जाडोयाममा शीतलहरले अत्यधिक प्रभाव पार्ने गरेको छ । चिसोको कारणले जनजीवन कष्टकर बन्ने भएका कारण शीतलहरले हुने ठुलो प्रकोप न्यूनिकरणका निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> शीतलहर तथा चिसोबाट जोगाउन तथा पूर्वतयारीहरू गरी तातोहुने अवस्था सृजनाका लागि आवश्यक भएका व्यक्तिहरूलाई राहत वितरण गर्ने कार्यविधि निर्माण गर्ने । जाडो याम शुरु हुनुअघि शीतलहरबाट बच्ने उपाय सम्बन्धि सचेतना मुलक सन्देश पर्याप्त रूपमा प्रवाह गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> शीतलहर तथा चिसोबाट प्रभावित पीडितहरूको पहिचान गरी ती मध्ये विपन्न वर्गका लागि कम्बल लगायत अन्य राहत तथा पूर्वतयारी स्वरूप उपलब्ध गराउन विभिन्न संघ संस्थाहरू समन्वय गर्ने । जाडो मौसममा शीतलहर सम्बन्धि जानकारीमुलक सुचनाहरू सञ्चार मार्फत निरन्तरता दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> प्राकृतिक विपत्ति तथा विपद्मा परेकाको हकमा सहि पीडितको छानविन गरी कार्यविधि अनुरूप आर्थिक सहायता दिने प्रावधानलाई निरन्तरता दिने ।
<p>महामारीको संक्रमणले ठुलो संख्यामा तीव्र रूपमा क्षति गर्न सक्दछ । तसर्थ नगरमा महामारी फैलन नदिन र नगरवासीलाई महामारी सम्बन्धि सचेतिकरण गर्न निम्न प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> नगरपालिकाको स्वास्थ्य तथा सरसफाई कार्यविधिमा महामारी नियन्त्रणको विषय समेटि संशोधन गर्ने । महामारी फैलन नदिन र स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न सतर्कता अपनाउँदै जनशक्ति, औषधी/औजारको पूर्व भण्डारण लगायत आवश्यक तयारी अवस्थामा रहन कार्यविधि निर्माण गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> महामारीको समयमा महामारी नियन्त्रण एवं सुरक्षित हुन महामारी सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने । विपदलाई मध्यनजर गरी नगरमा भएका स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था सहित स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> महामारी सम्बन्धि भएका निर्देशिका एवं कार्यविधिलाई आवश्यकता हेरी संशोधन गर्ने । महामारी फैलदा समेत नगर सुरक्षित हुन सक्ने अवस्थामा पुग्न

<ul style="list-style-type: none"> ● अस्पताल एवं स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन प्रतिक्रिया योजनाहरू निर्माण गर्ने । ● महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । 		<p>पुर्वाधार, जनशक्ति, साधन स्रोतहरूको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।</p>
<p>बेरोजगारी एवं अन्य विविध कारणहरूले गर्दा युवाहरूमा लागुपदार्थ दुर्व्यसनी बढ्दो रहेको छ । तसर्थ रोजगारको व्यवस्था सँगै मदिरा सेवन एवं लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमुक्त नगर निर्माण गर्नका लागि निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● मदिराको व्यवस्थित विक्रि वितरण सम्बन्धि स्थानीय कार्यविधि बनाउने । ● लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू विद्यालयहरू लगायत प्रत्येक वडाहरूमा सञ्चालन गर्ने । ● युवाहरूलाई बढि भन्दा बढि सामाजिक कार्यहरूमा संलग्न गराउनका लागि आवश्यक रणनीतिहरू निर्माण गर्ने । ● ट्राफिक प्रहरी तथा जनपद प्रहरीका स्थानीय एकाईसँगको नगरको शान्ति शुरुक्षा, लागु औषध नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यक्रम समन्वय बैठक नियमित सञ्चालनको अभ्यास गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने । ● लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमा लागेका व्यक्तिहरू लक्षित गर्दै नगरमा विभिन्न रोजगारको व्यवस्था गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● मदिरा विक्रि वितरण सम्बन्धि बनेका कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।
<p>जलवायु परिवर्तन भए सँगै जमिन सुख्खा हुने समस्या पनि नगरबासीले भोग्दै आएका छन् जसले कृषि उत्पादनमा झस ल्याउने सम्भावना बढि रहेको छ । तसर्थ खडेरी समस्यालाई निराकरण गर्नका निमित्त निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● जमिन सुख्खा हुने जस्ता समस्या भइरहेको सन्दर्भमा नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गर्दै ठाउँ ठाउँमा रिचार्ज पोखरीहरू निर्माण गर्ने । ● जलवायु परिवर्तन न्यूनिकरण र स्वच्छ उर्जा कार्यक्रम जस्तै विद्युतीय सवारी साधनको सम्भाव्यता अध्ययन एवं परिक्षण गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गरी आवश्यकता हेरी Plastic pond हरू निर्माण गर्ने । ● विद्युतीय सवारी साधनहरू सञ्चालन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● विद्युतीय सवारी साधन लाई प्राथमिकता दिई विस्तार गर्न निजी सहभागिता र लगानीलाई वृद्धि गर्ने ।
<p>नगरपालिकामा एफ.एम रेडियो (व्यवस्थापन तथा संचालन) कार्यविधि, २०७५ समेटिएको जसमा आपत्कालीन वा विपद्को समयमा नगर कार्यपालिकाबाट निर्देशन भएमा सरकारी सूचनाहरू निःशुल्क प्रसारण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको र नगरमा विभिन्न स्थानमा ५ वटा निजी स्थानीय एफ्.एम्. सञ्चालनमा रहेको छ । विपद्को समयमा सञ्चार माध्यमको प्रमुख भुमिका रहने भएका कारण नगरमा रहेका रेडियो लगायत सञ्चारका अन्य माध्यमहरूको उपयोग सम्बन्धि कार्यविधिहरू आवश्यक देखिन्छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● प्रकोप, विपद् तथा आपतकालिन सूचना सामग्री निर्माण तथा प्रचार प्रसारको माध्यम (रेडियो, अनलाइन, एसएमएस, सामाजिक सञ्जाल 	<ul style="list-style-type: none"> ● बढ्दो सञ्चार माध्यमको विकास सँगै नगरले आफ्नो नगरमा भएका विपद् सम्बन्धि घटनाक्रमहरूको बारेमा तुरुन्त 	<ul style="list-style-type: none"> ● विपद् पत्रकारितामा लागेका व्यक्तिहरूलाई सूचना सं प्रषण गर्नका निमित्त

<p>आदि) सम्बन्धि स्थानीय मापदण्ड निर्माण गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● विपद्को समयमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन का विषयवस्तु समेटेर सञ्चार सामाग्री बनाएर रेडियो लगायत अन्य सञ्चार माध्यम मार्फत संप्रेषण गर्ने । 	<p>जानकारी एवं समन्वय गर्न सक्ने गरी सञ्चार माध्यमहरूको प्रयोग गर्ने गरी मापदण्डलाई परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने र साथै यस्ता सञ्चार माध्यममार्फत विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि जनचेतना जगाउने ।</p>	<p>विपद् पुस्तिकाहरू निर्माण गर्ने ।</p>
<p>नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि क्रियाकलापहरू गर्न कार्यालयमा स्थानीय आपतकालिन सञ्चालन केन्द्र र विपद् व्यवस्थापन उपशाखा रहेको छ । यसका साथै नगरमा पूर्वसूचना कार्यदलका सदस्यहरू, प्रथमिक उपचार कार्यदलका सदस्यहरू र खोज तथा उद्धार कार्यदलका सदस्यहरू नगरमा रहेका छन् तर विपद् व्यवस्थापन उपशाखामा हाल पनि आवश्यक कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्न नसकिएको अवस्था रहेको छ । नगरका प्रत्येक वडाहरू समेट्न सक्ने गरी प्रतिकार्य टोलीहरू एवं अन्य मानव संसाधनको अपर्याप्तता देखिन्छ । यसका साथै नगरमा स्थानीयहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि चेतनामा कमी देखिन्छ । प्रकोप एवं जलवायु परिवर्तन, विपद् व्यवस्थापन कोष, विपद् प्रतिकार्य टोली, आपतकालिन योजना, आपतकालिन नम्बरहरू लगायत विपद्का विविध पक्षहरूबारे हाल पनि वडाबासीहरूमा जानकारीको कमी भएका कारण निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ● नगरपालिकामा अवस्थित विभिन्न संघ संस्थाहरू सँग आपसी समन्वयमा प्रत्येक वडाहरू समेटिने गरी विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमहरू गर्ने साथै नियमित रुपमा यी संघ संस्थाहरूद्वारा गरिने कार्यहरूको अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने । ● विपद् जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान र प्रविधि विकासका क्षेत्रमा सरकारी निकाय, शिक्षण संस्थान, अनुसन्धानकर्ता तथा नीजि क्षेत्रको साभेदारी र सहकार्यलाई प्रवर्द्धन र सुदृढ गर्ने । ● प्रकोप र विपद् जोखिमको अनुगमन, सूचना संप्रेषण, खोज तथा उद्धार कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि तथा उपकरण, बन्दोबस्तीका सामग्री र दक्ष जनशक्ति सहितको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ● सवै वडामा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति अन्तर्गत परिचालित हुने गरी सामुदायिक विपद् प्रतिकार्य तथा प्राथमिक उपचार टोली गठन र टोलीको क्षमता बढाई टोलीको न्यूनतम व्यवस्थापन र परिचालन गर्ने । ● विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन, नियम वा 	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरपालिकामा विपद् सम्बन्धि भएका घटनाहरूको तथ्यांक राख्नको निमित्त तथ्यांक व्यवस्थापनको विकास गर्ने । ● वडा र नगर स्तरको विपद् व्यवस्थापन समितिमा नव निर्वाचित प्रतिनिधि सहित आवश्यक परिवर्तन र विपद् र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि अनुशिक्षण र वार्षिक रुपमा पुनर्ताजगी दिने । ● नयाँ कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई जलवायु परिवर्तन अनुकुलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्बन्धि नीति र अभ्यासको अनुशिक्षण दिने । ● नगर, वडा र सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिबाट हुने सचेतनामुलक गतिविधिको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● नयाँ कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई जलवायु परिवर्तन अनुकुलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्बन्धि नीति र अभ्यासको अनुशिक्षण र आवश्यक सैद्धान्तिक तालिम दिने । ● जलवायु परिवर्तन अनुकुलन मैत्री बजेट तर्जुमा सम्बन्धि अनुशिक्षण बजेट समितिलाई गर्ने र वार्षिक रुपमा पुनर्ताजगी गर्ने ।

<p>निर्देशिका सम्बन्धि अनुशिक्षण सवै कर्मचारीहरूलाई दिने ।</p> <ul style="list-style-type: none">● विपद्का हरेक प्रकोप समेटिने गरि नगरमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि जनसमुदायमा चेतना अभिवृद्धिका लागि वृहत कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।● जलवायु परिवर्तन अल्पकरण, अनुकुलन, प्रभाव न्यूनिकरण मानव तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।		
--	--	--

५.६. संस्थागत विकास र सुशासन

यो खण्डमा नगरपालिकाको आन्तरिक संगठन संरचना तथा संयन्त्रको क्षमता विकास गरी नगरको सेवा प्रवाहमा थप प्रभावकारीता ल्याउन गरिने कार्यक्रम तथा तथा सुशासन प्रवर्द्धनका नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.६.१. संस्थागत विकास

संविधानले निर्धारण गरे अनुसारको नगरसभा नगरको संगठन संरचनाको सबैभन्दा माथिल्लो अंग हो भने नगर कार्यपालिका नगरसभा प्रति उत्तरदायी कार्यकारिणी अंग हो । नगर कार्यपालिकाको नगर प्रमुखको अध्यक्षतामा रहन्छ भने नगर उपप्रमुखले न्यायिक समितिको संयोजक का साथै नगर प्रमुखको अनुपस्थितिमा नगर कार्यपालिकाको अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्छन् । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले नगर कार्यपालिकाको सदस्य सचिवको अतिरिक्त नगरको प्रशासनीक नेतृत्व गर्छन् । संविधान र संघीय कानूनले निर्धारण गरेका उल्लिखित संरचना तथा जिम्मेवारी अनुरूप नगरमा विभिन्न प्रयोजनका लागि विभिन्न समिति तथा संयन्त्र निर्माण र सञ्चालन टीकापुर नगरपालिकाले गरिरहेको छ । बृहत योजना तर्जुमाका क्रममा पहिचान गरिएका आन्तरिक क्षमतामा रहेको कमी पुरा गर्ने योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक क्षमता तयारीका कार्यक्रमलाई नगरले अधि बढाउने छ ।

नगरको संस्थागत क्षमता विकासका सवाल संबन्धित विषयगत क्षेत्रको नीति तथा प्राथमिकतामा नै समेटिएको छ । त्यसैले आवधिक प्राथमिकतालाई यस खण्डमा समेटिएको छैन । तथापि यो क्षेत्रमा गरिने प्रमुख प्राथमिकताका विषयलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

- नगरको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी नगर बृहत योजनाले प्रस्ताव गरेको क्षेत्रगत शाखा तथा इकाईहरूको स्वरूपमा आवश्यक परिवर्तन वा परिभाषित गर्ने ।
- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुने गरी नगरपालिकामा एक योजना शाखा बनाउने । यसरी बन्ने शाखाले बृहत योजना कार्यान्वयनको समक्षा, योजनामा आवश्यक परिमार्जनको सहजीकरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तयारीमा सहजिकरण तथा पुँजी सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन जस्ता समग्र पक्षमा नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गर्ने छ,।
- दिर्घकालमा सबै किसिमका भौतिक पूर्वाधार र सम्वन्धित सेवा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सहितको शहरी विकास महाशाखाको अंग हुने गरी प्रविधिक शाखालाई विशिष्ट शाखा तथा इकाईको स्तरमा लाने ।
- पर्यटन तथा उद्योग व्यवसाय हेर्ने जिम्मेवारी सहित आर्थिक विकासको समग्र पक्ष हेर्ने वेग्ला क्षमतायुक्त शाखा बनाउने ।
- शिक्षा र स्वास्थ्य जस्ता समाजिक विकासका संयन्त्रलाई थप जनशक्ती र क्षमतायुक्त बनाउने ।
- प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण, विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन, सम्पदा संरक्षण, पार्क तथा मनोरञ्जन आदिलाई थप प्रथमिकता दिन सम्वन्धित क्षेत्रको संगठन विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।
- सबै क्षेत्रका समिति, आयोग आदि गठन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सम्वन्धित क्षेत्रको प्राथमिकताका आधारमा कार्यान्वयन गर्ने ।

५.६.२. सुशासन

पारदर्शी, जवाफदेहि, उत्तरदायी र सहभागितामुलक, गुणात्मक प्रतिस्पर्धामा आधारित समतामुलक र सदाचारयुक्त एवं शासन प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने प्रण टीकापुर नगरपालिकाले लिएको छ । विकास निर्माणको हरेक प्रक्रियामा नागरिकको सुसूचित सहभागिता तथा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धनका विभिन्न औजार उपयोग गर्दै आएको छ । सार्वजनिक सरोकारका सबै सूचनामा नागरिकको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्न नगरले

संस्थागत प्रवन्ध गरेको छ । तथापि सशुसानको माग तथा यस क्षेत्रमा आएका नयाँ अभ्यासलाई आत्मासात गरी नगर र नागरिकका विचको विश्वास प्रवर्द्धन गर्न तथा आम नागरिकलाई जनउत्तरदायी स्थानीय सरकारको अनुभूति दिलाउनका लागि थप प्रयास गर्नुपर्ने आवश्यकता नगरले महशुष गरेको छ ।

सेवा प्रवाहमा रहेका कार्य विधिगत प्रकृत्यालाई छिटो र सहज बनाउन आधुनिक प्रकृत्यामा आधारित विद्युतिय शासन प्रणालीको विकास र विस्तार गर्दै नागरिकका तहसम्म सेवालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउने र आम नागरिकमा सुशासनयुक्त स्थानीय शाससनको अनुभूति गराउने लक्ष्यका साथ नगरले यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ ।

उद्देश्य १ : नगरको शासकीय अभ्यासको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्नु

नीति क : सूचनाको हक संवन्धि संघीय ऐनको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : नगरका विकास तथा सेवा सम्बन्धि सूचनालाई अध्यावधिक गरी नागरिकले वभ्न सक्ने भाषा र स्वरुपमा समय समयमा सार्वजनिक गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम सम्बन्धि सूचना सम्बन्धित समुदायले सहज रुपमा प्राप्त गर्न सक्ने गरी कानुनी र प्रक्रियागत प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति घ : नगरको आन्तरिक संयन्त्रको क्षमता विकास र कार्यस्थलको स्वरुपमा आवश्यक परिवर्तन खुला कार्य स्थलको अवधारणा प्रवर्द्धन गरिने छ ।

नीति घ : नगरका निर्णय तथा आर्थिक गतिविधिका सूचनामा आम नागरिकको पहुँच बढाउन सूचना व्यवस्थापन र प्रवाहका बढि भन्दा बढि माध्यमको उपयोग गरिने छ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय विकास प्रक्रियालाई सहभागिताकुलक बनाउनु ।

नीति क : नगरवाट कार्यान्वयन हुने सबै किसिमका पुर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने विधि तय गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : उपभोक्ता समितिमा पदाधिकारी तहमा महिला समभागिता अनिवार्य हुने गरी कम्तिमा ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता र सम्बन्धित समुदायको जानसांखिक समिश्रणका आधारमा दलित, आदिवासी जनजाती तथा सिमान्तकृत वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा गर्दा लैगिक उत्तरदायी र गरिवी निवारण केन्द्रित पद्धति कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति घ : विकास कार्यक्रमको उपलब्धी मुल्यांकन तथा परिमार्जन सम्बन्धि निर्णयमा सम्बन्धित समुदायको प्रतिनिधित्वका लागि आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : स्थानीय स्तरमा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : नगर तथा अन्तर्गतका निकायवाट प्रवाह हुने सेवा तथा सुविधामा नागरिकको धारणा र सन्तुष्टी आँकलन गर्न सामाजिक परिक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, टाउनहल बैठक, नागरिक प्रतिवेदन प्रणाली जस्ता सामाजिक जवाफदेहिताका उपयुक्त औजारहरूको समयवद्ध रुपमा उपयोग गरिने छ ।

नीति ख : सेवा र विकासका प्रक्रिया प्रति नागरिक तहमा रहनसक्ने असन्तुष्टी संबोधनका लागि नगर स्तरमा गुनासो संकलन र सुनुवाइका लागि संयन्त्र तयार गरी क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति ग : विकास निर्माणको निर्णय लिनु अघि स्थानीय परम्परा, संस्कृति तथा सम्पदा एवं निश्चित समुदायको हितमा पर्नसक्ने नकरात्मक प्रभावको लेखाजोखा प्रक्रियामा सम्बन्धित समुदायको प्रतिनिधित्व शुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : नगरको कार्यप्रतिको नागरिक धारणा अभिव्यक्त हुने वातावरण बनाउन अनलाइन विधिहरू निर्धारण र प्रचारप्रसार गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय प्रशासनको सदाचारिता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क: नगर र नगर अन्तर्गतका निकायवाट प्रवाह हुने सेवा र सुविधा प्राप्तीको प्रक्रिया थप सरल बनाइने छ ।

नीति ख : राजश्व भूक्तानी, सिफारिस, नक्शा स्वीकृति प्रक्रिया आदिलाई विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गरिने छ ।

नीति ग : नगरको संयन्त्र तथा नगर भित्रका सबै सार्वजनिक निकायको सेवा प्रवाहमा हुनसक्ने आर्थिक अनियमितताको सूचना संकलन, विश्लेषणका लागि नगर स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।

नीति घ : आन्तरिक र वाह्य रूपमा आर्थिक अनियमितता सम्बन्धि सूचना उपलब्ध गराउने सूचनादाताको संरक्षण गरिने छ ।

नीति ड: आर्थिक अनियमितता सम्बन्धि अनुसन्धान, अभियोजन र तहकिकातका लागि सम्बन्धित निकायसंग आवश्यक समन्वय गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.६.२ : सुशासन प्रवर्द्धन

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
नेपालको संविधानको धारा ५१ म उल्लिखित सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यवाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने, राज्यको नीतिलाई मार्गदर्शक नीतिको रूपमा लिन नगरपालिकाको शासकीय अभ्यासलाई थप पारदर्शी, जवाफदेहि र सहभागितामूलक बनाउन सुशासन सम्बन्धि प्राथमिकतालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।		
<ul style="list-style-type: none"> नगरको अभिलेख व्यवस्थापन प्रणालीमा सुधार गर्न सूचना अधिकारी तथा सम्बन्धित सूचना व्यवस्थापन शाखाका कामको विचमा समन्वय बढाउन संस्थागत विधि निर्धारण गर्ने । व्यक्तीको संविधान प्रदत्त गोपनीयताको हकमा असर नपर्ने गरी नगरका विकास, सेवा तथा आर्थिक सूचनालाई डिजिटाइज 	<ul style="list-style-type: none"> अभिलेख व्यवस्थापन, सूचनाको स्वयं खुलासा तथा सूचनाको मागको संबोधनको अभ्यासलाई व्यवस्थित गराई सूचनाको हकको पुर्ण कार्यान्वयन गर्ने । आर्थिक सूचना सार्वजनिकीकरण नागरिक सम्वाद 	<ul style="list-style-type: none"> सबै क्षेत्रको सूचना व्यवस्थापन र सूचना अधिकरकीको कार्यलाई आन्तरिक नेटवर्क मार्फत एकीकृत र व्यवस्थित गर्ने । कार्यस्थललाई खुला बनाउन संरचनागत

<p>गरी सार्वजनिक पहुँचमा उपलब्ध गराउने प्रक्रिया प्रारम्भ गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● डिजिटल सूचनापार्टीलाई आर्थिक तथा अन्य सूचना सार्वजनिक गर्ने विधिका रुपमा विकास गर्ने । ● बजेट तथा योजना एवं उपलब्धी विश्लेषणका आधारमा आर्थिक सूचना सहितको चौमासिक प्रतिवेदन तयार गरी सार्वजनिक गर्ने र सोका आधारमा चौमासिक नागरिक सम्बाद गर्ने । ● उपभोक्तावाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम कार्यान्वयनको विद्यमान कानुनी व्यवस्था परिमार्जन गरी स्थानीय योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन पद्धतिलाई थप सहभागितामुलक बनाउन स्थानीय कानुन बनाउने । ● वडा र नगरस्तरीय सार्वजनिक सुनुवाईमा सुसुचित सहभागिता प्रवर्द्धन गर्न वर्तमान अभ्यासमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने । ● नागरिकको गुनासो संकलन तथा फच्यौटको विधि निर्माण गरी कार्यान्वयन शुरु गर्ने । ● कर भुक्तानी तथा नक्शा पास प्रकृत्यालाई अनलाईन बनाउन आवश्यक विधि तय गर्ने र यसको प्रचार प्रसार गर्ने । ● जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई सूशासन र सूचनाको हक सम्बन्धि अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने । 	<p>र सार्वजनिक सुनुवाईको विधिलाई आवश्यक परिस्कृत गरी निरन्तरता दिने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● खुला तथ्यांक (कम्प्युटरकृत ओपन डाटा) तयारी गरी स्वतः खुलासाको अभ्यासलाई थप प्रभावकारी बनाउने । ● योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको विधिलाई सहभागितामुलक बनाउन तय गरिएका स्थानीय कानुनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने । ● लागत प्रभावकारीता तथा सुशासन प्रवर्द्धनलाई सम्बन्धित शाखा र कर्मचारीको कार्यसम्पादन मापनको शुचक बनाई कार्यान्वयन गर्ने । ● अनलाईन नक्शा स्वीकृति तथा राजस्व भुक्तानी प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने । ● गुनासो संकलन र फछ्यौटको अभ्यासलाई अनलाईन बनाउने । ● जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई सुशासन र सूचनाको हक सम्बन्धि अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने अभ्यासलाई वार्षिक रुपमा निरन्तरता दिने । 	<p>व्यवस्था गरी यो अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सूचना सार्वजनिकीकरणको विधिलाई अनलाईन बनाई निर्धारित मितिमा सञ्चालन हुने व्यवस्था गर्ने । ● वार्षिक योजना तथा बृहत योजना निर्माण र परिमार्जनको अभ्यासलाई निरन्तर सुभा वका आधारित बनाउन अनलाईन मा आधारित पद्धति विकास गर्ने । ● परदर्शिता र सुशासनमा योगदान गर्ने एकजना कर्मचारी र एकजना नागरिक समाजका सदस्य लाई वार्षिक रुपमा पुरस्कृत गर्ने अभ्यास शुरु गर्ने । ● नगर र वडाका सिफारिस लगायतका सेवालाई अनाइ न बनाउने । ● जनप्रतिनिधि तथा सूचनाको हक, सुशासन तथा सुशासन प्रवर्द्धनका लागि नगरले तय गरेका विधि तथा मापदण्ड सम्बन्धि अनुशिक्षण दिने ।
--	--	--

समाप्त